HERKES İÇİN TARİH

Susan Wise Bauer

Dünya Tarihi

I. Cilt:

İLKÇAĞ

En Eski
Göçebe Halklardan
Roma İmparatorluğu'nun
Çöküşüne

Dünya Tarihi

I. CİLT: İLKÇAĞ

Susan Wise Bauer

İngiliz dili ve edebiyatı, Amerika araştırmaları ve tarih alanlarında uzmanlaşmış bir yazardır. Birincisini elinizde tutmakta olduğunuz *Dünya Tarihi* adlı dört ciltlik eseri geçtiğimiz yıllarda ABD'de çok satılan kitaplar arasına girmiştir. Yazarın *Antik Dünya, Ortaçağ Dünyası* ve *Rönesans Dünyası* adlı eserleri de ilgi gören kitaplar arasında bulunmaktadır.

Dünya Tarihi

1. CİLT: İLKÇAĞ

En Eski Göçebe Halklardan
Roma İmparatorluğu'nun Çöküşüne

Susan Wise Bauer

İngilizceden çeviren:
Mihriban Doğan

say

Say Yayınları
Herkes İçin *Tarih*

Dünya Tarihi: 1. Cilt: İlkçağ: En Eski Göçebe Halklardan Roma İmparatorluğu'nun Çöküşüne / Susan Wise Bauer

Özgün adı: *The Story of the World: History for the Classical Child: Volume 1: Ancient Times: From the Earliest Nomads to the Last Roman Empire*

ISBN 978-605-02-0339-4
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Mihriban Doğan
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Editör: Sinan Köseoğlu
Sayfa düzeni: Tülay Malkoç
Kapak tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı–İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 22858

1. baskı: Say Yayınları, 2014
2. baskı: Say Yayınları, 2015

Say Yayınları
Ankara Cad. 22 / 12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22 / 4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Giriş

Geçmişte Neler Olduğunu Nasıl Biliyoruz?

Tarih Nedir?

Nerede doğduğunuzu biliyor musunuz? Hastanede mi doğmuştunuz, yoksa evde mi? Doğduğunuzda kaç kiloydunuz? İlk doğum gününüzde ne yediniz?

Doğumunuzu hatırlamıyorsunuz, değil mi? Büyük olasılıkla ilk doğum gününüzü de hatırlamıyorsunuzdur! Öyleyse bu soruların yanıtlarını nasıl bulabilirsiniz?

Anne babanıza sorabilirsiniz. Onlar size, çok küçük olduğunuz için hatırlayamadığınız dönemleri anlatabilirler. Bebekliğinize dair öyküler anlatabilirler.

Bu öyküler sizin "tarihinizdir". Sizin tarihiniz, doğduğunuz andan itibaren günümüze kadar yaşadıklarınızın öyküsüdür. Bu tarihi anne babanızdan öğrenebilirsiniz. Onlar doğduğunuzda neler olduğunu hatırlarlar. Muhtemelen siz bebekken fotoğraflarınızı da çekmişlerdir. Hatta tarihiniz hakkında daha fazla şeyi bu fotoğraflardan öğrenebilirsiniz. Saçınız var mıymış? Zayıf mıymışsınız, şişman mı? Gülümsüyor musunuz, yoksa suratınız asık mı? Ne giymişsiniz? O kıyafetleri hatırlıyor musunuz?

Sizin bir tarihiniz var, anne babanızın da öyle. Onlar nerede doğmuşlar? Evde mi hastanede mi? Nerede okula gitmişler? En çok sevdikleri yemekler nelermiş? En iyi arkadaşları kimlermiş? Peki, bu soruların yanıtlarını nereden öğrenebilirsiniz? Anne babanıza sorabilirsiniz. Eğer onlar hatırlamazlarsa, *onla-*

rın anne babalarına, yani büyükanne ve büyükbabanıza sorabilirsiniz.

Şimdi daha zor bir soru soralım. Büyükanneniz de bir zamanlar küçük bir kızdı. *Onun* tarihi nedir? Doğduğunda kaç kiloymuş? Çok ağlamış mı? İlk dişini ne zaman çıkarmış? En sevdiği yemekler hangileriymiş?

Bu soruları *büyükannenizin* annesine sormanız gerekir, yani *büyük* büyükannenize. Büyükannenizin bebeklik resimlerine de bakabilirsiniz. Ama büyük büyükannenizle konuşamazsanız ve büyükannenizin hiç bebeklik resmi yoksa ne olacak? Büyükannenizin tarihini başka nasıl öğrenebilirsiniz?

Büyükanneniz doğduğunda belki annesi bir arkadaşına şöyle bir mektup yazmış olabilir: "Sevgili Elizabeth, bebeğimi 13 Eylül'de evde doğurdum. Üç kilo doğdu. Gür, kıvırcık, siyah saçları var. Hiç sorma, çok ağlıyor! Umarım yakında geceleri kesintisiz uyur."

Şimdi bu mektubu yıllar sonra bulduğunuzu düşünün. Büyük büyükannenizle konuşamasanız bile, büyükannenizin *tarihini* onun mektubundan öğrenebilirsiniz. Ayrıca büyük büyükanneniz yaşadıklarını yazdığı bir günlük veya hatıra defteri tuttuysa, buradan da onun *tarihini* öğrenebilirsiniz.

Bu kitapta, uzun zaman önce dünyanın dört bir yanında farklı ülkelerde yaşamış insanların *tarihini* işleyeceğiz. Anlattıkları öyküleri, katıldıkları savaşları ve yaşam tarzlarını, hatta ne yiyip ne içtiklerini, ne giydiklerini bile öğreneceğiz.

Peki, çok uzun yıllar önce yaşamış insanlar hakkında bunca şeyi nereden biliyoruz? Ne de olsa onlara soramayız.

Uzun zaman önce yaşamış insanların tarihini iki şekilde öğreniriz. İlk olarak, arkalarında bıraktıkları mektup, günlük ve diğer yazılı kayıtları okuyabiliriz. Eski zamanlarda yaşamış bir kadının başka bir köyde yaşayan bir arkadaşına bir mektup yazdığını düşünün. Mektubunda şöyle şeyler yazmış olabilir: "Son zamanlarda buralara fazla yağmur yağmadığından ürünlerimiz kuruyor. Özellikle buğdayın vaziyeti çok kötü. Yakında yağmur yağmazsa, başka bir köye taşınmamız gerekecek."

Yüzlerce yıl sonra bu mektubu bulduğumuzu düşünelim. Bu mektuptan, eski çağların tarihi hakkında neler öğrenebiliriz? Eski çağlardaki insanların yemek için buğday yetiştirdiklerini öğreniriz. Ayrıca buğdayın yetişmesi için yağmura ihtiyaç duyduklarını ve yağmur yağmazsa başka bir yere taşındıklarını da öğreniriz.

Diğer yazılı kayıtlar da bize eski çağlarda kralların ve orduların neler yaptıklarını anlatır. Bir kral büyük bir zafer kazandığında genellikle bir anıt yapılmasını emrederdi. Anıtın üstüne de zaferinin öyküsünü yazdırırdı. Bazen de bir kral maiyetinden birine, ne kadar önemli ve güçlü bir kral olduğunun bilinmesi için saltanatının öyküsünü yazmasını emrederdi. Binlerce yıl sonra taşa oyulmuş yazı veya öyküleri okuyabilir ve kral hakkında daha çok bilgi sahibi olabiliriz.

Geçmişte neler olup bittiğini öğrenmek için, mektup, günlük ve başka belgeler ile anıtlar üzerindeki yazıları okuyan insanlara *tarihçi*, geçmiş hakkında yazdıkları öyküye de *tarih* denir.

Arkeoloji Nedir?

Geçmişte insanların neler yaptıklarını, arkalarında bıraktıkları mektup ve diğer yazıları okuyarak öğreniriz. Ancak bu tarih yapmanın yöntemlerinden sadece biridir.

Çok uzun zaman önce, birçok insan okuma yazma bilmezdi. Birbirlerine mektup yazmazlardı. Krallar anıtlar üzerine büyük başarılarının öykülerini yazdırmazlardı. Bir tarihçi okuma yazma bilmeyen insanların öyküsünü nasıl öğrenebilir?

Uzun zaman önce, nehir kenarında insanların yaşadığı bir köy hayal edin. Bu insanların okuma yazması yok. Arkadaşlarına mektup yazmaz veya yaşamları hakkında günlük tutmazlar. Ancak günlük işlerini yaparlarken yere bir şeyler düşürürler. Buğday tarlasında çalışan bir çiftçi buğdayı sapından ayırmak için kullandığı bıçağını kaybeder. Bulamayınca da yeni bir bıçak alır, eskisi yerde kalır.

Köyde ise karısı evinin merdivenlerinde, kilden yapılma bir kabı kazara elinden düşürür. Kap parçalara ayrılır. Kadın bir ah çekip, kırık parçaları merdivenin altına iteler. Merdivenlerin az ilerisinde

küçük oğlu toprağın içinde oynuyordur. Elinde kilden yapılma, arabaya koşulmuş öküz, yani kağnı şeklinde küçük bir oyuncak vardır. Elindeki kağnıyı, annesi onu içeri çağırıncaya kadar, "Mö! Mö!" diye toprağın içinde sürer. Çocuk kağnıyı olduğu yerde bırakır, eve koşar. Annesi ona yeni bir oyuncak yapmıştır! Çocuk öyle heyecanlanır ki kağnıyı hepten unutur. Ertesi gün babası bahçeye indiğinde oyuncak kağnının üstüne kazara toprak serper. Oyuncağın üstü toprakla kaplanır.

Şimdi yazın kuraklığın gitgide arttığını hayal edelim. Buğdaylar kurumaya başlar. Köydeki insanların yiyeceği gitgide azalır. İnsanlar toplanır ve daha çok yağmur alan bir yere gitmeye karar verirler. Böylece eşyalarını toplar ve nehrin aşağısına doğru yola koyulurlar. Artık ihtiyaç duymadıkları çatlak kavanoz, kör bıçak ve çok sert, kurumuş buğday gibi şeyleri geride bırakırlar.

Terk edilmiş köy yıllarca nehir kenarındaki yerinde durur. Sonra yavaş yavaş binalar çökmeye başlar. Yıkıntılar toz toprakla kaplanır. Günlerden bir gün nehir taşar ve tozların üstüne çamur yığar. Çamurun içinde otlar büyümeye başlar. En sonunda köy artık zar zor görünür hale gelir. Toprak ve otlar kalıntıları gözlerden gizler. Sanki nehir kenarında sadece bir tarla varmış gibi görünür.

Ancak bir gün bir adam tarlaya bakmak için çıkagelir. Adam, küçücük bir tahta parçasının otların arasından çıktığını görür. Yere doğru eğilip tahtanın üzerindeki tozu ovalamaya başlar. Bunun bir yapının köşesi olduğunu görür, şöyle düşünür: "Burada eskiden insanlar yaşıyormuş!"

Ertesi gün, elinde ufak kürek, fırça ve özel bıçak gibi aletlerle geri gelir. Tarlayı kazmaya başlar. Ev ve alet kalıntıları bulduğunda üzerlerindeki toprağı fırçalar. Bunları tam olarak nerede bulduğunu bir deftere yazar. Sonra da dikkatle inceler. Köyde yaşamış insanlar hakkında daha çok şey keşfetmek ister.

Bir gün çiftçinin tarlada kaybettiği demir bıçağı bulur. Şöyle düşünür: "Bu insanlar demir yapmayı, buğday yetiştirip hasat kaldırmayı biliyorlarmış, buğday tanelerini toplamak için demir aletler kullanmışlar."

Başka bir gün de çiftçinin eşinin kırmış olduğu kil kabı bulur ve köylülerin kilden kap kacak yapabildiklerini keşfeder. Çocuğun bahçede kaybettiği oyuncak kağnıyı bulduğunda da, köylülerin kendilerine ekim dikim işlerinde yardım etmesi için arabaya koşulmuş inekleri kullandığını öğrenir.

Hatta insanların yağmur yağmadığı için köylerini terk ettiklerini bile keşfedebilir. Geride bıraktıkları sert, bozulmuş buğdayı bulur. Buğdaya baktığında, yağmur yağmadığı için bozulduğunu anlayabilir. Şöyle düşünür: "Bu insanlar kuraklıktan dolayı köylerini terk etmişler. Büyük olasılıkla yağmurlu bir yöre bulmak için gitmişlerdir."

Bu adamın elinde mektup veya başka belgeler olmasa da yaptığı şey tarihçiliktir. Köy halkının arkalarında bıraktıklarından öykülerini keşfeder. Bu tür tarihe *arkeoloji*, toprağı kazıp nesneler çıkaran ve onlardan bir şeyler öğrenen tarihçilere de *arkeolog* denir.

1

İlk İnsanlar

İlk Göçebeler

Nerede yaşıyorsunuz? Nerede uyuyorsunuz? Her gece aynı yatakta mı uyuyorsunuz, yoksa her hafta yeni bir eve mi taşınıyorsunuz?

Uzun zaman önce, yaklaşık yedi bin yıl önce, aileler evlerde yaşamaz ve bakkallardan alışveriş yapmazlardı. Oradan oraya dolaşarak yiyecek arar ve çadırlarda veya mağaralarda uyurlardı. Eski devirlerde bu şekilde yaşayan ailelere *göçebe* denirdi. Göçebe, "yer değiştiren, yerleşik olmayan kişi" anlamına gelir.

Göçebeler yiyeceklerini civardan toplarlardı. Kopardıkları bitkileri, topraktan çıkardıkları kökleri ve çalılık ve ağaçlardan topladıkları kabuklu yemiş ve taneli ufak meyveleri yerlerdi. Bir yerdeki besinlerin çoğunu yediklerinde, başka bir yere göçerlerdi. Kadın ve çocukların görevi, topraktan kök çıkarmak, kabuklu yemiş ve meyve koparmak, yumurta, yabani bal ve hatta kertenkele, yılan gibi diğer yiyecek çeşitlerini toplamaktı. Erkekler ise mızrak, ok ve yay ile avlanırlardı. Eğer nehir veya göl kenarına kamp yapacak olurlarsa erkekler balık da avlardı. Göçebeler bir bölgede bir süre avlandıklarında, bütün hayvanlar oradan uzaklaşırdı. O zaman göçebeler eşyalarını toplar, av hayvanlarını takip ederlerdi.

Sıcak bölgelerde göçebeler tahta çatkılar üstüne hayvan postu gererek çadır kurar, göçerlerken bu çadırları da yanlarında götürürlerdi. Soğuk, kayalık yerlerde yaşayan göçebeler ise barınmak için mağaralardan yararlanırlardı. Oralarda yaşadıklarını, mağara duvarlarına yaptıkları hayvan resimlerinden biliyoruz; günümüzde bile bu resimleri görebiliriz.

Torak, göçebeler zamanında ailesiyle birlikte yaşayan yedi yaşında bir kızdır. En çok sevdiği şey sıcak havadır; çünkü hava

sıcakken açık havada yatıp, uykuya dalana kadar yıldızlara bakabilir.

Ilık bir sabah, Torak güneş doğduğunda kalkar. Dışarıda uyuduğu için tek yapması gereken, üzerinde uyuduğu hayvan postunu toplayıp annesine götürmektir. Daima aynı kıyafetleri giyer, bu yüzden pijamalarını çıkarmasına da gerek yoktur.

Göçebe kampının ortasında önceki geceden kalan ateş hâlâ yanıyordur. Torak'ın amcası ve diğer yetişkinlerden bazıları gece boyu ateşin başında nöbet tutmuş ve sönmesini önlemişlerdir. Geceleyin bir vaşağın kükrediğini duyduklarından, hayvanı kamptan uzak tutmak için bütün gece ateş yakmışlardır. Torak'ın amcası vaşağın, avcıların izini sürdükleri küçük geyik sürülerini korkutup kaçırdığını söyler. Bu sabah kahvaltıda et yoktur. Eğer avcılar o gün geyik vuramazlarsa, göçebeler çadırlarını ve postlarını toplayıp, avlanmak için yeni bir yere doğru yola koyulacaklardır.

Torak annesinin kahvaltıda verdiği buğdayı beğenmediğinden, bekleyip, yiyecek toplamaya çıktıklarında yemek yemeye karar verir. Her sabah Torak ve erkek kardeşleri, anneleriyle birlikte, bitki ve meyve aramaya çıkarlar. Ne var ki aynı yerde uzun süredir bulundukları için yenebilecek yaprakların çoğunu zaten toplamışlardır. Küçük kardeşinin bir kaya çatlağında bulduğu yabani arı yuvasındaki balın hepsini sıyırmışlar, tırmanabildikleri bütün kuş yuvalarındaki yumurtaları almışlardır.

O ve küçük erkek kardeşi posttan yapılma küçük çantalarını yanlarına alıp yiyecek aramak için yola koyulurlar. Kardeşi, "Başka bir arı yuvası bulacağım, böylece tekrar bal yiyebiliriz," der.

"Ailedeki en iyi kertenkele avcısı benim," diye karşılık verir Torak da. "Bahse girerim, sen daha arı yuvası bulmadan ben kertenkele bulurum."

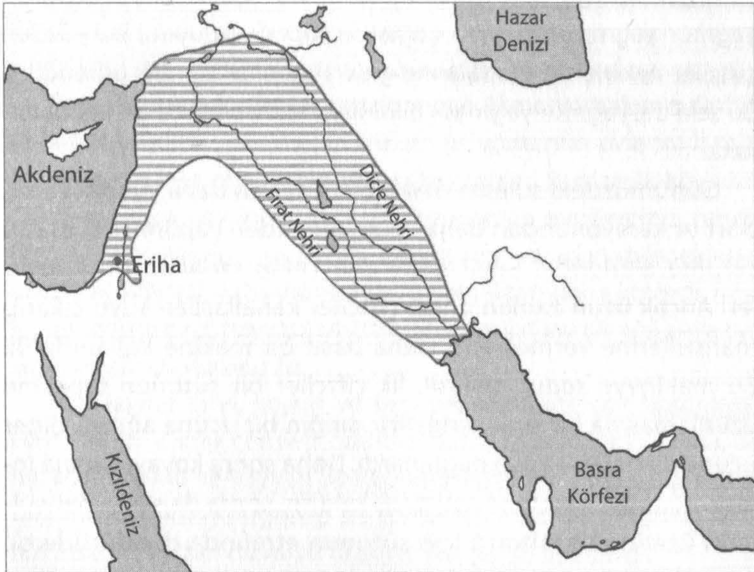
Gerçekten de küçük bir ormandan çıktıkları vakit, Torak bir kertenkelenin fırlayıp, bir kütük çatlağına girdiğini görür. Torak kütüğün üzerine sıçrar, kütüğü çevirir. Üç kertenkele ondan kaçmaya çalışır, fakat Torak hemen onları kapıp çantasına atar. Kertenkelede fazla et yoktur ama Torak'ın annesi harika bir aşçıdır; kertenke-

lelere ot ve kök ekleyerek, bütün etleri kemiklerinden dilim dilim ayrılana dek kısık ateşte pişirir ve bütün kampa doyurucu bir yahni servis eder. Torak kampa dönerken yol boyunca kertenkelelerin çantasında kıpırdandıklarını hisseder. Bu onu daha da acıktırır. Annesinin kertenkele yahnisini yemek için sabırsızlanır.

İlk Göçebeler Çiftçi Olurlar

Göçebelerin yaşayabileceği en iyi yerlerden biri Bereketli Hilal denilen bir bölgeydi. *Hilal* denmesinin nedeni aşağıdaki gibi bir hilale benzemesiydi:

Bereketli Hilal

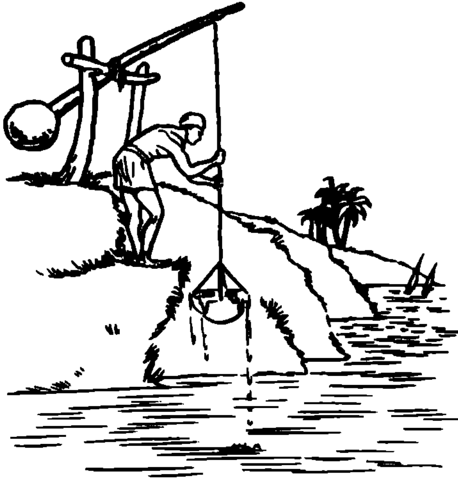
Bereketli denmesinin nedeni de Dicle ve Fırat nehirlerinin bu bölgeden geçmesiydi. Nehir kıyısındaki nemli topraklarda bol yeşillik, yabani arpa ve buğday yetişirdi.

Göçebeler Bereketli Hilal'de dolaşırlarken, otla beslenen hayvan sürüleri gördüler. Ekip biçebilecekleri tahıllar; balık tutup, temiz su içebilecekleri büyük nehirler olduğunu fark ettiler. Bereketli Hilal'de yiyecek bulmak çok kolay olduğu için göçebeler tekrar tekrar buraya döndüler. Bu göçebelerden bazıları yiyecek aramak için oradan oraya dolaşmak yerine, bütün yıl boyunca iki nehrin kıyısında yaşamaya başladılar.

Bereketli Hilal'de yerleşen göçebelere sadece yaprak, kabuklu yemiş ve taneli ufak meyve yetmezdi. Çok geçmeden yabani bitkileri tükettiler. Tahıl ekmek zorunda kaldılar. Bereketli Hilal'in göçebeleri artık çiftçi oluyordu.

Bu yeni tahıl tarlaları için fazladan suya ihtiyaç vardı. Nehir kenarındaki topraklar tahılların büyümesini kolaylaştıracak kadar nemliydi. Gel gör ki Bereketli Hilal'de ve kıyılardan uzakta fazla yağmur yağmıyordu, yılın çoğunda toprak kuruydu. Bu yüzden çiftçiler nehirlerden tarlalarına giden kanallar açmayı öğrendiler. Bu şekilde, yağmur yağmasa bile, suyu mahsullerine getirebiliyorlardı.

Günümüzdeki sulama makineleri, evden daha yüksek ve üç, dört tır kamyonundan daha uzun, metalden yapılma devasa su serpme aletleridir. Suyu göllerden çekip tarlalara püskürtürler. Ancak uzun zaman önce, çiftçiler kanallardan suyu çıkarıp mahsullerine vermek için, daha basit bir makine kullanırlardı. Bu makineye *şaduf* denirdi. İlk çiftçiler bir sütunun tepesine uzunlamasına bir sırık yerleştirir, sırığın bir ucuna ağırlık, diğer ucuna da deri bir kova bağlarlardı. Daha sonra kovayı kanala indirir, ağırlığın üzerine bastırarak kaldırır, sonra da suyu mahsullerin üzerine boşaltmak için sütunun etrafında döndürürlerdi. Bu sulama cihazı ilk tarım makinelerinden biridir.

Sulama cihazını kullanan bir çiftçi

Çiftçiler aylarca her gün ekinlerine bakmak zorundaydılar. Bu sebepten, çadırlarda yaşamak yerine, evler inşa etmeye başladılar. Etraflarında bulunan her türlü malzemeyi kullandılar. Nehir kenarında yaşayan çiftçiler kamıştan veya kerpiçten evler inşa ettiler.

Çok geçmeden çiftçiler tarlalarının sulama ve bakımında birbirleriyle yardımlaşabilmeleri için en iyi yöntemin evlerini birbirlerine yakın inşa etmek olduğunu keşfettiler. Bunlar ilk köylerdi. Çiftçiler ayrıca koyun ve keçi gibi hayvanları evcilleştirip, tahılla besleyebileceklerini ve sonra etlerinden yararlanabileceklerini gördüler. Böylesi, vahşi hayvanları avlamaktan daha kolaydı. Köyler genellikle evcil hayvanların tutulduğu merkezi bir ağıl veya tarlanın etrafında kurulurdu.

Bazı köyler tahıl, koyun ve keçi yetiştirmekte çok başarılıydı. Hatta metal, çanak çömlek, odun ve başka eşyalar karşılığında, tahıl, koyun yünü ve hayvan postu vererek zenginleştiler. Haydutlar tarafından saldırıya uğrayıp soyulmaktan korktukları için köylerinin etrafına taştan duvarlar ördüler. Bunlar ilk şehirlerdi.

En eski şehirlerden biri Eriha'ydı. Eriha'daki surlar antik dünyanın en kalın ve sağlam surlarındandı; üç metre eninde, dört metre

yüksekliğindeydi. Kentin gözcüleri yaklaşan düşmanı görebilsinler diye surların bir yerinde duvarın yanına daire biçiminde bir kule inşa edilmişti. Kulenin yüksekliği on metreydi, yani hemen hemen üç katlı bir evinki kadardı.

Torak'ın, annesinin yahnisi için kertenkele yakalamasının üzerinden çok geçmeden, Torak ve ailesi Bereketli Hilal'de dolaşıp yiyecek ararlar. Bol miktarda kök, kabuklu yemiş ve meyve bulurlar. Torak'ın amcası avlanabilecek büyük at ve geyik sürüleri olduğunu görünce çok heyecanlanır.

Ancak Torak'ın gördüğü en heyecan verici şey, ayaklarının hemen yanından akan kocaman ırmaktır. Torak hayatı boyunca hiç bu kadar çok su görmemiştir. Genellikle, ailesinin ve diğer göçebelerin buldukları sular, küçük su birikintileri veya kayaların arasından süzülen cılız derelerdi. Bu suları içmek için kullanırlar, yani Torak daha önce hiç yüzmemişti. Aslına bakarsanız, hayatı boyunca hiç banyo yapmamıştı. Şimdi ise suyun içinde su çenesine gelene kadar yürüyebilir.

İlk başta Torak ve kardeşi suya girmeye korktukları için kıyıda çömelip birbirlerine su atarlar. Ancak sonra yavaş yavaş önce bir ayaklarını, sonra diğerini suya sokarlar. Torak kardeşine ne kadar cesur olduğunu göstermek istediğinden su dizlerine gelene kadar içinde yürür. Arkasından kardeşinin ilerlediğini duyar. Kardeşi üzerine su sıçratınca o da dönüp kardeşinin kafasını suyun içine batırır. Kardeşi bağırarak suyun yüzüne çıkar. Daha önce hiç suyun altında kalmamıştır.

Torak ve kardeşi sabahtan öğlene kadar suda kalırlar. Sudan çıktıklarında, Torak kardeşinin eskisine göre çok daha iyi koktuğunu fark eder.

O gece yemekte at eti vardır. Torak'ın amcası şöyle der: "Nehir kıyısının biraz aşağısında başka adamlarla karşılaştım. Bu adamlar avlanmıyor, toprağa tohum ekiyorlardı. Bana, eğer biz de toprağa tohum ekersek, tam bulunduğumuz yerde tahıl yetişeceğini söylediler. Bunları toplayabiliriz, böylece yiyecek toplamak için yeni

tarlalar arayıp durmamıza gerek kalmaz. Bence bir süreliğine burada kalıp onların neler yaptıklarına bir bakalım."

Torak kardeşine gülümser. Nehir kıyısında yaşamaktan, kertenkele yerine at eti yemekten, her gün kök aramaya çıkmayacak olmaktan hoşlanmıştır. En çok da yüzmeyi sevmiştir.

Önemli Not: Göçebeler Bereketli Hilal'de MÖ 7000 civarında bulundular. Eriha'daki taş duvar MÖ 6800 civarına tarihlenir.

2

Eski Mısırlılar Nil Nehri Civarında Yaşadılar

İki Krallığın Birleşmesi

Torak canı ne zaman istese yüzmeye gidebiliyordu çünkü Dicle Nehri'nde yıl boyunca bol su vardı. Ne var ki Nil Nehri kıyısında yaşayan çiftçilerin durumu çok farklıydı. Zaman zaman nehir çok alçalıyordu, öyle ki neredeyse dibini görebilirdiniz. Diğer zamanlarda, o kadar doluydu ki çiftçilerin tarıma elverişli topraklarını sular basıyordu.

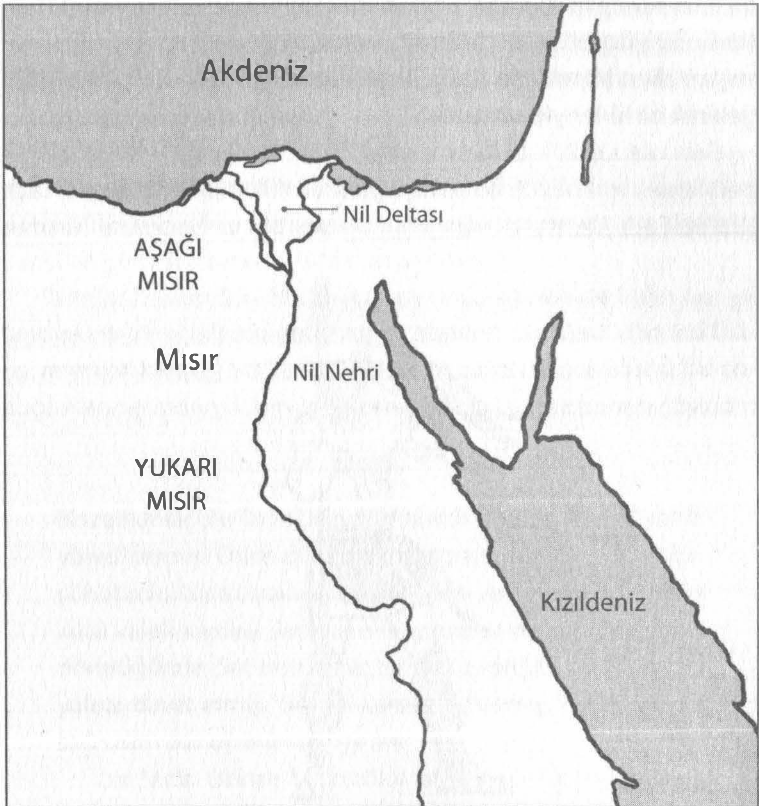
Nil Afrika'da bulunan uzun bir nehirdir. En uç kışmında birkaç kola ayrılır ve Akdeniz'e dökülür. Bu alan ters dönmüş üçgene benzer. Yunancada D harfine karşılık gelen *delta* da üçgen şeklindedir. Bu nedenle, nehrin bu bölümüne Yunan alfabesindeki harfe karşılık Nil Deltası denir.

Nil her yıl taşardı. Yağmur mevsimlerinde, Nil Nehri'nin çıktığı güneydeki dağlara yağmur yağardı. Sular dağlardan nehre iner, deltaya doğru akardı. Nil Nehri'ne o kadar çok su boşalırdı ki sular kıyılara taşar ve iki yandaki tarım arazileri boyunca yayılırdı. En çok su alan bölge de Nil Deltası'ydı. Bütün küçük nehirler kıyılarına taşar, yayılır, bütün delta sular altında kalırdı. Nil kıyılarında yaşamak ister miydiniz? Sizce ev yapmak için uygun bir yer mi? Evinize ne olurdu dersiniz?

Günümüzde bir çiftçinin mahsullerini nehir suları bassa, çiftçi bunu bir felaket olarak görür çünkü sel mahsullerini alıp götürür. Oysa Nil kıyısında yaşayan çiftçiler nehrin taşmasından hiç şikâyetçi değillerdi. Nehir her yıl aynı zamanda taştığı için buna hazırlıklı olurlardı. Su taştığında, suyla beraber nehrin dibinden zengin toprak da gelirdi. Bu toprağa *alüvyon* denirdi, bitkiler için yararlı vitamin ve minerallerle doluydu. Sel alüvyonu nehir kıyısı

boyunca dağıttıktan sonra sular çekilir, yani bir sonraki yıla kadar nehre geri dönerdi. Bunun üzerine, evlerini su basmaması için nehir kıyısından biraz uzakta inşa etmiş çiftçiler de ekinlerini alüvyonlu zengin toprağa ekerlerdi. Sel sularının dolması için nehirden çıkan kanallar yapmayı ve su nehre geri dönmesin diye de kanalların uçlarını kapatmayı öğrenmişlerdi. Kurak mevsimlerde kanallardaki suyu kullanırlardı.

Nil kıyısında yaşayan insanlara *Mısırlı* denirdi. Mısır tarihinin başlarında, Nil kıyısında yaşayan iki Mısır boyu vardı. Kuzeyde Nil Deltası'nda yaşayan Mısırlılara "Aşağı Mısırlılar", nehrin düz kısmında, güneyde yaşayanlara da "Yukarı Mısırlılar" denirdi.

Nil Deltası

Bir haritaya baktığınızda genelde "kuzey" üstte, "güney" de altta yer alır. Dolayısıyla Nil Deltasının "Yukarı Mısır" olması gerektiğini düşünebilirsiniz. Sonuçta burası haritanın üst kısmındadır.

Ancak eski Mısırlılar dünyayı böyle görmezlerdi. Nil Nehri güneydeki dağlardan, kuzeydeki deltaya inerdi. Böyle olunca da, eski Mısırlılar ülkelerinin güney bölümünü, "nehrin yukarısında" ifadesinde olduğu gibi, Yukarı Mısır, güney bölümünü de, "nehrin aşağısında" ifadesindeki gibi Aşağı Mısır olarak düşündüler. Önceki sayfada bulunan haritayı ters çevirirseniz, dünyayı Mısırlıların gördükleri gibi görürsünüz.

Aşağı Mısırlıları kırmızı taçlı bir kral, Yukarı Mısırlıları da beyaz taçlı bir kral yönetirdi. İki kral da Mısır'ın *tümüne* hâkim olmak isterdi. Bu yüzden yıllarca Beyaz Taçlı Kral ile Kırmızı Taçlı Kral savaştı; Yukarı Mısırlılarla Aşağı Mısırlılar da Nil Nehri üzerinde gidip gelerek birbirleriyle savaştılar.

Son olarak iki kral Mısır'a kimin hâkim olacağını kesin olarak belirlemek için büyük bir savaşa girdiler. Yukarı Mısır'ın Beyaz Taçlı Kral'ının adı Narmer'di. Aşağı yukarı beş bin yıl önce Kral Narmer

Kral Narmer

Kırmızı Taçlı Kral'ı yendi ve tacını elinden aldı. Sonra kırmızı tacı, kendi beyaz tacının üstüne koydu ve kendini bütün Mısır'ın kralı ilan etti. Bundan sonra Mısır kralları kırmızı bir başlık içine yerleştirilmiş beyaz bir külahtan oluşan bir taç taktılar. Bu taç kralın bütün ülkenin hükümdarı olduğunu gösterirdi.

Eski Mısır'ın Tanrıları

Artık Mısırlılar tek bir ülke olarak birleştiklerinden, Mısır kralı da *firavun* olarak tanınmaya başlandı. Firavun, tıpkı bir çobanın koyunlarına bakıp beslediği gibi, bütün Mısır halkına önderlik edip bakması gerektiğini gösteren bir çoban asası taşırdı. Çok geçmeden Mısırlılar firavunun bir tanrı olduğunu düşünmeye başladılar. Firavunun, ekinleri büyüyebilsin diye her yıl Nil'i taşırdığına inanıyorlardı. Firavun gitgide daha çok güçlendi, sonuçta kimse bir tanrıyı kızdırmak istemezdi.

Mısırlıların taptığı tek tanrı firavun değildi. Ra güneş tanrısıydı. O baş tanrı, diğerleri onun ailesiydi. Osiris ölüleri yargılayan ve onların iyi veya kötü olduklarına karar veren tanrıydı. İsis, Osiris'in karısı ve gökyüzü tanrısı Horus'un annesiydi.

Tanrılar hakkındaki Mısır efsanelerinde genellikle Nil'in her yıl taşmasına bir açıklama getirmeye çalışılırdı. Bir Mısır *efsanesi* Osiris ve erkek kardeşi Set'le ilgilidir. Uzun zaman önce Mısırlı bir çocuğun annesinden duymuş olabileceği bu Osiris efsanesi şöyledir:

Bir zamanlar Ulu Tanrı Osiris ile karısı İsis bütün Mısır diyarını yönetirlermiş. Osiris dünyayı dolaşmaya çıkmış ve krallığın yönetimini İsis'e bırakmış. Ancak onun yokluğunda, Osiris'in kötü kalpli kardeşi Set kral olmaya karar vermiş. Osiris geri döndüğünde, Set onu diğer tanrılarla birlikte büyük bir ziyafete davet etmiş. "Sevgili kardeşim," demiş, "evime gel de sağ salim dönüşünü kutlayalım!"

İsis Set'in Osiris'e bir kötülük etmesinden korkuyormuş, fakat Osiris İsis'in korkularına gülüp geçmiş. "O benim öz kardeşim," demiş. "Neden bana zarar vermek istesin ki?"

Böylece birlikte ziyafete gitmişler. Bütün tanrılar doyana kadar yedikten sonra, Set şöyle demiş: "Bakın ne buldum!" Ortaya her tarafı oymalı, altın ve resimlerle süslü, güzel mi güzel bir tabut çıkarmış. Tanrıların hepsi buna hayran hayran bakarlarken Set şöyle demiş: "Kim bu güzel tabuta sığarsa tabutu ona vereceğim."

Tanrılar Set'in tabutu yalnızca Osiris'e uyacak şekilde yaptırdığını bilmiyorlarmış. Birer birer tabuta uzanmışlar. Ne var ki tabut tanrılara ya küçük ya da büyük gelmiş, ta ki Osiris içine girip de tabut ona mükemmel bir biçimde uyana kadar. Osiris öyle sevinmiş ki boylu boyunca tabuta uzanmış. "Bakın!" demiş. "Tabutu ben kazandım!" Gel gör ki Osiris uzanır uzanmaz Set tabutun kapağını çarparak kapatmış ve Nil'e atmış. Tabut nehirde sürüklenip gözden kaybolmuş. Set: "Artık tanrıların kralı benim çünkü Osiris boğuldu!" diyerek hükümdarlığını ilan etmiş. Tahta geçip Mısır'ı yönetmeye başlamış.

İsis tabutu bulmak için Nil'in aşağısına doğru uzun bir yolculuğa çıkmış. Sonunda tabutu Nil kıyılarındaki sazlara dolanmış halde bulmuş. Tabutu açınca Osiris'in boğulmuş olduğunu görmüş. İsis yere oturmuş ve kederinden durmadan ağlamış. Nil bile Osiris'in ölümüne ağlamış, öyle ki nehir kurumuş ve Mısırlılar susuz kalmışlar.

İsis Osiris'in bedenini bezlere sarmış, böylelikle o ilk mumya olmuş. Ancak Osiris bezlere sarılır sarılmaz, dirilmiş. Tüm dünya Osiris'in tekrar hayata dönmesine çok sevinmiş. Mısırlılar tekrar içme sularına kavuşsun ve ekinleri büyümeye başlasın diye Nil yükselip kıyılarına taşmış. İşte bu yüzden Nil her yıl taşar çünkü Osiris'in hayata dönüşünü hatırlar.

Önemli Not: Aşağı ve Yukarı Krallıklar MÖ 3000 civarında birleşti. Kral Narmer Kral Menes olarak da bilinir.

3

İlk Yazı

Hiyeroglif ve Çivi Yazısı

Mısırlılar yazıyı kullanan ilk insanlardandı. Yazmak neden önemlidir dersiniz?

Diyelim ben bir kâğıda sizin için bir mesaj yazıp masanın üstüne bırakıyorum. Sonra odadan çıkıyorum. Kâğıda bakarsanız size söylemek istediklerimi öğrenirsiniz, ben ortalıkta olmasam bile benden haber alırsınız. Yazının önemli olmasının nedenlerinden biri budur. Mısırlılar yazmayı öğrenmeleri sayesinde, krallıktaki bir bölgeden diğerine mesajlar gönderebildiler.

Peki, siz mesajımı ben yazdıktan bir yıl sonra bulursanız ne olur? Yine de sözlerimi "duyabilirsiniz", ben bunları uzun zaman önce yazmış olsam bile "sesim" size ulaşır. Yazının bu kadar önemli olmasının ikinci nedeni de budur. Mısırlılar yaşamlarında meydana gelen önemli olayları yazıp, torunlarına ve torunlarının çocuklarına bırakabiliyorlardı.

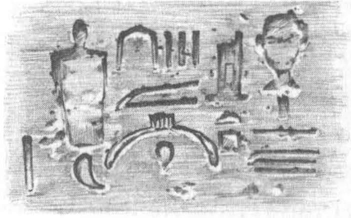
Mısırlılar yazılarında resim kullanırlardı. Biz bu resimlere *hiyeroglif* (resimyazı) diyoruz. Her resim belli bir kelimenin yerine geçerdi. Mısırlılar bu hiyeroglifleri taş tabletlere oyarlardı.

Taş tabletler çok uzun süre dayanırdı fakat ağır oldukları için taşıması zordu ve resimleri taşa oymak haftalar alırdı.

Mısır'ın yanındaki başka bir ülke daha iyi bir yöntem buldu. Resimlerini ıslak kil tabletlere oydular. Bu ülkenin adı Sümer'di.

Sümer Bereketli Hilal'de, Dicle ve Fırat nehirleri arasındaydı. Nehirler arasındaki bu bölgeye "Mezopotamya" denir. *Mezopotamya* "iki nehir arasında" anlamına gelir. Peki, *hipopotam*'ın ne anlama geldiğini biliyor musunuz? *Hipo* "at", *potam* da "nehir" demektir. Yani hipopotam "nehir atı"dır. Mezopotamya kelimesinde *potam* vardır, ama bu defa sonu farklıdır. *Potamya* "nehirler", *mezo* da "arasında" demektir.

Sümerlerin resimyazısına çiviyazısı denirdi. Sümerler iki nehir arasında yaşadıklarından, ellerinde bol bol ıslak kil olurdu. Çiviyazılarını taşa oymak yerine, kare biçimindeki ıslak kil tabletlere yazarlardı. Yazma işini de keskin bir bıçak veya çubukla yaparlardı. Mesaj kile oyulduktan sonra, Sümerler isterlerse –eğer mesaj alışveriş listesi gibi önemsiz bir şeyse– yazdıklarını silebilir, başka bir mesaj yazabilirlerdi; mesajda sorun yoksa kil sertleşene kadar fırında pişirirlerdi. Ondan sonra mesaj çok uzun süre dayanırdı.

Mısır hiyeroglifleri

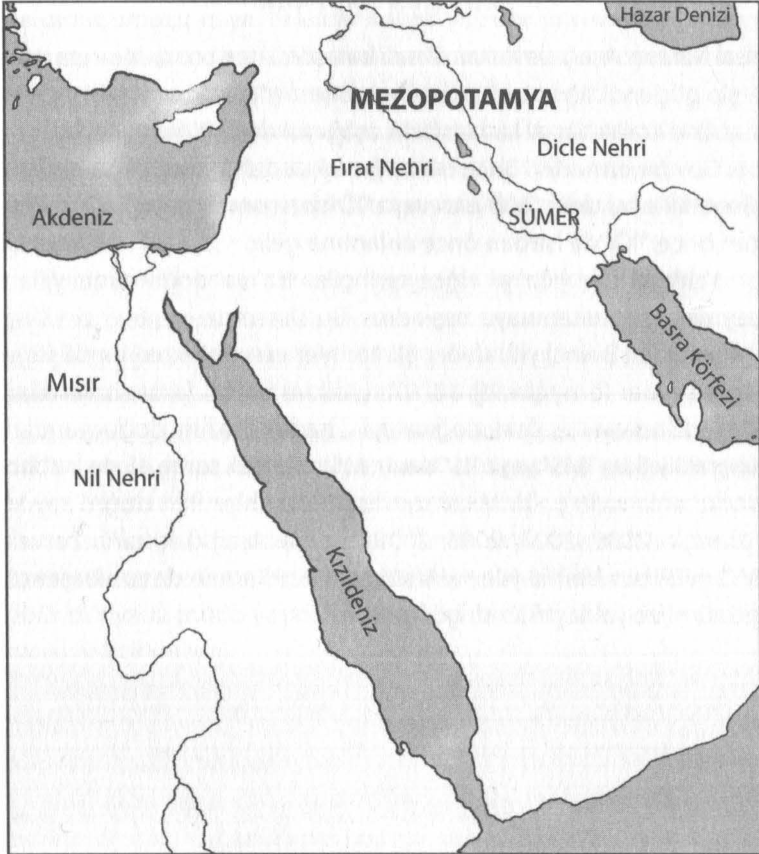
Kile yazmak taşı oymaktan daha kolaydır. Ancak kil tabletler de ağır olabilir. Ayrıca kalınlıkları fazladır; onlardan çok miktarda depolamak isterseniz çok yer kaplarlar, küçük bir kütüphane için bile bir sürü odası olan binalar gerekebilir.

Birkaç yüzyıl sonra Mısırlılar kilden bile daha iyi olan bir şey buldular: Kâğıt ve mürekkep yapmayı öğrendiler.

Mısır kâğıdı Nil kıyısında büyüyen sazlardan yapılırdı. Mısırlılar sazları yumuşatıp ezerek hamur haline getirmeyi öğrenmişlerdi. Daha sonra hamuru ince yapraklar halinde yayıp kurumaya bırakırlardı. Bu yapraklar Mısırlıların *papirüs* dedikleri sazdan kâğıtlar haline gelirdi. Kâğıt üzerine yazmak, kile veya taşa yazmaktan çok daha kolaydı. Hem kâğıdı taşıması da daha kolaydı; katlayıp cebinize koyabilir veya rulo yapabilirdiniz. Ayrıca daha az yer kaplıyordu. Kâğıt kullanmaya başladıklarında Mısırlılar kayıtları korumanın en iyi yolunu bulduklarını düşündüler.

Ancak kâğıdın bir sakıncası vardır. Islandığında, üzerindeki mürekkep dağılır ve kâğıt da parçalara ayrılır. Kâğıt ayrıca zamanla da parçalanır. Eskidikçe dağılıp toza dönüşme olasılığı da artar. Yazılarını taşa yazdıkları devirde Mısırlıların başlarından neler geç-

tiği hakkında çok şey öğrendik çünkü bu taş yazılar yüzyıllarca dayandılar, ta Mısırlılardan günümüze kadar. Sümer tarihi hakkında da çok şey biliyoruz çünkü kil tabletler de iyice sertleşene kadar pişirilirse uzun süre dayanırlar. Ancak Mısırlılar kâğıt üzerine yazmaya başladıktan sonra Mısır'da olanlar hakkında fazla bilgi sahibi değiliz çünkü aradan geçen binlerce yılda Mısırlıların kâğıtları parçalanıp yok oldular.

Mezopotamya ve Mısır

Önemli Not: Sümerler ve Mısırlılar çiviyazısını MÖ 3200 civarında kullanmaya başladılar, Sümer yazısı biraz daha önce gelişti.

4

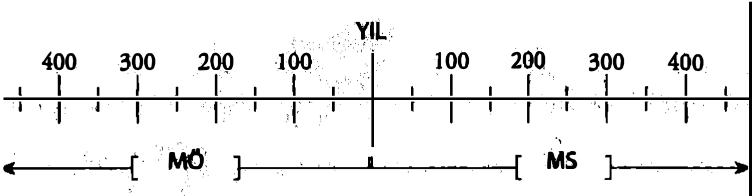
Eski Mısır'da Eski Krallık

Mumya Yapmak

Kral Narmer Aşağı ve Yukarı Mısır'ı birleştirdikten sonra Mısır zenginleşip güçlendi. Mısır tarihindeki bu döneme "Eski Mısır Krallığı" diyoruz. Eski Krallık bin yıl kadar sürdü, aşağı yukarı 2100 yılına kadar.

Devam etmeden önce bu tarihe biraz daha yakından bakalım. Genellikle bu tarih, "MÖ"den veya "İÖ"den sonra yazılır. "MÖ" milattan önce, "İÖ" de İsa'dan önce anlamına gelir.

Yaklaşık beş yüz yıl önce tarihçiler İsa'nın doğumunu yılları saymak için kullanmaya başladılar. Bu sistemde İsa "Birinci Yıl"da doğmuştur. Birinci yıldan önceki tarihler en yüksekten en düşüğe doğru gider (örneğin 99, 98, 97.. gibi) ve birinci yılda sonlanırlar. "Miladi takvim" İsa'nın doğumuyla başlar. İsa'nın doğumundan sonraki yıllara "MS" veya "İS" denir. MS milattan sonra, İS de İsa'dan sonra anlamına gelir. Milat sonrasında tarihler ileri doğru sayılır (örneğin 2006, 2007, 2008, 2009... gibi). Aşağıdaki tarih cetveli MÖ yıllarının birinci yıla yaklaştıkça, MS yıllarının da uzaklaştıkça günümüze yaklaştıklarını gösterir.

Mısırlılar ilk kez Eski Krallık'ta mumya yapmaya başladılar. Mumya, bozulmaması için baharat ve tuzlarla işlem görmüş, bezlere sarılmış ölü insan bedenleridir. Mısırlılar ölülerin öbür dünya-

da başka bir yaşama geçtiklerine inanırlardı. Fakat ancak vücutları korunursa öbür dünyaya girebileceklerine de inanırlardı. Bu koruma işlemine *mumyalama* denirdi.

Mumyalama çok karmaşık bir işlemdi. Yalnızca, tanrılara ibadet etmekle yükümlü *rahiplerin* mumya yapmasına izin verilirdi. Bir mumya yapmak da iki aydan uzun sürerdi.

Şimdi, Mısır'da Eski Krallık döneminde, Firavun Keops zamanında olduğumuzu hayal edelim. Keops yıllardır firavundur. Mısır'ın ordusunu güçlendirmiş, Mısır'ı düşmanlardan korumuştur. Ancak bir gece yarısı saraydan Keops'un öldüğü haberi gelir.

Rahipler vakit kaybetmeden hazırlıklara başlarlar. Keops'un bedenini mumya yapmak için gereken tuz, baharat, yağ ve bez gibi bütün gereçleri toplarlar. Keops saraydan, rahiplerin beklediği tapınağa taşınır.

Rahipler Keops'un cesedini tapınağın içindeki kutsal bir yere götürür. Şarap ve baharatla yıkadıktan sonra bütün iç organlarını, yani karaciğer, mide, akciğer ve bağırsaklarını çıkarırlar. Organları muhafaza etmek için özel baharatlarla kaplarlar.

Keops'un kalbine ise özel bir işlem yapılır. Başrahip kalbi çıkardıktan sonra yıkar, bez şeritlere sarar ve Keops'un göğsüne geri koyar. Mısırlılar Keops'un öbür dünyada kalbine ihtiyacı olacağına inanırlar. Keops öbür dünyaya vardığında, tanrı Osiris onun kalbini özel bir terazide tartacaktır. Eğer kalbi iyiyse hafif olur ve Keops da öbür dünyada mutlu yaşar. Ancak günahla doluysa ağırlaşır ve bir canavar kalbini yer.

Kalple işleri bittikten sonra rahipler firavunun vücudunu tuz ve baharatla kaplar ve kırk gün boyunca bekletirler. Bu süre zarfında Mısırlılar krallarının yasını tutar.

Kırk gün sonunda rahipler bedene ve organlara sardıkları bezleri açarlar. Organları ve bedeni tekrar yıkayıp yağ ve baharatla kaplarlar. Karaciğer, mide, akciğer ve bağırsakları dört ayrı toprak kavanoza yerleştirirler. Her kavanozun kapağı bir tanrı başı biçimindedir. Bu tanrıların Keops'un organlarını koruduğu farz edilir.

Daha sonra rahipler Keops'un bedenini bez şeritlerle sarar, bu şeritlerin arasına mücevher parçaları koyarlar. Mücevherlerin Keops'u, tıpkı büyü gibi öbür dünyaya olan yolculuğunda koruyacağına inanılır. Sonra öbür dünyaya vardığında tanrılar onu tanıyabilsinler diye Keops'a benzeyen altın bir maske yapıp mumyanın yüzüne yerleştirirler. Son olarak başrahip özel bir tören yapar. Mumyanın ağzına özel bir aletle dokunur. Bu hareketin, Keops'un mumyasının, öbür dünyada duymasını, görmesini ve konuşmasını sağlayacağına inanır.

Sonunda mumya biter. Ancak Keops gömülmeden önce üç tabuta konulması gerekir. Altından yapılma ilk tabutun dışında Keops'un yüzü vardır. Altın tabut korunması için tahta bir tabutun içine konur. Sonra Keops'un tahta tabutu muazzam bir cenaze alayıyla ta mezarına, yani piramide kadar sokaklarda taşınır.

Piramidin içinde özel bir mezar odası, odada da *lahit* denilen büyük, taş bir mezar vardır. Tahta tabut lahdin içine konur. Lahdin taş kapağı öyle ağırdır ki ancak dört adam birlikte iterek yerleştirebilirler. Artık Keops'un mumyası tabutu içinde güvendedir. Ruhu ölüler diyarına yapacağı yolculuğuna başlayabilir.

Mısırlılar mezar odasından ayrılmadan önce, Keops'un sonraki yaşamında rahat etmesi için gereken her şeyi temin ederler. Odayı mobilya, mücevher, kıyafet ve yiyecekle doldururlar. Oynaması için oyun ve oyuncak, okuması için de parşömen tomarı bırakırlar. Hatta Keops öbür dünyada denize açılabilsin diye, piramidin yanına gerçek boyutlarda bir tekne bile gömerler. İşleri bittiğinde, mezar odasından çıkıp kapıyı kaparlar. Keops'un bedeni yıllarca rahatsız edilmeden yatacaktır, ta ki mezar hırsızları kabrinin hazineyle dolu olduğunu keşfedene dek.

Önemli Not: MÖ ve MS hakkında daha fazla bilgi için 37. bölüme bakın.

Mısır Piramitleri

Mısır'da gömülen bütün kralların ve önemli insanların mezarlarında altın ve mücevher olurdu. Mısır'da yaşayan herkes de mezarlarda hazine bulunduğunu bilirdi. Bu durumda sizce ne olmuştur?

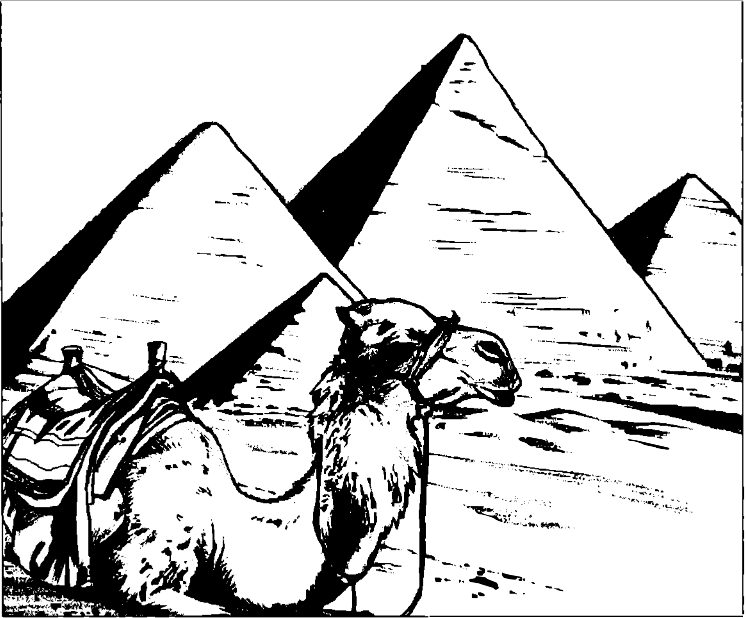
İlk başlarda Eski Krallık'taki Mısırlılar mumyalarını gömmek için çölde yeraltına bölmeler açtılar. Ne var ki hırsızlar mumyaların hazinelerle birlikte gömüldüğünü biliyordu. Mezar hırsızları çoğu kez yeraltındaki bu bölmelere girip bütün hazineyi çalıyorlardı. Bu yüzden Mısırlılar da, kocaman taş bloklardan, ortasında bir delik veya baca olan mezarlar inşa etmeye başladılar. Mumya ile mumyanın bütün kıyafet, mobilya ve mücevherleri bacadan hazine odasına indirilirdi. Sonra baca birilerinin içine tırmanmasını önlemek için taşlarla doldurulurdu. Bu mezarlara *mastaba mezarları* denirdi.

Ne var ki mastaba mezarları bile firavunlar için yeterince güvenli değildi. Firavunlar en büyük mezarlara, yani *piramitlere* gömülürlerdi. Piramitler, firavunları ve hazinelerini güvende tutmaya yarayan dev kalelerdi. Piramitlerin önemli olmasının başka bir nedeni daha vardı. Piramitler gökyüzüne doğru sivrilirlerdi. Mısırlılar firavunun tanrı olduğuna ve öldükten sonra yükselip, diğer tanrılara katılacağına inanırlardı. Ölmüş firavunun piramidin yanal yüzeylerini merdiven gibi kullanarak cennete çıkacağını düşünürlerdi.

Keops ölümünden önceki yirmi sene boyunca piramidini yaptırmakla uğraştı. Öldüğünde o piramide gömüleceğini biliyor ve onun o zamana kadarki en büyük piramit olmasını istiyordu. Piramidi hâlâ Gize yakınlarındaki çölde durur (günümüzde buraya Kahire denir). Adının Büyük Piramit olmasının nedeni Mısırlıların firavunları için inşa ettiği 35 piramit içinde en büyüğü olmasıdır.

Büyük Piramit MÖ 2550 civarında yapıldı. Dört bin yıl boyunca dünyadaki en yüksek yapı oydu. İki milyondan fazla taş bloktan yapılmıştır ve her blok yaklaşık üç ton ağırlığındadır. Bu da aşağı yukarı bir filin ağırlığına eşittir. Üstelik Mısırlıların vinç, buldozer ve kepçe gibi makineleri yoktu. Taş blokları bakır ve taştan yaptık-

ları el aletlerinin yardımıyla kestiler. Daha sonra piramitlerin yan taraflarına kaya ve topraktan rampa inşa edip, taş blokları iplerle rampalardan yukarı çektiler. En büyük taşları hareket ettirmek için yüzlerce adam birlikte çekti. Büyük Piramitte yıllar boyunca binlerce Mısırlı çalıştı. En sonunda piramit bitince, Mısırlılar rampaları aşağı çektiler ve piramidi beyaz kireçtaşından levhalarla kapladılar. Arkeologlar Büyük Piramidin en tepesindeki sivri taşın üzerinde, altın bir başlık olduğunu düşünüyorlar. Beyaz taş ile altın başlık günümüzde artık yok fakat Büyük Piramit ilk yapıldığında başlık güneşte pırıl pırıl parıldardı.

Mısır Piramitleri

Büyük Piramidin içinde Keops için bir mezar odası vardı. Ancak bunun yanı sıra boş odalar, tamamlanmamış bölmeler ve çıkmaz geçitler de mevcuttu. Keops, piramide giren hırsızın hazineyi bulamadan odaların labirentinde kaybolacağını umuyordu. Piramit

bittikten sonra işçiler kapıyı içeriden kapattılar. Piramide girişi engellemek için geçide kocaman taşlar koydular ve sonra da toprağa kazılmış küçük bir geçitten dışarıya çıktılar.

Büyük Piramidin bekçisi bile vardı. Mısırlılar Büyük Piramidin yanına bir *sfenks*, yani insan kafası ve aslan vücudu olan hayali bir hayvan biçiminde, gizemli bir anıt yaptılar. Günümüzde bu kireçtaşından yapılma dev hayvana Büyük Sfenks diyoruz. Büyük Sfenks, birbirlerinin omuzları üzerinde duran on bir adam boyunda ve neredeyse bir futbol sahası uzunluğundadır. Sfenks çok kolay ufalanıp kırılabilen bir taş türü olan kireçtaşından yapılmıştır. Çöl kumu sfenksi sürekli gömüp aşındırıyor. Burnu kırılmış durumda. Ancak neredeyse beş bin yıllık olduğu halde, yüzünün bir insan yüzü olduğunu fark edebilirsiniz. Birçok kişi Sfenksin piramitleri korumak için yapıldığını düşünüyor.

Ancak hırsızlar her şeye rağmen Keops'un mezar odasını buldular. Sfenksin önünden geçip, labirenti aşarak Büyük Piramide girdiler, Keops'un hazinesini ve mumyasını çaldılar. Arkeologlar piramidi bulduğunda Keops ve altınları sonsuza dek yok olmuştu.

Önemli Not: Keops Hufu olarak da bilinir.

5

İlk Sümer Diktatörü

Sargon ve Akadlar

Mısır'ın önceden Aşağı ve Yukarı Mısır olarak iki ayrı ülke olduğunu hatırlıyor musunuz? O zamanlar Mısırlılar tüm zaman ve enerjilerini birbirleriyle savaşmaya harcarlardı. Ancak Kral Narmer Aşağı Mısır'ı fethedip Mısırlıları birleştirdikten sonra, Mısırlılar savaş yerine tarım ve inşaatla uğraşmaya başladılar. Mısır zenginleşip güçlendi, bir zamanlar sürekli kavga eden bütün Mısırlılar birlik oldular.

Aynı şey Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki Mezopotamya'da da oldu. İnsanlar Mezopotamya'da yaşayanlara Sümerler adını vermişlerdi. Sümerler hakkında birkaç şey öğrendiniz; onlar çiviyazısı denilen resimyazıyı kil tabletlere yazarlardı. Sümerlerin yaşadığı bölgeye Sümer denirdi. Oysa Sümer gerçekte tek bir ülke değildi. İçinde birçok çiftçi köyü vardı. Köyler gitgide büyüyüp şehir halini aldılar. Her şehir kendisini korumak için kalın surlar ve yüksek kuleler inşa etti. Her şehrin kendi kralı ve ordusu vardı. Bu şehirler sürekli birbirleriyle savaşıyorlardı. Biz bunlara şehir devleti diyoruz çünkü her şehir ayrı bir ülke gibiydi. Şehirler bütün enerjilerini kendilerini komşularından korumaya harcıyorlardı.

Oysa bir Sümer, tıpkı Kral Narmer'in Mısır'ı tek bir ülke yapması gibi, bütün savaşan şehirleri birleştirmek istiyordu. Bu adamın adı Sargon'du.

Sargon hakkında birçok efsane vardır. En eski efsanelerden birinde, anne babasının olmadığı, bebekken Fırat Nehri'ne bir sepet içinde bırakıldığı söylenir. Sepet, Kiş adındaki bir şehir devletinin sınırları içinde, nehir kenarındaki sazlıklara takılır kalır. Kiş kralının hizmetkârlarından biri o sırada nehir kenarında sürahisine su doldurmaktadır. Garip bir ses duyar. Başını kaldırınca bir

sepet, gidip içine bakınca da ağlayan bir bebek görür. Bu bebek, Sargon'dur.

Hizmetkâr sepeti Kiş kralının sarayına götürür. Kral onun bebeği alıkoymasına ve yetiştirmesine izin verir. Böylece Sargon sarayda büyür. Güçlü kuvvetli, yakışıklı bir delikanlı olur, diğer saray mensupları tarafından sevilir. Hatta kralın sakisi olup her yemekte kralın şarabını altın bir kâse içinde getirir. Saki kralın en çok güvendiği hizmetkârlardan biridir çünkü isterse şaraba kolaylıkla zehir katabilir. Ancak Kiş kralı Sargon'a güvenir.

Aslında güvenmemelidir. Sargon, ordunun kumandanları dahil sarayda en güçlü insanlarla arkadaş olur. O kadar popüler olur ki, orduyu, kral yerine kendisine itaat etmeleri konusunda ikna eder. Hatta kralı öldürüp kendisini hükümdar yapmaları için bile ikna eder. Bu olay MÖ 2334 civarında gerçekleşir.

Ne var ki bu Sargon'a yetmez. Tek bir şehrin değil, tüm Mezopotamya diyarının kralı olmak ister. Bu yüzden etrafındaki bütün şehirlere saldırmaya başlar. Mezopotamya'yı fethetmek için elli yıl boyunca savaşır. En sonunda Dicle ile Fırat arasındaki bütün topraklara egemen olur. Agade adında yeni bir başkent kurar ve imparatorluğuna da Akad İmparatorluğu adını verir. Şimdi artık Sümer tek bir hükümdar altında tek bir ülke olarak birleşmiştir.

Ne var ki Sargon'un fethettiği şehirlerin birçoğu Akad İmparatorluğu'na ait olmak istemiyordu. Onlar kendi kanunlarını kendileri yapmaya ve kendi işlerini kendileri yürütmeye alışkındılar. Sargon, hâkimiyetini yitirmemek için bütün şehirlerin *kendi* kanunlarına uymalarını sağlaması gerektiğini biliyordu.

Böylece ordusunu tüm Akad şehirlerini kendisine itaat etmeye zorlamak için kullandı. Akad ordusunun askerlerini fethedilen şehirlerde yaşamaları için gönderdi. Askerler şehirdeki insanların kendi kanunları yerine Sargon'un kanunlarına uymaları için gerekeni yaptılar. Eğer fethedilen şehir itaat etmezse askerler onları cezalandırırdı. Buna *askeri diktatörlük* denir. *Askeri*, "orduyla ilgili" anlamına gelir. *Diktatörlük* de insanların sorgusuz sualsiz yönetime itaat etmek zorunda oldukları bir yönetim biçimidir. Askeri

diktatörlükte yönetimde olan ordudur. Sargon'un imparatorluğu yıllarca ayakta kaldı ama bunun tek nedeni imparatorluğu bir arada tutmak için ordunun gücünden yararlanmasıydı.

Mezopotamya kralı Sargon

6

Yahudiler

Tanrı'nın İbrahim'le Konuşması

Büyük Sargon Mezopotamya'da birçok şehre hâkimdi. Sargon'un imparatorluğundaki şehirlerden biri de Ur'du ve bu şehirde çok önemli bir adam yaşıyordu. Bu adamın adı Avram'dı. Kutsal metinlerde Avram şöyle anlatılır:

Uzun zaman önce Avram babası Terah ile birlikte Ur şehrinde yaşar, babasına işlerinde yardım ederdi. Terah tüccardı; bakır, altın, gösterişli ve pahalı kumaşlar, tarçın ve tuz alıp satardı. Ur şehrinde ticaret yaparak zengin olmuştu.

Terah mutlu olmalıydı. Ur bir tüccar için mükemmel bir şehirdi. Tüccarların mallarını alıp doğrudan nehir üzerinden şehre gidebilmeleri için, Ur şehri Fırat Nehri'nin hemen kıyısına kurulmuştu. Ancak Terah'ın yaşadığı dönem zor bir dönemdi. Sargon'un ölümünden sonra imparatorluk parçalanmıştı. Ur'un etrafındaki şehirlerin kralları birbirleriyle savaşıyor, Guti adı verilen vahşi kabileler nehirler arasındaki toprakları istila ediyorlardı. Ur saldırıya uğrayacak olursa şehir yakılıp yıkılabilir, Terah bütün servetini savaşta kaybedebilirdi.

Terah sürekli endişe içindeydi. Kadim Mezopotamya tanrılarına ne yapması gerektiğini sordu. Ur şehrinin tanrısı olan ay tanrısına olağanüstü kurbanlar sundu. Hatta Ur'un en büyük zigguratına gitti ve ay tanrısından kendisini kötülüklerden korumasını istedi. (Zigguratlar rahiplerin, yanlarındaki basamaklardan tepeye çıkıp tanrılara kurban sunabildikleri özel piramitlerdi.)

En sonunda Terah ailesiyle birlikte Ur'u terk etmeye karar verdi. Yanlarına Avram ile karısı Saray'ı da alarak daha iyi bir yer bulmak amacıyla yola çıktılar. Fırat Nehri'nin kıyıları boyunca, yerleşecekleri bir şehir bulabilmek için yolculuk ettiler. Mezopotamya'nın kuzeyindeki Harran şehrine geldiklerinde Terah burayı beğendi. Harran insanların ticaret yapmaya geldikleri zengin bir şehirdi. Ayrıca Harran halkı da ay tanrısına tapıyordu, o yüzden Terah kendini burada yabancı hissetmedi.

Terah, Avram ve Saray Harran'a yerleştiler. Terah tekrar ticarete atıldı. Avram, Terah'ın kazandığı paralarla aldığı koyun, keçi ve ineklerin bakımını üstlendi. Ailenin durumu gayet iyiydi.

Ancak Terah yaşlı olduğundan, Harran'a geldikten birkaç yıl sonra öldü. Bundan sonra Avram ailenin başına geçti.

Terah'ın cenazesi kaldırıldıktan sonraki gece Avram karanlıkta yürüyüşe çıktı. Sürülerinin etrafındaki çitlere kollarını dayayıp, koyun ve keçilerinin seslerini dinledi. Hayvancılığa mı devam etmesi, yoksa babası gibi tüccar mı olması gerektiğine karar veremiyordu. Belki de akrabalarının olduğu Ur şehrine geri dönmeliydi. Belki de ay tanrısına veya diğer tanrılardan birine ne yapmam gerektiğini sormalıyım, diye aklından geçirdi.

Aniden bir ses duydu: "Avram!"

Etrafına bakındı ama kimseyi göremedi.

"Kimsin sen?" dedi. "Tanrılardan biri misin?"

"Ben tekim," dedi ses. "Benden başka Tanrı yok!"

"Benim ne yapmamı istiyorsun?" diye sordu Avram.

"Harran'dan ayrıl," dedi Tanrı. "Sana göstereceğim diyara git. Orayı sana ve çocuklarına vereceğim. Sizi büyük bir kavim yapacağım! Dostlarınızı kutsayıp düşmanlarınızı lanetleyeceğim. Dünyadaki herkes de senin sayende kutsanacak."

Tanrı Avram'a Kenan diyarına gitmesini söyledi. Avram daha önce Kenan'a gitmeyi hiç aklından geçirmemişti. Ne de olsa orada büyük ticaret şehirleri yoktu. Hiç nehir de yoktu. Bildiği tek medeni yer olan Mezopotamya'dan çok uzaktaydı. Kenan'da tuhaf, vahşi kabileler yaşardı. Oraya neden gidecekti ki?

Yine de Avram Tanrı'nın kendisine söylediği şeyi yapmaya karar verdi. Yanına karısı Saray ile bütün hizmetkâr, koyun, keçi, inek ve develerini aldı. Hepsi birlikte güvenli Harran şehrini terk edip yabana doğru yola çıktılar.

Nihayet Kenan'a vardılar. Oraya ulaştıklarında Tanrı Avram'a tekrar göründü.

"Seninle bir anlaşma yapacağım," dedi Tanrı Avram'a. "Bana itaat ve ibadet et. Sen yepyeni bir kavmin kurucusu olacaksın ve ben de sana, çocuklarına ve torunlarına tüm Kenan diyarını vereceğim. Artık senin adın Avram değil İbrahim olacak, çünkü İbrahim 'birçok çocuğun babası' demektir. Saray'ın adı da Sara olacak çünkü Sara 'prenses' demektir. Sara da bütün kavmin annesi olacak."

İbrahim bunun çok komik olduğunu düşündü çünkü o yaşlı bir adamdı, sizin büyükanne ve büyük babanızdan bile yaşlıydı. Tanrı'nın vaadine çok güldü. "Sara ve ben nasıl çocuk sahibi olabiliriz?" diye sordu Tanrı'ya.

"Tanrı için hiçbir şey imkânsız değildir!" dedi Tanrı. Ve ertesi yıl Sara en az doksan yaşındayken bir çocuk doğurdu. İbrahim ve Sara oğullarına "kahkaha" anlamına gelen İshak adını verdiler çünkü Tanrı'ya gülmüşlerdi.

İshak'ın Yakup adında bir oğlu oldu. Sonra Yakup'un da on iki oğlu oldu. Bu on iki oğul da kendi ailelerini kurdular. Bütün bu aileler Kenan'da yaşadılar.

En sonunda Yakup'un oğullarının her birinin kendi isimlerini taşıyan bir kavmi oldu. Yehuda kavmi, Yakup'un oğlu Yehuda'nın ismini almıştı. Benyamin kavmi en küçük oğlunun ismini taşıyordu. Bu on iki kavim İsrailoğulları yani Yahudiler olarak tanındılar.

Yusuf'un Mısır'a Gidişi

Yakup'un on iki oğlu birbirleriyle her zaman iyi geçinemezlerdi. Hepsi de babasının gözdesi olmak isterdi. Ne var ki Yakup en çok oğlu Yusuf'u severdi. İncil'deki yaradılış bölümünde Yusuf ve kardeşleri anlatılır.

Bir gün Yusuf kırlarda kardeşleriyle birlikte babasının koyunlarını gütmektedir. Birden babasının, "Yusuf! Yusuf!" diye onu çağırdığını duyar.

"Benim yerime koyunlarıma bakın," der Yusuf kardeşlerine. Çabucak babasının çadırına koşar. "Ne var Baba?" diye sorar.

"Yusuf," der babası. "Sen benim gözbebeğimsin. Bu yüzden sana güzel bir kaftan yaptım." Ona çok güzel bir kaftan uzatır; kaftan çiçekli kırlar gibi rengârenk, bulut gibi yumuşacıktır, kenarlarında süs vardır. Yusuf gözlerine inanamaz. O keçi postundan ve babasının koyunlarının yününden yapılma sade kıyafetlere alışkındır. Kaftanı alıp üzerine geçirir.

"Teşekkür ederim Baba," der. "Hep bu kaftanı giyeceğim, hatta koyunları güderken bile." Sonra bir koşu koyun sürüsünün başına döner. "Bak, Yehuda!" diye bağırır. "Bak, Benyamin! Hepiniz bakın! Babam bana özel bir kaftan yapmış!"

Kardeşleri kaftana bakakalır. "Bana neden vermedi?" diye sorar Yehuda. "Ben senden büyüğüm. Neden babam sana bir kaftan yaptı da başka hiçbirimize yapmadı?" Kardeşlerinin hepsi de söylenir ve Yusuf'un kaftanını kıskanırlar.

Gel gör ki Yusuf kaftanı gece gündüz sırtından çıkarmaz. Kaftanıyla övünür. Babasının kendini ne kadar çok sevdiğinden övünerek bahseder. Diğer kardeşleri artık bu duruma daha fazla dayanamazlar.

Bir sabah Yakup'un çadırından epeyce uzakta kırlardayken Yusuf'un geldiğini duyarlar. "Babamızın gözdesi geliyor," diye yakınırlar. "Ondan kurtulalım da bir daha renkli kaftanıyla böbürlendiğini duymak zorunda kalmayalım." Yusuf geldiğinde onu yakalayıp kaftanını çıkarır, sonra da bir kuyuya atarlar. Uzaktan çöl tacirlerinin geldiğini gördüklerinde Yusuf'u kuyudan çıkarır, tacirlere köle olarak satarlar. Sonra da Yusuf'un kaftanı üzerine biraz keçi kanı sürüp kaftanı babalarına geri götürürler.

"Bak, bunu çölde bulduk. Yusuf'u galiba bir aslan öldürmüş," derler.

Yakup gece gündüz durmaksızın ağlar çünkü Yusuf'un öldüğünü sanır. Fakat çöl tacirleri Yusuf'u Mısır'a götürmüş ve Mısır firavununa köle olarak satmışlardır.

Mısır'da Yusuf muhafız birliği komutanı Potifar'ın evinde yaşamaya başlar. Babasını özler. Geceleri ağlar çünkü kardeşleri ona çok zalimce davranmıştır. Ancak Potifar'ın evinde çok çalışır. Çok geçmeden Potifar'ın dikkatini çeker. Potifar Yusuf'a gitgide daha çok güvenmeye ve daha çok sorumluluk vermeye başlar. Kısa sürede Yusuf evdeki her şeyden sorumlu olur.

Fakat Potifar'ın karısı Yusuf'un evde çok fazla söz sahibi olduğunu düşünür. Potifar'a Yusuf hakkında yalanlar anlatır. Potifar karısına inanır ve Yusuf'u zindana attırır.

"Başıma ne gelecek?" diye kara kara düşünür Yusuf. "Özgürlüğüme kavuşabilecek miyim? Önce kardeşlerim beni köle olarak sattı, şimdi de zindana düştüm. Ben ne yapacağım böyle?"

Bir sabah mahkûmlardan birinin canı sıkkın gibidir. "Ne oldu?" diye sorar Yusuf.

"Dün gece garip bir rüya gördüm," der adam. "Bir asmanın, tam önümde topraktan çıkıp büyüdüğünü gördüm. Asma dallandı, dallarda salkım salkım üzümler yetişti, üzümler de olgunlaştı. Hepsi de gözümün önünde

oldu. Sonra da ben üzümleri bir kâseye sıkıp firavuna verdim."

Yusuf, "Rüyanı yorumlayabilirim!" diye haykırır. "Firavun seni affedip zindandan çıkaracak."

"Nereden biliyorsun?" diye sorar adam.

"Rüyaların anlamını yalnızca Tanrı bilir," der Yusuf "ve o bana senin rüyalarının anlamını gösterdi." Hakikaten üç gün sonra askerler zindana mahkûmu çıkarmaya gelirler. "Affedildin," derler. "Firavunun sarayına geri dönüp tekrar onun hizmetinde çalışabilirsin."

Adam giderken Yusuf arkasından seslenir, "Beni unutma! Firavuna masum olduğumu söyle ki ben de zindandan çıkabileyim," der.

Ancak adam onu unutur ve Yusuf aylarca zindanda kalır.

Bir gece firavun korkunç bir rüya görür. Uyandığında, "Benim rüyamı kim yorumlayabilir?" diye sorar.

İşte o zaman zindandan çıkan adamın aklına Yusuf gelir. "Yüce firavun," der. "Zindanınızdaki İsrailli rüyanızı yorumlayabilir. Tanrısı ona söylüyormuş."

"Hemen getirin onu buraya!" diye emreder firavun.

Böylece Yusuf zindandan çıkarılıp firavunun karşısına getirilir. Firavun ona şöyle der: "Korkunç bir rüya gördüm. Rüyamda Nil Nehri'nin kıyısında duruyordum. Yedi tane iri, semiz inek sudan çıktı; nehir kıyısında otlamaya başladı. Daha sonra ise gene yedi tane çirkin, cılız inek çıktı ve oracıkta yedi semiz ineği yiyip bitirdiler. Bu ne anlama geliyor? Bana söyleyebilir misin?"

"Tanrım bana rüyaları yorumlama hikmetini verdi," diye yanıtlar Yusuf. "O bana yedi semiz ineğin yedi yıl bolluk olacağı anlamına geldiğini söylüyor. Nil taştığında ekinler büyüyecek ve Mısırlıların çok yiyeceği olacak. Yedi cılız inek de yedi yıl kıtlık olacak demek. Nil taşmayacak, ekinleriniz kuruyacak. Yedi yıllık bolluk döneminde tahıl-

ları toplaması için bilge bir adamı göreve getirmelisiniz. Mısırlıların kıtlık yıllarında yiyebilmesi için tahılları depolayın."

"Bilge bir adam mı?" diye sorar firavun. "Kimse senden daha bilge değil Yusuf. Tahıl toplamaktan sen sorumlu olacaksın. Seni ikinci komutanım yapacağım."

Bunun üzerine firavun yüzüğü parmağından çıkarır ve Yusuf'un parmağına takar. Yusuf'a beyaz bir kaftan ile beline takması için altın bir zincir verir. Ayrıca iki tekerlekli bir at arabası ve önünde koşup, "Çekilin yoldan!" diye bağıracak adamlar verir.

Yusuf Mısır'ı baştan aşağı dolaşır, çiftçilerden tahıl toplayıp depolar. Gerçekten de yedi yıl boyunca Nil taşar ve ekinler büyür. Sonra kıtlık baş gösterir. Nil alçalır, toprak kuruyup çatlar. Güneş tarlaları yakıp kavurur, ekinler ölür. Mısırlılar kıtlık çekmeye başlarlar.

Mısır firavunu

Bunun üzerine Yusuf, her aile için biraz olmak üzere, depolamış olduğu tahılları dağıtmaya başlar. Mısır civarındaki diyarlarda insanlar kıtlık yüzünden zor durumdadır. Oysa Mısır'da herkesin yiyeceği vardır.

Kenan'da Yakup ve ailesi açlık çekiyordur. Su yoktur, koyun ve keçileri ölüyordur, ekinleri de olmamıştır. En sonunda Yakup oğullarına şöyle der: "Mısır'da tahıl olduğunu duydum. Oraya gidin, biraz tahıl alıp gelin."

Yusuf'un kardeşleri Mısır'a varmak için günlerce kızgın çöl kumunda yürürler. Firavunun sarayına ulaştıklarında, kan ter içinde kalmışlar, açlık, susuzluk ve yorgunluktan bitkin düşmüşlerdir. Yusuf'un tahıl dağıttığı odaya girmeden önce, aç insanların olduğu çok uzun bir kuyrukta beklerler. İçeri girdiklerinde ise Yusuf'u tanımazlar. Yusuf senelerdir Mısır'dadır. Yetişkin bir adam olmuş ve Mısırlılar gibi giyinmiştir.

Oysa Yusuf kardeşlerini tanır. Onu köle olarak satmış olan kardeşleri şimdi ondan yiyecek istemeye gelmiştir.

Yusuf haftalarca kardeşlerine kim olduğunu söylemez. Ancak en sonunda artık sırrını daha fazla saklayamaz. Onları büyük bir yemeğe davet eder. Yemek bittiğinde bütün hizmetkârlarını gönderir.

"Ben Yusuf'um," der kardeşlerine. "Babam hâlâ hayatta mı?"

Kardeşleri gözlerine inanamazlar. Çok da korkarlar. "Şimdi düştük eline!" diye fısıldarlar birbirlerine. "Bizi öldürecek!"

Fakat Yusuf şöyle der: "Bana yaptığınız korkunç şeyi bağışlıyorum. Tanrı kıtlık zamanında gelip benden yiyecek alacağınızı bana haber verdi. Kenan'a geri dönün, bütün sürülerinizi, ailelerinizi ve çadırlarınızı alıp buraya gelin. Bundan sonra yiyeceğin bol olduğu Mısır'da yaşayın."

Böylece, Yusuf'un babası ile kardeşleri, yani İsrailoğulları aileleriyle birlikte Mısır'a geldi ve Nil kıyılarında yaşadılar. İsrailoğulları gitgide büyüdü. Mısırlılar birçok tanrıya inanmasına rağmen, onlar tek bir tanrıya tapmaya devam ettiler. Yusuf yaşadığı müddetçe, firavun İsrailoğullarına iyi davrandı ve Mısır'da kendi vatanları gibi yaşamalarına izin verdi.

7

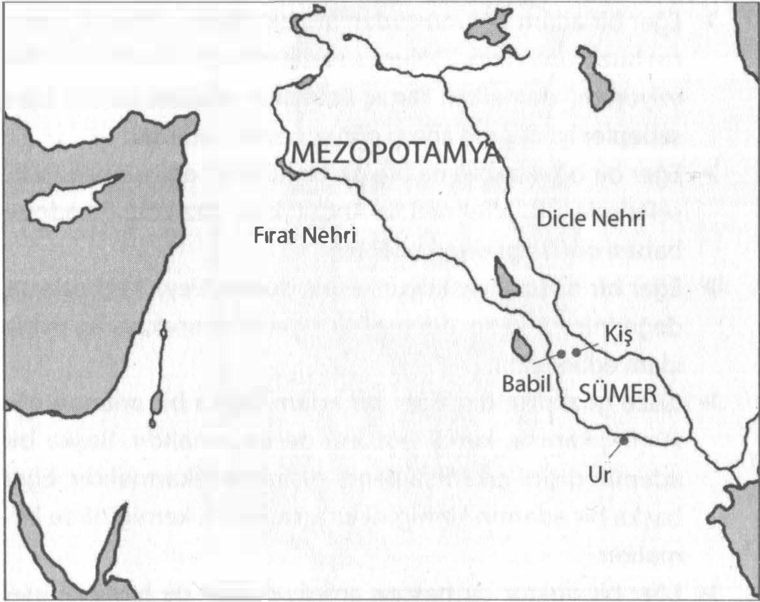
Hammurabi ve Babilliler

Hammurabi Kanunları

Mezopotamya size pek huzurlu bir yer gibi gelmemiş olabilir. Şehir devletleri birbirleriyle savaşır, güçlü önderler diğer şehir devletlerini fethederek imparatorluklar kurmaya çalışırlardı. Kimi zaman imparatorluklar uzun yaşar, kimi zaman da birkaç yılda çöker ve başka bir güçlü lider imparatorluk kurmaya çalışırdı. Mezopotamya halkı sürekli savaşla iç içeydi. Bazen surlardan dışarı çıkmaz, içeride güvende olacaklarını umut ederlerdi. Ancak bazen de kaçarlardı. Beladan uzak durmak umuduyla başka bir yere giderlerdi.

MÖ 1792 civarında Hammurabi adında bir kral babasının ardından Babil tahtına geçti. Babil Kiş'in (Sargon'un memleketi) yakınında olan bir şehirdi. İlk başlarda Hammurabi yalnızca kendi şehrinin etrafındaki küçük bir bölgeye hükmediyordu. Ancak kısa süre sonra etrafındaki küçük şehirlerden bazılarını fethetmeye başladı. Diğer şehirlerin krallarını kendisine bağlılık yemini etmeye ikna etti. Çok geçmeden Mezopotamya'nın güneyinin tamamına egemen oldu. Bu bölgeye Babil şehrinden dolayı Babil dendi.

Hammurabi halkının kendisine sırf ordusu güçlü diye itaat etmesini istemiyordu. İmparatorluğunun kanunlarla yönetilmesini istiyordu. Babil'in baş tanrısı Marduk'un kendisini insanlara adil davranması için kral yaptığına inanıyordu. Mektuplarından birinde Hammurabi kendisini, "tanrıdan korkan saygılı prens" olarak tanımlar. Kral olarak görevinin, "ülkede adaletin sağlanması, güçlülerin zayıfları ezmemesi için kötülüğü ve kötülük peşinde koşanları yok etmek" olduğunu söyler.

Babil

Hammurabi halkın kanunlara uymasını istiyordu, ama halk bunu askerler onları kanunlara uymaya zorladığı için değil, kanunlar doğru olduğu için yapmalıydı. Aynı zamanda bütün imparatorluğunun da aynı kanun ve kurallara uymalarını istiyordu. Böylece Hammurabi adil olduğunu düşündüğü kanunların hepsini yazdırdı. Bunları, yasaları güneş tanrısından aldığını gösteren bir anıta oydurdu. Bu kanunlara Hammurabi kanunları denir. Bildiğimiz ilk yazılı kanunlardır. Bunlar olağandışıydı çünkü zengin, fakir, asker, çiftçi, tüccar, hatta kral demeden, herkesin uyması gerekiyordu.

Hammurabi'nin kanunlarından bazıları aşağıda gösterilmiştir. Bunların adil olduklarını düşünüyor musunuz? Neden?

- Eğer bir kişi başka birinin toprağından ağaç keserse, bedelini ödemelidir.
- Eğer bir kişi tarlasını sularken kazara başka birinin tarlasınıda su basmasına yol açarsa, tahrip ettiği tahılın bedelini ödemelidir.

- Eğer bir adam oğlunu evden atmak isterse, önce bir yargıcın huzuruna çıkıp, "Oğlumun artık evimde yaşamasını istemiyorum," demelidir. Yargıç sebepleri gözden geçirir. Eğer sebepler iyi değilse adam oğlunu evden atamaz.
- Eğer bir oğul babasına büyük bir kötülük ederse babası ilk seferinde onu affetmelidir. Ancak ikinci kez kötülük ederse babası onu kapı dışarı edebilir.
- Eğer bir hırsız inek, koyun, eşek, domuz veya keçi çalarsa, değerinin on katını ödemelidir. Eğer ödeyecek parası yoksa idam edilmelidir.
- Göze göz, dişe diş. Eğer bir adam başka bir adamın gözünü çıkarırsa, kendi gözünü de çıkarmalıdır. Başka bir adamın dişini çıkarırsa kendi dişini de çıkarmalıdır. Eğer başka bir adamın kemiğini kırarsa, kendi kemiğini de kırmalıdır.
- Eğer bir doktor bir hastayı ameliyat eder de hasta ölürse, doktorun eli kesilmelidir.
- Eğer bir yapı ustası bir ev inşa eder de ev çöker ve sahibi ölürse, yapı ustası idam edilmelidir.
- Eğer bir soyguncu soygun yapmak üzere bir eve delik açarken yakalanırsa o deliğin önünde idam edilmelidir.

Hammurabi çok dindar bir adamdı. Hammurabi Kanunları'nı kendisine bizzat tanrıların verdiğine inanıyordu. Bu yüzden şehir devletleri arasındaki savaşlarda yıkılan tapınak ve zigguratların birçoğunu tekrar yaptırdı. Halkını tanrılara kurban vermeye ve tanrılar hakkında daha çok bilgi sahibi olmaya teşvik etti.

O zamanlar Babil'deki insanlar gezegen ve yıldızların hareketlerine bakarak tanrıların neler yaptığını öğrenebileceklerine inanırlardı. Bu yüzden gökyüzünü incelemeye çok zaman harcarlardı. Bütün takımyıldızların nerede olduklarını, yıldızlar ile gezegenler arasındaki farkları bilirlerdi.

Babil Kralı Hammurabi

Babilliler gökyüzünü izlemeleri sonucu Dünya'nın Güneş'in etrafında döndüğünü keşfetmişlerdi. Dünya'nın Güneş'in etrafındaki dönüşünü tamamlamasında geçen zamana "bir yıl" dediler. Sonra bu yılı on iki aya böldüler. Tıpkı günümüzde bizim de yaptığımız gibi, bir yılı on iki aya bölen ilk insanlar onlardı.

Ayrıca yine ilk kez onlar bir günü yirmi dört saate, bir saati de altmış dakikaya böldüler. Dolayısıyla ne zaman, bugün ayın kaçı diye takvime veya saat kaç diye saate bakacak olsanız, Babillilerden miras aldığımız yöntemleri kullanıyorsunuz demektir.

8

Asurlular

Bütün Dünyanın Kralı Şamşi-Adad

Hammurabi Güney Mezopotamya'daki en güçlü kraldı. Ancak kuzeyde de başka bir kral başka bir imparatorluk kuruyordu. Bu kralın adı Şamşi-Adad'tı ve iyi kanunlar yapan adil bir hükümdar olmaya niyeti yoktu. Onun tek amacı bütün dünyaya hükmetmekti.

Şamşi-Adad, Asur denilen bir şehirde yaşıyordu. Babil Mezopotamya'nın güneyinde, Fırat Nehri'nin yanında kurulmuştu. Asur ise Mezopotamya'nın kuzeyinde, Dicle Nehri'nin yanındaydı.

Şamşi-Adad Asur kralı olduğunda, Asur'un yeni imparatorluğun merkezi olması gerektiğine karar verdi. Taptığı Rüzgâr ve Fırtına Tanrısı'na devasa bir tapınak yaptırarak işe koyuldu. Tapınak altın ve gümüşle kaplanmış sedir ağacından yapılmıştı. Hatta Şamşi-Adad tanrısını memnun etmek için temeline zeytinyağı, bal ve tereyağı döktürmüştü. Rüzgâr ve Fırtına Tanrısı'nın kendi tarafını tutup ona daha fazla güç vermesini, böylelikle savaşları daha kolay kazanmayı umut ediyordu.

Tapınağın bittiği gün Şamşi-Adad, "Rüzgâr ve Fırtına Tanrısı bu dünyada en çok Asur şehrini seviyor ve benim de bütün dünyanın kralı olmamı istiyor," diye ilan etti. Asur halkı şöyle haykırdı: "Şamşi-Adad bütün dünyanın kralı olacak!"

Daha sonra Şamşi-Adad ordusunu topladı ve Mezopotamya'nın şehirlerini fethetmek için yola çıktı. İki oğlu da yanında savaşmak için onunla birlikte gitti. Ne zaman Şamşi-Adad bir şehri fethetse, oğullarını o şehre hükümdar yapıyordu. Kısa sürede Asur ordusu yakınlardaki bütün şehirleri fethetti.

Şamşi-Adad Mezopotamya halkının kendisinden korkmasını istiyordu. O bir diktatördü, krallığındaki hiç kimsenin kanunları ve

emirleri hakkında sorular sormasına izin vermezdi. Sorgusuz sualsiz itaat etmelerini isterdi.

Onların itaat etmelerini nasıl sağlıyordu dersiniz? Söylediklerini tamı tamına yapmayan herkesi öldürürdü. Bir şehri fethettiğinde, bütün liderlerin kafasını kestirir, şehrin etrafına çaktırdığı kazıklara geçirtirdi. Binaları yakıp yıkar, askerlerine her şeyi imha etmelerini emrederdi.

Mezopotamya'daki herkesin Asurlulardan korkmasına şaşmamak lazım. Kısa süre sonra, Şamşi-Adad'ın şehirleri fethetmek için savaşmasına bile gerek kalmadı. Bir şehrin surlarına yaklaşır yaklaşmaz, önderler dışarı çıkıp teslim olurlardı. Hayatlarını bağışlamaları karşılığında, ona para vermeyi ve hâkimiyetini kabul etmeyi teklif ederlerdi. Şamşi-Adad onların canlarını bağışlamayı kabul ederdi, ancak söylediklerine ve emirlerinin her birine harfiyen uymaları şartıyla.

Artık Şamşi-Adad'ın imparatorluğu bütün Kuzey Mezopotamya'ya yayılmıştı. İmparatorluğuna Asur şehrinden dolayı Asur, kendine de Bütün Dünyanın Kralı adını verdi.

Oysa bu tam olarak doğru değildi. Bildiğiniz gibi, Mezopotamya'nın güneyindeki de bir imparatorluğu vardı. Şamşi-Adad, Babil'i fethetmeye veya şehirlerini ele geçirmeye hiç kalkışmadı. Babil'in kendisi için fazla güçlü olduğunun farkındaydı.

Şamşi-Adad öldüğünde oğullarından birine bütün Asur İmparatorluğunu bıraktı. Diğer oğluna da Asur'daki en büyük şehirlerden biri olan Mari şehrini bıraktı. İki genç adamın imparatorluğun gücünü korumak için birlikte çalışacaklarını umut ediyordu.

Ne var ki kardeşler çekişip durdular. Birbirlerine hoş olmayan mektuplar yazdılar. Birbirlerinden yakındılar. Asur'un birliğini ve gücünü koruyamadılar.

Çok geçmeden Hammurabi Asur'u Babil İmparatorluğu'na katmaya karar verdi. Ordusuyla Kuzey Mezopotamya'ya yürüdü. Mari şehrini yerle bir etti, Asur şehrini aldı. Artık Asurlular Hammurabi'ye haraç ödemek ve ona "Bütün Dünyanın Kralı" demek zorundaydılar.

Fakat Hammurabi Şamşi-Adad kadar zalim değildi. Kanunlarına uydukları müddetçe bazı Asurlu liderlerin şehirlerin yönetiminde kalmalarına izin verdi. Ne liderlerin kafalarını kestirdi ne de evlerini yakıp yıktırdı. Asurlular Hammurabi'ye boyun eğmeye razı oldular ama aslında akıllarından geçen şuydu: "Bir gün yine özgür olacağız, o zaman yine dünyayı fethetmeye çalışacağız."

Gılgamış Destanı

Hem Babilliler hem de Asurlular Gılgamış adındaki muhteşem, efsanevi bir kral hakkında efsaneler anlatırdı. Gılgamış destanı dünyadaki en eski peri masallarından biridir.

Evvel zaman içinde, Gılgamış adında bir kral Uruk şehrine hükmedermiş. Gılgamış yarı tanrı, yarı insanmış ve dünyadaki en güçlü adammış. Hiç zorlanmadan tek eliyle devasa taşları kaldırır, yüksek duvarlardan atlarmış. Gencecikmiş, sağlıklıymış ve bir insanın isteyebileceği bütün para ve güce sahipmiş.

Gel gör ki Gılgamış güçlü olduğu kadar zalimmiş de. Uruk halkını gece gündüz kendisine hizmet etmeye zorluyormuş. Paralarını ve yiyeceklerini ellerinden alıyor, çocuklarını kendine köle yapıyormuş. Başkalarını hiç düşünmüyor, yalnızca kendini düşünüyormuş.

Uruk halkı bu kötü ruhlu kraldan kurtulmak için her şeyi göze almış. Bu yüzden gökyüzü tanrısı Anu'ya seslenmişler. "Bize yardım et!" diye bağırmışlar. "Kralımız çok kötü birisi. Onunla savaşamıyoruz çünkü onda bir tanrının kuvveti var."

Anu'nun bu duruma canı çok sıkılmış, gökyüzünden aşağı bakmış. "Şu krala da bir bakın!" demiş. "Dünyadaki bütün kuvvet ve güce sahipken, aciz ve biçarelere karşı nasıl da acımasız. Bu doğru değil. Ona bir ders vermek için başına bir düşman salacağım."

Böylece Anu Enkidu adında, yarı insan yarı hayvan, on iki aslan gücüne sahip bir canavar yaratmış. "Git ve Gılgamış'la savaş," demiş Enkidu'ya ve hayvan adamı Uruk şehri civarındaki çöllere göndermiş.

Bu esnada Gılgamış bir kâbus görmüş. Rüyasında kocaman bir balta kapısında belirmiş, öylesine büyük ve keskin bir baltaymış ki kaldıramamış bile. Uyandığında annesine bu rüyanın ne anlama geldiğini sormuş. "Seni yok edebilecek bir adam geliyor," demiş annesi ona. "Onunla dost olman lazım, yoksa ölürsün!"

Enkidu Uruk şehrine yaklaşmış. Surların dışındaki ormanda bir avcının oğluna rastlamış, çocuk babasının tuzaklarını kontrol ediyormuş. Çocuk çıplak vahşiyi görünce çok korkmuş. Fakat Enkidu'ya acımış, çünkü hayvan adamın ne giysisi ne de yiyeceği varmış, ne de konuşabiliyormuş. Öyle ki Enkidu'yu alıp evine götürmüş, arkadaşlarıyla, surların dışında sürülerini güden çobanlarla tanıştırmış. Enkidu uzun süre avcının oğluyla ve çobanlarla birlikte yaşamış. Onlar Enkidu'ya konuşmayı, yiyip içmeyi ve kıyafet giymeyi öğretmişler.

Bir gün Enkidu ve arkadaşları Uruk'a, bütün şehir için ziyafet veren büyük bir adamın düğününe gitmişler. Ancak düğün ziyafeti sırasında Gılgamış gelini beğenmiş ve kendine almaya karar vermiş. Salona girmiş, güzel kızı yakalayıp sürüklemeye başlamış.

Enkidu buna çok öfkelenmiş. Bir zıplayışta kapının önüne geçmiş. "Sen kral olabilirsin," diye bağırmış, "ama bu gelini damattan almadan önce beni öldürmen gerekecek!"

O ana kadar hiç kimse Gılgamış'a ne yapması gerektiğini söylememiş. Gılgamış Enkidu'nun üstüne atlayıp onu yere yatırmaya çalışmış. Düğün salonunda bir aşağı bir yukarı dövüşmüşler, ta ki yiyecekler ayakları altında ezilinceye ve ikisi de kan revan içinde kalıncaya dek. Gıl-

gamış daha önce hiç bu kadar güçlü biriyle karşılaşmamış. En sonunda mücadeleyi kazanmış, Enkidu'yu yere yapıştırıp üzerine oturmuş. Ancak dövüşmekten öylesine bitkin düşmüş ki zar zor hareket edebiliyormuş. Soluk soluğa, "Bundan böyle dost olalım," demiş.

O günden sonra Enkidu ve Gılgamış dost olmuş. Gılgamış şehrindeki insanlara daha iyi davranmış ve Enkidu'yla birlikte birçok maceraya atılmış.

Bir gün tanrıların boğası gökyüzünden kaçıp dünyaya inmiş. İnsanları öldüre öldüre Gılgamış'ın krallığında ilerlemiş. Öylesine güçlüymüş ki ne zaman nefes alıp verse yer yarılırmış. Halk Gılgamış ile Enkidu'dan yardım istemiş. Enkidu boğayı öldürüp bütün ülkeyi kurtarmış.

Boğanın öldürülmesi

Gel gör ki tanrılar boğalarını öldürdüğü için Enkidu'ya çok kızmışlar. Onun başına korkunç bir hastalık salmışlar. Enkidu on iki gün acı çektikten sonra ölmüş.

Gılgamış arkadaşının ölümünün ardından yas tutmuş. Bütün dünyaya Enkidu için gözyaşı dökmelerini emretmiş. Artık yıkanmaktan, hatta yemek yemekten bile vazgeçmiş. Ölümün Enkidu'yu alıp götürdüğü düşüncesine dayanamamış. En sonunda sonsuz yaşamın sırrını bulmaya ve ölümü yenmeye karar vermiş.

Dünyadaki tek ölümsüz adam olan Utnapiştim'i görmeye karar vermiş. Bir yıl, bir gün boyunca seyahat ettikten sonra Utnapiştim'in evine varmış.

"Sonsuz yaşamın sırrı nedir?" diye sormuş Utnapiştim'e.

"Eğer altı gün, yedi gece boyunca uyanık kalabilirsen," demiş Utnapiştim ona, "sen de ölümsüzlüğe kavuşabilirsin."

Gılgamış kabul etmiş, ancak anında uyuyakalmış. Yedi gün sonra uyanmış. "Ne olur, bana bir şans daha ver," diye yalvarmış.

"Pekâlâ," demiş Utnapiştim, "Sana bir şans daha veriyorum. Eğer okyanusun dibine kadar yüzebilirsen orada dipte yetişen büyülü bir bitki bulursun. Onu koparıp yediğin takdirde, tekrar gençliğine kavuşursun."

Gılgamış hemen fırlamış, ayağına bir taş bağlayıp okyanusa atlamış. Dibe kadar batmış. Orada büyülü bitkiyi bulmuş. Bitkiyi koparıp, okyanus yüzeyine kadar yüzmüş ve evine doğru olan uzun yolculuğuna başlamış. "Eve gittiğimde," diye düşünmüş, "Bitkiyi yerim ve böylelikle sonsuza dek yaşarım."

Ancak bir gece Gılgamış uyurken bir yılan sürüne sürüne ona yaklaşmış ve bitkiyi bulmuş. Bitki çok güzel koktuğundan yılan bitkiyi yemiş ve anında gençleşmiş. İşte bu yüzden yılanlar deri değiştirirler. Yaşlanmaya başladıklarında, buruş buruş olmuş eski derilerini atıp tekrar gençleşirler.

Gılgamış uyandığında bir de ne görsün, büyülü bitkisi yok olmuş. Ağlaya ağlaya Uruk'taki evine dönmüş. Ve bütün insanlar gibi o da yaşlanıp ölmüş.

Fakat onun öyküsü Uruk'un bütün çocuklarına, daha sonra onların çocuklarına ve onların da çocuklarına anlatılmış, ta günümüze dek gelmiştir.

Önemli Not: Gılgamış Destanı MÖ 3000-1200 yıllarında yazılmıştır.

9

Hindistan'ın İlk Şehirleri

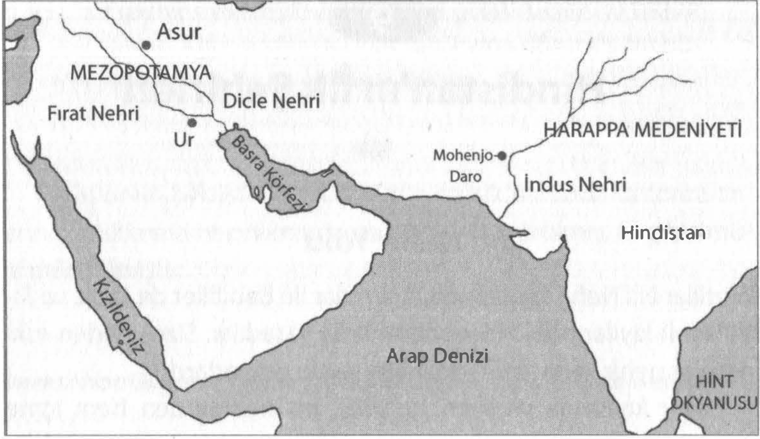
Nehir Yolu

Mısırlılar Nil Nehri kıyılarında, Asurlular ile Babilliler de Dicle ve Fırat Nehri kıyılarında, Mezopotamya'da yaşadılar. Sizce neden eski insanlar nehir kenarında yaşamayı tercih ediyorlardı?

Nehir kıyısında yaşayan insanlar, bu nehirlerden hem içme hem de tarlalarında sulama suyu olarak bol bol yararlanabiliyorlardı. Ancak eski şehirlerin nehir kenarlarında inşa edilmelerinin başka bir nedeni daha vardı. Ur şehrinin yakınındaki antik Mezopotamya'da yaşadığınızı hayal edin. Avram'la ilgili öykümüzdeki Terah gibi tüccar olduğunuzu farz edelim. Bu yıl buğdaydan çok güzel mahsul elde ettiniz ve Asur'daki buğdayların hepsinin selle mahvolduğunu öğrendiniz. Asur'daki insanlar buğdaya, Ur'daki insanlardan iki kat fazla öderler, çünkü bütün Ur'da buğday varken Asur'da neredeyse hiç yoktur. Bunun üzerine buğdayınızı alıp kuzeye Asur'a giderek, orada satmaya karar verirsiniz. Böylelikle çok para kazanabilirsiniz.

Peki, Ur'dan Asur'a nasıl gideceksiniz? Unutmayın ki arabanız veya kamyonunuz yok. Eğer Asur'a kadar gidecekseniz, ineklerin çektiği bir kağnıyla gitmeniz gerekir. Buğdaylar taşıyamayacağınız kadar ağır olduğu için yürümeniz mümkün değildir. Kağnınızın tekerlekleri de tahtadan yapılmıştır çünkü daha lastik icat edilmemiştir.

Sizce tekerlekler ne kadar dayanır? Asur'a giderken yolda durup tamir etmeniz gerekebilir mi? İneklerin hızı nedir? Asur'a kadar ineklerle gitmek ne kadar sürer? Mezopotamya toprağını da biraz düşünelim. Bu bölgede toprak ya kumlu ya da kayalıktır. Unutmayın, düzgün, güzel yollar yapabilecek buldozer veya asfalt makineleri o zamanlar daha yok. Dolayısıyla Asur yollarının bir bölümünde kumda yürümek zorunda kalacaksınız.

Mezopotamya ve Harappa Şehirleri

Kumda yürümenin ne gibi bir zorluğu vardır? Kumsalda olduğunuzu düşünün. Ayaklarınız kuma gömülür, değil mi? Peki ya tahta tekerlekli çok ağır bir kağnıyı çekiyor olsaydınız? Tekerlekler de kuma gömülür müydü? Kayalık toprağı da bir düşünelim. Arabanız kayalık arazide nasıl gider? Asur'a kağnıyla gitmek pek de kolay bir yolculuk olmayacak gibi görünüyor.

Ur'dan Asur'a gitmenin başka bir yolu var mıdır sizce? Şunu bir düşünün: Bütün buğdayınızı bir tekneye koyabilir, sonra Ur'dan çıkıp Fırat Nehri üzerinden aşağı, Basra Körfezi'ne inebilirsiniz. Daha sonra da Dicle Nehri'nden yukarı doğru çıkarsınız. Tekneyle seyahat ederek oraya daha kısa sürede daha az emek sarf ederek ulaşabilirsiniz.

Şehirlerin nehir kıyılarında kurulmalarının nedeni yiyecek, metal ve diğer malların su üzerinde kolayca taşınabilmesiydi. Ağır yükleri karada çekmektense deniz yoluyla taşımak çok daha kolaydı. Mezopotamya'daki şehirler birbirleriyle ticaret yapmak için Dicle ve Fırat Nehirlerini kullanırlardı.

Ancak bu şehirler yalnızca birbirleriyle ticaret yapmazlardı. Doğudaki ülkelerle de ticaret yaparlardı. Bu ülkelerden biri Hindistan'dı. Hindistan halkı da bir nehri yol olarak kullanırdı. On-

ların nehrinin adı İndus'tu ve bu nehrin etrafındaki bölgeye de İndus Vadisi denirdi. Hindistan halkı bu vadiye yerleşmişti çünkü nehrin suyundan içebiliyor, nehirde balık tutabiliyor ve suyuyla tarlalarını sulayabiliyorlardı. Aynı zamanda İndus Nehri'nde gidip gelerek birbirleriyle ticaret yapıyorlardı.

Neticede Hindistan halkı Umman Denizi'ne açıldı. Umman Denizi onların o ana kadar görmüş olduğu en büyük su kütlesiydi. Kıyısı ve ucu bucağı olmayan bir denizde olduklarını düşünmüş olmalılardı. Fakat gözü pektiler, araştırmaya devam ettiler. Kısa sürede Mezopotamya şehirlerine ulaşıp, onlarla ticaret yapabileceklerini keşfettiler.

Eğer Hindistan halkı karadan Mezopotamya'ya gitmeye çalışsaydı, sıradağları aşmak zorunda kalacaktı. Ancak tekneyle yolculuk hiç de zor değildi. Böylece Hindistan halkı –Mezopotamyalılar gibi– İndus Nehri kıyısına büyük şehirler kurdu, diğer şehirlerle ticaret yaparak para kazandı. Günümüzde onların uygarlığına Harappa Uygarlığı diyoruz. Bu uygarlığın en güçlü olduğu dönemler MÖ 2000 ila 1750 arasıydı.

Mohenjo-Daro'nun Gizemi

Tıpkı Mezopotamya'daki insanlar gibi, İndus Vadisi'nde yaşayan insanlar da şehirler inşa ettiler. Ne var ki İndus Vadisi'nde imparatorluk yoktu. İndus Vadisi'ndeki şehirleri (Harappa şehirleri) tek bir krallıkta birleştirmeye çalışan Sargon, Hammurabi veya Şamşi-Adad gibi büyük bir savaşçı yoktu. Harappa şehirleri bağımsızlıklarını korudular.

İndus Vadisi'nde yaşayan bir çiftçinin hayatı, Mısır veya Mezopotamya'da yaşayan bir çiftçininkinden farklıydı. Çiftçi tahılın yanında kavun gibi meyveler ve pamuk da yetiştirirdi. Tarlasında da manda ve fil gibi hayvanları çalıştırırdı. Babil'deki bir çiftçi, bir İndus Vadisi çiftçisini pamuk ve kavunlarını toplarken, filinin yanında yürürken görse çok şaşırırdı herhalde.

İndus Vadisi'ndeki şehirler *hisar* denilen büyük dairesel höyüklerin etrafında yapılırdı. Her hisarda, düşman saldırdığı takdirde gidilebilecek bir kale vardı. Hisarın çepeçevre etrafında insanlar, fırında pişirilip sertleşmiş çamur tuğlalardan evler inşa etmişlerdi. Bu evler

çok rahattı. Bunların avluları, kuyuları, hatta tuvalet ve akaçları bile vardı. Evlerde yaşayan insanlar su için ta nehre kadar gitmek yerine, kuyularından su çıkarırlardı. Büyük yüzme havuzlarına benzeyen büyük hamamlar herkesin temiz olmasını ve serinlemesini sağlardı.

Akaçlar da evlerden atıkları çıkarır, sokaklarda akan derin hendeklere taşırdı. İndus şehirleri dünyadaki en büyük şehirler arasındaydı. Mohenjo-Daro'da yaşayan insan sayısı dört binden fazlaydı.

Ancak İndus Vadisi'ndeki şehirlere bir şeyler oldu. MÖ 1750 civarında insanlar evlerini terk etmeye başladılar. En sonunda şehirler neredeyse tamamen boş kalmıştı. Binalar, akaçlar, kuyular ve hisarlar harap oldu. Şehirlerin üzerini yavaş yavaş kum ve toprak kapladı. Yüzlerce yıl boyunca hiç kimse orada birtakım şehirler olduğunu bile bilmiyordu.

En sonunda arkeologlar İndus Nehri'nin etrafında kazı yapmaya başladılar. Büyük şehirlerin kalıntılarını, harabeye dönmüş sur ve hisarları buldular.

Ne var ki insanların neden orada yaşamaktan vazgeçtiklerine dair hiçbir ipucu bulamadılar. İndus Vadisi halkından kalan bazı yazılar buldular ama bu yazıları okuyamıyoruz, dolayısıyla ne anlattıklarını da bilmiyoruz. Mohenjo-Daro'da arkeologlar sokaklarda yatan iskeletler buldular, sanki insanlar yolun ortasında ölmüş de gömülmemiş gibiydi.

İndus Vadisi'nden antik bir heykel

Bu şehirlere ne olmuştu? Muhtemelen bunu hiçbir zaman kesin olarak bilemeyeceğiz. Ancak Hindistan halkı, binlerce yıldır nesilden nesile aktarılmış çok eski destanları hâlâ anlatmaya devam ediyor. Bu destanlar çok eski bir çağdan, hisarlı şehirlerin gelişmekte olduğu bir dönemden günümüze kadar gelmiştir. Belki de bu destanlar ipuçlarıdır. Bir tanesinin adı "Avcı ile Bıldırcın"dır.

Evvel zaman içinde, bir nehir kıyısında bir bıldırcın sürüsü yaşarmış. Yiyecek ve içecekleri bolmuş ama her akşam onları yakalamaya gelen avcıdan çok korkarlarmış. Avcı ağıyla birlikte sürünerek sürüye yaklaşır, sonra da çalılıklardan fırlarmış. Bıldırcınlar dağıldığında ağına en yakın kuşu yakalayıp evine götürür, sonra da afiyetle yermiş.

Bir gün bıldırcınların en yaşlısı şöyle demiş: "Avcının birimizi yakalaması çok kolay oluyor. Peki, ya ağını hepimizin üzerine atarsa ne olur? O zaman kaçabilecek kadar güçlü oluruz."

Böylece ertesi akşam avcı çalılıklardan fırladığında bıldırcınlar yerlerinden kımıldamamışlar. Avcı bıldırcınların üzerine ağını atmış ama onlar birlikte yükselmiş, ağı avcının ellerinden çekip yan yana uçup gitmişler. Hepsi birlikte avcı için fazla güçlüymüşler.

Bıldırcınlar çok mutlu olmuş. Artık korkmuyorlarmış. Her gece bir arada kalmış, avcının elinden ağı çekip, uçarak gitmişler.

Ancak çok geçmeden bıldırcınlar güvenli, güçlü gruplarında bir araya geldiklerinde, itişip kakışmaya başlamışlar. "Pençeme basıyorsun!" diye bağırmış biri. Bir diğeri, "Tüylerimi dağıtıyorsun!" diye feryadı koparmış. Başka bir tanesi de, "Öyle bir sıkıştırdın ki nefes alamıyorum!" diye yakınmış. Sonunda dağılmışlar, çalılıklarda bekleyen avcı da hepsini teker teker yakalamış. Birgün evine giderken

şöyle demiş: "Birllkteyken özgürler ama ayrıyken yemek oluyorlar!"

Bu öykünün ana fikri nedir? Belki de, bağımsız ve birbirlerinden kopuk olan hisarlı şehirlerin istilacılar tarafından bozguna uğratılmış olduğudur. Belki de Mohenjo-Daro'nun başına gelen buydu. Belki tek bir krallıkta birleşmiş olsalar hisar şehirleri ayakta kalabilirdi. Ancak bunun doğru olup olmadığını asla kesin olarak bilemeyeceğiz.

10

Uzakdoğu: Eski Çin

Lei Zu ve İpekböceği

Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki Mezopotamya'da yaşayan insanlar dünyanın tam merkezinde olduklarını düşünürlerdi. Hindistan'a doğu demelerinin nedeni, oraya varmak için doğuya doğru yelken açmak zorunda olmalarıydı. Hindistan'ı garip ve uzak bir yer olarak görürlerdi.

Gel gör ki Hindistan'dan bile daha garip ve uzak olan bir ülke vardı: Çin. Asurlular ve Babilliler için Çin "Uzakdoğu"ydu. Dünyanın ta öbür ucundaydı!

Çin'deki insanlarla Bereketli Hilal'deki insanlar birbirlerini fazla tanımazlardı. Ancak uzaklarda yaşamalarına rağmen, Çinliler de tıpkı Mısırlılar, Babilliler ve Asurlular gibi, nehir kıyısında yaşamayı seçmişlerdi. Eski insanların hayatta kalmak için nehirlere ihtiyacı vardı.

Çin halkı ilk başlarda Sarı Nehir ve Yangtze Nehri arasında yaşadı. Bu iki nehir arasındaki bölgeye Sarı Nehir Vadisi denirdi. Çin'deki ilk insanlar bu nehirler arasına, Sarı Nehir Vadisi'ne yerleştiler ve tarımla uğraştılar, özellikle de pirinç yetiştirdiler çünkü pirinç nemli toprakta iyi yetişir.

İlk başlarda Çinliler de tıpkı Mezopotamyalılar gibi ayrı köylerde yaşadılar. Fakat sonunda büyük bir önder Sarı Nehir Vadisi'nin köylerini tek bir krallıkta birleştirdi. Çin köylerini birleştiren bu önderin adı Huang Di'ydi. Çok uzun zaman önce yaşadığı için hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Ancak saltanatı hakkında çok fazla söylenti var. Efsanelere göre, Huang Di tıbbı ilk keşfeden ve Çinlilere hastalıkları tedavi etmeyi öğreten kişiydi. Karısı imparatoriçe Lei Zu da ipek böceklerinin kozalarını ipek ipliklerle yaptıklarını keşfetmişti.

Huang Di Sarı Nehir Vadisi köylerini birleştirdi.

Bir gün imparatoriçe Lei Zu bahçesinde dut ağaçlarının altında oturuyormuş. Saray duvarlarının dışındaki ticaret kervanlarının gürültülerini, taşlara çarpan deve toynaklarının seslerini, şekerleme, mücevher ve çay satan sokak satıcılarının bağrışmalarını duyabiliyormuş. Fakat Lei Zu'nun duvarlarla çevrili bahçesi sessiz ve huzur doluymuş. Bir meltem imparatoriçenin üstündeki dut ağacının yapraklarını hareket ettirmiş.

"Min Lai!" diye seslenmiş hizmetçisine. "Yemeğimi buraya getir. Bugün bahçede yemek yiyeceğim."

Min Lai hemen imparatoriçenin en sevdiği yemeği getirmiş: sarımsaklı ve zencefilli kaplumbağa, şekerli meyve, pirinç ve bir çaydanlık dolusu kaynayan, mis kokulu çay. Lei Zu çayı fincanına dökerken o güzel kokusunu içine çekmiş. Tam fincanı ağzına doğru kaldırmış ki burnunun hemen önünden, çayın içine bir şey düşmüş.

Lei Zu fincanının içine bakmış. Sıcak suyun içinde yüzen küçük, yuvarlak, beyaz bir şey varmış. Başını kaldırıp

dut ağacının dallarına bakmış. Tam kafasının üstünde yüzlerce küçük beyaz koza sallanıyormuş, bunlar İpekböceği kozasıymış. Kozaların içinde ipek böcekleri güve haline gelirlermiş. Kısa sürede kozaları yiyip çıkacak, uçup gideceklermiş.

"Baksana, Min Lai," demiş. "Çayımın içine ipekböceği kozası düştü."

"Size başka bir fincan getireyim, İmparatoriçe Lei Zu," demiş hizmetçi.

"Dur biraz," demiş Lei Zu. Kozayı fincanından dikkatle çıkarmış. Koza, içindeki ipekböceğinin üstüne yüz binlerce kez dolanmış ince, parlak bir iplikten yapılmış gibi görünüyormuş. Sıcak su kozayı açmaya başlamış. Lei Zu ipin ucunu nazikçe çekince iplik uzadıkça uzamış. Oturduğu yerden kalkmış, ipi çekerek bahçede yürümeye başlamış. İplik o kadar uzunmuş ki imparatoriçe bahçeyi onunla on iki kez dolanmış. O kadar hafifmiş ki rüzgârda uçuşuyor, güneş altında da eriyen bir gümüş gibi parıldıyormuş.

"Ah, bundan bir kumaş dokuyabilsem ne güzel olurdu!" diye hayretini dile getirmiş Lei Zu. "İmparator kocam için şahane bir kaftan yapardım!"

"Ama dokunamayacak kadar ince," demiş Min Lai.

"Bana bir tane daha koza getir, Min Lai," demiş imparatoriçe. "Bir koza daha açalım."

Bütün öğleden sonra, imparatoriçe ve hizmetçisi ipekböceği kozalarından ince, parlak iplikleri çözmüşler. İplikleri pamuk ipliği kalınlığına ulaşana dek birleştirip bükmüşler. Daha sonra imparatoriçe terzisini çağırmış. "Bana bu iplikten kumaş dokuyabilir misin?" diye sormuş.

"Hiç böyle bir iplik görmemiştim!" diye heyecanla bağırmış terzi. "Saç teli kadar ince ama çiçek yaprağı kadar da yumuşak." İplikleri alıp götürmüş ve bunlardan güneş ışığında su gibi parıldayan bir kumaş dokumuş. Bu kumaştan da imparatoriçe imparatora kaftan

dikmiş. İmparator kaftanı gördüğünde hayretten soluğu kesilmiş.

"Bundan böyle," demiş, "buna ipek diyelim. Bu şahane kumaşın yapım sırrı asla saraydan dışarı çıkmamalı. Yalnızca kraliyet ailesi bu hazinenin ipekböceği kozalarından elde edildiğini bilmeli."

O zamandan sonra Lei Zu ve maiyeti ipek adı verilen bu şahane kumaşı yapmışlar. İpekböceklerini dut yaprağı tablalarında beslemiş, ipekböcekleri kozalarını örünceye dek beklemiş ve daha sonra değerli ipek iplikleri almak için kozaları dikkatle çözmüşler. Kısa sürede Çin, ipeğiyle ünlü olmuş, dünyada başka kimse ipeğin nasıl yapıldığını bilmiyormuş.

Antik Çin'in Resimyazıları

Huang Di veya onun ardından gelen hükümdarlar hakkında kesin bilgilere sahip değiliz, çünkü bu hükümdarlar imparatorlukları hakkında hiç yazılı kayıt bırakmamışlardır. Bu çok eski Çin hükümdarlarının hakkında bildiğimiz neredeyse her şey, binlerce yıldır, insandan insana efsane ve öykülerle geçmiştir. Öykülerin hangi bölümlerinin doğru olduğunu, hangi bölümlerinin ise öyküyü daha ilginç ve heyecanlı kılmak için ilave edildiklerini bilmiyoruz.

Çinlilerin Sarı Nehir Vadisi'nde yaşamaya devam ettiklerini, pirinç, ipekböceği yetiştirdiklerini ve istilacılara karşı kendilerini savunmaya çalıştıklarını biliyoruz. Ve Huang Di'den yüzlerce yıl sonra yeni bir lider başa geçti. Adı Tang'dı, hanedanına da Shang hanedanı deniyordu.

Tang MÖ 1766 civarında kral oldu. Ondan sonra Tang hanedanı Sarı Nehir Vadisi'ne beş yüz yıl boyunca hükmetti. Çin'de, saltanatın babadan oğula, kardeşten kardeşe, amcadan yeğene geçmesiyle bir ülkenin yönetimini uzun yıllar boyunca elinde tutan sülaleye *hanedan* denir.

Shang hanedanı hakkında, ondan önce gelen hükümdarlar hakkında olduğundan çok daha fazla bilgi sahibiyiz.

Shang hanedanının hâkimiyeti sırasında Çinliler bronz kullanmaya başladılar. Bronzdan silah, tekerlek ve çiftçilik aletleri yaptılar. Bronzdan yapılma bu alet ve silahlar tahta aletler gibi çürümüyordu. Binlerce yıl sonra arkeologlar Shang yapılarının kalıntıları altına gömülmüş bronz alet ve silahlar buldular. Bronz silahlar, Shang hanedanının saltanatı sırasında yaşayan Çinlilerin ok ve yayla savaşmayı bildiklerini gösteriyor. Çinliler düşmanlarına saldırırken iki tekerlekli savaş arabaları kullanır, kendilerini korumak için kalkan ve zırhtan yararlanırlardı. Çiftçilik aletleri de gösteriyor ki pirincin yanı sıra, buğday ve dut da yetiştirir, tarlalarını sürüp ekmek için atla çekilen saban kullanırlardı.

Fakat Shang hanedanının bize bıraktıkları sadece bunlardan ibaret değildir. Shang hâkimiyeti sırasında, Çinliler ilk kez yazıyı kullanmaya başladılar. Bu yazıları günümüzde bile okuyabiliyoruz çünkü bunlar genellikle binlerce yıl dayanan kemiklere ve bronz plakalara kazınırdı.

İlk başlarda Çin yazısı resimlerden oluşuyordu. Bu özel resimlere *resimyazı* denir. Resimyazılar resimlere benzeyen kelimelerdir. Bazı resimyazıları aşağıda gösterilmiştir:

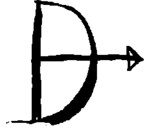
Bu, ışınları iki yandan parlayan bir güneş resmidir.

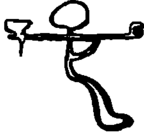
Su kelimesinin resimyazısı:
Sudaki dalgalanmaları görebiliyor musunuz?

Shang hanedanının "ev" anlamına gelen bir resimyazısı:

"Ok ve yay" anlamına gelen bir Shang resimyazısı:

Bu da "asker" anlamına gelen daha karmaşık bir resimyazı:

Bu asker bir yanında balta, diğer yanında hançer olan, *baltalı kargı* denilen bir silah taşıyor.

Çinliler bu resimyazıları basit mesajlar yazmak için kullanırlardı. Resimyazılar neredeyse tam olarak temsil ettikleri kelimeler gibi görünürler.

Eski Çin'de Tarım

Eski Çin'de yaşayan insanların çoğu çiftçiydi. Domuz, tavuk, inek gibi hayvanları yetiştirir, tıpkı Mısır ve Mezopotamya'daki insanların yaptığı gibi, tahıl ekip biçerlerdi. Fakat Çin halkı Mısırlıların ve Mezopotamyalıların ekip biçemediği bir tahıl olan pirinci de yetiştirirlerdi.

Pirinç ancak yılın çoğu zamanı nemli olan toprakta yetişir. Mısır ve Mezopotamya'daki toprak pirinç için fazla kuruydu. Fakat

Çin'deki Sarı Nehrin çevresinde bulunan bütün tarlalar aylarca nemli kalırdı. Pirinç buralarda iyi yetişirdi.

Chin yedi yaşındadır. Eski Çin'de pirinç yetiştiren babası, annesi, büyükbabası ve küçük kız kardeşiyle birlikte yaşar.

Bir bahar sabahı, Chin güneş doğmadan önce uyanır. Ailesiyle birlikte uyuduğu oda hâlâ karanlıktır. Fakat Chin tekrar uykuya dalamayacak kadar heyecanlıdır. O sabah ilk kez babasıyla birlikte pirinç tarlalarında çalışmaya gidecektir. Yağmurun yağmayacağını umar. Ancak pencereleri kaplayan kalın kâğıttan dışarısını görmesi mümkün değildir.

Chin kalkar ve parmak uçlarına basarak, ot yataklarda uyuyan anne babası, büyükbabası ve küçük kız kardeşinin yanından geçer. Kapıyı elinden geldiğince sessiz açmaya çalışır. Eşikte Sarı Nehrin gürlemesini duyar. Bahar yağmurları yüzünden nehir normalde olduğundan daha doludur ve öylesine gürülder ki Chin'in küçük köyündeki insanlar sesini bir kilometre uzaktan bile duyabilirler.

Chin başını kaldırıp gökyüzüne bakar. Gökyüzü güzel bir pembeye dönüşüyor, bir bahar meltemi esiyordur. Güzel bir gün olacağa benzemektedir. Evin arkasında domuzların toprağı eşeleyip homurdandıklarını, tavukların kafeslerin etrafında eşindiklerini duyar. Chin her sabah üç domuzu ve dört tavuğu besler. Bugün babası kalkmadan hayvanları beslemeye karar verir. Böylece işi bitecektir.

Chin hayvanları besledikten sonra ellerini yıkar, saçını tarar ve giyinir. Yatağını alıp dışarıya serer. Sonra babasının ot yatağının yanına çömelir ve şöyle fısıldar: "Baba? Uyandın mı? Bu sabah iyi misin? Sana yiyecek bir şeyler mi yoksa su mu getireyim?" Chin bunu her sabah yapar; en büyük çocuk olarak görevi babasının ihtiyaç duyduğu her şeyi sağlamaktır.

Chin'in babası gözlerini açar ve güler. "Tarlaya gitmeye hazır mısın?" der.

"Hemen gidebilir miyiz?" diye hevesle sorar Chin.

Chin'in babası kalkarken, "Dur önce pirincimi yiyip çayımı içeyim," der.

Chin kapının yanında sabırsızlıkla bekler. Annesi pirinci öğütüp un haline getiriyordur, bu unla akşam yemeği için küçük tatlı kekler yapacaktır. Chin'in henüz bebek olan kardeşi en sevdiği bez bebekle yerde oynuyordur. Nihayet Chin'in babası kahvaltısını bitirir. Chin'i tepeden aşağı, pirinç tarlalarının olduğu nehre doğru götürür.

Haftalar önce Sarı Nehir pirinç tarlalarına taşmıştır. Su bütün düzlüklere yayılmış, Chin'in boyunu aşan bir derinliğe ulaşmıştır. Sonra nehrin dibinden getirdiği yumuşak, verimli çamuru bırakarak nehre geri akmaya başlamıştır. Ancak hâlâ bütün pirinç tarlalarında ayak bileğine kadar geliyordur.

"Bu yataktaki ufak pirinç bitkilerini görüyor musun?" diye sorar Chin'in babası. "Bugün onları daha çok büyümeleri için tarlaya taşıyacağız. Senin işin, ben ekim yaparken yabani otları tarladan koparmak."

Chin pantolonunun paçalarını sıvayıp suya girer. Su buz gibidir. İlk başta ayakları soğuktan ağrır, sonra uyuşmaya başlar. Yabani otları koparmak için ellerini suyun içine sokmak zorundadır. Parmakları soğuktan hissizleşir ama o çalışmaya devam eder. Önünde babasının pirinç fidelerini ektiğini görür. Babası çalışmasına hiç ara vermez. Chin de babası kadar sıkı çalışmaya kararlıdır. Güneş yükseldikçe Chin'in sırtı ve kafası ısınır. Oysa parmakları ve ayakları soğuktan ağrıyordur.

Nihayet babası onu kuru toprağa çağırır. "Bu sabah bir yetişkin gibi çalıştın!" der. "Haydi, eve gidip öğlen yemeğimizi yiyelim."

Babası önde, Chin arkada eve giderler. Eğilmekten Chin'in sırtı ağrımıştır. Ayakları ıslanmış, üşümüştür. Elleri soğuk çamurla kaplıdır. Ancak yaptığı işten gurur duymaktadır.

Annesi ona özel bir yemek hazırlamıştır: Chin'in topladığı pirincin yanında iyi gidecek bir et yemeği. Babası da ona ısınması için bir fincan kaynar çay verir. Chin kil ocağın yanına kıvrılır, büyükbabasının uzun zaman öncesine ait büyük sel hikâyelerini dinler. "Ben çocukken," der büyükbabası, "bahar yağmurları aralıksız günlerce yağdı da yağdı, ta ki Sarı Nehir yükselip de taşana dek. Ancak

sel sadece bizim tarlalarımızı basmadı. Büyük taşkın döne döne köyümüzü bastı, evlerimizi silip süpürdü. Evsiz kaldık!"

Chin ürperir. Sarı Nehrin asla taşıp evlerini basmayacağını umut eder.

Önemli Not: Efsaneye göre Huang Di MÖ 2690 civarı hüküm sürmüştür. Lei Zu aynı zamanda Ksiling Ji olarak da bilinir. Shang hanedanı MÖ 1766-1122'de hüküm sürmüştür.

11

Eski Afrika

Eski Batı Afrika Halkı

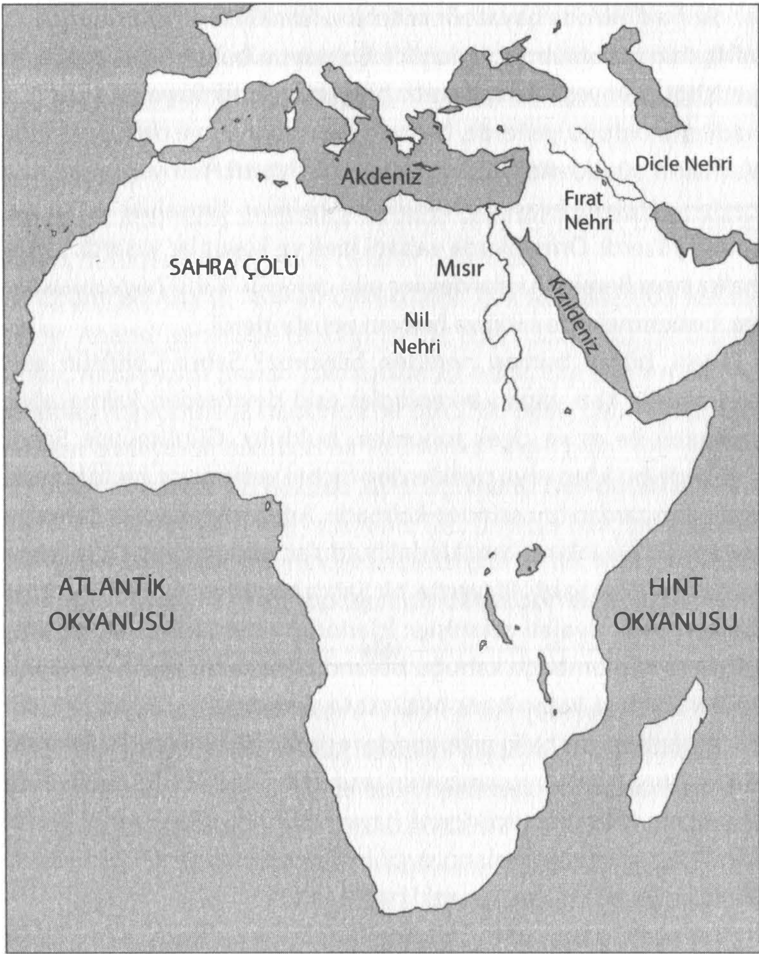
Eski çağları incelerken, Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki Bereketli Hilal'de yerleşen göçebeleri gördük. Eğer haritada parmağınızı bu iki nehrin tam ortasına yerleştirir, sonra parmağınızı *sağa* doğru hareket ettirirseniz, Sümerlerin, Babillilerin ve Asurluların topraklarından geçersiniz. Eskiden Mohenjo-daro'nun bulunduğu Hindistan'ın üst kesimine girersiniz. Sağa doğru devam ederseniz, Chin ve ailesinin Sarı Nehir yanında ekinlerini yetiştirdikleri Çin'e kadar gidersiniz.

Parmağınızı Bereketli Hilal'in üstüne koyar, *sola* doğru hareket ettirirseniz, firavunların yaşadığı Mısır ve Nil Nehri'ne gelirsiniz. Mısır tarihi hakkında çok şey biliyoruz çünkü Mısırlılar arkalarında binlerce *eser* (hazine ve günlük eşyalar) bıraktı. Arkeologlar yeri kazıp eserleri ortaya çıkardılar ve eski Mısır hakkında daha çok bilgi sahibi olmak için bunlardan yararlandılar. Mısırlılar ayrıca üzerleri yazılı taş tabletler de bıraktılar. Tarihçiler bu tabletleri okuyup eski Mısır imparatorluğunun tarihini öğrendiler.

Parmağınızı Nil Nehri'nin aşağısına doğru hareket ettirmeye devam ederseniz, Mısır'ın kocaman bir kıtanın –üzerinde birçok ülke olan büyük kara parçasının– yalnızca küçük bir kısmı olduğunu görürsünüz. Bu kıtaya Afrika denir.

Afrika halkı, arkasında ne yazılı kayıt ne de binlerce eser bıraktı. Bu yüzden eski Afrika hakkında, eski Mısır hakkında olduğu kadar bilgi sahibi değiliz. Ancak çok eski zamanlardan bu yana Afrika'da insanların yaşadıklarını biliyoruz.

Parmağınızı Nil Nehri'nden sola doğru hareket ettirirseniz, çok büyük bir çöle gelirsiniz: Sahra Çölü. Günümüzde Sahra Çölü fırın gibi sımsıcak ve kurudur. Büyük kısmı kumla örtülü, kum olmayan yerle-

Antik Afrika

ri de susuzluktan kuruyup çatlamış toprakla kaplıdır. Kumul, demir gibi sert zeminde sürüklenip, kocaman yığınlar haline gelen kumlara denir. Su yalnızca *vahalarda* bulunur. Vahalar, suyun bulunduğu, birkaç bodur palmiye ağacının yetiştiği yerlerdir. Bu vahalarda zaman zaman ufak köyler olur. İnsanlar, fazla suya ihtiyaç duymayan koyun, deve ve keçi gibi çöl hayvanlarını yetiştirir. Palmiye ağaçlarında yetişen hurmayla beslenirler. Kimi zaman bir ağacı birkaç aile paylaşır.

Sahra Çölü'nde hayat zor ve tehlikelidir. Oysa uzun zaman önce Afrika'nın bu bölümü çöl değildi. Bol suyun bulunduğu, ağaçların yetiştiği, yemyeşil ve bereketli bir yerdi. Şimdi kayalık, kurumuş vadilerin olduğu yerlerde, bir zamanlar nehirler ve dereler akardı. Kumların sürüklendiği yerlerde çayırlar vardı. Yemyeşil ovalarda ceylan sürüleri dolaşırdı. Nehirlerde balıklar, timsahlar ve su aygırları yüzerdi. Ormanlarda yabani inek ve koyunlar yaşardı. Sahra halkı, tıpkı Bereketli Hilal'dekiler gibi çiftçiydi. Vahşi hayvanları avlar, beslenmek için bitki ve hayvan yetiştirirlerdi.

Peki, bütün bunları nereden biliyoruz? Sahra Çölü'nün sert toprağında kazı yapan arkeologlar eski devirlerden kalma ağaç polenleri ile ot ve çiçek tohumları buldular. Günümüzde Sahra Çölü'nde bu ağaç veya çiçeklerden hiçbiri yetişmiyor, bu tohumlar çok uzun zaman öncesinden kalmadır. Arkeologlar ayrıca Sahra'da yaşamış hayvanların kemiklerini buldular, eskiden onlar için buralarda yeterli su vardı. Bir yerde, bir Sahra köyünde yaşayan insanlar kaplumbağa ziyafeti çekmişler. İçlerindeki etleri için kırılıp açılmış yüzlerce kaplumbağa kabuğu bulundu. Başka bir yerde de köylüler bir zürafayı, kafası hariç bütünüyle yemişler.

Afrika'nın eski halkı arkalarında resimler de bırakmıştır. Mağara duvarlarına günlük yaşamlarının resimlerini çizdiler. Bu resimlerde insanların ekin yetiştirdiklerini, hayvan sürüleri güttüklerini, güzel kıyafetler giymiş kadınların evcil ineklere bindiklerini görüyoruz. Bu resimler bize Sahra'nın eski halini anlatır.

Ne var ki daha sonra Sahra'da bir şey oldu. Yağmurlar gitgide seyrekleşti. Ağaçlar kuruyup ölmeye başladı. Yeşillikler de öldü, toprak da toz ve kuma dönüşene dek kurudu. Nehirlerin suyu kesildi, dereler akmaz oldu. Hayvanlar güneye, gitgide daha aşağılara, Afrika'nın halen su ve yiyecek olan bölümlerine gittiler. Sahra halkı da güneye gitti. Haftalarca seyahat ettiler. Orta Afrika'da göl ve nehir kenarlarına yerleşip yeni bir hayata başladılar. Ve Sahra da çöle döndü.

O tarihten itibaren Afrika tehlikeli, muazzam bir çölle bölündü. Yukarıda, Mezopotamya ve Mısır halkı Akdeniz kıyıları boyunca

Afrika'nın kuzeyine yerleşip yaşadılar. Sahra Çölü'nün aşağısında da Afrika halkı, eski dünyanın geri kalanından muazzam bir çölle ayrılmış halde yüzyıllarca huzur içinde yaşadı.

Anansi ve Kaplumbağa

Afrika'nın eski halkı arkasında mumya veya kil tablet bırakmadı. Ancak nesilden nesile geçen öyküler bıraktılar.

Örümcek Anansi Afrikalı öykücülerin çok sevdikleri bir karakterdir. Anansi genellikle istediğini elde eden düzenbaz bir örümcektir. Ancak kimi zaman kurnazlıkla alt edilir. İşte size Anansi ile arkadaşı Kaplumbağa hakkında bir öykü. Bu öykü, Sahra Çölü'nün hemen güneyinde bulunan bir Batı Afrika ülkesi olan Nijerya'daki Yoruba halkına ait. Bu öyküde karnı aç Anansi tatlı patateslerden güzel bir ziyafet çekmeye hazırlanır. Tatlı patates biraz normal patatese benzer, ancak dışı hindistancevizi gibi serttir. Afrika halkı bu patatesleri binlerce yıldır toprağın içinde yetiştirmiştir.

Örümcek Anansi'nin karnı acıkınca bahçesindeki en iri tatlı patateslerden birkaç tanesini çıkarmış, kil fırınında özenle pişirmiş. Patatesler artık hazırmış. Tatlı patateslerin kokusu enfesmiş, Anansi sabırsızlanıyormuş.

Ancak tam yemeğe oturacakken, Kaplumbağa çıkagelmiş. Anansi ve Kaplumbağa arkadaşmış. Fakat Anansi bir tatlı patateslere bir Kaplumbağa'ya bakmış, şöyle düşünmüş: "Bu patatesler ancak bana yeter! Kaplumbağa yarısını yerse, doymam ki ben."

"Ah, Anansi!" demiş Kaplumbağa. "Patatesler ne güzel kokuyor! Sabahtan beri sürüne sürüne ancak evine gelebildim, hiçbir şey yemedim daha. Patateslerini benimle paylaşır mısın?"

Afrika'da yemeğinizi bir misafirle paylaşmak âdettir. Bu yüzden Anansi'nin hayır demesi mümkün değilmiş. Suratı asık bir halde, "Patateslerimi seninle seve seve

paylaşırım Kaplumbağa. Otur lütfen. Keyfine bak," demiş.

Kaplumbağa oturur oturmaz en iri patatese uzanmış. Tam dokunacakken Anansi bağırmış: "Dur bakalım! Yemeğini bu pis yüzgeçlerle mi yiyeceksin? Kaplumbağa, önce yıkanıp paklansan iyi olmaz mı?"

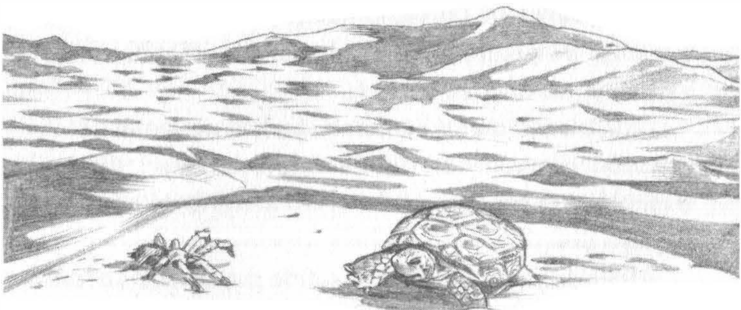
Kaplumbağa bütün gün yolculuk etmiş. Kirlenip kumlara bulanmış, ancak hiç suya denk gelmemiş. Yüzgeçlerine baktığında gerçekten kirli olduklarını görmüş.

"Nerede yıkayayım?" demiş.

"Nehirde yıka," demiş Anansi. "Olsa olsa bir kilometre ilerdedir."

Zavallı Kaplumbağa! Kalkmış, yüzgeçlerini yıkamak için nehre doğru ağır ağır ilerlemiş. Fakat geri dönene kadar patateslerin yarısı bitmiş. Anansi ağzı tıka basa dolu halde şöyle demiş: "Üzgünüm Kaplumbağa, sen çok geç kalınca ben de yemeğe başlamak zorunda kaldım. Ama çekinme lütfen, biraz patates ye."

Kaplumbağa patateslere uzanmış. Ancak yüzgeçleri nehirden dönerken yine kirlenmiş olduğu için, "Kaplumbağa!" diye bağırmış Anansi. "Ben sana yıkanıp temizlen demedim mi? Masaya sakın kir pas içinde oturayım deme!"

Örümcek Anansi ve Kaplumbağa

Kaplumbağa yıkanmak için yorgun argın tekrar nehir kıyısına gitmiş. Yıkandıktan sonra nehirden yukarı yavaş yavaş tırmanırken kirlenmemek için otların üzerinde kalmaya gayret etmiş. Ancak masaya oturup temiz yüzgecini uzattığında bir de ne görsün? Yiyecek tek bir lokma patates bile kalmamış!

Kaplumbağa boş tabağa üzgün üzgün bakmış.

"Şey," demiş bir süre sonra, "Yemek davetin için teşekkür ederim Anansi. Benim o taraflara yolun düşecek olursa, kesinlikle yemeğe beklerim."

Aç aç kalkıp gerisin geri evine dönmüş.

Birkaç gün sonra Anansi, Kaplumbağa'nın nehir kıyısındaki evinin yakınlarına gitmiş. "Kaplumbağa yemeğini benimle paylaşacağını söylemişti," diye aklından geçirmiş. "Evine bir uğrayayım bakayım." Böylece zıplayıp Kaplumbağa'nın kapısını çalmış. "Kaplumbağa, Kaplumbağa!" diye bağırmış. "Ben yemeğe geldim!"

Kaplumbağa kapıyı açıp Anansi'ye şöyle bir göz atmış. "Yemek çoktan hazır," demiş. "Benimle gel. Hemen şuracıkta." Anansi'yi nehir kıyısına götürmüş. "Masayı suyun dibine kurdum," demiş. "Dalıp yiyebilirsin." Bunu der demez suya dalıp, nehrin dibine doğru yüzmüş ve yemeğe başlamış.

Anansi kıyıda bir ileri bir geri koşmuş. Önce suya atlamaya çalışmış ama o kadar hafifmiş ki suyun yüzeyinde kalmış. Aşağıya yüzmeye, kendini batırmaya çabalamış. Ama yaptığı hiçbir şey işe yaramamış. Aşağıya baktığında, kaplumbağanın bütün yiyecekleri silip süpürdüğünü görmüş.

Anansi nihayet minik ceketinin ceplerini çakıl taşlarıyla doldurup suya atlamış. Taş gibi dosdoğru dibe batmış. Dipte ise Kaplumbağa bir tabak dolusu lezzetli yiyeceği gövdeye indirmekteymiş.

Kaplumbağa tabağı ona doğru itelemiş. "Buyur," demiş. "Biraz ye. Ama önce ceketini çıkar Anansi. Masada ceketle oturmak çok ayıptır."

Anansi ceketini çıkarır çıkarmaz, suyun yüzeyine ok gibi fırlamış. Kafasını suya daldırdığında Kaplumbağanın son lokmayı da ağzına attığını görmüş.

"Yemek için teşekkür ederim Kaplumbağa," demiş üzgün üzgün. Aç ve ıslak bir halde nehir kıyısına doğru yüzmüş.

Kıssadan hisse: Çok kurnazlık yapmaya kalkarsanız, başka biri sizi alt edebilir.

Anansi ve Hayalindeki Yiyecekler

Anansi'yle ilgili başka bir öyküde, yiyeceğin çok kıt olduğu, nehir ve derelerin kuruduğu bir dönem anlatılır. Hatta bu öykü Afrika halkının yeşilin daha bol olduğu yerlere gitmek için Sahra'yı terk ettikleri günlerden bile kalmış olabilir. Öykü şöyledir:

Günlerdir yağmur yağmıyormuş. Bütün ekinler kuruyup gitmiş. Hayvanlar açlıktan ölmek üzereymiş. Anansi ve köyü de çok açmış. Günler geçmiş, güneş parlamaya devam etmiş, mavi gökyüzü bulutlardan yoksun kalmış.

En sonunda Anansi şöyle demiş: "Eğer birileri gidip yiyecek bulmazsa hepimiz açlıktan öleceğiz! Ben yiyecek olan bir köy bulana kadar yürüyüp, oradan hepimize yiyecek getireceğim."

Böylelikle Anansi yola koyulmuş. Güneş batana kadar hiç durmaksızın yürümüş de yürümüş. Gece boyunca da yürümeye devam etmiş. Ertesi sabah gün ağarırken, uzaktan bacalarından duman tüten bir köy görmüş.

Köye varana kadar yürümüş. Sonra şaşkınlıktan ağzı açık kalakalmış. Köy tıka basa manyokla doluymuş. Manyok büyük bir patatese benzeyen bir sebze köküdür. Anansi tatlı patates sevdiği kadar manyok da severmiş.

Ve bu köyde insanlar değil de sırf manyoklar varmış; sokaklarda dolaşıyor, kulübelerinin önünü süpürüyor ve palmiye ağaçlarının altında oturup birbirleriyle sohbet ediyorlarmış. Manyoklar onu görünce yerlerinden zıplamışlar.

"Misafir gelmiş, misafir gelmiş!" demişler. "Bizi kavrulmuş mu, haşlanmış mı, yoksa kızarmış mı yemek istersin?"

"Fa-fark etmez," diye kekelemiş Anansi.

"Kavrulmuş!" diye bağırmış bütün manyoklar. Hepsi birer birer ateşe atlamış, güzelce kavrulmuş ve sonra Anansi'nin kendilerini yemesi için önüne dizilmişler. Anansi tam ilkinden bir ısırık alacakken uzaklarda başka bir dumanın tüttüğünü görmüş.

"Bu da ne?" diye sormuş.

"Orası plantin köyü," demiş manyoklar. "Bizi yemeyecek misin?"

Plantin muza benzer. Anansi de kızarmış plantini, kavrulmuş manyoktan bile daha çok severmiş. Böylece manyoklar kalıp kendilerini yemesi için yalvardıkları halde, Anansi fırlayıp plantin köyüne doğru koşturmuş.

Oraya ulaşması saatler sürmüş, vardığında da terlemiş, susamış ve iyice acıkmış bir haldeymiş. Fakat plantinlerin hepsi onu karşılamak için koşa koşa gelmişler. Küçük bebek plantinler ayağının dibinde dans etmiş, büyük plantinler de sevinçten havalara uçmuş. "Bizi nasıl yemek istersin?" diye sormuşlar. "Kavrulmuş mu, haşlanmış mı, yoksa kızarmış mı?"

"Nasıl isterseniz!" diye bağırmış Anansi.

"Kızarmış!" diye bağırmış plantinler. Birer birer yağla dolu büyük bir kazana atlamış, sonra da çıkıp Anansi'nin önüne dizilmişler. Ancak tam Anansi birinciye dişlerini geçirecekken uzaklarda bir yerden başka bir dumanın tüttüğünü görmüş.

"Bu da ne?" diye sormuş.

"Orası pirinç köyü," demiş plantinler. "Bizi yemeyecek misin?"

Anansi'nin kavrulmuş plantinden bile daha çok sevdiği bir şey varsa, o da haşlanmış pirinçmiş. Öyle ki plantinler kalıp kendilerini yemesi için yalvardıkları halde Anansi kalkmış, pirinç köyüne doğru yürümeye başlamış.

Köye vardığı sırada güneş batmaktaymış. O kadar acıkmış ki onu karşılamaya koşan ilk küçük pirinç tanecikleri avuçlayıp çiğ çiğ yemeye başlamış. Fakat diğer pirinç taneleri cıyaklamış, "Yok, olmaz! Biz kendimizi pişiririz! Bizi nasıl yemek istersin, kavrulmuş mu, haşlanmış mı, yoksa kızarmış mı?" demişler.

"Nasıl isterseniz," diye inlemiş Anansi. "Beni doyurun yeter ki!"

"Haşlanmış!" diye bağırmış pirinçler. Böylece, kendilerini büyük bir kazanda fokur fokur kaynayan suya atmış, sonra da çıkıp büyük bir kâseye girmişler. Anansi tam elini kâseye daldıracakken başka bir duman daha görmüş.

"Bu ne?" diye sormuş.

"Bilmiyoruz!" diye acı acı bağırmış pirinçler. "Sen bizi ye, yeter!"

Fakat Anansi şöyle düşünmüş: "Her köy bir öncekinden daha iyiydi! Eğer o köye ulaşabilirsem, pirinçten bile daha iyi bir şeyler yiyebilirim!" Böylece bir kâse dolusu pirinci bırakmış ve o tuhaf köye doğru koşturmuş.

Oraya vardığında akşam olmuş. Hevesle koşa koşa köy meydanına gitmiş ve birden durmuş. Burası kendi köyüymüş, ortalıkta da yiyecek namına bir şey yokmuş.

Anansi bayılmış. Uyandığında köy halkının çevresini sardığını görmüş. "Al bakalım," demişler. "Bir kılçık kaynatıp sana kılçık çorbası yaptık. Başka da bir şeyimiz yok. Peki, sen nerelerde kaldın?"

Anansi onlara manyok, plantin ve pirinç köylerinde başından geçenleri anlatmış. Ama hiç kimse bu köyleri bulmayı başaramamış.

Bu öykünün ana fikri nedir sizce? Belki de, "Açgözlülük etmeyin, size ne verilirse onu yiyin," olabilir.

Önemli Not: Sahra'daki iklim MÖ 3500 civarında değişti. Ortaçağdan önce Güney Afrika'da gelişen kültürler hakkında çok az şey biliyoruz; Dünya Tarihi*'nin ikinci cildinde Afrika tarihi çok daha kapsamlı bir biçimde ele alınıyor.*

12

Eski Mısır'da Orta Krallık

Mısır'ın Nübye'yi İşgali

Mısır'daki Eski Krallığı hatırlıyor musunuz? Eski Krallıktaki Mısırlılar piramit ve tapınaklar inşa ettiler. Babilliler ve Asurlularla ticaret yaptılar. Tanrılarına tapıp, mumya yaptılar ve mumyalarının mezarlarına hazineler gömdüler. Mısır'ın iyi firavunları ve güçlü bir ordusu vardı. Mısır'da yaşam güzeldi.

Fakat bu barışçıl dönem uzun sürmedi. Mısır'ın firavunları gitgide ülkeyi yönetemez oldular. Ordularının hâkimiyetini kaybettiler. Hatta kendi maiyet ve tapınaklarının hâkimiyetini dahi kaybettiler. Rahipler ve saray halkı güç sahibi olmak için kavga ettiler. Mısır'ın gücü yok olmaya başladı. Bir süre için, tıpkı Sargon krallığı gibi, Mısır da parçalanacakmış gibi görünüyordu.

Fakat sonra MÖ 1991 civarında, Mısır tahtına yeni bir hükümdar geçti. Bu hükümdarın adı Amenemhat'tı. Amenemhat firavun değildi, sadece krallıkta çalışan biriydi. Ancak Mısır'ı tekrar güçlendirmeye kararlıydı. Tahtı ele geçirdi ve Mısır'ın yeni firavunu oldu. Bu, Mısır tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu: Orta Krallık. Orta Krallık sırasında Mısır bir kez daha güçlü bir ülke haline geldi.

Amenemhat birinci vazifesinin Mısır'ı büyütmek olduğuna karar verdi. Mısır'ın etrafındaki ülkeleri fethetmeyi planlıyordu, ilk hedefi de Nübye krallığıydı.

Nübye Afrika'da, Mısır'ın güneyindeydi. Eski Batı Afrika halkının aksine Nübyeliler Afrika'nın orta bölümlerine inmediler. Ne de olsa, Nil Nehri'nin suyundan ve ekinleri için de zengin çamurundan faydalanıyorlardı. Bu yüzden Nübye halkı ülkelerinde kaldı.

Nübyeliler Mısırlılara çeşit çeşit güzel mallar satmak amacıyla Nil Nehri'nin yukarısına seyahat ettiler. Fildişi, hayvan kürkü, de-

vekuşu tüyü ve değerli taşlar sattılar. Mısır'a altın getirdiler. Amenemhat, Nübyelilerin, krallıklarının tepe ve topraklarını kazıp altın çıkardıklarını biliyordu. Nübye hükümdarı olursa, bir sürü altına sahip olup zengin olacağını düşündü.

Böylece Amenemhat Nübye'yi fethetmek için yola çıktı. Nübyelilerle birçok kez çarpıştıktan sonra nihayet savaşı kazandı. Mısırlılar Nübye'nin adını Kush olarak değiştirdi. Mezarlarının duvarlarına yeni Afrika mallarının resimlerini yaptılar. Resimler Nübyelilerin altın, fildişi, tütsü, kürk ve maymunları hediye olarak Mısırlılara verdiklerini gösteriyor.

Yedi yüzyıl boyunca Nübyelilere Mısırlılar hükmettiler. Onlar da yavaş yavaş kendilerini Mısırlı olarak görmeye başladı. Mısır dilini öğrenip, Mısır dinine girdiler ve Mısır firavununa itaat ettiler. Mısırlılar onlara saygı duymaya başladı. Nübyeliler de Mısır'da güç sahibi oldu. Hatta Nübyeli bir kadın, Firavun III. Amenhotep'le evlenince kraliçe bile oldu. Kadının ismi Kraliçe Tiye'ydi ve Kraliçe Tiye Mısır saraylarına taşınan ilk Nübyeli değildi. En sonunda Kush'ta yaşayan Nübyeliler kendi hanedanlarını kurdular ve firavun oldular.

Kraliçe Tiye

Mısırlılar da Afrikalıydı. Afrika halkı kendi efsane, gelenek ve becerilerini Mısır İmparatorluğuna getirdi. Mısırlıların büyüklüğünü gördüğümüzde, Afrika'nın büyüklüğünü de görürüz.

Hiksosların Mısır'ı İşgali

Bu arada Kuzey Afrika'da Amenemhat'ın oğul ve torunları halen Mısır Orta Krallığı'na hükmediyordu. Onlar bütün Mısır'ı bir arada tutan güçlü firavunlardı. Nübyeliler gibi fethedilmiş halkların isyan etmelerine izin vermezlerdi. Başka ülkelere demir ve altın satarak para kazanırlardı. Mısır ülkesine yine zenginlik ve refah egemen olmuştu.

Amenemhat'ın sülalesi çok güçlü bir hanedandı. Hanedanın ne olduğunu hatırlıyor musunuz? Hanedan bir ülkeyi yıllar boyu yöneten bir sülaleye verilen isimdir. Bu sülaledeki krallar iyi firavun değillerdi. Mısır'ın bütününde hâkimiyetlerini koruyamıyorlardı. Bir kez daha rahipler ve krallık erkânı güç mücadelesine girişmişlerdi. İşgalcileri püskürtebilecek bir ordu yoktu. Gerçekten sorumlu olan biri yoktu.

Fakat bu Mısır'ın zayıflaması için kötü bir zamandı. O sırada acımasız düşmanlar firavuna saldırıp tahtını elinden almaya hazırlanıyorlardı.

Bu düşmanlar Kenan'daydı. Kenan'ı hatırlıyor musunuz? İbrahim'in öyküsünde, İbrahim, kendisine Kenan'a gitmesini söyleyen Tanrı'nın sesini duymuştu. Ne düşündüğünü de hatırlıyor musunuz peki? Şöyle düşünmüştü: "Tuhaf, vahşi kabilelerle dolu bir yabana gidip de ne yapacağım?"

Kenan'da yaşayan tuhaf, vahşi kabilelerden biri de Hiksoslardı. Hiksoslar oradan oraya göç ederek, fethedecek yeni topraklar ve servet peşinde koşan savaşçı göçebelerdi. Kenan'da yıllardır dolaşıyorlardı. Hiksoslar birkaç kez Mısır'a gelip yerleşmişlerdi. Artık çok sayıda Hiksos Nil Deltası'nda yaşıyordu. Sayıları o kadar artmıştı ki sadece kendilerine ait bir şehirleri bile vardı.

Artık kendi memleketlerini yönetmeye hazırdılar. Silahlarını kuşanıp firavuna ve ordusuna saldırmak için harekete geçtiler.

Mısır'ın zayıf ordusu böyle korkunç bir saldırıya hazırlıklı değildi. Hem Hiksosların, Mısırlıların daha önce hiç kullanmadıkları silahları vardı. Yeni yaylarıyla, okları Mısır yaylarından çok daha uzağa atabiliyorlardı. Atların çektiği iki tekerlekli savaş arabalarına sahiptiler. Mısır ordusu, yeni silahları olan bu istilacıları nasıl püskürteceğini bilmiyordu. Böylece Hiksoslar Mısırlı askerleri yendi ve Mısır'ın en büyük şehirlerini ele geçirdiler. Hatta firavunun sarayını bile ele geçirdiler. Bundan böyle Mısır'ın hâkimleri Hiksoslardı. Bu, Orta Krallığın sonu oldu.

Mısırlılar Hiksos krallarından nefret ediyor, onlara "çoban kral" diyorlardı. Hiksosların kaba saba, pis ve barbar olduklarını düşünüyorlardı. Ancak Hiksoslar yüz yılı aşkın bir süre Mısır'da kaldılar.

Nihayet bir grup Mısır prensi bir araya gelip bir isyan tertipledi. Hiksos yayları gibi güçlü yaylarla silahlandılar. Tıpkı Hiksos savaş arabaları gibi, atlarla çekilen savaş arabaları edindiler. Tıpkı Hiksos kılıçları gibi, bronzdan orak şeklinde kılıçlar yaptılar. Ve bizzat Hiksoslardan öğrendikleri savaş yöntemlerini kullanarak, Hiksosları Mısır'dan çıkardılar. İsyancı Mısır prenslerinin önderi Ahmose Mısır'ın yeni firavunu oldu.

Ahmose ve onun soyundan gelenlerin yönetiminde Mısır her zamankinden çok daha güçlü hale geldi. Hiksosların ele geçirdiği toprakları geri aldı. Mısır firavunları da daha çok toprak ele geçirmek için, yeni yayları, savaş arabalarını ve kılıçları kullandı. Mısır dünyadaki en güçlü krallıklardan biri haline geldi. Mısır tarihindeki bu döneme Yeni Krallık denir.

Önemli Not: Amenemhat'ın saltanatı yaklaşık olarak MÖ 1980-1926 arasında sürdü (saltanatının ilk döneminde muhtemelen tahtta babasıyla birlikte oturdu). Orta Krallık MÖ 2040'tan 1720 civarına kadar sürmüştür. Hiksoslar Ahmose tarafından yaklaşık olarak MÖ 1567'de sürüldüler.

13

Eski Mısır'da Yeni Krallık

General ve Kadın Firavun

Mısırlılar Hiksoslardan savaşmayı öğrendikten sonra çok daha güçlendiler. Bu döneme kimi zaman "Mısır'ın Altın Çağı" denir, çünkü Mısır daha önce hiç olmadığı kadar zenginleşmişti. Firavunlar peş peşe tahta geçip ülkeyi çok iyi yönettiler ve Yeni Krallığın gücünü korudular.

Bu firavunların hepsini bilmemiz mümkün değil. Ancak en ilginç firavunlardan ikisini ele alacağız: I. Thutmose ile kızı Hatshepsut.

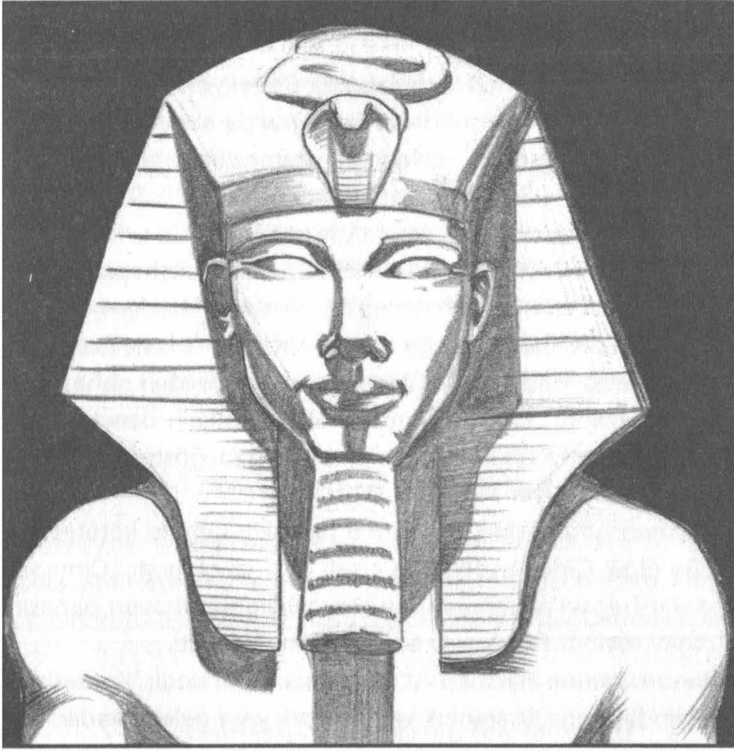
I. Thutmose: General

Thutmose firavun olmadan önce Mısır ordusunda generaldi. En iyi yaptığı iş orduyu savaşa sokmaktı. Savaşmayı çok seviyordu.

Thutmose Mısır prenslerinin Hiksosları Mısır'dan çıkarmalarına yardım etti. Mısır prenslerinin önderi kral olduğunda Thutmose de onun sağ kolu oldu. Daha sonra Thutmose onun kızıyla evlendi. Kral öldüğünde Thutmose Mısır firavunu oldu. Saltanatı MÖ 1524 civarında başladı.

Thutmose firavun olarak vazifesinin, başka ülkeleri fethederek Mısır İmparatorluğu'nu daha da büyütmek olduğuna karar verdi. Thutmose ilk savaşlarını, Mısır'dan kopmaya çalışan Nübyelilerle yaptı. Güneye indi, Nübyeli önderleri yenip, onlara hâlâ Mısır'ın bir parçası olduklarını hatırlattı.

Fakat bu Thutmose için yeterli değildi. Ordusuyla birlikte Hiksosları Kenan'a kadar takip etti. Kenan'ın güneyinde yaşayan kabileleri yendi ve topraklarını Mısır'a kattı. Thutmose kendinden çok memnundu. Daha önce Hiksoslar güneye inip Mısır'ı ele geçirmişlerdi. Şimdi o kuzeye gitmiş, Hiksosların topraklarını fethetmişti.

I. Thutmose

Zaferlerinden öylesine mutlu olmuştu ki savaşmaya devam etmeye karar verdi. Ordusunu doğuya döndürüp ilerlemeye başladı. Fırat Nehri'ne kadar bütün toprakları fethetti. Fakat nehri geçmedi, çünkü Fırat ve Dicle arasında Babilliler hüküm sürüyordu. Thutmose Babillilerle savaşa girmemesi gerektiğini biliyordu.

Thutmose öldüğü sırada Mısır'ın büyüklüğü iki katına çıkmıştı.

Hatshepsut: Erkek Kılığına Giren Kadın

Hatshepsut bir Mısır prensesi, firavun kızıydı. Babası Thutmose Mısır'ın en büyük firavunlarından biriydi. Thutmose'nin üç çocuğu vardı ama gözbebeği Hatshepsut'tu.

Hatshepsut babasının savaş ve fetih öykülerini dinlemeyi çok severdi. Büyüdüğünde o da firavun olmak istiyordu. Ancak eski zamanlarda, birçok insan kadınların bir ülkeyi yönetemeyecek kadar zayıf olduklarını düşünürdü. Eski Mısır'da kadınlar genellikle evlenip çocuk doğururdu. Evlenmek istemezlerse, tapınakta çalışıp tanrılara hizmet edebilirler veya dansçı olabilirlerdi. Kadınların sadece bu meslekleri yapmalarına izin verilirdi.

Bu yüzden Firavun Thutmose öldüğünde, Hatshepsut'un erkek kardeşi firavun oldu. Hatshepsut bunun adil olmadığını düşünüyordu. Erkek kardeşi çoğu zaman hastaydı ve işine fazla özen göstermiyordu. Hatshepsut, "Ben erkek kardeşimden daha iyi bir firavun olabilirim," diye düşündü. "Fakat o erkek, ben kadınım. Acaba ne kadar iyi bir hükümdar olabileceğimi gösterme fırsatını hiç bulabilecek miyim?"

Hatshepsut'un erkek kardeşinin hastalığı gitgide kötüleşti ve bir gün öldü. Öldüğünde tahta çıkalı dört yıl olmuştu. Ölmeden önce Hatshepsut'a, kendisinden sonra oğlunun firavun olmasını istediğini söyledi. Fakat oğlu o sırada daha bebekti.

Bunun üzerine Hatshepsut Mısırlılara şöyle dedi: "Kardeşimin oğlu kendi başına firavunluk yapabilecek yaşa gelene kadar, ona Mısır'ı yönetmesinde yardımcı olacağım." Mısırlılar kabul ettiler, Hatshepsut nihayet Mısır'ı yönetebilecekti. O gerçek firavun değildi, herkes yeğeninin kısa süre sonra tahta geçebilecek kadar büyüyeceğini biliyordu.

Ne var ki o gün geldiğinde Hatshepsut tahttan vazgeçmeyeceğini ilan etti. "Babam her zaman benim veliaht olmamı istemişti," dedi halkına. "Erkek kardeşim yerine benim firavun olmamı istemişti."

"Bunu yapamazsın!" dedi saray halkı. "Ancak erkekler firavun olabilir!"

Hatshepsut şöyle yanıtladı: "Ama Tanrı Amon Ra bana Mısır'ı yönetebileceğimi söyledi. Bana dedi ki: 'Hoş geldin, tatlı kızım, gözbebeğim, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın hâkimi. Hatshepsut, firavun sensin!' Yani bizzat tanrılar benim Mısır'ı yönetmemi istiyor!"

"Fakat şimdiye kadar kadınlar hiç firavun olmamıştır," diye insanlar söylendiler.

"O zaman benim erkek olduğumu farz edin," dedi Hatshepsut ve erkek kıyafetleri giymeye başladı. Hatta ne zaman tahta otursa takma sakal takardı.

Hatshepsut firavun olmaya o kadar kararlıydı ki en sonunda Mısırlılar onu hükümdarları olarak kabullendiler. Yirmi yıl boyunca Hatshepsut, kral rolünü oynayan bir kraliçe olarak Mısır'ı yönetti. Hiç savaşa girmedi fakat Afrika'ya seferler düzenledi. Oradan altın, tütsü, maymun, fil gibi Mısırlıların sevdikleri şeyleri getirdi. Diğer Mısırlı kraliçelerden daha fazla anıt yaptırdı. Ölümüne dek Mısır'da hüküm sürdü.

Amenhotep ve Kral Tut

I. Thutmose ve Hatshepsut güçlü hükümdarlardı. Ancak Mısır'ın başka iki firavununu farklı nedenlerden ötürü hatırlıyoruz. Firavun Amenhotep Mısırlıların tanrılarına tapma şeklini değiştirmeye çalıştı. Firavun Tutankamon'u da gömülme biçiminden dolayı hatırlıyoruz.

Amenhotep: Çok Tanrı mı, Tek Tanrı mı?

Amenhotep'in babası firavundu, bu yüzden o ölünce yerine Amenhotep geçti. MÖ 1350 civarında firavun oldu. Amenhotep ismini taşıyan dördüncü firavundu, bu nedenle IV. Amenhotep olarak biliniyordu.

İlk başlarda, Amenhotep diğer firavunlar gibi hareket etti. Kanunlar yaptı. İsyanları bastırmak için orduyu gönderdi. Nübyeli bir prensesle evlendi ve bir kızı oldu. Mısır'ın bütün tanrılarına taptı. Aslına bakarsanız, ona Mısır'ın en önemli tanrılarından birinin ismi verilmişti: kimi zaman "Tanrıların Kralı" da denilen Güneş Tanrısı Amon'un ismi. Amenhotep Amon'a adaklar sundu, rahiplerine paralar verdi ve bu güçlü tanrıyı onurlandırmak için büyük kutlamalar düzenledi.

Fakat sonra Amenhotep'e bir şey oldu. Amon'un var olmadığına hükmetti. Aslında Mısır'ın hiçbir tanrısının gerçek olmadığını düşünüyordu.

Mısırlılar dehşete kapılmışlardı. Neticede onlarca tanrıya tapıyorlardı, yani çoktanrıcıydılar. Çoktanrıcılık "birçok tanrıya tapma" anlamına gelir. Mısırlılar tanrıların yaşamın her alanını kontrol ettiğini düşünürlerdi. Tanrılar Nil Nehri'ni taşırır, yağmur yağdırır, kadınlara çocuk verir, yiyecek sağlar ve yaşayıp yaşamayacağınıza karar verirlerdi. Bu firavun nasıl olmuştu da aniden tanrılara tapmaktan vazgeçmişti?

Amenhotep halkının ne düşündüğüne aldırış etmiyordu. Kararını vermişti. Birçok tanrı değil, tek bir tanrı olduğuna inanıyordu. Bu tanrıya Aton adını verdi. Mısır'ın eski tanrıları insana benzerlerdi fakat Aton insana benzemiyordu. Bir sembolle gösterilmesi gerekiyordu.

Amenhotep eski tanrılara tapınmayı –çoktanrıcılığı– Mısır'da kaldırmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Tapınakları kapattı, rahiplerin ayin yapmalarına engel oldu. İnsanlara eski tanrılara kurban sunmamalarını söyledi. Hatta artık Tanrıların Kralı Amon'un ismiyle anılmamak için ismini bile değiştirdi. Artık kendisine Akhenaton denilmesini istiyordu. Bu isim, "Aton'a tapan" anlamına gelir.

Amenhotep ilk Mısırlı *tektanrıcıydı. Tektanrıcılık* "tek bir tanrıya tapınma" anlamına gelir. Zamanının çoğunu Aton'a tapınmakla geçirirdi. İçinde Aton için çok büyük bir tapınak olan yepyeni bir şehir inşa ettirdi. Tanrısına şiirler yazdı. Şiirlerinden biri şöyleydi:

Sen aydınlık diyarda doğduğunda dünya aydınlanır
Günün Aton'u sen parladığında
Bütün diyar çalışmaya başlar
Bütün hayvanlar otlar
Ağaçlar, bitkiler filizlenir,
Kuşlar yuvalarından uçar...
Gemiler kuzeye, güneye yola çıkar,
Sen doğduğunda yollar açılır;
Nehirdeki balıklar önünden fırlar,
Işıkların denizin ortasındadır.

Amenhotep yaşadığı müddetçe Mısırlıların tanrılarına tapmalarına engel oldu. Ne var ki Amenhotep ölür ölmez Mısırlılar isyan etti. Aton tapınağını kapatıp, diğer tüm tapınakları yeniden açtılar. Yeniden eski Mısır tanrılarına tapmaya başladılar. Ve Amenhotep'in yaptırmış olduğu bütün anıtlardan onun adını sildiler. Bütün kayıtlardan adını çıkardılar. Yeni kurduğu şehirden taşınıp, onu yok olmaya terk ettiler. Onları tek tanrıya tapmaya zorladığı için Amenhotep'e o kadar kızgındılar ki firavun olduğunu bile unutmaya çalıştılar. Mısır'da tektanrıcılık başarısız olmuştu. Her şeye rağmen çoktanrıcılık, yani birden çok tanrıya tapma kazanmıştı.

Hazineyle Birlikte Gömülen Çocuk: Kral Tut

Tut, daha yedi yaşındayken Mısır kralı oldu. O, ismini Akhenaton olarak değiştirmiş Firavun Amenhotep'in hanedanında yetişmişti. Tut'un ilk baştaki ismi, tanrı Aton'u onurlandıran bir isim olan Tutankaton'du. Ancak kral olduğunda ismini, eski "Tanrıların Kralı" Amon'u onurlandıran bir isim olan Tutankamon olarak değiştirdi. Kral Tut Aton'a tapınmanın kaldırılmasına yardımcı oldu. İnsanları tekrar eski tanrılara tapmaya teşvik etti. Akhenaton isminin bütün Mısır kayıtlarından silinmesine katkıda bulundu.

Gel gör ki Kral Tut'un saltanatı uzun sürmedi, on sekiz yaşındayken öldü.

Tut piramide gömülmedi. Soyguncular Mısır piramitlerinde hazine bulunduğunu biliyorlardı. Piramitlere girip bütün altın ve mücevherleri, hatta bazen firavun mumyalarını bile çıkarıp, altın tabutları çalarlardı. Bu yüzden Mısırlılar mezarlarını höyüklerde ve dağlarda saklamaya başladılar. Sarp kayalıklara mağara oyup, firavun ile hazinesini içine koydular ve sonra bunları saklamak için ağızlarını taşla kapattılar. Firavunları en çok gömdükleri yer uzun, kayalık bir vadiydi; burada mağara ve geçitleri olan katakomplar yapmışlardı. Günümüzde Krallar Vadisi denilen bu vadide altmış mezar vardır ve mezarlar çok iyi gizlenmiştir. Soyguncular Kral Tut'un mezarını asla bulamadılar. Aslına bakarsanız, binlerce yıl boyunca mezarın orada olduğunu kimse bilmiyordu.

Üç bin yıl sonra Howard Carter adında bir adam Krallar Vadisi'nde kazı yapmaya başladı. Yıllarca firavunların mezarlarını aramıştı. Hatshepsut'un mezarını bulmuştu. Başka bir kraliyet mezarının daha Krallar Vadisi'nde saklı olduğunu düşünüyordu. Ancak ne yazık ki bir türlü bulamıyordu.

Bir gün, Howard Carter bir taş yığınını kaldırırken umulmadık bir şey buldu: bir basamak! Koşa koşa yardım istemeye gitti. Adamları bütün gün kazdıktan sonra, taşa oyulmuş bir kapıya doğru inen başka basamaklar buldu. Carter kapının üzerinde hiyeroglifle yazılmış bir isim gördü: Tutankamon.

Carter dikkatle kapıda bir delik açtı, sonra içeriye ışık tuttu. İlk başta tek görebildiği karanlıktı. Feneri sağa sola hareket ettirdi. Birdenbire güzel, altın rengi bir ışıltı karanlıktan dışarı yayıldı. Oda tıka basa altınla doluydu.

Carter'ın arkadaşları arkasından onu sıkıştırıyorlardı. "Ne görüyorsun?" diye sordu bir tanesi. "Bir şey görebiliyor musun?"

"Evet!" dedi Howard Carter. "Şahane şeyler!"

İşçiler kapıyı manivelayla yavaşça açtılar. Önlerinde ağzına kadar dolu bir oda duruyordu. Kral Tut'un tahtı, genç kralın altından heykelleri, fildişi ve mücevher kakmalı oyun tahtaları, mücevherat, yüzük, kolye, testi, mücevher kaplı sandık, tanrı ve tanrıça resimleri... Bunların hepsi de Kral Tut'un mezarına doldurulmuştu.

Howard Carter ve arkadaşları araştırmaya devam ettiler. Birbirlerine geçitlerle bağlı odalar buldular. Her odada hazine vardı. Nihayet son kilitli odaya geldiler. Carter odayı dikkatle açtı. İçinde genç kral Tutankamon'un bedenini buldu.

İlk başta Carter'ın tek görebildiği kocaman altın bir kutuydu. Daha sonra kutunun üstten açıldığını fark etti. Altın kutunun içinde ağır, taş bir sandık vardı. Taş sandığın içinde kralın sırtüstü yatmış altından heykelini buldu.

Heykele dokunur dokunmaz, aslında bunun krala benzeyecek şekilde yapılmış ve sonra altınla kaplanmış tahta bir tabut olduğunu anladı. Tut'un mumyasını görme umuduyla tabutu manivelayla açtı. Ne var ki içinde altınla kaplanmış başka bir tahta tabut

daha buldu. Bu tabutu açtığında da, içinde baştan aşağı som altından, bir tabut daha olduğunu gördü.

Bu son tabutu özenle açtı. Tutankamon'un mumyalanmış bedeni, bezlere sarılmış ve baharatlara batırılmış halde orada duruyordu. O kadar iyi korunmuştu ki Howard Carter kralın yüzünü bile görebiliyordu.

Çok geçmeden insanlar Tut'un mezarında bir lanet olduğunu söylemeye başladılar. Howard Carter'ın Tut'un mezarını açmasına yardım eden Lord Carnarvon mezar odası açıldıktan yedi hafta sonra öldü. Acaba bu, Tut'un hazinelerinin içinde bulunan, Ölüm Tanrısı Anubis'in heykelinin üzerindeki yazı yüzünden mi olmuştu? Yazıda şöyle deniyordu: "Kumların gizli bölmeyi yutmasına engel olan benim. Ben ölülerin koruyucusuyum." Lord Carnarvon'un ölümünden beş ay sonra küçük erkek kardeşi de beklenmedik bir biçimde öldü. Hepsi bundan ibaret değildi, Howard Carter'ın kanaryası mezarın ilk açıldığı gün bir kobra tarafından yutulmuştu. Tut'un maskesinin üzerine de bir kobra resmi oyulmuştu, böylece bu kobra kralın bütün düşmanlarının üzerine ateş yağdıracaktı.

Mezar açıldığı sırada orada 26 kişi vardı. On yıl içinde altısı öldü. Ancak diğerleri yaşlanana kadar yaşadılar. Öyleyse siz karar verin: Tut'un mezarında bir lanet var mıydı?

Önemli Not: I. Thutmose 18. hanedanın firavunuydu ve MÖ 1524-1518 arasında hüküm sürdü. Hatshepsut da 18. hanedana mensuptu ve MÖ 1498-1483 arasında hüküm sürdü. Amenhotep adında birkaç firavun vardır; bu, Nefertiti ile evlenip ismini Akhenaton olarak değiştiren IV. Amenhotep'tir (MÖ 1350-1334). Tutankamon MÖ 1343 civarında doğdu ve muhtemelen 1325 dolaylarında 18'indeyken öldü. Carter onun mezarını MS 1922'de bulmuştur.

14

İsrailoğullarının Mısır'dan Ayrılışı

Bebek Musa

İbrahim'i hatırlıyor musunuz? İbrahim Ur'da yaşarken çoktanrıcıydı, ay tanrısına ve başka birçok tanrıya inanıyordu. Ancak İbrahim, Kenan'a gitmesini söyleyen bir ses duyduktan sonra tek bir tanrıya inanmaya başladı. Tek bir tanrı olduğuna ve onunla konuşanın o tek tanrı olduğuna inandı.

İbrahim'in İshak adında bir oğlu, İshak'ın da Yakup adında bir oğlu oldu. Yakup'un ise on iki oğlu oldu. Bu oğulların her birinin büyük bir ailesi oldu. Yakup'un oğulları ve aileleri hep birlikte yepyeni bir kavim oluşturdular. Bu kavmin adı "İsrail"di. İsrailoğulları antik dünyada sıra dışı bir kavimdi çünkü tek tanrıya inanıyorlardı. Sadece tek bir tanrıya tapıyor, onun emirlerine uymaya çalışıyorlardı.

Kenan kurak ve kayalık bir yer olmasına rağmen, Tanrı İsrailoğullarına Kenan'da yaşamalarını söylediği için, orada kalmaya çalıştılar. Ancak sonra kıtlık baş gösterdi. Yağmurlar kesildi. Bitkiler kurudu, hayvanlar öldü. İsrailoğullarının ne sürüleri ne de kendileri için yiyecekleri kaldı. Sıranın kendilerine geldiğinden korkmaya başladılar.

Yusuf'un öyküsünü hatırlıyor musunuz? Yusuf'un kardeşleri onu köle olarak satmışlar, fakat Yusuf Mısır'da çok önemli bir adam olmuştu. Elinde de bol miktarda tahıl ve su vardı. İsrailoğullarını Mısır'a davet etti. Onlar da çadırlarını, hayvanlarını, ailelerini ve bütün eşyalarını toplayıp Mısır'a gittiler. Nil kıyılarında sürülerini gütmeye ve ekinlerini yetiştirmeye başladılar.

İlk başlarda Mısırlılar İsrailoğullarının ülkelerinde yaşamalarına aldırış etmiyorlardı. Fakat daha sonra İsrail kavminin çok fazla büyüdüğünü gördüler. Kısa süre sonra, Mısırlılar birbirlerine şöyle demeye başladılar: "Ya bu insanlar bize saldırmaya kalkarsa? Bizim

krallığımızı dahi ele geçirebilirler!" Ne de olsa yıllar önce Hiksoslar tam da böyle yapmıştı.

Bu yüzden Mısırlılar İsrailoğullarını köle yaptılar. Onları evlerini ve tapınaklarını inşa etmekte kullandıkları kerpiçleri yapmaya zorladılar. İsrailoğullarının silah taşımalarına izin verilmiyordu. Hiç ücret almadan çok çalışmak zorundaydılar.

Fakat İsrailoğulları gitgide büyüyor ve Mısırlılar da hâlâ korkuyordu. İncil'deki Mısır'dan Çıkış adlı bölüm daha sonra neler olduğunu anlatır.

Mısır firavunu suratı bir karış asık halde tahtında otururken, "Ülkemdeki bu İsrailoğullarını ne yapacağım?" diye kara kara düşünür. "Ha bire çoğalıyorlar. Yakında Mısır'ı ele geçirecekler. Keşke bu kadar çok çocukları olmasaydı."

Sonra aklına bir fikir gelir; korkunç, acımasız bir fikir. Askerlerine seslenir: "Ülkenin içlerine gidin, bütün İsrail evlerinin kapısını çalın. Annelerin ne zaman doğuracaklarını öğrenin. Sonra da bütün erkek çocuklarını doğar doğmaz öldürün."

İsrailoğulları bu korkunç emri duyunca, gözyaşlarına boğulup yas tutarlar. "Tanrım, bizi koru!" diye feryat ederler. "Bizi bu kötü firavundan kurtaracak birini gönder!"

Nil kıyılarında yaşayan bir kadın emri duyduğu sırada bebeğini doğurmaya hazırlanıyordur. Kızı Meryem'e, "Acele et," der. "Saklanmama yardım et! Askerler beni görmesin."

Meryem annesinin evlerinin arka odasında saklanmasına yardım eder. Doğan bebek erkektir; yüksek sesle ağlayan sağlıklı, güçlü bir bebek.

Annesi, "Sessiz ol!" diye fısıldar bebeğine. "Bu kadar yüksek sesle ağlama, yoksa askerler seni duyar."

Üç ay boyunca anne ve bebeği firavunun askerlerinden saklanırlar. Ancak bebek büyüdükçe sesi daha çok çıkar. Kıkırdayıp cıvıldamaya başlar. Annesi onu sonsuza dek saklayamayacağının farkına varır.

Sazdan bir sepet örer, suda yüzmesi için dışını ziftle kaplar. Bebeği sıcak, yumuşak bir battaniyeye sarıp sepete yerleştirerek Nil Nehri'ne bırakır. Kızı Meryem'i de, olan biteni izlemesi için nehir kıyısına gönderir.

Sepet nehrin aşağısına doğru kayıp gider. Bebek içeride ne olduğunu görmek için sepetin kenarına konan kuşa ve günışığına gülümser. Nihayet sepetin hafif hafif sallanmasıyla uykuya dalar. Sepet Nil kıyısına gitgide yaklaşır ta ki suyun kenarındaki yabani otlara takılana dek.

Firavunun kızı günün en sıcak zamanında Nil kıyısında yürümeyi severmiş, böylece nehirde yüzebiliyormuş. Suyun kenarına geldiğinde sepeti görür.

"Sepette ne var?" diye sorar. "Onu bana getirin!"

Hizmetçilerinden biri sepeti getirmek için koşa koşa gider. Firavunun kızı sepetin içine baktığında bebeği görür. Bebek gözlerini açıp ona gülümser.

"Ah!" diye haykırır kız. "Ne kadar da güzel bir bebek! Onu alıp ben yetiştireceğim."

Bunu duyan Meryem koşa koşa yanına gider. "Hanımım," der, "bebeğe bakması için size bir sütanne bulmamı ister misiniz?"

"Evet," der firavunun kızı. "Getir o kadını, bebeğe baksın."

Meryem bir koşu eve gidip annesini alır gelir. Böylece bebek ve annesi tekrar bir araya gelir. Annesi oğluna, firavunun sarayında tek başına yaşayabilecek yaşa gelene kadar bakar. Firavunun kızı ona Musa adını verir.

Mısır'dan Göç

Musa firavunun sarayında yetişir. Büyüdüğünde Mısırlı olmadığını, İsrailoğullarına mensup olduğunu anlar. Halkının hırpalandığını ve horlandığını görür.

Musa firavunun yanına gider. "Ben İbrani'yim," der, "İsrailoğullarının tek Tanrı'sına taparım. Tanrı şöyle der: Bırakın İsrailoğulları gitsinler!"

Fakat firavun kölelerini kaybetmek istemediği için İsrailoğullarının gitmesine izin vermez. Musa firavunun İsrailoğullarını azat etmeyeceğini anlayınca, firavuna Tanrı'nın Mısır üstüne on felaket salacağını söyler. Bu felaketlerin her biri İsrailoğullarının Tanrı'sının, Mısırlıların bütün tanrılarından daha güçlü olduğunu gösterir. Mısırlılar Horus'un Nil tanrısı olduğuna ve nehirdeki bütün canlıları koruduğuna inanırlar fakat Musa'nın Tanrı'sı nehri kana dönüştürüp bütün balıkları öldürür. Kurbağalar Mısırlılar için kutsaldır çünkü Osiris'in karısı İris'e aittirler, fakat Tanrı o kadar çok kurbağa gönderir ki Mısırlılar onlara yataklarında, kıyafetlerinde, banyolarında ve hatta yiyeceklerinde bile rastlamaya başlarlar. Mısırlılar Ra'nın güneş tanrısı olduğuna ve diğer tüm tanrılardan daha güçlü inanırlar fakat Musa'nın Tanrı'sı güneşi kapatıp günün kararmasına sebep olur.

Nihayet firavun Musa'ya İsrailoğullarının Mısır'dan gidebileceklerini söyler. İsrailoğulları eşyalarını toplar ve o gece ayrılırlar. Ancak daha sonra firavun fikrini değiştirir ve arkalarından ordusunu gönderir.

İsrailoğulları ellerinden geldiğince hızlı koşarlar. Fakat arkalarına baktıklarında, Mısırlıların atlarının toynaklarından yükselen tozu görürler. "Daha hızlı!" diye bağırırlar. "Daha hızlı! Yoksa Mısırlılar bizi Mısır'a geri götürüp yine köle yapacaklar."

Sonra etrafa bakınırlar. İleride bir deniz, yani Kızıldeniz'i görürler. Deniz önlerinde göz alabildiğince

uzanmaktadır. Mısırlılar da arkalarındadır. Ne ileri gidebilirler ne de geri.

"Kapana kısıldık!" derler. "Musa, sen bizi Mısır'dan, Kızıldeniz'in kıyılarında ölelim diye mi çıkardın?"

Sonra Musa asasını kaldırır. Tanrı suları ortadan ikiye ayırır, böylece İsrailoğulları iki yanlarında yükselen devasa su duvarlarının arasından yürüyüp geçerler. Balıkların duvarlarda yüzdüklerini görürler. Ancak altlarındaki toprak kurudur.

Musa

Böylece Kızıldeniz'in karşı yakasına yürüyerek geçerler. Ancak Mısırlılar arkalarından hâlâ gelmektedir. Mısırlılar da savaş arabalarını denize sürerler.

Sonra Musa tekrar asasını kaldırır. Sular Mısırlıların üzerine akar ve hepsi boğulur. İsrailoğulları artık özgürdür.

İsrail tarihinin bu bölümüne günümüzde Mısır'dan Çıkış denir. Mısır'dan Çıkış öyküsü, İsrail'in tek Tanrı'sı Mısır'ın birçok tanrısını alt ettiği için, tektanrıcılığın çoktanrıcılığa galip geldiğini gösterir. İsrailoğulları, bir zamanlar İbrahim'in yaşadığı Kenan'a kadar yürüdüler. Uzun yıllar Kenan'da yaşadılar ve güçlü bir krallık oldular.

Bu öykü bize başka bir şey daha anlatır. Uzun bir dönem boyunca güçlü olan Mısır tekrar zayıflamaya başlamıştı. Yeni Krallık neredeyse dünyaya hükmedecek güce kavuşmuştu. Ancak şimdi silahsız bir köle güruhu bile Mısır ordusunun kıskacından kurtulabiliyordu. Mısır bir kez daha kuvvetini yitiriyordu.

15

Fenikeliler

Fenikeli Tacirler

İsrailoğulları Mısır'dan geldiklerinde Kenan boş bir ülke değildi. Orada yaşayan insanlar vardı. Kenan'ın kuzeyinde yaşayan insanlara Fenikeliler denirdi ve onlar antik dünyadaki en büyük denizcilerdi.

Kenan'ın kuzeyi buğday yetiştirmek için uygun değildi çünkü kayalık, kumluk ve kurak bir yerdi. Hayvan yetiştirmek için de uygun değildi çünkü hayvanları beslemek için yeterli ot ve su yoktu. Ayrıca, sarp kayalarla çevrili olduğu için bölgeye girmek de çıkmak da zordu.

Dolayısıyla Fenikeliler Akdeniz'in etrafında yelken açtılar. Ticaret yaptılar. Memleketlerinde yetişen uzun sedir ağaçlarını kesip kütüklerini su üstünden diğer ülkelere gönderdiler. Güzel mobilyalar yapıp yüksek fiyata sattılar. Tuz, kurutulmuş balık ve nakışlı kumaş sattılar. Akdeniz sahillerinde dolanıp, kalay ve diğer metallerin olduğu yerleri keşfettiler, kazıp çıkardılar.

Fenikeliler cam yapımındaki ustalıklarıyla ünlüydüler. O devirde cam yapımı uzun, karmaşık bir işlemdi. Fenikeliler ilk olarak odun ateşinin külleri üzerine su dökerek ve sızan sıvıyı toplayarak, *küllü su* denilen özel bir kimyasal yaparlardı. Küllü suyu saf kumla karıştırır ve kum küllü su karışımını çok sıcak bir ateşin üzerinde eritirlerdi. Kumu eritecek sıcaklığa getirmek için, köleler ateşi *körük* denilen özel pompalarla saatlerce yellemek zorundaydılar.

Kum ve küllü su karışımını erir erimez özel kalıplara dökerlerdi. Karışım soğuduğunda sertleşir, sert, parlak bir cam halini alırdı. Fenikeliler zaman zaman camı renklendirmek için içine kırmızı, mavi ve sarı boyalar ilave ederler veya çizgi desenli olması için kalıbın etrafını renkli ipliklerle sararlardı. Bazen de camın içinde altın ve mücevher bile olurdu.

Fenike ve yerleşimleri

Eski zamanlarda başka halklar da cam yaparlardı. Ancak Fenikeliler *cam üflemeyi* icat eden ilk cam yapımcılarıydı. Hiç pipete üfleyerek sütünüzde kabarcık yaptınız mı? İşte Fenikelilerin sıcak sıvı camla yaptıkları tam olarak buydu. Fenikeli bir cam yapımcısı camı kalıba dökmek yerine, ince metalden yapılma bir boruyu erimiş cama daldırırdı. Sonra da çok hafifçe boruya üflerdi. Cam diğer uçtan büyük bir kabarcık halinde çıkardı. Cam yumuşaklığını koruduğu müddetçe, cam yapımcısı kabarcığı uzun, ince bir şekle girene kadar uzatır veya farklı şekiller alacak biçimde bükerdi. Son olarak camı soğutur, borunun ucundan dikkatle koparırdı. Üfleme cam, eski devirlerdeki camlar arasında en güzel ve pahalı türdü. Akdeniz ve civarında yaşayan tüm halklar bu üfleme camlar için Fenikelilere seve seve para verirlerdi.

Fenikeliler ayrıca salyangozlardan yaptıkları güzel mor boyayla da tanınırlardı. Denizden *iskerlet* (dikenli salyangoz) denilen salyangozları toplar, on gün boyunca tuzlu su ve limon suyuyla kaynatırlardı. Kaynama esnasında salyangozlar çok kötü kokardı. Aslına bakarsanız, Sur gibi Fenike şehirleri, salyangoz kaynatan boya fabrikalarının yol açtığı kötü kokularıyla ünlüydü. Antik devirlerde, "Surlular gibi pis kokuyorsun" demek, çok kullanılan aşağılama sözlerinden biriydi.

Boya çıktıktan sonra Fenikeliler içine yün batırırlardı. Boya yüne güzel, koyu bir mor renk verirdi. Mor boya yapmak için o kadar çok salyangoz kullanılırdı ki mor yünden yapılma kumaşlar çok pahalı olurdu. Kimi zaman mor bir pelerinin fiyatı bir yılın kazancına eşit olurdu. Bu nedenle mor renge genellikle "kralların rengi" denirdi çünkü yalnızca kralların gücü bunu satın almaya yeterdi.

Kartaca'nın Kuruluşu

Fenikeliler Akdeniz'in dört bir yanına gemilerle gittiler. Ve karaya çıktıkları birçok yerde *koloniler* –Fenikelilere ait küçük yerleşimler– kurdular. En ünlü şehirlerden biri Kenan'daki Sur'du. Bir başkası da Kuzey Afrika'daki Kartaca'ydı.

Kartaca MÖ 814'te kurulmuştu. İlk başlarda küçücük bir köydü. Ancak kısa sürede, farklı ülkelerden tüccarların mallarını satmak için geldikleri hareketli, devasa bir şehir oldu.

Kartaca'da yerleşen ilk Fenikelilerin isimlerini bilmiyoruz. Ancak daha sonra Virgil adındaki büyük bir yazar Kartaca kentinin kuruluşu hakkında şu ünlü öyküyü anlattı:

Dido Fenikeli bir prenses ve Sur kralının kardeşiydi. Mutlu olmalıydı. Çünkü çok zengin bir adamla evliydi ve bir sarayda yaşıyordu. Ancak Dido'nun kardeşi olan kral onu ve kocasının servetini kıskanıyordu. Onların parasına göz dikmişti.

Öyle ki kral Dido'nun kocasını tutuklatıp idam ettirdi. Dido dehşete kapıldı. Sıra ona mı gelmişti acaba? Bütün arkadaşlarını toplayıp Sur şehrini gece yarısı terk etti. Sahilden bir tekneyle açılıp bir daha dönmemek üzere uzaklara yelken açtılar.

Dido ve arkadaşları günlerce yol aldıktan sonra nihayet uzakta kara göründü. Dido arkadaşlarına, "Haydi, karaya çıkıp, burada yeni bir şehir kuralım," diye ısrar etti. Arkadaşları kabul etti, fakat Dido'nun yerleşmek istediği

yere ulaştıklarında, oranın zaten iskân edilmiş olduğunu gördüler.

"Başka bir yere gidelim," dedi Dido'nun arkadaşları. Ancak Dido yeni şehrini tam orada inşa etmeye kararlıydı. Gemiler ziyaret edip ticaret yapabilsinler diye, yeni şehrini suya yakın bir yere kurmak istiyordu. Toprakların sahibine şöyle dedi: "Bir boğanın postuyla örtebileceğim kadar toprağı bana satar mısın?"

"Elbette!" dedi adam. Dido'nun boğa postunu üzerinde dik durmaya yetecek büyüklükte bir toprak parçasına sereceğini düşündü. Ancak Dido eline çok keskin bir bıçak alıp boğa postunu yüzlerce uzun, ince şerit halinde kesti. Şeritleri uç uca büyük bir toprak parçasının etrafına serdi.

"İşte!" dedi Dido. "Şimdi sözünü tut ve bana bu toprağı sat."

Toprak sahibi teklifi kabul etmek zorunda kaldı. Böylece Dido ve arkadaşları orada yeni bir kule inşa edip, kuleye "Boğa Postu" adını verdiler. Kulenin etrafında yerleşerek şehirlerine Kartaca adını koydular. Kısa süre içinde dünyanın dört bir yanından gelen gemiler Kartaca'ya uğramaya ve mal alıp satmaya başladı. Bir boğa postuyla satın alınan şehir dünyanın en güçlü şehirlerinden biri oldu.

Önemli Not: Fenike Uygarlığı MÖ 1200-700 civarında zirveye ulaşmıştır.

16

Asurluların Dönüşü

Asurbanipal'in Saldırısı

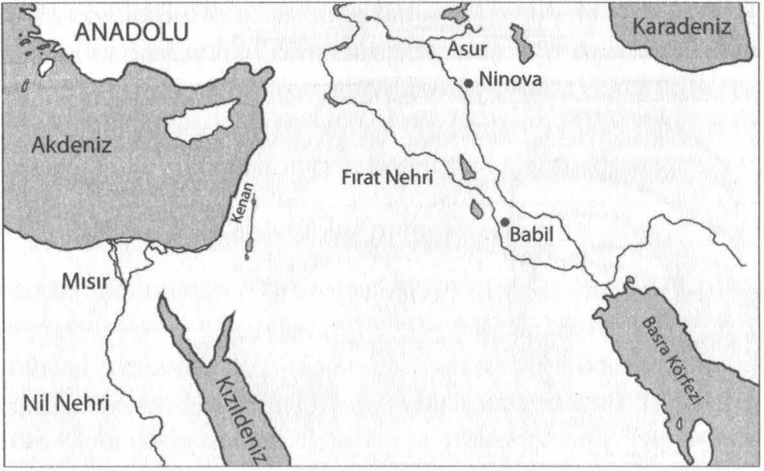
Bütün dünyaya hükmetmek isteyen Asur kralı Şamşi-Adad'ı hatırlıyor musunuz? O, etrafındaki şehirleri fethetmek için savaştı ve Asur İmparatorluğu'nu kurdu. Ancak Asurlular Babillilerle yaptıkları savaşı kaybettiler. Babil İmparatorluğu'na katılıp, Babil kralına boyun eğmek zorunda kaldılar. Ancak akıllarından geçen hep şuydu: "Bir gün yine özgür olacağız, işte o zaman tekrar dünyayı fethetmeye çalışacağız!"

Nihayet o gün geldi. Asurlular Babilli efendilerine isyan ettiler. Babil şehrinde kanallar açıp içine su saldılar, sular da şehri silip süpürdü. Asurlular imparatorluklarını yeniden inşa etmeye koyuldular. "Düşmanlarını silip süpüren meşum yağmur gibiyiz," diye övündüler. "Bizimle savaşanların ayaklarına dolanan ağız biz!"

Asurlular Dicle ve Fırat Nehirleri boyunca ortalığı kasıp kavurdular, yollarına çıkan her şehri ele geçirdiler. Kenan'a yayılıp İsrail-oğullarını dağıttılar; İsrailoğullarının kendi memleketlerine dönmelerine bir daha asla izin verilmedi. Anadolu'ya geçip oradaki halkları kendilerine boyun eğmeye zorladılar. En büyük Asur krallarından biri olan Asurbanipal askerlerini Mısır'a götürdü ve Mısır'ı aldı. Mısır'ın güçlü firavunları bile Asur'a boyun eğmek zorunda kaldı.

Asurbanipal MÖ 668 civarında Asur kralı oldu. Düşmanlarına dehşet saçardı. Eğlence olsun diye aslan avına çıkar, aslanları at sırtında kovalar, ok atardı. Askerlerini savaşa sürdüğü zaman ise kızgın bir aslan gibi dövüşürdü. Başlarında Asurbanipal varken Asurluları yenmek neredeyse imkânsızdı.

Peki, onları mağlup etmek neden bu kadar zordu? Asurlu askerler çiftler halinde savaşırdı. Askerlerden biri hasırdan yapılma,

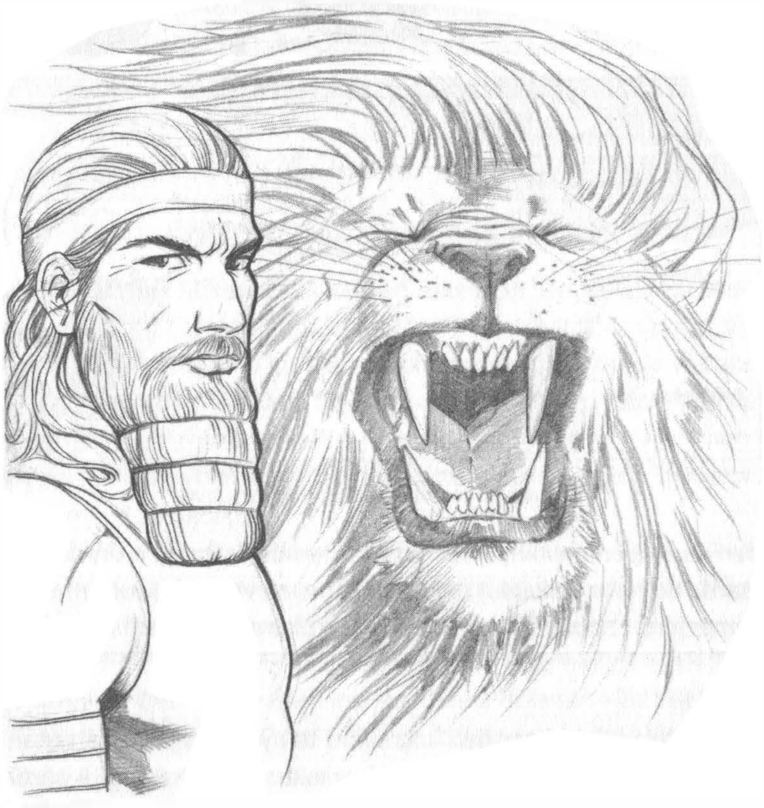

Asurbanipal'in imparatorluğunun yayılması

deriyle bağlanmış bir kalkan tutar, diğeri de kalkanın ardından ok atardı. Bu hasır kalkanlar çok hafifti ama ok ve mızrak uçlarını geçirmezlerdi. Asurlular, arkasından ok tüküren hareketli bir duvar gibi, hasır kalkanlarını yan yana tutar, düşmanlarının üstüne yürürlerdi.

Asurluların saldırısından kaçmanın tek yolu, tuğla veya taştan dayanıklı surları olan bir şehre saklanmaktı. Ancak aslan gibi güçlü olan Asurbanipal surları nasıl aşacağını biliyordu. İlk olarak askerlerine topraktan yapılma bir rampa inşa etmelerini emrederdi. Askerler kendilerini korumak için hasır kalkanlarını başlarının üzerinde tutarak, surlara kovalar dolusu toprak taşırlardı. Toprağı duvarın yanına boşaltıp yığın yaparlar ve biraz daha getirmek için geri dönerlerdi. Yığın yavaş yavaş yükselirdi ta ki surun üstüne ulaşıncaya kadar.

Daha sonra Asurbanipal adamlarına bir *kuşatma kulesi* (tekerlekler üzerinde giden tahtadan kule) inşa etmelerini emrederdi. Asurlu okçular kuleye çıkıp şehre ok yağdırırlardı. Ayrıca kulenin önünden bir koçbaşı çıkardı. Askerler bunu dosdoğru duvara itip, tuğla ve taşları kırarlardı. Çok geçmeden duvarın bir bölümü sarsılıp çökerdi. Asur ordusu açılan gedikten şehre akın ederdi. Başka bir şehir daha Asurbanipal ve ordusu karşısında düşmüş olurdu.

Aslan gibi güçlü kral Asurbanipal

Asurbanipal fethettiği şehirlere gaddar ve acımasız davranırdı. Evleri yakar, duvarları paramparça eder, kendisine başkaldırmaya kalkan herkesi öldürürdü. Hiçbir ekin yetişmesin diye tarlalarına tuz saçardı. Savaş esirlerini köle yapar, bir daha asla evlerine dönmelerine izin vermezdi. Çoğu şehir Asurbanipal'e karşı koyamayacak kadar korkmuştu. Asur İmparatorluğu'na katılmayı ve paralarının bir kısmını Asur kralına ödemeyi kabul etmişlerdi.

Asurbanipal çok zengin oldu. Gelmiş geçmiş en büyük imparatorluğa hükmediyordu. Ancak bütün Asur'da insanlar ondan

nefret ediyordu. Asurbanipal'in fethettiği şehirlerin boyun eğmelerinin nedeni ondan korkmalarıydı, fakat hep Asur'un yakında çökeceğini umut ediyorlardı. "Ne zaman ki sizin çöküş haberinizi alırız," diye yazmıştı fethedilen ülkelerden birinde yaşayan bir adam, "mutluluktan el çırparız! Ardınızdan gözyaşı dökmeyiz."

Ninova Kütüphanesi

Bütün Asur'un kralı Asurbanipal saray surlarının üzerinde durmuş Ninova şehrine bakıyordu. Ninova'yı güzelleştirmek için yıllarca uğraşmıştı. Burası onun en sevdiği şehirdi ve o da dünyanın en güçlü kralıydı! Kendisine; ipeklerle kaplı, kraliyet mavisi, lal ve güneş kadar parlak sarı renklere boyalı, yüksek tavanlı, serin odalarla dolu muhteşem bir saray yaptırmıştı. Ninova surlarının on beş büyük kapısı, boğa ve aslan heykelleriyle süslenmiş ve kenarları altınla kaplanmıştı. Asurbanipal'in fetihlerini gösteren oyma resimler Ninova'nın en büyük binalarının duvarlarına sıralanmıştı. Kanallar Ninova halkının içebilmesi için şehre su getiriyordu ve Asurbanipal tüm Ninova'da içinde yabancı ve güzel bitkilerin olduğu bahçeler yaptırmıştı; böylece tebaası yeşilliklerin arasında dolaşıp, çok uzaklardan getirilmiş ağaç ve çiçeklere hayran hayran bakabiliyorlardı.

"Ama bu yetmez!" diye aklından geçirdi Asurbanipal. "Ben burayı güzel bir şehir yaptım, fakat ben öldükten sonra da burası ayakta kalabilecek mi? Yüz yıl sonra benim büyüklüğümü nereden bilecekler?"

"Affedersiniz, efendim." Birisi düşüncelerini bölmüştü. Kafasını çevirip baktığında başyazmanlarından birinin elinde bir kil tablet tuttuğunu gördü. Yazman tableti uzattı. Asurbanipal tabletin yazıyla kaplı olduğunu gördü.

"Bana okumam için yeni bir kitap mı getirdin?" diye sordu. Asurbanipal'in saltanatındaki tüm olayları kayda geçirmekten sorumlu yazmanlar onun okumayı sevdiğini biliyorlardı. Onun için her zaman yeni kitaplar araştırırlardı. O günlerde kitaplar kâğıda yazılmaz, kile oyulurdu.

"Şahane bir kitap bulduk!" dedi başyazman. "Çok uzun zaman önce Babil'e hükmetmiş büyük kral Hammurabi'nin tebaasından kalan bir öykü. Daha önce hiç kimse bunu okumamış! Adamlarınızdan biri bunu Babil'in eski duvar kalıntılarından birinde bulmuş ve biz size getirene kadar güvenli bir yerde tutmuş."

Asurbanipal tablete bir göz attı. Bu gerçek bir keşifti, eskinin ünlü bir kralının devrinden kalma bir öykü. Şimdi artık okumak için akşamı iple çekebilirdi.

O gece Asurbanipal odasında oturmuş lamba ışığında yeni tabletini okurken aklına bir fikir geldi.

"Eski şehirlerin harabelerinde bu tabletlerden kaç tane var acaba?" dedi kendi kendine. "Eğer kurtarılmazlarsa yok olup gidecekler. Bu takdirde eski devirlerin öykülerini hiçbir zaman öğrenemeyiz. Peki, ya bunların hepsini toplayıp sarayımda saklasam nasıl olur? Doğrusu bu büyük bir proje. O zaman ben de kitap toplayan kral olarak tanınırım, insanlar yüzyıllar sonra bile benim kitaplarımı okuyabilirler."

Asurbanipal yeni fikrini hemen uygulamaya koydu. Yazmanlarını uçsuz bucaksız Asur krallığının dört bir yanına gönderdi, bulabildikleri bütün tabletleri toplayıp Ninova'ya getirmelerini emretti. Diğer yazmanlarının da gidip Asur halkıyla konuşmalarını, büyükbaba ve büyükannelerinden duydukları öyküleri anlattırmalarını istedi. Bu öyküler asırlardır çocuklara anlatılmıştı ama daha önce hiç kimse onları kayda geçirmemişti. Asurbanipal'in yazmanları öyküleri, sonsuza dek korunabilmeleri için kil tabletlere yazdılar.

Asur rahiplerine dualarının sözlerini kayda geçirmelerini emretti. Saray astrologları Güneş, Ay ve yıldızların hareketlerini yazdı. Saray doktorları hastalık ve tıp hakkında bildikleri her şeyi kayda geçirdiler. Saray tarihçileri Asurbanipal'in saltanatının ayrıntılarını ve ondan önceki krallar hakkında bildikleri her şeyi kaydettiler.

Bu kil tabletler kalın ve ağırdı. Bu nedenle Asurbanipal bunları muhafaza etmek için gitgide daha çok oda yaptırdı. Çok geçmeden, öykü, dua, talimat, tarih, tıp ve kanunlarla dolu binlerce

tablet toplamıştı. Asurbanipal dünyadaki ilk kütüphaneyi oluşturmuştu.

Asurbanipal'in dileği gerçekleşti. Tabletlerin çoğu Asur'un diğer ülkelerle yaptığı savaşlarda yok olmasına rağmen, bazıları binlerce yıl sonra bile bozulmamıştır. Hâlâ okunabilirler. Elimizde Asurbanipal'in kil tabletleri olduğu için, onu kitap toplayan kral ve ilk kütüphaneci olarak hatırlıyoruz.

Önemli Not: Asur'un genişlemesi MÖ 1300-1200 yıllarında gerçekleşti; en büyük haline Tiglat-Pileser (MÖ 745-727) egemenliği altında ulaştı. Son Asur kralı Asurbanipal MÖ 668-627 arasında hüküm sürdü.

17

Babil'in Yeniden Egemen Olması

Nebukadnezar'ın Deliliği

Asurbanipal öldükten sonra Asur imparatorluğu parçalandı. Asur'un eski düşmanları Babilliler de Asur topraklarını ele geçirdiler. Babilliler intikam almak istiyorlardı. Asurlular daha önce Babil'i yakıp yıkmışlardı, buna karşılık Babilliler de Asur'un en güzel şehri Ninova'yı yakıp yıktılar. Duvarları ve kapıları parçaladılar, Asurbanipal'in büyük kütüphanesinin kapılarını söktüler ve yüzlerce değerli kil tableti parçaladılar. Bereket versin ki bazı kitaplara bir şey olmadı, böylelikle bunları günümüzde de okuyabiliyoruz.

Daha sonra Babilliler kendi imparatorluklarını kurmak için yerleştiler. Babil İmparatorluğu Asur İmparatorluğu kadar büyük değildi, çünkü Babilliler Mısır'a hiç egemen olamamıştı, ama küçük de sayılmazdı. Babilliler yıllarca dünyanın en güçlü halkı oldular.

Asurluların istila ettiği Babil yeniden inşa edildi. Büyük Babil kralı Nebukadnezar (MÖ 605 civarında kral olmuştur) Babil'i yeniden güzel bir şehir yapmak için çok uğraştı. Şehri istilalardan korumak için etrafına devasa surlar inşa ettirdi. Surlardan birinin içine sarı ve beyaz boğa ve ejderhalarla süslü, büyük mavi bir kapı yaptırdı ve Babil'in ana tanrıçası İştar'ın adını verdi. Bu kapının altında her yıl İştar'ın onuruna büyük bir geçit töreni düzenlenirdi. Kapı Nebukadnezar İmparatorluğunun her tarafında ünlü oldu.

Nebukadnezar'ın ünü o kadar yayılmıştı ki "Büyük Nebukadnezar" olarak tanındı. Ama mutlu değildi. Hüküm sürdüğü sırada yazılan kil tabletler ve parşömenler "Nebukadnezar'ın deliliği"nden bahseder. Bu öykülere göre, Nebukadnezar birkaç yıl boyunca gerçekten aklını kaybetmiştir.

Nebukadnezar'ın deliliğiyle ilgili bir öykü İncil'de Danyal bölümünde anlatılır. Öyküye göre Nebukadnezar kendinden biraz

fazla hoşnuttur. Tanrı olduğunu düşünür. Hatta kendisinin, neredeyse otuz metre yüksekliğinde altından devasa bir heykelini yaptırmış, halkına önünde eğilip tapmalarını emretmiştir. Öykünün geri kalanı şöyledir:

Bir gün büyük kral Nebukadnezar Babil'de sarayının çatısında yürümektedir. Kendi kendine şöyle der: "İnşa ettiğim şu güzel şehre bir bakın! Ben bu dünyadaki en güçlü kralım! Kimse benden daha büyük değil, Tanrı bile."

Bunu der demez, gökyüzünden bir ses duyar. "Nebukadnezar!" der ses. "Sen fazla kibirlendin. Tanrı'dan bile büyük olduğunu düşünüyorsun. Şimdi yazgını dinle bakalım: Sen artık hayvan gibi davranıp, inek gibi ot yiyeceksin, ta ki Tanrı'nın senden daha güçlü olduğunu kabul edene dek!"

Nebukadnezar o anda aklını kaçırır. Kırlara koşturup vahşi bir hayvan gibi yaşar. Dizleri toynak gibi sertleşene, tırnakları da kuş pençesi gibi uzayana dek, elleri ve dizleri üstünde yürür. Nehirlerden su içer, çalılıklar altında uyur, sabahları çiyden ıslanmış halde uyanır. Saçları uzayıp tarazlanır, öyle ki keçi gibi görünür. İnek gibi ot yer. Halkı etrafında toplanıp belli bir mesafeden onu seyreder. "Kralın nesi var?" diye fısıldaşırlar. "Delirmiş herhalde!"

Nihayet Nebukadnezar başını kaldırıp göğe bakar. "Ben tanrı değilim!" der. "Yalnızca bir insanım. Ve Tanrı benden daha güçlüdür."

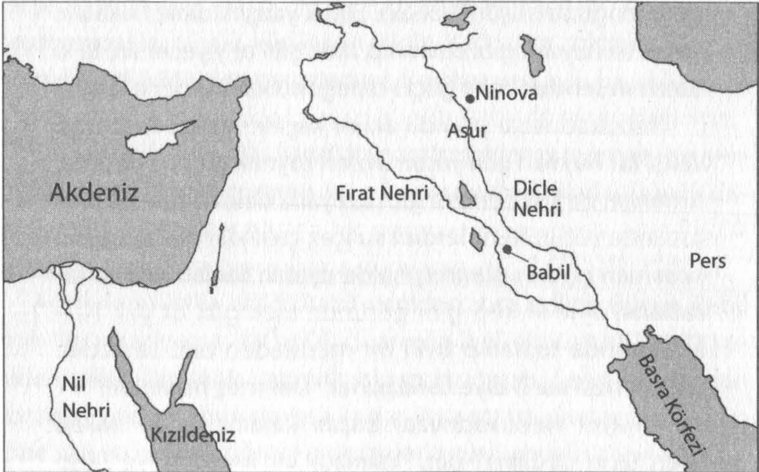
Nebukadnezar akıl sağlığına tekrar kavuşur. Ayakları üstünde doğrulur. Etrafına bakınır ve hayvan olmadığını, Babil kralı olduğunu görür. Halkını yönetmek için Babil'deki sarayına geri döner. Ancak bir daha asla tanrı olduğunu iddia etmez. Artık yalnızca bir insan olduğunu biliyordur.

Babil'in Asma Bahçeleri

Babil'in büyük kralı Nebukadnezar tahtında endişe içinde oturmaktaydı. İmparatorluğu büyüktü, fakat ya başka bir ülke ona saldırırsa ne yapacaktı? Ordusunun Babil'i istilacılara karşı savunabileceğinden emin değildi. Ayrıca Babil'in doğusundaki Persler hakkında da çok kaygılıydı. Persler ülkelerinin sınırlarını genişletiyorlardı. Orduları güçlüydü. Pers askerler hakkında dehşet verici öyküler duymuştu.

"Ne yapacağımı biliyorum," dedi. "Pers kralının kızını isteyeceğim. Böylece o benim kayınpederim olacak ve bana saldırmayacak."

Babil, Asur ve Pers

Nebukadnezar Pers kralının kızını hiç görmemişti ama bu onun için önemli değildi. Babil'i güvende tutmak için bir yabancıyla evlenmeye razıydı. Bu yüzden Pers kralına, kızıyla evlenmek istediğini belirten mesajlar gönderdi.

Bu esnada Pers kralı tahtında oturmuş, Babil hakkında kara kara düşünüyordu. "Ya Babilliler bana saldırmaya kalkarsa ne yaparım?" diye endişeleniyordu. "Askerleri o kadar iyi savaşıyor ki!

Onları yenebileceğimizden emin değilim. Beni rahat bırakması için Nebukadnezar'ı nasıl ikna edebilirim?"

Tam bu sırada hizmetkârı Nebukadnezar'dan bir mesaj getirdi. "Efendim," dedi. "Babil kralı size bir mesaj gönderdi. Kızınızla evlenmek istiyor ve buna izin verip vermeyeceğinizi soruyor."

Pers Kralı çok rahatlamıştı. "Elbette!" dedi. "Nebukadnezar asla kayınpederine saldırmayacaktır!" Kızı Prenses Amytis'i yanına çağırdı. "Canım," dedi. "Babil Kralı seninle evlenmek istiyor."

"Fakat ben onu hiç görmedim!" diye itiraz etti Amytis. "Hem dağlardaki evimi bırakıp gitmek istemiyorum. Orası alçakta ovalık bir yer, havası durgun ve yoğun."

"Eğer onunla evlenirsen," dedi Pers Kralı, "Pers ülkesi güvende olacak. Böylelikle ülkeni kurtarmış olacaksın."

En sonunda Amytis razı oldu. Büyük düğün töreni için Babil'e gitti. Nebukadnezar onu görür görmez âşık oldu. Onun için çok güzel odalar yaptırdı, içlerini güzel şeylerle doldurdu. Ona altın mücevherler, ipek giysiler, odasının renklenmesi için güzel çiçekler ve bütün isteklerini yerine getirmeleri için hizmetçiler verdi, oynaması için Çin'den maymunlar getirtti.

Fakat Amytis mutlu değildi. Pers dağlarının kayalıklarını ve vadilerini özlüyordu. En çok da Perslerin yamaçlara inşa ettikleri bahçeleri özlüyordu. "Eve gitmek istiyorum!" dedi. "Artık Babil'de yaşamak istemiyorum. Burası çok düz ve sıkıcı bir yer."

Nebukadnezar, "Amytis'i nasıl mutlu edebilirim?" diye çok düşündü. Sonra aklına bir fikir geldi. Onun için bir bahçe yaptıracaktı, tam Babil şehrinin ortasında bir dağ bahçesi.

Nebukadnezar hemen işe koyuldu. Kölelerine uzaklardan büyük yassı kayalar getirmelerini emretti. Bu kayalardan kocaman bir tepe, yani yapay bir dağ yaptırdı. Kayaları toprakla kaplattı; üstüne ağaç, çiçek ve çalı diktirdi. Amytis'in aşina olduğu çiçekleri tekrar görebilmesi için Pers'ten bitkiler getirtti. Hatta Nebukadnezar'ın adamları bahçenin tepesine, Fırat Nehri'nden su çekecek bir pompa dahi yaptılar. Sonra sular, tıpkı bir dağ ırmağı gibi, aşağıdaki bahçeye aktı. Nebukadnezar dağın aşağısına ve yukarısına patika-

lar yapılmasını emretti. Sonra da yaptıklarını görmesi için Amytis'i getirtti.

"Sevgilim," dedi. "Pers'e geri dönemezsin. Fakat ben sana Pers'ten küçük bir parça getirdim. Şimdi artık ne zaman istersen dağ bahçende yürüyebilirsin."

Amytis'in bahçesi Babil'in Asma Bahçeleri olarak tanındı. Nebukadnezar'ın dümdüz, sıcak Babil'in ortasında yaptırdığı dağı görmek için dört bir yandan insanlar geldi. Ve Amytis her gün bahçesinde yürüyüp, kendini Pers'te evindeymiş gibi hissetti.

Babil'in Asma Bahçeleri öylesine güzel ve büyüktü ki günümüzde Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olarak kabul edilir. Yedi harika, eski halkların yaptığı veya inşa ettiği, bizlerin günümüzde bile inanılmaz olduğunu düşündüğümüz şeylerdir. Dünyanın Yedi Harikası'ndan birini daha önce gördünüz: Gize'deki Büyük Piramit. Şimdi de Yedi Harika'nın ikincisini öğrendiniz: Babil'in Asma Bahçeleri.

Önemli Not: Nebukadnezar MÖ 605-561 arasında hüküm sürdü.

18

Eski Girit'te Yaşam

Boğa Atlayıcıları ve Denizciler

Nehir kıyısında yaşayan halkları öğrendik: Mısırlılar, İndus Vadisi halkı, Sarı Nehir Vadisi'ndeki Çinliler, Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki Mezopotamya'da yaşamış Asurlular ve Babilliler. Ancak Akdeniz'e bakacak olursak, farklı bir şey görürüz: dört bir yandan suyla çevrili halde yaşayan insanlar. Bu insanlar evlerini Girit adındaki bir adaya yapmışlardı.

Girit, şekli biraz uçan bir ördeğe benzeyen Akdeniz'de bulunan uzun, incecik bir adadır. Çok ama çok uzun zaman önce Minos adındaki bir kavim Girit Adası'na yerleşti.

Minos halkının sıra dışı bir eğlence anlayışı vardı: Boğaların üzerinden atlayarak eğlenirlerdi.

Koskocaman bir arenanın ortasında, sert, toprak bir zeminde dikildiğinizi düşünün. Dört bir yanınızda insanlar adınızı haykırıp tezahürat yapıyorlar. Etrafınıza göz attığınızda, arenada sizinle birlikte iki kişinin daha olduğunu görüyorsunuz: bir kız ve bir erkek çocuk. Hiçbirinizin elinde silah yok. Elleriniz bomboş; giysiniz de kol ve bacaklarınızı serbestçe hareket ettirmenize olanak veren basit, bol bir elbiseden ibaret.

Aniden arena duvarındaki tahta bir kapı açılır. Kocaman siyah bir boğa arenaya fırlar. Kalabalıktan yükselen çığlıklar gitgide artar. Boğa toprağı eşeler, kafasını ileri geri sallar. Keskin boynuzlarının uçları altınla kaplanmıştır. Kafasını çevirdiğinde sizi görür. Burnundan soluyarak dosdoğru size saldırır.

Oysa siz kaçmazsınız. Aranızda birkaç santim kalana kadar bekler, sonra boynuzlarını kavrayarak kendinizi yukarı doğru itersiniz. Havada perende atar, boğanın sırtında amuda kalkar ve zıplayarak boğanın arkasında ayaklarınızın üzerinde yere iner-

siniz. Arenada bulunan kız çocuğunun görevi sizi yakalamaktır. Kalabalık haykırır. Dönüp baktığınızda diğer takım arkadaşınızın boğanın üzerine sıçradığını görürsünüz. Yere indiğinde ayakta kalması için kollarınızla sararsınız. Boğanın kafası karıştığından durur. Üçünüz kalabalığı eğilerek selamlar ve hepsini baştan yapmak için dönersiniz.

Antik Girit'te bir çocuk olsaydınız kendinizi boğanın üstünden atlama takımında bulabilirdiniz. Girit Adası'nda yaşayan Minos halkı atletik çocukları boğa atlayıcısı olmaları için eğitirlerdi. Çocuklar günümüzde de çocukların halen öğrendikleri türde jimnastik öğrenirlerdi: perende atma, denge alıştırmaları, takla atma ve atlama. Ancak öğrenciler bir alet üzerinden atlamak yerine keçi gibi küçük hayvanların, daha sonra da boğaların üzerinden atlamayı öğrenirlerdi.

Boğa atlama festivalleri, boğa şeklinde olduğu düşünülen Minos tanrılarını onurlandırmak için düzenlenirdi. Boğa atlama festivallerinin sonunda boğalar tanrılara kurban edilirdi.

Festivaller sırasında boğa atlayıcılarına tezahürat yapmak için Girit'in dört bir yanından insanlar gelirdi. Boğa atlayıcılarına kraliyet ailesindenmiş gibi davranılırdı. Onlara en iyi yiyecekler ve en iyi evler verilirdi. Altın, mücevher ve güzel giysilerden oluşan hediye yağmuruna tutulurlardı. Ancak boğa atlayıcılığı tehlikeli bir spordu çünkü boğa atlayıcıları çoğu kez boğalar tarafından öldürülürdü. Çok az boğa atlayıcısı yirmi yaşından sonrasını görürdü.

Minoslular hem boğa atlayıcılığında hem de gemi yapımında ünlüydüler. Eski devirlerde Akdeniz korsanlarla doluydu. Kimse denizlere hâkim değildi; denizleri küçük tekneleriyle sahile yakın seyreden haydutlar kontrol ederdi. Bu haydutlar denize açılmayı göze alan herkesi saldırıp soyardı. Antik dünyanın kralları karada savaşan güçlü ordular kurmayı öğrenmişlerdi. Ancak hiçbiri askerlerini suda taşıyacak büyük gemiler inşa etmeyi bilmiyordu. Bu yüzden korsanlar Akdeniz'de serbestçe dolaşırlardı.

Ancak Minos kralı farklıydı. Minosluların diğer ülkelerle ticaret yapabilmeleri için Akdeniz'de güvenle dolaşmaları gerektiğini bili-

yordu. Böylece ustalarına, korsanları silip süpürecek ve Akdeniz'de devriye gezecek büyük gemiler inşa etmelerini emretti.

Minoslu ustalar gemi yapımını öğrendiler. Antik dünyadaki en büyük gemi yapımcıları oldular. Minos kralı da donanması – denizde savaşmayı bilen ordusu– olan ilk kral oldu. Bu donanma korsanları Akdeniz'den çıkardı ve Minoslu tüccarları ticaret yapabilmeleri için diğer ülkelere taşıdı. Minos donanması dünyadaki en güçlü donanma haline geldi. O kadar güçlüydü ki Girit'in en büyük sarayının duvarları bile yoktu. Hiçbir istilacı Girit sahillerine ayak basamazdı çünkü donanma onlara göz açtırmazdı.

Kral Minos ve Minotor

Girit adasında yaşayan Minosluların adları efsanevi bir kral olan Minos'tan geliyordu. Minoslular Minos hakkında şu öyküyü anlatırlardı:

Minos, bütün tanrıların başı olan Zeus'un oğluydu. Ama yarı tanrı olduğu için, diğer tanrılarla birlikte yaşayamazdı. O Girit Adası'ndaki büyük ve güzel bir sarayda yaşıyordu.

Ancak bu parlak saray karanlık bir sırrı gizliyordu. Sarayın temelinin altında, kimsenin girişini veya çıkışını bulamadığı çok şaşırtıcı ve karmaşık bir labirentte korkunç bir canavar yaşıyordu: Minotor. Minotor karanlıkta yaşıyordu; insanlar onun yarı insan yarı boğa olduğunu ve insan yediğini fısıldaşıyorlardı.

Kral Minos Minotor'u kendi halkıyla beslemek istemiyordu, bu yüzden yakınlardaki Atina kentine Minotor'un yemeği için kurbanlar göndermelerini emretti. Her yıl Atina Kral Minos'a yedi kız ve yedi erkek göndermek zorundaydı, yoksa Minos şehirlerini yakıp yıkmakla tehdit ediyordu. Yıllar boyunca Atinalılar bu korkunç haracı Minos'a gönderdiler. Atina'nın tüm kız ve erkeklerinin

isimlerini bir kâseye koyup, on dört şanssız genci seçtiler ve sonra onları bir gemiye bindirip Girit'e götürdüler. Yıllar boyunca her yıl yedi kız ve yedi erkek kayboldu ve bir daha asla görülmediler.

Atina kralının oğlu Theseus on sekizinci yaş gününde, deniz kenarında yürümeye çıkmıştı. Deniz masmavi, gökyüzü bulutsuzdu ve güneş pırıl pırıl parlıyordu. Ancak sahil ağlaşan anne babalarla doluydu ve siyah yelkenleri olan bir gemi sahile yanaşmıştı.

"Neden o geminin siyah yelkenleri var?" diye sordu Theseus. "Neden hepiniz ağlıyorsunuz?"

"Çünkü oğullarımız ve kızlarımız Girit'e gidiyorlar," diye yanıtladı bir anne. "Minotor onları yiyecek, bir daha asla onları göremeyeceğiz." Theseus dehşete kapılmıştı. "Ben neden bunu bilmiyorum?" diye sordu.

"Çünkü sen prenssin," dedi başka bir baba ona. "Senin ismin, Atina'nın diğer gençlerinin isimleriyle birlikte kâseye konulmuyor! Hiçbir zaman Girit'e gidip Minotor'la karşılaşmak zorunda kalmayacaksın."

"Fakat bu doğru değil!" dedi Theseus. "Bırakın, gençlerden birinin yerine Girit'e ben gideyim. Minotor'a karşı koyup, onu öldürmeye çalışırım. Eğer başarırsam, gemiye siyah yerine beyaz yelken asarız ve Atina'ya, evimize döneriz. Ve bir daha asla hiç kimse Kral Minos'un haracı olarak kurban edilmek zorunda kalmaz."

Theseus'un babası Kral Aegeus oğluna gitmemesi için yalvardı. Fakat Theseus kararlıydı ve sonunda istediğini yaptı. Diğer kurbanlarla birlikte Girit'e doğru yola çıktı.

Girit sahillerinde, arkasında süklüm püklüm yürüyen güzel kızı Ariadne olduğu halde, bizzat Kral Minos tarafından karşılandılar. "Minotor'a yiyecek geldi!" diye kahkaha attı Kral Minos. "Bu gece sarayımın altındaki labirentte yaşayan boğa adamı göreceksiniz!"

On dört kurbanı, hava kararana kadar beklemeleri için Knossos zindanlarına gönderdi. Gel gör ki Ariadne ilk görüşte Theseus'a âşık olmuştu. Hava kararmadan hemen önce, bir meşale, bir kılıç, bir de yün yumağı buldu ve Kral Minos'un sarayından gizlice çıkıp, Theseus'un hücresine indi. "Theseus!" diye fısıldadı. "Minotor'u öldürmek istiyor musun?"

"Evet!" diye yanıtladı Theseus. "Fakat bunu nasıl becerebilirim ki? O labirentin ortasında yaşıyor ve labirente giren de bir daha çıkamıyor."

"Yolunu aydınlatması için bir meşale getirdim," dedi Ariadne, "canavarı öldürmen için de bir kılıç. Bu yün yumağını al, labirentin kapısına bağla. Sonra yumağı bırak, yuvarlanıp gitsin. O seni labirentin merkezine götürür, çünkü merkez labirentin en alçak bölümünde. Oraya gittiğinde Minotor'un uyuduğunu göreceksin. Öldür onu, sonra da kapıya kadar ipi takip et."

Ariadne kapının kilidini açıp Theseus'u dışarı çıkardı. Theseus, kızın söylediği gibi, elindeki meşale etrafında tuhaf gölgeler oluşturur ve ip yumağı önünde yuvarlanırken labirentin karanlık geçitlerinde ilerledi. Aniden yumak durunca meşalesini kaldırdı. Yeraltında çok büyük bir odanın ortasındaydı. Odada kötü bir vahşi hayvan kokusu vardı, sağa sola kemikler yayılmıştı. Odanın ortasında yarı insan yarı boğaya benzer bir canavar altın bir kanepenin üstüne uzanmış uyuyordu.

Theseus tam öne doğru adım atmıştı ki canavar kükreyerek uyandı ve kanepesinden sıçradı. Saatlerce dövüştüler, nihayet Theseus kılıcını saplayıp Minotor'u öldürdü. Sonra dış kapıya gelene kadar ipliği izleyerek labirentte ilerledi.

Ariadne Theseus'un on üç arkadaşını çoktan zindandan çıkarmıştı. Hep birlikte dikkat çekmeden sessizce limana gidip Atina'ya doğru yelken açtılar. Tam güneş şehrin üzerinde yükselirken Atina limanına girdiler.

Minotor

Fakat aceleden gemiye beyaz yelken takmayı unutmuşlardı! Atina halkı onları karşılamaya gelmişti; bazıları sevinirken bazıları ağlıyordu. "Ekselansları," dedi içlerinden biri Theseus'a, "kral babanız sizi uzaktaki uçurumun tepesinde bekliyordu. Güneş geminizin yelkenlerine vurduğunda, yelkenlerin siyah olduğunu görünce sizin ölmüş olduğunuzu düşündü. Bu yüzden kendini uçurumdan attı. Artık Atina kralı sizsiniz."

Theseus Atina kralı olarak taç giydi fakat bu onun için acı bir kutlama oldu. Atina limanında babası için bir anıt inşa ettirdi. Ve babası Aegeus'ın anısına, Atina'nın etrafındaki denize Ege (Aegean) Denizi adını verdi. Günümüzde de hâlâ bu denize Ege Denizi denir.

Minosluların Esrarengiz Sonu

Minoslulara ne oldu?

Girit'teki Minos halkı, esrarengiz bir biçimde, iki bin yıldan uzun bir süre önce ortadan kayboldu. Uygarlıkları aniden son buldu. Bütün Minos halkı Girit'i terk etti. Neden Girit'i terk ettiler?

Kimse kesin olarak bilmemesine rağmen, birçok tarihçi Minos halkının, yakınlarda bulunan Thera adlı bir adadaki yanardağı patladığı için adayı terk ettiklerini düşünüyor. Thera küçük bir adaya benziyordu; üzerinde insanlar yaşıyor, tarlalarında ekinler yetişiyor, hayvanlar otluyordu. Ancak Thera aslında Akdeniz'den yükselen aktif bir yanardağın üstünde yer alıyordu.

Bir gün bu küçük ada ayaklarının altında sallanmaya başladı. Thera halkı sürekli küçük depremler hissederdi. Çoğu yanlarına bütün eşyalarını alıp adayı hemen terk etti. Ancak depremler azalıp sona erince, Thera'dan ayrılmamış olanlar kalmaya karar verdiler. Yıkılmış duvarları yeniden inşa etmeye başladılar.

Fakat yanardağın işi henüz bitmemişti. *Ponza* denilen kaya parçaları yanardağın ağzından püskürmeye başladı ve kırsal bölgenin tamamını kapladı. Topraktan duman tütmeye başladı. Thera halkı ayrılmaya karar verdi, tam da zamanında! Yanardağ patladı, adanın her tarafına lav ve kaya püskürttü. Yanardağın içinden iri kayalar fırlayarak Thera köylerinin üstüne bomba gibi düştü. Sonra aniden yanardağ içe doğru çöktü. Deliğin içine hızla deniz suları doldu, Thera Adası'nın tamamı sulara gömüldü. Thera Adası artık sonsuza dek yok olmuştu.

Girit Adası ise halen yerinde duruyordu. Ancak yanardağın sebep olduğu bir deprem dalgası sahillerini silip süpürdü. Devasa kül, toz ve duman bulutları rüzgârla sürüklenip adayı kapladı. Mahsuller külle kaplandı. Yiyecek stokları yok oldu. Hava kül ve dumanla dolu olduğundan insanlar güçlükle nefes alabiliyorlardı. Tarihçiler, yanardağ havayı ve toprağı bozduğu için Minos halkının çoğunun Girit Adası'nı terk ettiklerini düşünüyor. Bir kısmı ay-

rılmadı fakat onlar da açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. En sonunda yiyecek için komşularıyla savaşmak zorunda kaldılar. Minos şehirleri bir daha asla eski gücüne kavuşamadı. Kül ve tozun, büyük Girit uygarlığının sonunun gelmesinde payı oldu.

Önemli Not: Minos uygarlığı en yüksek seviyesine MÖ 2200-1450 arasında ulaştı. Minoslular, esasen Yunanlıların atası olmaları bakımından önemli olduğu için, kronolojik sıranın biraz dışına çıkarak onları dahil ettim.

19

Eski Yunanlılar

Mikenler

Girit toz ve külle kaplıydı. Ekinler mahvolmuştu. Minoslular eskiden büyük bir kavimken şimdi hayatta kalmak için yiyecek arayan perişan insanlar haline gelmişlerdi.

Sonra tarla ve dereler yavaş yavaş kaya ve küllerden temizlenmeye, ekinler tekrar yetişmeye başladı. Oysa Minoslular için artık çok geçti. Yanardağ çoktan ülkelerini ve yaşamlarını mahvetmişti.

Çok geçmeden yabancılar Girit sahillerine ayak bastılar. Bunlar Mikenlerdi ve Yunanistan'daki Miken şehrinden geliyorlardı. Küçük adalarla çevrili Yunanistan, Girit'in hemen kuzeyinde yer alır ve Akdeniz'e bir sürü parmak gibi uzanır.

Mikenler Girit'in artık zayıf durumda olduğunun, adayı kolayca fethedebileceklerinin farkındalardı. Adaya sahip olmak istiyorlardı. Böylece adayı ele geçirip oraya yerleştiler.

Artık Mikenler hem kendi şehirlerine hem de Girit Adası'na sahiptiler. Girit'te kalan Minoslulardan gemi yapımını öğrendiler. Bu gemileri diğer adalara gitmek için kullandılar. Mikenler her adada *koloni* denilen bir şehir inşa ettiler. Bu şehirlerin hepsi Miken kralı ve ordusu tarafından idare edilirdi. Çok geçmeden Mikenler Ege Denizi'nin her yanında koloniler kurdular.

Yunanistan'da yaşayan tek kavim Mikenler değildi. Diğer Yunanlılar Teb ve Atina'da yaşıyordu. Ancak Mikenlerin silahları diğer Yunanlıların silahlarından güçlüydü. Bronzdan mızrak ucu ve kılıç yaparlardı. Çarpışmalar sırasında kendilerini korumak için kalkan kullanmayı öğrenmişlerdi. Bronzdan miğfer yapar, kafalarını düşman kılıçlarından korumak için miğferleri kürk ve kumaşla kaplarlardı.

Mikenler ayrıca savaşlarda atlardan yararlanan ilk Yunanlılardı. Bundan önce askerler her zaman yaya dövüşürlerdi. Fakat Miken-

ler savaş arabalarına at koşmaya başladılar. Bu savaş arabalarını savaşa sürdüler. Düşman askerleri, savaş atları ve arabalarının dosdoğru üstlerine geldiğini gördüklerinde çareyi kaçmakta bulurlardı.

Mikenler zırhları, bronz silahları ve savaş arabalarıyla Akdeniz'e ve içindeki adalara hâkim olmuşlardı. İlk büyük Yunan uygarlığı onlarınkiydi.

Yunanlıların Karanlık Çağları

Mikenli Yunanlılar büyük savaşçılardı çünkü bronz silah ve zırhları ve savaş arabaları vardı. Ege Denizi ve kıyılarında yüzlerce yıl hüküm sürdüler.

Ancak Mikenler, henüz haberleri olmasa da bir felaketle karşı karşıyaydı! O sıralarda etraflarındaki bütün barbar kabileler de bronz silah ve savaş arabası kullanmayı öğreniyorlardı.

Yunan şehirleri

Barbar iyi bir isim değil, bir hakaretti. Eski Yunanlılar kendilerini çok medeni insanlar olarak görürlerdi. Taş veya ahşaptan yapılma güzel evlerde otururlardı. Evlerinde mutfak ve banyo vardı. Yunanlı kadınlar günün çoğunu evde geçirir, ev işi yapan ve yemek pişiren köleleri gözetip denetlerlerdi. Bazı Yunanlı erkekler ticaret, çiftçilik veya balıkçılıkla uğraşırdı. Bazıları da zanaatkârdı; kumaş dokur, çanak çömlek veya günlük yaşamda kullanılan diğer araç gereçleri yaparlardı. Yunanlı çocuklar ya okula gider ya da özel hocalardan ders alırlardı. Yerleşik, düzenli bir hayatları vardı.

Ancak barbarların ne evleri ne de düzenli işleri vardı. Okuyup yazmaları yoktu. O ülkeden bu ülkeye dolanır, oralarda yaşayan insanlara saldırır ve ele geçirmeye çalışırlardı.

Mikenli Yunanlılar bu başıboş gezen barbarların cahil, pis kokulu ve medeniyetsiz olduklarını düşünüyordu. Yunan silah ve savaş arabalarının, zamanın en güçlü silah ve arabaları olduğunu biliyorlardı. Herhangi bir barbar saldırısından kendilerini koruyabileceklerini varsayıyorlardı.

Ancak yanılıyorlardı. Ege Denizi'nin etrafında yaşayan barbar kabileler demirden silah yapmayı keşfetmişlerdi. Bu demir silahlar Yunanlıların bronz silahlarından bile daha güçlüydü. Ok ve yay kullanmayı, cirit atmayı öğrenmişlerdi. Artık savaş arabalarını kullanan Yunanlıları, daha yaklaşamadan uzak bir mesafeden öldürebiliyorlardı. Hatta bazı barbarlar Mikenli Yunanlılara denizden saldırabilmek için savaş gemisi yapmayı bile öğrenmişlerdi. Denizcilikle uğraşan bu barbarlara Deniz İnsanları deniyordu. (Bunlardan bazıları Kenan'da yerleşip, Filistinliler olarak tanınmaya başladılar.)

Yunanlılar barbarları püskürtmek için çok uğraştılar. Şehirlerinin etrafına gitgide daha sağlam surlar yaptılar. Bu surlar o kadar sağlam ve büyüktü ki onları günümüzde bile görmek mümkündür.

Ancak Mikenli Yunanlılar ne kadar çok sur yaparlarsa yapsınlar, barbarları dışarıda tutmayı başaramadılar. Deniz İnsanları onlara denizden saldırıyordu. Kuzeyden akın akın gelen diğer barbarla-

ra da Dorlar deniyordu. Yunan şehirleri yakılıp yıkılıyor, Yunan orduları mağlup oluyordu. Yunanlılar bu vahşi kabilelerden kaçtılar. Çok geçmeden Yunanistan'da yalnızca bu barbarlar kaldı.

Barbarlar yüzlerce yıl Yunanistan'da yaşadılar. Ancak bu kabileler biraz, dövüşmekle çok vakit kaybettiği için ev ödevlerini asla bitiremeyen kabadayı öğrencilere benzerlerdi. Savaşmaya o kadar çok enerji harcıyorlardı ki asla okuma yazmayı öğrenemediler. Bize yaşamlarına dair hiçbir yazılı kayıt bırakmadılar. Arkalarında bıraktıkları tek şey harap olmuş şehirlerdi! Bu nedenle Deniz İnsanları ve Dorların Yunanistan'da yaşadığı dönemdeki Yunanistan hakkında çok az bilgi sahibiyiz. Yunanistan'daki bu döneme Karanlık Çağlar denir, çünkü Dorların ve Deniz İnsanlarının tarihi hakkında hiçbir şey bilmiyoruz ve bu tarih günümüzde halen "karanlık"tır.

Önemli Not: Mikenler Girit'te MÖ 1450 civarında yerleştiler. Yunanlıların "Karanlık Çağları" MÖ 1200 civarından 700 civarına dek sürmüştür.

20

Yunanistan'ın Tekrar Medenileşmesi

Yunan Alfabesi

Mikenler gitmişti. Artık Yunanistan barbarlarla doluydu: kuzeyden gelen Dorlar ile Akdeniz'den Yunanistan'ı işgal eden Deniz İnsanları (Bu halka Filistinliler de deniyordu). Bu insanların okuma yazması yoktu, şehirde yaşamaya alışkın değildiler. Yunan medeniyeti artık son bulmuştu!

Ancak burada duralım biraz. Tuhaf bir şeyler olmaya başlamıştı. Bu barbarlar Yunanistan'da yaşadıkça medenileştiler. Artık saldırmak için orada burada şehir aramıyor, köylere yerleşiyor, tarım ve balıkçılık öğreniyorlardı. Kısaca onlar Yunanlaşıyorlardı!

Dorlar ve Deniz İnsanları yüzlerce yıl Yunanistan'da yaşadılar. Gitgide daha az vahşi savaşçıya, daha çok medeni tüccar, çiftçi ve esnafa benzediler. Evler inşa etmeye başladılar. Evleri gitgide daha lüks oldu; evlerin mutfağı, banyosu, kadın ve erkeklerin arkadaşlarını ayrı ayrı ağırlayabilecekleri odaları vardı. Çok geçmeden köylerdeki evleri birbirine yakın inşa etmeye başladılar. Sonra köyler büyüyüp, her birinin özerk yönetimi ve kendi ordusu olan şehirler haline geldi. Zeytin, üzüm, incir, buğday yetiştirmeyi, üzümden şarap yapmayı öğrendiler. Komşularını öldürmek yerine, güreş, savaş arabası yarışı ve at binme gibi medeni sporlardan zevk almaya başladılar. Düğünlerde, cenazelerde, şölenlerde ve spor karşılaşmalarında dans etmeyi seviyorlardı. Aslına bakarsanız, kısa sürede bütün önemli olaylar için iki yüzden fazla dans icat ettiler.

Kadınlar artık yiyecek aramaya çıkmıyor, zamanlarını çadır kurma, yıkama ve yemek pişirme gibi barbar kadınlarının yaptığı işlerle harcamıyorlardı. Tenlerinin beyazlığını ve güzelliğini koruması için evden dışarı çıkmazlardı. Bütün zor işleri kölelerine yaptırırlardı. Günümüzde bu barbarlar Yunanlılar olarak bilinir.

Bu ilk Yunanlılar hakkında barbarlar hakkında olduğundan daha fazla bilgi sahibiyiz, çünkü ilk Yunanlılar kısa sürede okuma yazmayı öğrendiler. Ataları hakkında öyküler yazmaya başladılar. Çocuklarına anlattıkları efsane ve masalları kayda geçirmeye başladılar. Bu yazılardan bazıları günümüze kadar kalmıştır.

İlk Yunanlılar bizim kullandığımız alfabeyi kullanmazlardı. Kendi harfleri vardı. Büyük olasılıkla bunlardan bazılarını, tarihteki ilk alfabelerden birine sahip olan Fenikelilerden öğrenmişlerdi. Bazı Yunan harfleri şöyledir:

α

Bu harfin adı *alfa*'dır. A harfine benzediğini düşünüyorsanız haklısınız. Telaffuzu da "a"ya benzer. Günümüzde kullandığımız alfabenin birçok harfi antik Yunan alfabesinden alınmıştır. Bizim k harfimize benzer olan Yunan harfi *kappa* da şöyledir:

κ

T harfine benzer Yunan harfi *tau*:

τ

B harfine benzer Yunan harfi *beta*:

β

Alfabemiz ismini Yunan harfleri *alfa* ve *beta*dan almıştır. *Alfabe*mizdeki *alfa* ve *beta* harflerini görebiliyor musunuz?

Diğer Yunan harfleri bizim harflerimize hiç benzemez. İşte *psi* denilen bir Yunan harfi. "Ps" gibi okunur, bu bizim dilimizde kullanmadığımız bir şeydir.

ψ

Psi, denizlerde yaşayan Yunan tanrısı Poseidon'un taşıdığı üç dişli mızrağa biraz benzer. Bu harf Poseidon'un isminden alınmıştır. Poseidon'un ismindeki *psi*'yi görüyor musunuz?

Bir tane daha Yunan harfini örnek verelim. Buna *teta* denir, bizdeki t harfine benzer:

θ

Bazı Yunan harfleri bizimkilerden farklı olmasına rağmen, alfabemizin çoğunu Yunanlılara borçluyuz. Eğer isminizde, A, B, E, H, I, K, M, N, O, P, T, X, Y, veya Z harflerinden biri varsa, isminizi her yazdığınızda bir Yunan harfi kullanıyorsunuz demektir. Eğer Yunanlılar bu harfleri icat etmemiş olsaydı isminiz neye benzerdi acaba?

Homeros'un Destanları

Yunanlılar okuma yazmayı öğrenmeye başladıklarında, içlerinden biri yıllar boyunca Yunan ateşleri etrafında anlatılan eski Yunan efsanelerini yazmaya karar verdi. İlk büyük Yunan yazarı olan bu adamın adı Homeros'tu. Rivayetlere göre Homeros kördü, bu yüzden efsaneleri dinler, sonra bunları Yunan alfabesini kullanarak yazardı.

Homeros ünlü bir savaşın öyküsünü yazdı: Yunanlıların Truva şehrine saldırısı. Bu savaşın adı "Truva Savaşı"ydı, Homeros uzun şiiri İlyada'da bu savaşı anlatır. Homeros İlyada'yı bitirdikten sonra *Odysseia* adında başka bir öykü daha yazdı. *Odysseia* Truva Savaşı'na katılmış Yunanlı savaşçı Odysseus hakkındadır. Eve dönüş yolculuğunda Odysseus'un başına gelmedik dert kalmaz. *Odysseia*'daki öykülerden biri şöyledir:

Eve dönmeye can atan Odysseus ve adamları Truva'dan gemiyle yola çıkarlar. Savaşta onları koruyan Yunanistan'ın bütün tanrılarına dua eder ve kazandıkları zafer için de ayrıca teşekkür ederler.

Ancak Deniz Tanrısı Poseidon'a teşekkür etmeyi unuturlar. Poseidon unutulmasına çok kızar. Odysseus'un eve dönerken zorlanması için gemileri rotasından saptıracak güçlü bir rüzgâr gönderir.

Odysseus ve adamları açık denizde kaybolur. Günlerce yol aldıktan sonra, aç ve bitap haldeyken güzel bir ada görürler. Ada serin ve gölgeliktir; buğday, üzüm bağları ve eti yenilir vahşi keçilerle doludur. Gemilerini kumsala

çıkarır, ok ve yaylarını kuşanıp avlanırlar. Keçileri öldürdükten sonra, ateş yakıp kavurma yaparak kendilerine ziyafet çekerler. Ertesi sabah şafak sökerken de uyanıp keşfe çıkarlar.

Odysseus ve adamları adanın diğer ucunda sarp bir kayalığın içinde çok büyük bir mağara bulurlar. Mağaranın etrafında defne ağaçları yetişmiştir. Önünde de taş duvarlarla çevrili ve yüzlerce koyun ve keçiyle dolu bir ağıl vardır.

"Burada kim yaşıyor acaba?" diye sorar Odysseus. "Gidip görelim bakalım." Hediye olarak bir sürahi tatlı şarapla birlikte, en güçlü adamlarından on ikisini yanına alır. Adamlarının geri kalanını gemilere geri gönderir.

Odysseus ile on iki yoldaşı mağaraya tırmanıp içeri göz atarlar fakat kimseyi göremezler. Mağaranın içine yavaşça süzüldüklerinde, içinde kuzu ve yavru keçilerin olduğu bir ağıl bulurlar. Duvarların üstünde peynir kalıpları sıralıdır, bir peynir kalıbı insan kafasından büyüktür. Altlarında mağara sahibinin keçilerinin sütünü sağdığı kâseler vardır, bir kâse bir insanın uzanıp yatabileceği genişliktedir.

Bunları gören Odysseus'un adamları dehşete kapılır. "Burada bir dev yaşıyor!" derler. "Biraz peynir, birkaç tane de kuzu alıp, dev geri gelmeden gemiye dönelim!"

Fakat Odysseus kaçmayı reddeder. "Burada bekleyip, döndüğünde ona merhaba diyelim," der. Bunun üzerine adamlar peynirden biraz kesip yer, birazını da tanrılara sunar ve beklemeye koyulurlar. Adaya karanlık çöker. Hava tamamen kararınca ayak sesleri duyarlar. Her adımda toprak sallanır.

Kapıdan içeri mağaranın sahibi girer. Gelen üç adam boyunda bir devdir. Alnının ortasında tek bir gözü vardır. O bir Kiklop'tur!

Kiklop'un önü sıra koyunları gelir, omzunda da yakmak için söktüğü üç, dört ağaç vardır. Bunları yere öylesi-

ne bir gümbürtüyle fırlatır ki Odysseus ve adamları dehşet içinde saklanırlar. Bütün koyunlar mağaraya girince, Kiklop mağaranın girişine kocaman bir taş yuvarlar, taş o kadar ağırdır ki yirmi adamın yerinden oynatması mümkün değildir. Kiklop koyun ve keçilerinin sütünü sağar ve ateş yakmak için ayağa kalkar.

Alevler yükselince Kiklop mağaranın diğer ucunda saklanan Odysseus ve adamlarını görür. "Vay!" diye kükrer. "Neler görüyorum böyle? Soyguncular mı varmış burada? Siz benim mağarama, koyunlarımla peynirimi almak için mi girdiniz bakayım?"

"Hayır," der Odysseus, sesi korkudan tir tir titreyerek. "Bizler evlerimize dönen seyyahlarız. Lütfen, bize bir iyilik yap ve konukseverlik göster, karnımız aç, üşüyoruz."

Odysseus ve Kiklop

"Eğer siz seyyahsanız," der Kiklop, "geminiz nerede peki?"

Fakat Odysseus Kiklop'un gemiyi bulup parçalamasından korktuğu için yalan söyler: "Gemimiz adanızda karaya oturdu ve parçalandı," der.

Kiklop yanıt vermez. Odysseus'un adamlarından iki tanesini kapıp oracıkta yer. Bu korkunç yemeğin yanında keçi sütü de içtikten sonra yere serilip uykuya dalar.

Odysseus'un adamları, "Uyurken öldürelim onu!" diye üstelerler. Ancak Odysseus karşı çıkar. "Eğer onu öldürürsek," der, "kim bizi mağaradan çıkaracak? Taş çok ağır, hareket ettiremeyiz. Burada ölüp kalırız."

Öyle ki Odysseus ve adamları geceyi, mağaranın gerisinde birbirlerine sokulmuş vaziyette, Kiklop'un gök gürültüsüne benzer horlamasını dinleyerek geçirirler.

Kiklop bütün gece uyur. Şafak söktüğünde uyanır, ateş yakıp keçilerinin sütünü sağar ve Odysseus'un adamlarından iki tanesini daha kahvaltı niyetine yer. Onları yiyip üstüne biraz da süt içtikten sonra mağaranın girişindeki taşı iter ve koyunları dışarı çıkarır. Ancak Odysseus ve adamları mağaradan kaçamadan, sanki kavanoz kapağını kapatır gibi kolayca taşı yerine yuvarlar.

Odysseus'un adamları dehşete kapılır, inleyip feryat ederler. Ancak Odysseus mağarada bir aşağı bir yukarı yürüyüp uzun uzadıya düşünür. Sonunda Kiklop'un yakmak için getirdiği ağaç yığınının yanına gider. Birkaç tanesi Kiklop'un bıraktığı yerde, koyun ağılının yanında durmaktadır. Oradaki ağaçlardan biri uzun ve yeşildir.

"Haydi," der Odysseus adamlarına. "Cesur olun! Dediğimi yaparsanız buradan kaçarız. Bu ağacın bir ucundan bir adam boyunda uzun bir parça keselim ve ucunu sivriltelim. Neden diye sormayın, sadece dediğimi yapın."

Adamlar ağacı kesip ucunu sivriltirler, sonra da Odysseus bu ucunu sertleşip kararana kadar kömürde yakar.

İşi bittikten sonra bir saman yığınının altına saklar. Sonra o ve adamları bütün gün Kiklop'un dönmesini beklerler.

Canavar o akşam mağaraya geri döndüğünde, koyun ve keçileri içeri soktuktan sonra mağaranın ağzını gene kocaman bir taşla kapatır. Sonra da adamlardan iki tanesini daha kapıp keçi sütüyle birlikte mideye indirir. İşte o zaman Odysseus cesaretini toplayıp ileri çıkar.

"Kiklop!" der. "O kadar çok adamımı yedin ki susamışsındır herhalde. Senin susuzluğunu süt gidermez! Elimde senin şimdiye kadar tatmadığın lezzette bir şarap var."

Mağaraya getirmiş olduğu şarap sürahisini kaldırır, Kiklop şöyle bir koklar. Kokusu o kadar güzeldir ki bir ağız dolusu içer; sonra bir tane daha, bir tane daha derken bir sürahi şarabı bitirir. Çok geçmeden Kiklop'un uykusu gelir.

"Senin adın ne?" diye hırıldanır. "Bana bu şahane içkiyi veren kim?"

"Benim adım Hiçkimse," der Odysseus. "Hiçkimse, şarabından çok memnun kaldım," der Kiklop. "O yüzden en son seni yiyeceğim!" Bunu der demez sere serpe uzanıp oracıkta uykuya dalar.

Bunun üzerine Odysseus ve adamlarından dördü samanların içine sakladıkları sivriltilmiş kütüğü sürükleyip dosdoğru Kiklop'un tek gözüne saplarlar.

Kiklop sıçrayıp acı içinde kükrer. Mağaranın her yerinde tökezleye tökezleye Odysseus ve adamlarını yakalamaya çalışır. Ancak artık onları görmediği için Kiklop'tan kolayca kaçarlar.

Çok geçmeden Odysseus ve adamları mağaranın dışından gelen ayak sesleri duyarlar. Tüm bu patırtının sebebini anlamak için Kiklop'un arkadaşları ve komşuları gelmiştir. "Neden bu kadar çok gürültü çıkarıyorsun?" diye seslenirler Kiklop'a. "Bizi uyutmuyorsun. Sana saldıran biri mi var?"

"Hiçkimse!" diye bağırır Kiklop.

"Hiç kimse saldırmıyor mu?" der diğer canavarlar. "O zaman yat da uyu!" Hepsi oradan ayrılır.

Kiklop uzanıp sabaha kadar acıdan inler. Sabah olunca kalkar, elleriyle etrafını yoklayarak taşı yerinden oynatır. Koyunlarını ve keçilerini mağaranın dışına çıkarmaya başlar. Ancak Odysseus ve adamları koyun ve keçilerin arasına sızmasın diye önünden geçen her hayvana uzanıp, sırtına hafifçe vurur.

Odysseus her adamı için üç semiz koyunu yakalar ve koyunları üçlü gruplar halinde bağlar. Adamlarına her grubun ortasındaki koyunun karın kısmına tutunmalarını söyler, koyunlar onları Kiklop'un önünden geçirecektir. Kiklop ellerini koyunların sırtına koyar fakat altında tutunan adamları bulamaz.

Odysseus ve adamları Kiklop'un önünden geçip dışarı çıktıktan sonra, gemilerine doğru koşmaya başlarlar. Gemide kalan adamlar onların geldiğini görür. Odysseus bağırmaya başlar: "Denize açılın! Denize açılın!" Güç bela gemilere tırmanır tırmanmaz, kürekçiler hemen açığa, Kiklop Adası'ndan uzağa kürek çekerler.

İşte o zaman Odysseus bağırmaya başlar: "Kiklop! Kiklop! Evine gelen konukları yediğinde ne oluyormuş, gördün mü? Benim numaralarıma nasıl da kandın!"

Kör Kiklop onun alaylarını duyar. Öfkeyle uçurumun yanından kocaman bir kaya çekip Odysseus'un sesinin geldiği yöne doğru fırlatır. Oluşan dalgalar gemiyi sallar ama Odysseus tekrar bağırır: "Kiklop, eğer biri sana, gözünü kim çıkarıp da güzelliğini bozdu diye sorarsa, onlara Odysseus olduğunu söylersin!"

"Lanet olsun sana!" diye bağırır Kiklop. "Ben deniz tanrısı Poseidon'un oğluyum. O geminize dalga ve rüzgâr gönderecek. Geminiz batacak, eve asla dönemeyeceksiniz!"

Odysseus Kiklop'un tehditlerini umursamaz. Adamlarına açık denize doğru kürek çekmelerini söyler. Adadan uzaklaşır uzaklaşmaz yelkenler rüzgârı yakalar, onlar da eve doğru yola koyulurlar.

Ne var ki Poseidon Kiklop'un isteğini duyar. Odysseus'u rotasından çıkarmak için rüzgârlar, gemisini parçalamak için dalgalar gönderir. Odysseus birçok tehlikeli maceranın ardından nihayet on yıl sonra evine döner.

İlk Olimpiyat Oyunları

Yunanlılar, Odysseus gibi cesur, güçlü insanlar hakkında öyküler anlatarak ve ayrıca Olimpiyat Oyunları adında büyük bir festival düzenleyerek cesareti ve gücü övmüşlerdir. En güçlü ve cesur Yunanlılar ödül almak amacıyla yarışmak için Olimpiyatlara gelirlerdi.

Olimpiyatlar, Antik Yunan'da yıllardır savaşan iki şehir barış yaptığında başladı. Yunanlılar barışı kutlamak için, baş tanrıları Zeus onuruna bir festival, yani büyük bir kutlama yapmaya karar verdiler. Festivale, Yunanistan'daki en yüksek dağ olan Olimpos Dağı'nın adı verildi. Yunanlılar Zeus ve diğer tanrıların Olimpos Dağı'nda yaşadıklarına inanırlardı.

Festivalde Yunanlılar bol bol yiyip içer, Zeus'a kurban verir ve ayrıca yarışmalar düzenlerlerdi. Yarışmaları kazananlara barışı simgeleyen zeytin dallarından yapılma taçlar verilirdi.

Yunanlılar Olimpiyat Oyunları için dört yılda bir toplanmaya ve Zeus'un onuruna yarışmalar düzenlemeye karar verdiler. Zamanla, Olimpiyat Oyunları'na farklı şehirlerden gitgide daha çok insan gelmeye başladı. Yunanlılar da oyunlarına başka yarışmalar ilave ettiler. Sadece ayakta yapılan yarışlar yerine, atları da yarıştırmaya başladılar. Boks ve güreş müsabakaları düzenlediler. Hatta sporcuların beş farklı kolda yarıştığı *pentatlon* adlı bir yarışma bile icat ettiler. Pentatlonda kazanmak için disk ve ciridi herkesten daha uzağa atmak gerekirdi. Bunların yanı sıra

atlet uzun atlamayı, güreş karşılaşmasını ve koşu yarışını da kazanmak zorundaydı.

Ancak Yunan Olimpiyatları'nda yalnızca erkeklerin yarışmasına izin vardı. Kızlar seyredebilir, yarışmalara veya başka herhangi bir etkinliğe katılamazlardı. Evli kadınların ise izlemesine bile izin yoktu. Olimpiyatların yakınına dahi geldiklerinde ölüm cezasıyla tehdit edilirlerdi. Çünkü Yunanlılar yalnızca erkeklerin gerçekten cesur ve güçlü olabileceğini düşünürlerdi. Erkekler için tanrıları onurlandırmanın en iyi yolunun, bedenlerini mümkün olduğunca ince ve güçlü kılacak şekilde idman yapmak olduğunu düşünürlerdi.

Olimpiyatlar aşağı yukarı bin yıl boyunca dört yılda bir düzenlendi. Yunanistan'ın dört bir yanından insanlar oyunlarda yarışmak ve sporcuları izlemek için geldiler. Kamp yaptılar; akşamları ziyafet çekip, müzik dinleyerek vakit geçirdiler. Şairler kalabalıkları eğlendirmek için şiirler söyleyip öyküler anlattılar. Bu şiir ve öyküler eski Yunanlılar için sinema gibiydi. Bazı şairler büyük olasılıkla *Odysseia* efsanesini, bazıları da Truva Savaşı'nın öyküsünü diğerleri de kendi yazdıkları öykü ve şiirleri anlatırlardı.

Yarışmaları kazananlara kahraman gibi davranılırdı. Onların şerefine ziyafet verilir, memleketlerine döndüklerinde de, para ve hayatları boyunca bedava yemekle ödüllendirilirlerdi.

Günümüzde de Olimpiyat Oyunları hâlâ dört yılda bir yapılır. Yüzlerce yarışma düzenlenir: tıpkı ilk çağlarda olduğu gibi güreş, koşu ve boks, ancak bunların yanı sıra, jimnastik, buz pateni, futbol, basketbol, yüzme ve çok daha fazlası. Günümüzde hem erkekler hem de kadınlar Olimpiyatlarda yarışabilir. Yalnızca Yunanistan'dan değil, dünyanın her tarafından sporcular katılırlar. Ancak oyunların ismi hâlâ Olimpos Dağı'na istinaden olimpiyattır. Ve tıpkı Antik Yunan'da olduğu gibi, hâlâ kuvvet, zarafet ve cesaret ödüllendirilir.

Önemli Not: Homeros MÖ 800 civarında yaşadı.

21

Medler ve Persler

Yeni Bir İmparatorluk

Asurluların öyküsünü hatırlıyor musunuz? Daha önceki bölümlerde, dünyaya hükmetmek isteyen Asur kralı Şamşi-Adad'ı görmüştük. Şamşi-Adad çevredeki bütün şehirleri fethetmiş, halklarını kendisine boyun eğmeye zorlamıştı. Askerlerini fethettiği şehirlere yerleştirmiş ve kanunlara kim karşı gelirse gelsin cezalandırmalarını emretmişti. Kısa sürede Asurlular, Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki Mezopotamya'nın kuzeyinin tamamına hâkim oldular.

Ancak Babil krallığı Mezopotamya'nın güneyine hâkimdi ve Babilliler Asurlulardan daha güçlüydüler. Babil kralı Hammurabi ordusunu kuzeye sürdü ve Asur'u ele geçirdi. Kısa bir süreliğine, Asurlular Babillilere itaat etmek zorunda kaldılar.

Fakat Asurlular Babil İmparatorluğu'na ait olmaktan hoşlanmıyorlardı. En sonunda isyan edip Babillileri yendiler. Şimdi artık Asurlular başa geçmiş, Babilliler onlara boyun eğmek zorunda kalmışlardı.

Asurlular etraflarındaki bütün şehirleri fethetmeye başladılar. Savaşa savaşa Kenan'a kadar geldiler. Orada yaşayan Yahudileri esir alıp evlerini terk etmeye zorladılar.

Fakat Babilliler Medlerle dost olmuşlardı. Babilliler ve Medler bir araya gelip Asur'u yıktılar. Şimdi Babillilerle Medler başa geçmiş, Asurlular boyun eğmişlerdi. Çok tuhaf bir dönem olmalıydı. Dünyanın hâkimleri durmadan değişiyordu: İlk başta Asurlular, sonra Babilliler, sonra yine Asurlular, sonra yine Babilliler.

Babillilerle Medler hallerinden çok memnun olmalıydı. En sonunda Asur'dan kurtulmuşlardı. Artık Mezopotamya'daki en güçlü kavim onlardı! Ancak Medlerle Babilliler uzun süre başta kalmadılar. Yeni bir ulus gittikçe güçleniyordu. Bu yeni ulusun adı Perslerdi.

İlk başlarda, Persler basbayağı bir çoban kabilesiydi. Med ülkesi sınırlarında yaşıyor, Medlerin kralına biat ediyorlardı. Pers çobanlarının başında Astiages adında bir adam vardı. Astiages iyi biri değildi; Perslere hükmetmeyi seviyordu ve tacını korumak için her şeyi yapabilirdi.

Bir gece Astiages kendisini çok korkutan bir rüya gördü. Rüyasında bebek olan torununun büyüyünce tahtını elinden aldığını ve Perslerin hâkimi olduğunu görmüştü. Uyandığında dehşete kapılmıştı. Şöyle düşündü: "Eğer bu konuda bir şey yapmazsam, torunum tahtımı elimden alacak ve benim sarayımda kral olacak!" Astiages bütün gece uyumadan rüyasını düşündü.

Sabah olunca, baş danışmanı Harpagus'u yanına çağırdı. "Sana bir görev vereceğim," dedi.

"Ne isterseniz yaparım kralım," dedi Harpagus.

"Güzel!" dedi Astiages. "Torunumu alıp dağlara götür ve öldür. Yaptığından kimsenin haberi olmasın. Şimdi git bakalım!"

Harpagus bu korkunç görevi yerine getirmek istemiyordu. Ancak krala karşı gelmekten de korkuyordu. Böylece bebeği aldı, dağlara çıktı. "Kralıma itaat etmeliyim," diye düşünüyordu. "Bebeği öldürmek zorundayım fakat bunu kendim yapamam!"

Etrafına bakındığında yakınlarda koyunlarını otlatan bir çoban gördü. Çobanı yanına çağırdı. "Al bunu," dedi. "Kral bu bebekten kurtulmak istiyor. Bu işi sen yap! Eğer yaparsan seni servete boğarım. Ama yapmazsan seni cezalandırmaları için kralın askerlerini gönderirim."

Çoban bebeğe baktı, aklına bir fikir geldi. "Tamam," dedi Harpagus'a. "Ben bebeği hallederim." Bebeği alıp bir koşu evine karısının yanına gitti. Çobanla karısının çocukları olmuyordu. "Hanımım," dedi. "Tanrılar bize bir oğul gönderdi! Onu kendi çocuğumuzmuş gibi yetiştirebiliriz!"

Karısı sevinç gözyaşları içinde bebeği kucağına aldı. Sonra çoban bir keçi öldürdü, elini kanına buladıktan sonra koşa koşa Harpagus'un yanına gitti. "Bak," dedi. "Benden istediğin şeyi yaptım!" Bunun üzerine Harpagus Astiages'in yanına döndü ve ona

bebeğin öldüğünü söyledi. Çoban ve karısı bebeğe Kiros adını verdiler ve onu dağlık alanda yetiştirdiler.

Kiros büyüyüp boylu poslu ve güçlü bir delikanlı oldu. Diğer çobanların oğullarından daha hızlı ve akıllıydı. Ve kendi yaşındaki bütün çocuklardan fersah fersah üstündü. Bir gün çoban onu yanına alıp koyun satışına yardım etmesi için kasabaya götürdü. Onlar pazaryerindeyken, Perslerin hükümdarı Astiages Harpagus'la birlikte yanlarından geçti. Astiages delikanlıyı görür görmez torunu olduğunu anladı.

O akşam Harpagus'u yanına çağırttı. "Bana karşı geldin!" dedi Harpagus'a. Harpagus da bebeği öldürmeyip bir çobana verdiğini itiraf etti. Astiages o kadar hiddetlendi ki Harpagus'u ve ailesini öldürmeye kalkıştı. Ancak Harpagus dağlara kaçtı, orada Kiros'u buldu. "Eğer kralın tacını elinden alıp, Perslerin kralı olmak istersen sana yardım ederim," dedi Kiros'a.

Harpagus'la Kiros el ele vererek Persleri, Astiages yerine Kiros'a itaat etmeleri için ikna ettiler. Kiros, büyükbabasının tahtını elinden alarak, tıpkı Astiages'in yıllar önce rüyasında gördüğü gibi Perslerin hükümdarı oldu. Daha sonra büyük Med İmparatorluğu'yla savaşa girdi. Üç yıl boyunca süren zorlu bir savaştan sonra, Kiros Med ülkesini fethetti. Dağda bir çoban tarafından yetiştirilmiş olan Kiros, artık birleşik Med ve Pers İmparatorluğuna hükmediyordu.

Büyük Kiros

Kiros artık Medlerle Perslerin kralı olmuştu. Büyük bir savaşçıydı ancak aynı zamanda iyi ve adil bir kral olarak da tanınıyordu. Medleri fethetmiş olmasına rağmen, halkın evlerinde kalmalarına müsaade etti. Hatta Med asillerinin yeni imparatorluğunda bazı yetkilere sahip olmalarına bile izin verdi. Sonuçta imparatorluğu öylesine büyüktü ki yardıma ihtiyacı vardı. Bütün vergileri kendisi toplayamaz, bütün davalara bakamaz ve problemleri çözemezdi. Bu yüzden hem Persleri hem de Medleri krallığında memur yaptı. Medler kendilerine iyi davranıldığını düşündükleri için, Kiros'un hâkimiyetine isyan etmeye kalkışmadılar.

Kiros imparatorluğunu daha da büyütmeye karar verdi. Anadolu'yu fethetmek istiyordu. Anadolu'nun hâkimi dünyanın en zengin kralı olan Krezüs'tü. Krezüs'ün çok fazla altını vardı. Kiros eğer Krezüs'ü yenebilirse zengin olacağının farkındaydı. Bu yüzden ordusunu Krezüs'ün krallığına sürdü ve onu yendi. Krezüs'ü esir aldı ve Pers askerleri şehri yağmalarken seyretmesi için şehrin surları üzerinde durmaya zorladı. Askerler şehre girip kucak kucak hazine, altın para ve mücevher taşıdılar. Ancak Krezüs sakin sakin seyretmekle yetindi.

Büyük Kiros

Büyük Kiros'un hâkimiyeti altındaki Pers İmparatorluğu

En sonunda Kiros dayanamayıp şöyle dedi: "Nasıl bu kadar soğukkanlı olabiliyorsun? Ne kadar altının varsa hepsini çalıyorlar!"

"Hayır," dedi Krezüs. "Şehir artık sana ait. Yani aslında senin altınını çalıyorlar." Kiros bunu duyunca, hemen askerlerini durdurup bütün altınları geri aldı!

Daha sonra Kiros ordusunu doğuya döndürdü. Pers ordusunu İndus Nehri'ne kadar ilerletti. Artık Anadolu ile Hindistan arasındaki bütün topraklara egemen olmuştu. Pers İmparatorluğu her yönden genişlemişti.

Kiros'un fethetmek istediği yerler daha bitmemişti. Tek bir büyük düşmanı kalmıştı: Babil. Hatırlarsanız, Babilliler uzun süredir Mezopotamya'da hüküm sürüyorlardı. Onlarınki eski bir krallıktı, üstelik çok da güçlü bir krallık. Kiros Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki bütün o güzel, verimli topraklara sahip olmak istiyordu. Ancak Babil ordusunun çok güçlü olduğunun da farkındaydı.

Gelgelelim Kiros'un Babil karşısında büyük bir avantajı vardı. Kiros iyi ve adil bir kral olduğu için Persler Kiros'u seviyordu. Oysa Babilliler krallarından nefret ediyorlardı. Babil kralı Babil şehrini terk etmiş, uzaklara çölde yaşamaya gitmişti. Yerine oğlu Belşazzar bakıyordu. Belşazzar şölenlere, yiyip içmeye bol para harcadığı halde, Babil halkı için pek para harcamıyordu.

Dolayısıyla Kiros ordusunu Babil'e sürdüğünde, fazla bir direnişle karşılaşmadı. Babilliler krallarından iyice bezmişlerdi. Bu yüzden Kiros'un ordusu surlara vardığında çok sıkı savaşmadılar. Hatta bazı Babilliler kapıları açıp onları içeri buyur etti! Babil MÖ 539'da düştü.

Kiros Babil'i aldığında Kenan'ı da aldı. Kenan (bir adı da Filistin'dir) Babil ve Asur onu fethedene dek Yahudilerin vatanıydı. Babilliler ve Asurlular Yahudileri evlerini terk etmeye zorlamışlardı. Ancak Kiros merhametli bir kraldı. Babil kralı olunca Yahudilerin Filistin'e dönmelerine izin verdi. Ayrıca kendi tanrılarına tapmalarına da izin verdi. Bu sayede daha da sevilen biri oldu. Yahudiler Kiros'a o kadar minnettardı ki ona, "Tanrı'nın Vaftiz Edilmişi" adını verdiler.

Artık Kiros dünyadaki en büyük kraldı.

Ancak hâlâ Kiros'a boyun eğmeyen bir ülke vardı: Eski Yunan. Çok geçmeden Yunanlılarla Persler karşı karşıya geleceklerdi.

Önemli Not: İlk Persler MÖ 700 civarında yaşadılar. Büyük Kiros MÖ 559-525'te hüküm sürdü.

22

Sparta ve Atina

Sparta'da Yaşam

Pers İmparatorluğu tek bir adam, yani Büyük Kiros tarafından yönetilen çok büyük bir ülkeydi. Kiros Persler için kanunlar yaptı. Ordunun başka bir ülkeye ne zaman saldıracağını, halkın ne kadar vergi ödeyeceğini karara bağladı. İyi bir kraldı ama hep başta olacağını ve insanların ona boyun eğeceğini umuyordu.

Ege Denizi'nin karşısındaki Antik Yunan ise bambaşka bir ülkeydi. Yunanlıların hepsi aynı dili konuşuyor, aynı şekilde giyiniyor ve aynı tanrılara tapıyorlardı. Hepsi Olimpiyat Oyunları'nda bir araya gelip, yiyip içiyorlardı. Ancak Yunanlıların hepsi tek bir krala itaat etmiyordu. Her Yunan şehrinin kendi ordusu ve kendi yaşam tarzı vardı. Yunanlılar için tek bir güçlü hükümdara boyun eğmek korkunç bir şeydi. Bağımsızlığı seviyorlardı.

Atina ve Sparta en büyük Yunan şehirleriydi ama bu iki şehrin insanlarının yaşam tarzları çok farklıydı. Sparta'ya savaşçı krallar hükmederdi ve bütün Spartalı erkeklerin asker olmaları zorunluydu. Erkek çocukları okula gider ama okulda felsefe, sanat ve müzik öğrenmezlerdi. Yedi yaşına geldiklerinde itaatkâr, disiplinli savaşçılar olmayı öğrendikleri özel kamplara gönderilir, bedenlerini güçlü kılacak egzersizler öğrenirlerdi. Ayaklarının sertleşmesi için uzun mesafeleri çorapsız veya ayakkabısız yürümeye zorlanırlardı. Fazla yiyecek verilmez ve asla şikâyet edemezlerdi. Spartalı çocuklardan sert ve sessiz olmaları beklenirdi.

Spartalılar zamanından kalma bir öykü, askerliğini yapmak için kampa gitmiş bir çocuğu anlatır. Çocuk bir gün o kadar acıkmış ki kamptaki birinin tilkisini çalmış. Tilkiyi pişirip yemeyi planlıyormuş. Ancak tam tilkiyi öldürmeye hazırlanırken, birkaç Spartalı askerin konuşmak üzere kendisine doğru geldiklerini görmüş. Til-

kiyi çaldığı için dayak yiyeceğini biliyormuş, o yüzden hızla gömleğinin altına saklamış. Tilki hemen onu ısırmaya başlamış. Ancak tilkiyi çaldığını itiraf etmek yerine, ayağa kalkmış ve tilki karnını dişlediği halde, hiçbir acı belirtisi göstermeden askerlerle konuşmuş. Askerler gidene dek acısını belli etmemiş. Bütün Spartalı çocuklardan böyle cesur ve sessiz olmaları beklenirmiş.

Erkekler yirmi yaşına bastıklarında, özel bir cesaret ve zindelik testinden geçmek zorundalardı. Eğer geçerlerse orduya katılmalarına izin verilirdi. Yaşlanana kadar orduda kalırlardı. Evlenseler bile aileleriyle yaşamalarına müsaade edilmez, kışlada diğer askerlerle birlikte yaşarlardı. Testi geçemeyen erkeklerin oy kullanmalarına izin verilmezdi. Asla Sparta'nın tam vatandaşı olamazlardı.

Peki ya kızlar?

Kızlara da, Sparta uğruna savaşacak erkeklerin anneleri olabilmeleri için, egzersiz yapmak ve güçlü olmak öğretilirdi. Antik Sparta dünyasında, gerçekten önemli olan yalnızca savaşçılardı. Spartalılar da kadınların erkeklerden daha zayıf ve çıtkırıldım olduklarını düşünürlerdi. Bu nedenle Sparta kadınları erkekler kadar önemli kabul edilmezlerdi.

Spartalı annelerden de, oğullarının savaşçı davranışlarını övmeleri ve onları cesaretleri için ödüllendirmeleri beklenirdi. Spartalı bir anne savaşmaya giden oğluna, "Kalkanınla veya kalkanının üstünde geri gel," demiştir. Savaşı kaybedenler kalkanlarını vermek zorunda olduğundan, anne aslında şöyle demek istiyordur: "Ya savaşı kazan ya da ölün gelsin!" Spartalılar bir savaşı kaybetmektense ölmeyi tercih ederlerdi.

Sparta, sanatı veya öykü anlatıcılığıyla değil, gözü pekliği ve dayanıklılığıyla tüm dünyaya korku salan ordusuyla tanınıyorduv.

Spartalı savaşçı

Atina'da Yaşam

Spartalıların krallarına itaat etmesi gerekirdi. Ancak Atina'da yaşayan Yunanlıların yaşam tarzı farklıydı. Atina'da yaşayan herkesin şehrin idaresinde söz hakkı vardı çünkü Atina *demokrasiyle* yönetilirdi. Bunun anlamı, ne zaman yeni bir kanun yazılsa, Atina halkının bu kanuna fiilen uyulup uyulmayacağına dair *oy kullanma hakkının olmasıydı.* Her vatandaşın, "Evet, bu iyi bir kanun!" veya "Hayır, bu iyi bir kanun değil!" deme şansı vardı. Eğer evet diyenlerin sayısı hayır diyenlerin sayısından fazlaysa kanun geçerdi. Ayrıca liderleri için ve ne kadar vergi ödeyecekleri veya savaşıp savaşma-

yacaklarına dair de oy kullanırlardı. Vatandaşlar, bir şey hakkında oy kullanmaları gerektiğinde, şehrin ortasındaki, *forum* adı verilen özel bir toplantı alanında toplanırlardı. Orada evet mi yoksa hayır oyu mu kullanacaklarını tartışırlardı. Tartışmalardan sonra kararlarını verir ve oy kullanırlardı.

Uygun bir şekilde oy kullanabilmeleri için vatandaşların eğitilmeleri şarttı. Vergilerin neden önemli olduğunu, liderlerin iyi mi yoksa kötü mü olduğunu bilmeleri gerekirdi. Şehrin kanunlarını bilmeleri şarttı. Eğer cahilseler, şehir yönetimi hakkında layıkıyla tartışamazlardı. Nasıl oy verecekleri ne de uygun bir karar veremezlerdi.

Dolayısıyla Atina'daki eğitim Sparta'daki eğitimden çok farklıydı. Spartalılara krallarına itaat etmeleri ve onun için savaşmaları beklendiğinden cesur, güçlü ve itaatkâr olmaları öğretilirdi. Ancak Atinalılar vergiler, kanunlar ve yönetim hakkında bilgi sahibi olmak zorundaydı. Tıpkı Spartalı çocuklar gibi Atinalı erkek çocuklar da okula gider fakat okulda savaşmayı öğrenmezlerdi. Bunun yerine okumayı ve balmumu tabletlere yazmayı öğrenirlerdi. Sayma, toplama, çıkarma işlemlerini yapabilmek için matematik öğrenirlerdi. Homeros'un şiirlerini ezberler, flüt ve lir (küçük, harpa benzeyen eski bir Yunan çalgısı) çalmayı öğrenirlerdi. Spartalılar gibi Atinalılardan da güçlü olmaları beklenirdi. Ancak onlar güreşerek ve koşu yarışı yaparak egzersiz yaparlardı.

Atinalı kızlar da Spartalı kızlardan farklıydı. Atinalı kızlara ev hanımlığı öğretilirdi. Bazı kızlar okuma yazmayı da, ancak *bütün* kızlar annelerinden *ev işlerini* öğrenirlerdi: ev idaresi, dikiş nakış, bahçe bakımı, çocuk bakımı ve kölelerin idaresi. Atinalı kadınların oy hakkı yoktu. Ancak kocaları forumda tartışır, kanun ve liderler hakkında oy kullanırlarken, evlerinin düzenini sürdürmeleri beklenirdi.

Atina'daki en ünlü adamlardan biri Platon'du. Platon Atinalılara demokrasinin insanları eğitmesi gerektiğini söyledi. İnsanlar cahilse, dedi, onlardan daha bilgili olanlar zorbalaşıp onlara ne yapmaları gerektiğini söylerler.

Platon haklı mıydı?

Bu konuda biraz fikir yoralım isterseniz. Size, hırsızlık veya mülkiyet hakkında hiçbir şey öğretilmediğini farz edin. İnsanların bir şeylere sahip olma ve onları elinde tutma haklarının olduğunu bilmiyorsunuz. Kimse size çalmanın ne olduğunu anlatmamış. Bu konuda tamamen cahilsiniz.

Diyelim bir LEGO seti almak için elinizde beş lirayla mağazaya gidiyorsunuz. Yolda karşınıza komşunuz çıkıyor. Yaşça ve fizik olarak sizden daha büyük olan komşunuz beş liranıza el koymayı planlıyor.

"Hey!" diyor. "Bugün çarşamba olduğunu bilmiyor musun?"

"Ne olmuş?" diyorsunuz.

"Şey," diyor o da. "Çarşambaları bütün küçük çocukların paralarını büyük çocuklara vermeleri gerekir. Bu bir kanundur! Eğer bana paranı vermezsen, kanunları çiğnemekten hapse girersin."

Siz doğru olanı yapmak istiyorsunuz. Kimse de size böyle bir kanun olmadığını anlatmamış! Bu yüzden paranızı uzatırsınız, komşunuz da alıp gider.

Atinalı filozof Platon

İşte cahil insanlar daima zorbalara boyun eğer, dediğinde Platon'un kastettiği şey buydu. Eğer kanunun ne olduğunu bilmiyorsanız, önünüze gelen size şunu yap, bunu yap, diyebilir. Atinalılar zorbaların yönetimde olmalarını istemiyordu. Bu yüzden kendilerini ve çocuklarını eğitmeye önem veriyorlardı. Spartalılar güçlü ve muzaffer olmak, Atinalılar ise akıllı ve eğitimli olmak istiyorlardı. Bu iki Yunan şehri çok farklıydı.

Önemli Not: Yunan şehir devletleri MÖ 800 ortalarında ortaya çıkmaya başladı. Burada tanımlanan Atinalılara ve Spartalılara özgü yaşam tarzları 600'lerden itibaren başlar.

23

Yunan Tanrıları

Altın Elma

Eski Yunanlıların yaşam tarzları çok farklı olsa da konuştukları dil aynıydı: Yunanca. Ve hepsi de aynı tanrılara taparlardı. Yunanlılar çoktanrıcıydı. Hatırlarsanız, çoktanrıcılar birçok tanrıya inanırdı. Yahudiler gibi tektanrıcılar da tek bir tanrıya inanırdı.

Yunanlılar bir tanrı ailesine inanırlardı. Tanrıların, Yunanistan'daki en yüksek dağ olan Olimpos Dağı'nın zirvesinde yaşadıklarına, ayrıca insanların yaptıklarıyla da çok ilgilendiklerine inanırlardı.

Yunan tanrıları insanlara karşı kimi zaman nazik ve yardımseverdi. Ancak kimi zaman da zalimdiler. Aslına bakarsanız, Yunanlıların baş tanrısı Zeus dünyada korkunç bir savaş başlattı:

Zeus Olimpos Dağı'nın zirvesinde oturmuş, Antik Yunan'a bakıyordu. Kırsalın tümünde insanların karınca gibi kaynadıklarını gördü. İnsanlar ağaç kesiyor, güzel yeşil kırlarda evler yapıyor, denizlerden balık tutuyordu. Yine insanlar yemek için geyikleri öldürüyor, zevk için kuşları vuruyor ve su elde etmek için dereleri tıkıyordu. Zeus bir of çekti.

"Dünyada çok fazla insan var," dedi. "Bazılarından kurtulmam lazım." Bu konuya epey kafa yorduktan sonra aklına bir plan geldi. Tanrıların hepsinin büyük bir düğüne gittiklerini biliyordu ve bunun bir savaş başlatmak için mükemmel bir zaman olduğunu fark etti. Bu vesileyle altın bir elma yaptı; elma öyle güzeldi ki yanında güneş sönük kalıyordu. Üzerine "en güzel için" yazdı.

Daha sonra fitne ve fesat tanrıçası Eris'i çağırdı. "Al bakalım," dedi, "bu elmayı düğüne götür ve karım Hera'nın önünde yere bırak."

Eris sorun çıkarmayı severdi. Böylece elmayı alıp düğüne götürdü ve Hera ile iki tanrıça yan yana dikilip, sohbete koyulana kadar bekledi. Sonra elmayı Hera'ya doğru yuvarladı. Elma ayağına çarpınca Hera eğilip elmayı yerden aldı.

"En güzel için!" diye okudu. "Teşekkür ederim, belli ki bu benim için!"

Zeus

Ne var ki yanındaki iki tanrıça onunla aynı fikirde değildi. Aşk Tanrıçası Afrodit pırıl pırıl parlayan altın rengi saçlarını parmağına dolayıp kocaman mavi gözlerini kırpıştırdı.

"Hera, canım," dedi tatlı tatlı. "Galiba elma benim için."

"Ah, hayır," diye atıldı Savaş Tanrıçası Athena. Elmaya uzandı. "Besbelli elma benim için."

"Hayır," diye parladı Hera, elmayı kaparak. "Elma benim!"

Düğüne gelen konukların hepsi hangi tanrıçanın en güzel olduğunu tartışmaya giriştiler. Fakat sonra Hera şöyle dedi: "Ben ne yapacağımızı biliyorum. Elmayı hangimizin hak ettiğini kocama soralım. Ne de olsa o bütün tanrıların başı."

Zeus masum masum punç kâsesinin yanında duruyordu. "Ne?" dedi. "Ben kendi karımı nasıl değerlendirebilirim ki? Hayır, hayır. Bu soruyu ölümlü bir adama sormalısınız. Truva Prensi Paris'e sorun. O dünyanın en yakışıklı adamı, dolayısıyla hangi tanrıçanın en güzel olduğuna eminim o karar verebilir."

Paris mutluluk içinde bir dağ yamacına uzanmış gökyüzüne bakarken, birden üç tanrıça ellerinde bir elmayla önünde belirdiler. En güzelimiz kim, diye sordular. "Hımm," dedi Paris, bir yandan da eğer yanlış tanrıçayı seçerse, içlerinden birinin kendisini öldürüp öldürmeyeceğini merak ediyordu. "Pekâlâ, bir bakayım..."

"Beni seçersen," diye fısıldadı Hera. "Seni bütün dünyanın kralı yaparım."

"Gerçekten mi?" dedi Paris.

"Hayır, hayır," diye dişlerinin arasından konuştu Athena. "Beni seçersen sana girdiğin her savaşta zafer veririm."

"Bu harika olurdu," dedi Paris.

"Dur!" dedi Afrodit. "Paris, beni seçersen eğer sana dünyadaki en güzel kadını veririm."

Paris'in gözleri parladı. "İşte benim istediğim de bu!" dedi ve elmayı Afrodit'e verdi.

Arkasından söylenip sızlanarak gelen Hera ve Athena'yla birlikte Olimpos Dağı'na dönen. Afrodit dünyanın en güzel kadını Helen'i Paris'e âşık etti. Helen, Paris'i görür görmez ona vuruldu ve onunla birlikte Truva'da yaşamak için memleketinden kaçtı.

Ancak ne yazık ki Helen zaten Yunanlıların kralı Menelaos ile evliydi. Menelaos küplere bindi. Truva'yla savaşıp Paris'i yenmesine ve karısını geri almasına yardım etmeleri için tanrılara başvurdu. Hera hâlâ Paris'e kızgın olduğu için Truva'yla savaşmayı seçti. Afrodit Truva'nın tarafında yer aldı. Güneş tanrısı da Truva'nın tarafında yer almaya karar verdi. Deniz Tanrısı Poseidon Truva'nın yerle bir olmasını istiyordu. Sonuçta Yunanlılar Truva'ya saldırmak için denize açıldıklarında, bütün tanrılar Truva'nın ya yanında ya da

Afrodit

karşısında saflarını belirlemişlerdi. Böylelikle Zeus ve altın elması yüzünden Truva Savaşı başladı, yıllarca kan döküldü ve birçok insan öldü.

24

Yunanlıların Savaşları

Antik Yunan'ın Perslerle Savaşı

Atina ve Sparta'nın, dilleri ve tanrıları dışında pek ortak noktaları yoktu. Aslına bakarsanız, birbirleriyle savaşırlardı. Bazen Atinalılar Sparta'ya, bazen de Sparta Atina'ya saldırırdı. Kesintili olarak yıllarca savaşmaya devam ettiler.

Ancak sonra korkunç bir şey oldu. Persler Yunanistan'ı işgal etmeye başladı. Sonunda Persler neredeyse etraflarındaki bütün toprakları fethetmişlerdi. Yunanistan Pers İmparatorluğu'na boyun eğmeyen birkaç ülkeden biriydi. Persler Yunan topraklarını da istiyorlardı.

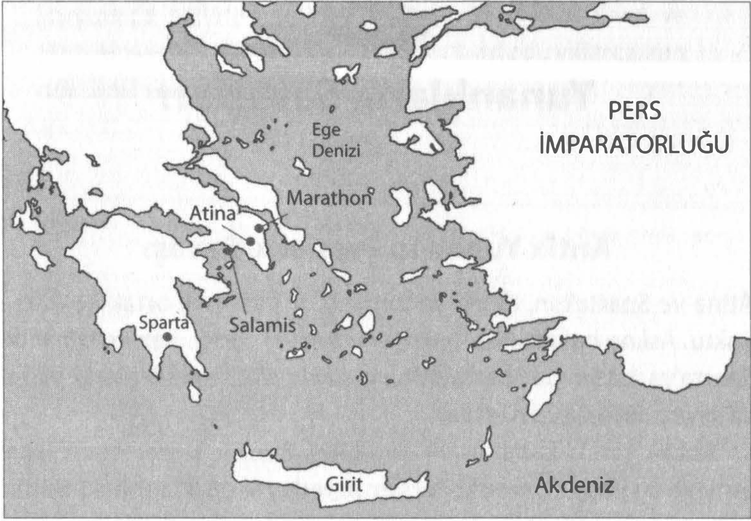
İlk başlarda Persler Yunanistan'a sadece ulaklar gönderdiler. Ulaklar Atina ve Sparta'ya giderek şöyle dediler: "Bizler büyük Pers krallığından geliyoruz! Pers kralı sizin imparatorluğuna katılmanızı istiyor. Eğer kabul ederseniz, ona şehirlerinizden biraz su ve toprak gönderin. Bu takdirde size saldırmayacak."

Atinalılarla Spartalılar bu teklife çok kızmışlardı. Pers kralı nasıl olur da onların savaşmadan teslim olmalarını talep edebilirdi? Öyle ki ulaklarını yakalayıp kuyuya attılar. "İşte orada!" dediler. "Sizin için bol bol su ve toprak var."

Bu olaydan sonra Persler saldırıya geçmeye karar verdiler. Pers ordusu Yunan topraklarına doğru ilerledi. Atina ve Sparta birbirleriyle savaşmayı bırakıp dost ve müttefik olmaya karar verdiler ki böylece kendilerini Perslere karşı savunabileceklerdi.

Pers İmparatorluğu'yla savaş MÖ 500 civarında başladı. Yıllarca bitmek bilmedi. Atina-Sparta ittifakı Perslerle defalarca çarpıştı.

En ünlüsü Marathon Çarpışması'ydı. Marathon, Ege kıyılarına yakın küçük bir Yunan köyüydü.

Yunanlıların Perslerle savaşı

Bir gün MÖ 490 yılında bir gemi Atina'ya korkunç bir haber getirdi: Persler geliyordu! Anadolu'dan Ege Denizi'ne açılmış, dosdoğru Marathon köyüne geliyorlardı. Atinalılar, eğer Persler bütün askerlerini Marathon'da karaya çıkarabilirlerse, Atina'ya yürüyüp, orayı yakıp yıkabileceklerini biliyorlardı. Bu nedenle Atina ordusu Sparta'ya bir mesaj gönderip yardım istedi. Ancak Spartalıların o sırada dini bayramları vardı, bayram bitene kadar Sparta'dan ayrılmak istemediler.

Persler Atinalılardan sayıca üstündü. Atina ordusunun tek başına yenemeyeceği kadar Pers askeri vardı. Ancak Atina erkeklerinin başka çaresi yoktu. Atina'dan Marathon'a yürüyüşe geçip Perslerin karaya ayak basmasını beklemeye başladılar.

Pers ordusu karaya ayak bastığında, Atina ordusuna binlerce ok attı. Ancak Atina erkekleri okların arasından sıyrılıp Perslere saldırdılar. Persler o kadar şaşırmış ve bozulmuşlardı ki çarpışmayı kaybettiler. Geri çekilmek zorunda kaldılar.

Atinalılar çarpışmayı kazandıklarını gördüklerinde, Atina'da endişe içinde bekleyen halka Pers tehdidinin püskürtüldüğünü

haber vermek için bir koşucu gönderdiler. Koşucu Pheidippides Atina'ya ulaşmak için dik tepeleri, engebeli araziyi aşarak kırk bir kilometreden fazla koştu. Şehre vardığında, soluk soluğa "Savaşı kazandık!" dedi ve sonra da, efsaneye göre, yorgunluktan son nefesini verdi.

Günümüzde Marathon köyünün ismi verilmiş bir koşu yarışı vardır. Mesafesi kırk bir kilometrenin biraz üstünde olan bu yarışa *maraton* denir. Marathon'dan Atina'ya zafer haberini vermek için koşan cesur Atinalının onuruna Olimpiyat Oyunları'nda maraton koşulur.

Her şeye rağmen Marathon Çarpışması savaşa bir son vermedi. Persler ile Yunanlılar savaşmaya devam ettiler, ta ki Yunanlılar Persleri Salamis adındaki bir yerde yapılan büyük bir deniz savaşında kesin olarak yenene dek. Salamis Çarpışması'ndan sonra (MÖ 480) Persler nihayet Yunanlılara saldırmaktan vazgeçtiler. Yunan şehirleri Pers İmparatorluğu'na teslim olmadı, özgür ve bağımsız kaldı.

Yunanlıların Birbirleriyle Savaşları

Yunanistan'da artık barış egemen olmuştu. Yunanlılar, tüm zaman ve enerjilerini Perslerle savaşmaya harcamak yerine başka şeylerle uğraşma fırsatını buldular. Binaları tasarlama ve inşa etme tarzlarıyla, yani *mimarlıklarıyla* ünlendiler. Yunanlılar mermerden muazzam binalar yaptılar. En ünlü yapılarından biri Partenon'dur. Partenon, Yunan Savaş Tanrıçası Athena onuruna yapılmış bir tapınaktır. Kalıntıları halen, Atina şehrinde, Akropolis adındaki bir tepede duruyor.

Partenon'un içinde mermere oyulmuş, farklı Yunan savaşlarına ait resimler vardı. Bu resimlere *friz* denirdi. Frizlerden biri Yunanlılar ile sentor ordusu arasındaki efsanevi bir savaşı gösterir. Sentorlar yarı insan yarı at olan hayali yaratıklardı.

Frizlerdeki askerler ve sentorlar gerçeğe çok benziyor. Askerlerin kollarındaki kasları ve yüzlerindeki ifadeyi görebilirsiniz. Yunanlılar resimlerinin ve heykellerinin gerçek insanlara benzemesi için çok uğraşırlardı. Heykellerindeki yüzler gerçek kadın ve erkek-

lerin yüzleri, giysilerinin katları da gerçek kumaştan yapılmış gibi görünür. Bunların taşa yapıldığına inanmak çok zordur.

Perslerin yenilmesiyle birlikte, artık Atina-Sparta ittifakının karşısında savaşacak bir düşman kalmamıştı Yunanlılar huzur içinde güzel binalarını ve heykellerini yapmaya devam edebilirlerdi.

Ancak öyle yapmadılar. Sparta ve Atina, karşılıklı olarak birbirlerinin çok güçleneceğinden korkuyorlardı. Bu nedenle, dost kalmak yerine tekrar birbirleriyle savaşmaya başladılar. Sparta ile Atina arasındaki savaş MÖ 431'de başladı. Uzun bir ismi vardı: Peloponez Savaşı. Bu savaş çok uzun bir süre, yirmi beş yıl boyunca devam etti.

Önce Sparta bütün ordularını topladı ve Atina'ya doğru yürüdü. Ancak Atinalılar Spartalı askerlerin dövüşemeyecekleri kadar güçlü olduklarına hükmetmişlerdi. Sparta ordusunu karşılamak için çıkmadılar. Bunun yerine Atina surları içinde kalıp, Sparta ordusunun gitmesini beklediler.

İnsanlar, "Atina'nın 'Uzun Surlarıyla' birlikte savaşacağız!" dediler. Kılıçla savaşmak yerine, şehrin dayanıklı surlarının onları korumasını bekleyeceklerdi.

Atinalılar beklemeye devam ettiler. Stratejileri belki işe yarayabilirdi, eğer korkunç bir şey olmamış olsaydı: Surların iç kısmında veba patlak verdi.

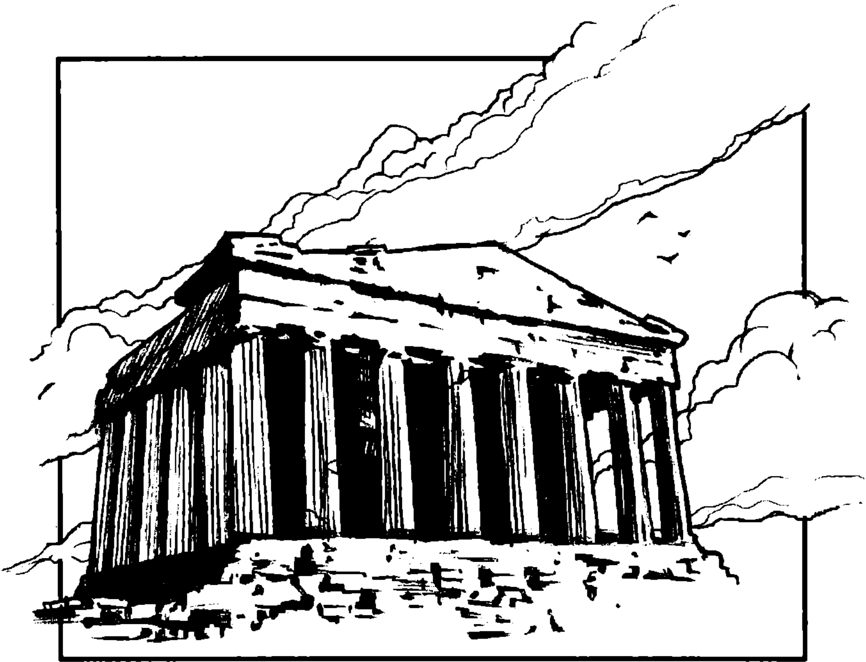
Veba sıçanlarda yaşayan pirelerin yaydığı bir hastalıktı. Ne var ki Atinalılar bunu bilmiyorlardı. Tek bildikleri, şehrin her yerinde insanların hastalanıp öldükleriydi. Şehri terk edemezlerdi çünkü Sparta ordusu dışarıda karargâh kurmuştu. Şehrin içinde ise hastalık her yere yayılmıştı. Atina'nın en büyük generali Perikles ve en güçlü gençlerin çoğu öldüler. Atinalılar paniğe kapıldı. Bu durumda Spartalıları nasıl alt edeceklerdi?

Sonunda Alkibiades adındaki bir Atinalı kuşatmanın son bulmasını beklemekten bıktı. Alkibiades Atina kralı olmak istiyordu. Şöyle düşündü: "Eğer Spartalıları yenersem, Atinalılar benim peşimden gelirler!" Böylece Atinalılara şöyle seslendi: "Benim peşim-

den gelin! Bu Spartalılardan artık kati olarak kurtulalım. Sparta ordusuna saldırıp onları bozguna uğratalım!"

Alkibiades Atinalıları sur dışına çıkartıp Sparta karargâhına saldırdı. Ancak Atinalı erkekler hasta ve zayıftı, Spartalılar onları yendiler. Sağ kalanlar, öfkeli ve utanmış halde Atina'ya ayrı ayrı döndüler. "Şu Alkibiades'i başımızdan atalım!" diye bağırdılar. "Onun yüzünden bozguna uğradık!"

Fakat Alkibiades hiçbir yerde bulunamıyordu. Atinalıların ne kadar öfkeli olduklarını görünce, şehri terk edip Sparta karargâhına gitmiş, karşı safa geçmişti. Spartalı generale "Benim arkamdan Atina'ya gelin!" dedi. "Şehre giden gizli bir geçit biliyorum. Karanlık çöktükten sonra gizlice içeri süzülür, Atinalılar ne olup bittiğini anlamadan şehri ele geçiririz!"

Akropolis'in kalıntıları

Spartalılar Alkibiades'in peşinden gitmeyi kabul ettiler. Böylece bir gece geç vakitlerde hain Alkibiades, Spartalıları kendi şehrine götürdü. Sparta ordusu Atina'yı ele geçirdi ve yönetimi ele aldı. Sparta Antik Yunan'daki en güçlü şehir haline geldi.

Ne var ki çok uzun süren Peloponez Savaşı'nda Atinalı erkeklerin ve Spartalı askerlerin birçoğu ölmüştü. Artık Yunanistan'da başka istilacıları uzak tutabilecek erkekler yoktu. Yunanlılar bütün enerjilerini birbirleriyle savaşmaya harcamışlar, kendilerini savunacak enerjileri kalmamıştı.

Çok geçmeden istilacılar gelecekti.

Önemli Not: Peloponez Savaşları MÖ 431-404 yılları arasında yapıldı, arada kısa süren bir barış oldu.

25

Büyük İskender

Filip ve Oğlu

Eğer Yunan şehirleri, Perslerle savaştıkları zamanlarda olduğu gibi dost ve müttefik kalmış olsalardı, Yunanistan güçlü bir ülke olurdu. Ancak onlar savaşmaya devam ettiler. Bir zorbanın geldiğini göremeyecek kadar kendilerini kavgaya kaptırmış iki kardeşe benziyorlardı.

Bu durumda zorba, Makedonya adlı bir ülkeyi yöneten Filip isimli bir kraldı. Filip yıllar süren savaşlardan sonra Atina ve Sparta'nın gitgide zayıfladıklarını fark etmişti. Dolayısıyla ordusuyla Yunanistan'a girdi ve Yunan şehirlerini fethetti. Yunanlıların karşı koyacak enerjileri neredeyse hiç kalmamıştı.

Filip artık Makedonya ve Yunanistan'a hükmediyordu. Ancak daha çok şehre sahip olmak istiyordu. Ege Denizi'nden Anadolu'ya geçip Pers İmparatorluğu'nu da ele geçirmeyi arzuluyordu. Ancak Filip Pers İmparatorluğu'na saldırma fırsatı bulamadan öldü. Yerine oğlu İskender geçti.

İskender isminin anlamını biliyor musunuz? "Halkın hükümdarı" demektir. İskender gelmiş geçmiş en ünlü "halkın hükümdarı" oldu. Bütün dünyada "Büyük İskender" olarak tanındı.

İskender çocukluğundan beri sıra dışı biri olmuştu. Çocukken bile güçlü ve cesurdu. Hiçbir şey onu korkutamazdı. Küçük bir çocukken babası Filip'in satın almak istediği bir savaş atına bakmaya gitmişlerdi. Bukefalos adındaki kocaman siyah aygır sürekli olarak binicisini düşürüyor, tekmeler savuruyordu. Kimse ona binemiyordu.

"Fazla vahşi," dedi Kral Filip. "Bu atı istemiyorum. Onu asla ehlileştiremem."

"Ben ona binebilirim!" dedi İskender.

"Saçmalama!" dedi Filip. "Sen daha çok küçüksün."

"Ama binebilirim!" diye üsteledi İskender.

"Binebilirsen bu atı sana alırım," diye Filip söz verdi.

İskender Bukefalos'u dikkatle inceliyordu. Atın, güneş önüne gölgesini düşürdüğü zaman çifte atıp şaha kalktığını fark etmişti. Koca aygırın kendi gölgesinden korktuğunu anladı. Öyle ki atın yanına korkusuzca yürüdü, dizginlerini eline aldı ve gölgesini göremeyecek şekilde onu döndürdü. Bukefalos anında sakinleşti. İskender'in binmesine ve dolaştırmasına izin verdi.

Filip atı İskender'e aldı. Babasının ölümünden sonra İskender kral olduğunda, büyük siyah aygırı Bukefalos onu savaş meydanlarına taşıdı. Hatta İskender onun adını bir şehre verdi: Bukefelya.

İskender atını savaş meydanlarına sürebilmek için birçok fırsat buldu. Babası Yunanistan'ı fethetmişti fakat İskender'in kafasında daha büyük hedefler vardı. Pers İmparatorluğu'na hâkim olmak istiyordu. Persler Yunanistan'ı fethetmeye çalışmaktan vazgeçmişlerdi fakat yine de halen dünyadaki en büyük imparatorluktu. Anadolu'dan Hindistan'a dek uzanıyordu. Ve İskender onu istiyordu.

İskender Anadolu'da Pers ordusuyla karşılaştı ve onları geri püskürttü. Anadolu artık onun olmuştu. Peki, Pers İmparatorluğu'nun geri kalanını fethedebilecek miydi?

Bir efsaneye göre, İskender Anadolu'daki bir şehirde mola verdiğinde bir savaş arabasının bir direğe insan kafasından daha büyük ve karmaşık bir düğümle bağlı olduğunu gördü. "Bu nedir?" diye sordu.

"Bu Gordion düğümüdür," dedi insanlar. "Bunun hakkında bir efsanemiz var. Bu düğümü çözen adam bütün Asya'ya hükmedecek. Fakat düğümü çözmek imkânsız. Yüzlerce adam denedi şimdiye kadar ama başaran olmadı!"

İskender ve Bukefalos

İskender düğümü dikkatle inceledikten sonra kılıcını çıkardı ve ikiye böldü.

"İşte," dedi. "Düğümü çözdüm."

Daha önce kimsenin aklına bunu yapmak gelmemişti. Ancak düğüm kehaneti doğru çıktı. İskender Asya'nın tamamını fethetti. Güneyde Mısır'a gitti ve Mısır firavununun tacını giydi. Daha sonra

Mezopotamya'ya geri döndü ve Pers İmparatorluğu'nun geri kalanını da ele geçirdi.

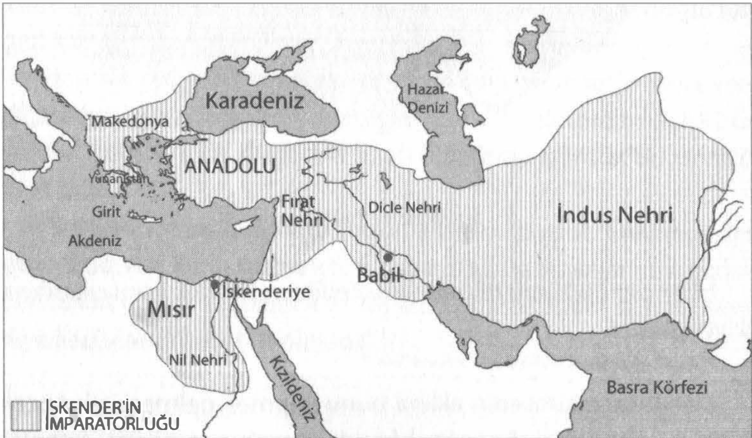
Artık İskender o ana kadar hüküm sürmüş bütün krallardan daha fazla toprağa sahip olmuştu. O gerçekten de "Büyük İskender"di; dünyanın gelmiş geçmiş en büyük imparatorluğunun hâkimiydi.

İskender'in Akınları

Büyük İskender Pers İmparatorluğu'nun sınırına geldiğinde devam etmek, Hindistan'ın tamamını fethetmek istedi.

İskender'in ordusu Hindistan'a akın etmeye başladı. İskender savaşta filleri kullanmayı öğrendi. Askerleri de birçok çarpışmayı kazandılar.

Ne var ki İskender'le çarpışan Hintliler de zorlu savaşçılardı. Makedonyalı askerler birçok çarpışma kazanmasına rağmen, gitgide daha fazlası ölüyordu. En sonunda İskender'in ordusu başkaldırdı. Binden fazla askerin ya öldüğü ya da ağır yaralandığı çok şiddetli bir çarpışmadan sonra ordu daha fazla ilerlemeyi reddetti. "Elindekilerle yetin artık!" dediler İskender'e. "Senin imparatorluğunu büyütmek uğruna ölmek istemiyoruz."

Büyük İskender'in İmparatorluğu

İskender durmak istemiyordu. Suratını astı, çadırından çıkmadı. Ordusunun fikrini değiştireceği umuduyla kimseyle görüşmedi. Ancak adamları kararlıydı: Hindistan'da artık daha fazla savaşmayacaklardı.

Sonunda İskender razı oldu. Hindistan'ın geri kalanını almaya çalışmaktan vazgeçti. Bunun yerine, enerjisini sahibi olduğu devasa krallığı yönetmeye harcadı.

İskender gelecekte insanların, kendisinin ne kadar büyük bir hükümdar olduğunu hatırlamalarını istiyordu. Şehirlerin de yıllarca ayakta kaldıklarını biliyordu. Bu yüzden imparatorluğunun dört bir yanında yeni şehirler inşa ettirdi. Bu şehirlerin birçoğuna kendi ismini verdi: İskenderiye. Bu şehirlerin bazıları günümüzde de ayaktadır. Tam da İskender'in istediği gibi, onlar bize Büyük İskender'in eski çağların en büyük fatihi olduğunu ve dünyanın gelmiş geçmiş en büyük imparatorluğuna hükmettiğini hatırlatır.

İskenderiye isimli en ünlü şehir Mısır'dadır. Tacirlerin gemiyle kolayca ulaşabilmeleri için İskenderiye Nil Nehri ile Akdeniz'in buluştuğu yere inşa edilmişti. Surların planını İskender bizzat yaptı fakat şehir binalarının birini bile göremeden hayatını kaybetti. Ancak ölümünden sonra İskenderiye dünyadaki en büyük şehir haline geldi. Birçok ünlü bilgin ve yazar İskenderiye'de yaşadı. Kent, sanat, müzik ve bilimin merkezi oldu. İskenderiye günümüzde de hâlâ büyük ve önemli bir şehirdir.

İskenderiye'nin hemen dışında dünyanın en büyük deniz feneri vardı. Yüz metre yüksekliğindeki bu fenerin adı Faros'tu. Gemiler onu millerce uzaktan görebilirlerdi. İskenderiye Limanı'na sağ salim girebilmek için ışığından yararlanırlardı.

Dünyanın Yedi Harikası'nı hatırlıyor musunuz? Babil'in Asma Bahçeleri ile Büyük Piramit'in, Yedi Harika'dan ikisi olduğunu görmüştük. Faros üçüncüsüdür. Hiç kimse daha önce bu kadar büyük bir deniz feneri görmemişti. Faros çok uzun zaman önce yıkıldı. İlk çağlardan günümüze kalan bir Faros resmi de yoktur. Ancak daha birkaç yıl önce, dalgıçlar İskenderiye limanının dibinde çok büyük taş parçaları buldular. Bu parçalar Faros'tan kalmış olabilir.

İskender'in Ölümü

Büyük İskender daha yirmi yaşındayken kral olmuştu. Günümüzde çoğu insan yirmisinde daha üniversitede okuyor. Ancak genç yaşına rağmen İskender tahta geçti ve bir hükümdarın bütün sorumluluklarını üstlendi.

İskender'in imparatorluğunu bütün antik dünyaya yayması sadece on bir yılını aldı. Bir efsaneye göre, İskender bir gün, dünyada başka fethedilecek yer kalmadığı için gözyaşlarına boğulmuştu. Bütün dünyayı fethetmişti.

Büyük İskender daha sonra ne yapacaktı? Bunu asla bilemeyeceğiz çünkü İskender daha otuz iki yaşındayken aniden öldü. Ordusuyla keşif gezisine çıkmayı planlarken kendini halsiz hissetmeye başladı. İyileşene kadar bir-iki gün beklemeye karar verdi. "Devam edin, bütün hazırlıkları yapın," dedi generallerine. "Kendimi iyi hisseder hissetmez gideriz."

Ancak o gün hiç gelmedi. İskender giderek güçsüzleşti. En sonunda artık konuşamayacak kadar güçten düşmüştü. Generalleri onu görmeye geldiklerinde yalnızca gözlerini oynatabiliyordu. Ertesi gün hayatını kaybetti.

İskender'in kesin ölüm nedenini kimse bilmiyor. Kimileri onun gücüne göz diken generallerinden biri tarafından zehirlenmiş olabileceğini düşünüyor. Kimileri de muhtemelen sıtmadan (belli türde mikropları taşıyan sivrisineklerin yol açtığı bir hastalık) öldüğünü söylüyor. Kesin ölüm nedenini asla bilemeyeceğiz. İskender'in bedeni cam bir tabuta konup İskenderiye şehrine götürüldü. Tabut orada taş bir lahde yerleştirildi.

İskender'in generalleri başka hiç kimsenin büyük imparatorluğun kontrolünü elinde tutamayacağını biliyorlardı. Ancak İskender böyle büyük bir krallığı yönetmeyi başarabilirdi. Bu nedenle imparatorluğu böldüler. Generallerden biri Makedonya'yı ve İskender'in Anadolu'daki krallığının kuzey bölümünü aldı. I. Ptolemy adındaki başka bir generali Mısır'ı aldı. Ailesi üç yüz yıl boyunca Mısır'da hüküm sürdü. Ptolemy İskenderiye şehrinin bitirilmesinden sorumluydu; İskenderiye'de çok büyük bir kütüphane

yaptırıp içini kitaplarla doldurttu. Selevkos adındaki üçüncü generali Anadolu'nun güney bölümünü ve İskender'in, Asya'daki neredeyse Hindistan'a kadar olan bütün topraklarını aldı. Selevkos'un soyundan gelenlere Selevkos veya Suriyeli dendi.

Artık İskender'in büyük imparatorluğu, hepsi de iktidar için savaşan üç ayrı krallığa bölünmüştü. İskender farklı şehir ve kavimleri tek bir ülkede birleştirerek çok kısa süren bir barış zamanı sağlamıştı. Ancak bu barış zamanı sona ermişti. İskender'in üç generali ve onların soyundan gelenler eski krallığa ait farklı bölgelerin hâkimiyetini ele geçirmek için yüzyıllarca savaştılar.

Önemli Not: Filip Yunan şehir devletlerini MÖ 338'de fethetti. Büyük İskender MÖ 336-323 arasında hüküm sürdü.

26

Amerika Halkı

Nazca Çizimleri

Avrupa, Afrika ve Asya'da yaşayan insanları gördük. Ancak dünyanın diğer ucunda, başka antik uygarlıklar yaşıyordu. Eski Afrika halkı gibi, Amerika halkları da arkalarında yazılı kayıt bırakmamışlardı. Bu nedenle, haklarında Mısırlılar, Babilliler, Asurlular ve Yunanlılar hakkında olduğu kadar bilgi sahibi değiliz. Ancak Amerika halkları arkalarında bazı eserler –eski binalar, yıkık dökük köyler ve gizemli toprak höyükler– bıraktı.

Eğer parmağınızı tekrar Bereketli Hilal'in üzerine koyup *sola* gidecek olursanız, Akdeniz'den geçip Atlantik Okyanusu'na girersiniz. Atlantik Okyanusu'nda ilerlemeye devam ederseniz, ortadan dar bir şeritle bağlı iki kıtaya rast gelirsiniz. Üstteki kıtanın adı Kuzey Amerika, alttakinin de Güney Amerika'dır. Ortadaki şeride *Orta Amerika* denir.

Güney Amerika'nın bir kenarında boylu boyunca dağlar, ortasında da ovalar, verimli topraklar vardır. Antik kabileler hem dağlarda hem de ovalardaki cengellerde yaşarlardı. Antik Mezopotamya halkı gibi, antik Güney Amerika halkı da ekin yetiştirir, hayvan besler, avlanır ve balık tutardı. Tıpkı Antik Afrika halkı gibi onlar da manyok yerlerdi. Aslına bakarsanız, manyok köklerini kurutup öğütmeyi öğrenmişlerdi. Bu undan, belki sizin de yemiş olduğunuz muhallebi adında bir çeşit puding yaparlardı.

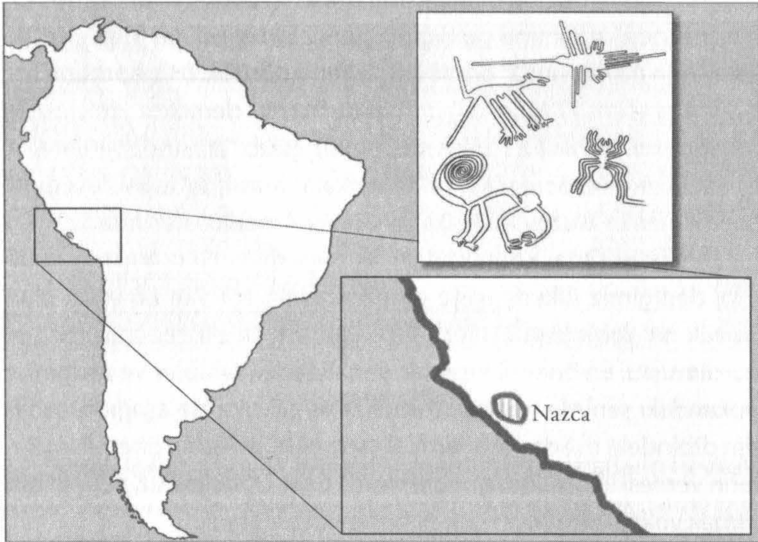
Güney Amerikalı kabilelerden birinin adı Nazca'ydı. Günümüzde Peru denilen bir yerde, Güney Amerika'nın nehir kıyılarında yaşarlardı. Nazca kabilesi arkasında eski çağların en tuhaf gizemlerinden birini bıraktı.

Nazca kabilesinin parlak günlerinden 2.000 yıl sonra Güney Amerika'da bir uçak Peru'nun üzerinden uçarken, pilot aşağı bak-

tığında bir maymun çizimi gördü. Bu çizim yüzlerce kilometreyi kapsıyordu. Çizgiler toprağa kazınmıştı. Yerdeyken çizimleri görmek mümkün değildi. Bu çizgiler yerdeyken eski yollar veya toprağın içinde oyuklar gibi görünüyordu. Ancak havadan baktığınızda bu çizgiler resimler haline geliyordu.

Çok geçmeden, pilotlar başka muazzam resimler keşfettiler: bir örümcek, üç yüz metreden uzun bir pelikan, bir sinekkuşu ve çiçekler. Ayrıca toprağa oyulmuş spiraller, kareler ve başka desenler de buldular. Toprak üzerinde üç yüzden fazla çizim ve desen vardı.

Nazca çizimlerinin olduğu bölge çok az yağış aldığı için, çizgiler bin yıl boyunca korunmuştu. Bazı çizimlerin üstüne bir otoyol yapılmış, bazıları üstünden geçen arabalar nedeniyle hasar görmüş, bazıları da üzerinden geçen insanlar yüzünden aşınmışlardır. Ancak çizimlerin çoğu hâlâ bozulmamıştır. Çizimlere bakın. Bunların neler olduklarını söyleyebilir misiniz?

Güney Amerika'daki Nazca çizimleri

Peki, Nazca halkı bu çizimleri nasıl yapmıştı? Sonuçta uçmaları mümkün değildi. Bitmiş çizimlerinin neye benzediğini görmek için havadan bakamazlardı. Toprağa çizim yapmak gözleriniz kapalı çizmeye benziyor olmalıydı. Sizce bu resimleri gözleriniz kapalı çizebilir miydiniz? Bitirdiğinizde büyük olasılıkla kuşa benzemezdi.

Nazca çizimlerinin gizemini çözmeyi hiç kimse başaramadı. Yapabileceğimiz en iyi tahmin, Nazca halkının matematiğinin çok iyi olduğudur. Hesaplamaları sonucu, her çizginin ne uzunlukta olacağını, nerede döneceğini ve diğer çizgiyle nerede kesişeceğini çözmüş olmalıydılar. Başka bir teoriye göre ise, Nazca sanatçıları çizim yaparken yıldızların konumundan yararlanıyorlardı. Ne var ki Nazca uygarlığı yaklaşık 1.500 yıl önce sona erdi. Bu yüzden bu sorunun cevabını asla öğrenemeyeceğiz.

Olmeklerin Kafaları

Güney Amerika'nın hemen üzerinde Orta Amerika vardır, kimi zaman *Mezoamerika* da denir. Daha önce, *Mezopotamya*'nın "nehirler arasında" anlamına geldiğini, çünkü *potamya*'nın "nehirler" ve *mezo*nun da "arasında" demek olduğunu gördük. (Hipopotamı hatırlıyor musunuz? *Hipo* "at", *potam* da "nehir" demektir, dolayısıyla *hipopotam* "nehir atı" anlamına gelir!) *Mezo* "arasında" anlamına geldiği için, *Mezoamerika* da "Amerikalar arasında" anlamına gelir. Orta Amerika, Kuzey Amerika ile Güney Amerika arasındadır.

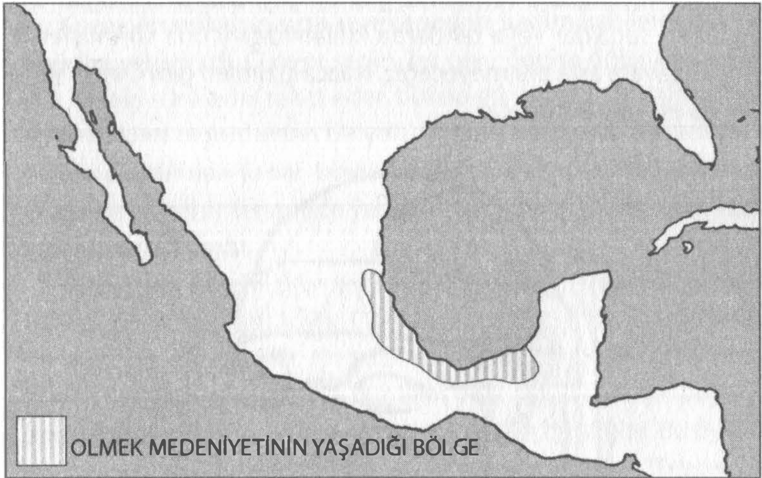
Olmekler Orta Amerika'daki ilk uygarlıktı. Günümüzde Meksika dediğimiz ülkede, yine günümüzdeki adı San Lorenzo olan büyük bir şehir inşa ettiler. Şehir çok büyük bir tepenin üstüne kurulmuştu. En önemli insanlar, yani liderler, rahipler ve zenginler yukarıdaki şehirde yaşardı. Yoksullar ve çiftçiler ise aşağıda, tepenin dibindeki ovada yaşarlardı. Ovada ekin yetiştirir, önemli insanların yemesi için yukarı gönderirlerdi. Eğer Olmekseniz, zengin biri olmak yoksul olmaktan çok daha keyifli bir şeydi.

Tepenin üstündeki şehrin merkezinde Olmekler toprak ve kilden çok büyük bir piramit inşa ettiler. Platform o kadar yüksek-

teydi ki kilometrelerce uzaktan bile rahatça görülebilirdi. Piramidi inşa etmek için kullanılan her bir kil parçası tepeye sepetler içinde çekilmek zorundaydı. Tıpkı Mısırlıların taş piramitlerini taş blokları birer birer taşıyarak yapmaları gibi, Olmekler de toprak piramidi sepet sepet taşıyarak yaptılar.

Bu toprak ve kilden yapılma piramidin tepesine Olmekler tanrıları için bir tapınak inşa ettiler. Tapınak bütün şehirdeki en yüksek yerdi. Olmek tanrılarının isimlerini bilmesek de neye benzediklerini biliyoruz. Bir tanesi tüylü bir yılana benzerdi. Başka biri yarı insan, yarı jaguardı. Bir üçüncüsü de şelalelerde yaşayan cüce benzeri bir yaratıktı.

Olmeklerin tapınağı çok uzun zaman önce yok oldu. Fakat tapınağın etrafındaki heykeller hâlâ duruyor. Bunlar insan değil, kafa heykelleridir.

Orta Amerika

Olmek kafaları büyük ihtimalle önemli hükümdarların heykelleridir. Ancak bu taş heykellerden hiçbirinin vücudu yok. Sanki taştan dev bir insan boynuna kadar toprağa gömülmüş gibi, kafalar doğrudan toprağın üstünde duruyor. Ve kafalar da muazzam bü-

yüklükte: Üç metre boyundalar. Bu bildiğimiz en uzun boylu insanın boyundan daha fazla ve muhtemelen evinizin tavanından da daha yüksektir. Kafaların gözleri kafanızdan daha büyük. Burunları ellerinizden çok daha büyüktür! Eğer birinin yanında dursanız başınız ancak yanağına kadar gelir.

Ya bu kocaman kafaların bedenleri olsaydı? Dört katlı bir bina yüksekliğinde taştan devler olurlardı. Ellerinin üzerine oturabilirdiniz. Bir yetişkinin kafası dizlerine bile gelmezdi.

Bu kocaman kafalar, kilden yapılma piramidin tepesindeki tapınağın etrafında bir çember oluşturur. Bunlar ne amaçla yapılmıştı? Gerçekte bunu kimse bilmiyor. Belki de Olmekler, Mısırlılar gibi hükümdarlarının tanrı olduğuna inanmış ve onları onurlandırmak istemişlerdi. Belki de hükümdarlarını hatırlamak için bu dev kafaları oymuşlardı. Bu, bizim liderlerimizin isimlerini havaalanı, yol ve binalara vermemiz gibi bir şey. Bazı arkeologlar dev kafaların sunaklar veya tahtlarda kullanıldığını öne sürmüşlerdir. Ancak cevabı asla bilemeyeceğiz. Nazca çizimleri gibi Olmek kafaları da esrarını koruyacak.

Bir Olmek Kafası

Tavşan Güneşi Vurur

Şimdi Orta Amerika'dan Kuzey Amerika'ya geçelim. Günümüzde Kuzey Amerika'da Kanada ve Birleşik Devletler vardır. Ancak eski zamanlarda bu büyük kıtanın dört bir yanında kabileler dolaşırlardı.

Havanın çok soğuk olduğu iyice kuzeyde, eski Kuzey Amerika halkı hayatta kalmak için avlanır ve balık tutardı. Hava soğukluğu ekin yetiştirmeye uygun değildi, bu nedenle etraflarındaki fok, kutup ayısı, kuş ve ren geyiği (Kanada geyiklerine veya antiloplara benzerler) gibi hayvanları tuzak kurup avlarlardı. Kuzeyde yetişen özel yosun ve liken türlerini toplayıp yerlerdi. Hatta en cesurlarından bazıları posttan yapılma kayıklarla buzlu denizlere açılıp balık tutar, balinaları kovalarlardı. Bir balinadan bir köyü doyuracak kadar et çıkabilirdi. Yağı da yağ lambalarında kullanılırdı.

Kuzey Amerika'nın orta kısımlarındaki kadim kabileler mısır ve buğday yetiştirirdi. O çayır senin, bu çayır benim dolanan çok büyük bufalo sürülerini takip eder, bufalo eti yerlerdi (bufalonun dili en sevdikleri organlardan biriydi). Kıyafet, battaniye ve çadırlarını bufalo postundan yapar, boynuzlarından da bıçak imal ederlerdi. Okyanus ve nehir kenarında yaşayan kabileler de balık tutar, tuzak kurarak avlanırlardı.

Eski Kuzey Amerikalılar tek bir yerde yerleşip ev sahibi olmadılar. Göçebeler gibi yaşadılar. Oradan oraya göç edip, toprak onlara ne verdiyse onu yediler. Ne yazılı kayıt tuttular ne de arkalarında büyük taş yapılar bıraktılar. Bunların yerine, yüzlerce yıl boyunca anne babalardan çocuklara aktarılan öyküler bıraktılar. Bu öykülerin birçoğu doğa hakkında bir şey açıklamaya çalışır. "Tavşan Güneşi Vurur" öyküsü tavşanların neden bu kadar ürkek olduklarını anlatır.

Yazın en sıcak günüymüş. Güneş ışınları toprağı kavuruyormuş. Otlar sıcaktan pörsümüş. Hayvanlar koşup avlanamayacak veya oynayamayacak kadar terlemiş ve bitap

düşmüşler. Gölgelere uzanmış, güçlükle nefes alıyor ve güneşin batmasını diliyorlarmış.

Tavşan bütün gün su bulmaya çalışmış. Rastladığı bütün su birikintileri çamura dönmüş, hatta dere bile damla damla kuruyup gitmiş. Tavşanın dili damağı, hatta gözleri bile kurumuş! Kuru dere yatağının ortasına oturup güneşe haykırmış: "Parlamayı bırak artık! Her şeyi kurutuyorsun, biraz serinlememiz lazım!"

Fakat güneş tavşanı hiç dikkate almadan parlamayı sürdürmüş. Toprak kurumaya devam etmiş, tavşan da gitgide daha çok terleyip susamış.

"Güneşe bir ders vermek lazım," diye söylenmiş tavşan. "Ben bilirim yapacağımı. Okumla yayımı alıp güneşin her sabah doğduğu doğuya gideceğim. Ve yarın sabah güneş kendini gösterdiğinde onu vuracağım!"

O günlerde, güneş yavaş yavaş doğmuyor, büyük bir sıçramayla dünyanın kıyısından gökyüzüne bir anda atlayıveriyormuş. Tavşan da güneşin tam ortasına bir ok atabileceğinden eminmiş. Böylece oklarını ve yayını kaptığı gibi doğuya doğru hoplaya zıplaya gitmiş. Bir yandan da bir şarkı tutturmuş:

Tavşan, tavşan, büyük tavşan,
Güneşin düşmanı tavşan
Güneş benim gücümü görecek.
Savulun yoldan! Tavşan geliyor!

Dünyanın kıyısına ulaştığında, bir ağacın altına oturup beklemeye koyulmuş. Hava kararmış. Tavşan elinde yayıyla bütün gece beklemiş.

Sabahleyin güneş dünyanın kıyısından göğe fırlayınca kahkahalarla gülüp etrafına bakınmış. Tavşan hemen ayağa fırlamış ve güneşin tam ortasına bir ok atmış.

Ok derhal güneşte büyük bir delik açmış. Delikten dünyanın dört bir yanına ateş dökülmüş. Tavşanın yanındaki ağaç tütmeye ve çatırdamaya, ayaklarının dibindeki otlar alev alev yanmaya başlamış. Tavşanın kürkü de tutuşmuş. Tavşan panik içinde ok ve yayını fırlatarak koşmaya başlamış. Koşarken de şöyle seslenmiş:

Tavşan güneşi vurdu
Yangın bütün dünyaya yayıldı
Dikkat edin alevlere,
Savulun yoldan! Yangın geliyor!

"Buraya gel!" demiş cılız bir ses. "Çabuk ol! Altıma girersen güvende olursun! Ben o kadar küçüğüm ki yangın üzerimden sıyırıp geçer."

Tavşan kafasını çevirip baktığında ufacık, yeşil bir çalılık görmüş. Hemen sıçrayıp çalılığın altına girmiş, kafasını patileri arasına almış ve burnunu toprağa gömmüş. Yangın üzerinden muazzam bir gürlemeyle geçip gitmiş. Gürültü yavaş yavaş kesildiğinde tavşan burnunu çalılığın altından çıkarıp etrafına bakınmış. Yangın sönmüş fakat dünya yanıp kül olmuş. Artık çalılık da yeşil değil sapsarıymış. Biz bugün bu bitkiye sarı çalılık deriz, çünkü büyürken yeşil olduğu halde güneş vurduğunda sararır.

Tavşan sessizce süzülüp gitmiş. Bugün bile güneş ışığı üzerine vurduğunda kaçıp saklanır. Güneşe gelince; o bir daha asla eskisi gibi gözü pek olmamış. Artık dünyanın kıyısından göğe bir anda atlayıvermek yerine, yavaş yavaş, elinde ok ve yayıyla tavşan var mı diye etrafına bakınarak, dikkatle süzülür olmuş.

Önemli Not: Güney, Orta ve Kuzey Amerika yerlilerine dair ayrıntılı bilgilerimizin çoğu ortaçağdan kalmadır. Mayalar, Aztekler, İnkalar, Kuzey Amerika yerli kabileleri ve Güney Amerika yerlileri Dünya Tarihi'nin ikinci cildinde daha ayrıntılı olarak ele alınacak, çünkü uygarlıkları çoğu zaman zirve noktasına MS 400'den sonra ulaşmıştır. Daha sonraki konulara bir temel oluşturabilmek için, bu bölüm (biraz kronolojik sıranın dışında olmak üzere) Amerika kıtasına giriş niteliğindedir ve kıtanın en anılmaya değer kabilelerine ışık tutar.

Nazca medeniyeti MÖ 200 civarında gelişti. Olmek medeniyeti de MÖ 1200-900 yılları arasında gelişti (aşağı yukarı Asur genişlemesine, Yunan Karanlık Çağları'na ve Mısır Yeni Krallığı'na karşılık gelir.)

27

Roma'nın Yükselişi

Romulus ile Remus

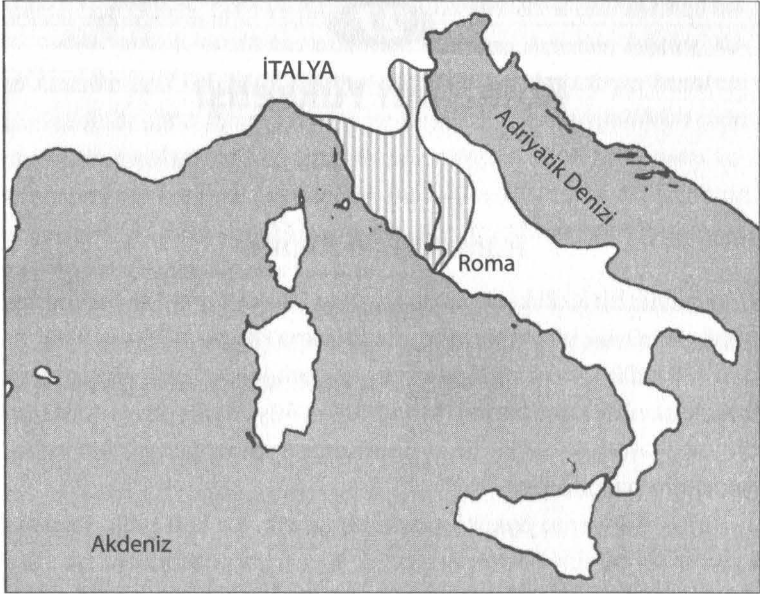
Asur büyük bir krallık olmasına rağmen Babil tarafından fethedildi. Babil de büyük bir imparatorluk olmasına rağmen Persler tarafından fethedildi. Pers ve Yunan imparatorlukları da büyüktü, fakat Büyük İskender tarafından fethedildiler. Büyük İskender muazzam bir imparatorluk kurdu, fakat ölümünden sonra generalleri imparatorluğu parçaladılar.

Antik dünyanın öyküsü böyle bir şeydir. Bir kral gelir, savaşlar kazanır ve büyük bir imparatorluk kurar. İmparatorluğu bir süre devam eder ama ardından gelen krallar yavaş yavaş hâkimiyeti yitirirler. Sonra başka bir ülkenin başka bir kralı aynı şeyi yapar ve başka bir imparatorluk kurar. Bir süre sonra o imparatorluk da parçalanır. Bu olay sürekli yinelenir durur.

Bu yüzden şimdi *başka* bir büyük imparatorluğu öğrenecek olmamıza şaşırmazsınız herhalde. Ancak bu imparatorluk daha önce okuduğumuz bütün imparatorluklardan daha büyük ve güçlüydü. Büyüklüğü İskender'in imparatorluğunu geçti ve çok daha uzun sürdü. Aslına bakarsanız, yüzlerce yıl sürdü. Bu imparatorluk yıkıldıktan bin yıl sonra bile insanlar hâlâ onun dilini öğreniyor, kitaplarını okuyor ve yönetim şeklini uyguluyorlardı. Bu imparatorluğun adı Roma'ydı.

İlk başlarda Roma İtalya'nın tepeleri üzerinde kurulmuş küçücük bir köydü. Yunanistan'dan batıya giderseniz, Akdeniz'e doğru uzanan, çizmeye benzer bir kara parçası görürsünüz. Buna *yarımada* denir, çünkü suya doğru çıkıntı yapar. Bu yarımada İtalya'dır.

Roma'da yaşayan insanlar köyün kökeniyle ilgili aşağıdaki öyküyü anlatırlardı:

Roma ve Etrüsk Hâkimiyeti Altındaki Bölge

Bir zamanlar Numitor adında büyük bir kralın, güçlü, sağlıklı, Romulus ve Remus adlarında ikiz torunları varmış. Ne var ki Numitor'un kardeşi ona komplo kurup tahtını elinden almış. Bu kötü kalpli kral, meşru kral olduğunu iddia edebilecek herkesten kurtulmak istiyormuş.

"Bu bebekler büyüyüp tacımı elimden alabilir!" demiş. "Bunları Tiber Nehri'ne bırakın!"

Bunun üzerine bir hizmetçi çocukları alıp ırmağa götürmüş. Ancak kız bebeklere acıdığından onları bir sepete koyup akıntıya bırakmış.

Sepet nehirde sulara kapılıp gitmiş, ta ki nehir kenarındaki bir incir ağacının köklerine takılana kadar. Bu, iki çocuğun sonu olabilirmiş fakat bir dişi kurt onların ağladıklarını duymuş. İncir ağacının gövdesinin etrafına dikkatle bakınca, içinde bebekler olan sepeti görmüş.

Kurdun kendi yavruları varmış. Bu aç bebeklere acıdığından sepeti kıyıya, oradan da kendi inine sürüklemiş. Orada, bebekleri kendi yavrularıyla birlikte büyütmüş.

Bir gün kayıp bir kuzuyu arayan bir çoban, kurdun ininin etrafındaki çalılıktan gelen bir mırıltı, ardından da agulama sesi duymuş. Birkaç dalı yana itince, yavru kurtların arasında oynayan iki gürbüz ve mutlu çıplak bebek görmüş. Çoban ile karısının çocukları yokmuş. Bu yüzden bebekleri eve götürmüş, ikisi bebekleri yetiştirmişler. Çocuklar büyüyünce boylu poslu, yakışıklı delikanlılar olmuşlar.

Romulus ile Remus büyüyünce, yıllar önce sepetlerinin karaya oturduğu incir ağacının yanına gitmişler. Etraflarına bakınınca yedi tepeyi görmüşler. "Burası bir kasaba kurmak için ideal bir yer," demişler. "Bu yedi tepenin üzerine kurulan bir kasaba güçlü ve saldırılara karşı dayanıklı olur!" Böylece bir kasaba inşa etmeye koyulmuşlar.

Romulus ile Remus

Romulus da kendini bu yeni kasabanın kralı ilan etmiş. Etrafına bir duvar çekmeye karar vermiş. "Bu sur bizi güvende tutacak!" demiş. "Duvarıma tırmanmaya kalkan her kim olursa olsun anında öldürülecek!"

Gel gör ki Remus kardeşine kızmış. Şöyle düşünmüş: "Biz bu kasabayı beraber inşa ettik! Neden buranın hükümdarı Romulus oluyor ki? Lider ben olmak istiyorum." Böylece duvara yaklaşıp üstünden kolayca atlamış.

"Bu nasıl bir duvar böyle?" diye dudak bükmüş. "Herkes üzerinden atlayabilir. Sen bu kasabayı nasıl güvende tutacaksın ki?"

Romulus o kadar kızmış ki kılıcını çekip kardeşini oracıkta öldürmüş. Sonra da kasabaya kendi ismini, yani Roma adını vermiş. O Roma'nın ilk kralıymış.

Bu öykü size neyi hatırlatıyor? İlk krallıkların hükümdarlarından biri olan Sargon'un öyküsünü hatırlıyor musunuz? Bir sepetin içinde nehir sularıyla sürüklenip gitmişti, ta ki birisi onu kurtarana dek. Kiros'u hatırlıyor musunuz? O da ormanda çobanlar tarafından yetiştirilmişti. Eski insanlar kralları hakkındaki bu gibi öyküleri severlerdi. Bu öyküler kralları daha da efsanevi gösterirdi, tıpkı masallarda her şeyi yapabilen kahramanlar gibi.

Roma'nın Gücü

Romulus ile Remus efsanesinde Romulus'un Roma'nın ilk kralı olduğu anlatılır. Eski Roma hakkındaki diğer öykülerde onun Roma'nın yedi kralından ilki olduğu söylenir. Bu krallar İtalya'da yaşayan diğer kabilelerle savaştılar. Roma'nın daha da büyüyüp güçlenebilmesi için hep daha çok toprak ele geçirmek istediler.

En önemli İtalyan kabilesi Etrüsklerdi. Etrüskler, Roma'nın kuzeyinde, İtalya'nın tepe ve dağlarında yaşarlardı. Müzik ve sanat-

tan hoşlanır, resim yaparlardı; bu resimleri günümüzde de görebiliriz. Etrüskler bunların yanı sıra ekin yetiştirir, metalden silah ve mücevher üretir, Yunanistan ile İtalya arasında gemiyle ticaret yaparlardı. Bu yolculuklar sırasında Etrüskler Yunan alfabesini kullanmayı ve Yunan tanrılarına tapmayı öğrendiler.

Roma kralları Etrüsklerle savaştılar. Ancak aynı zamanda onlarla ticaret yapıp, onlardan bir şeyler öğrendiler. Etrüskler Romalılara Yunanlılar gibi giyinmeyi, Yunan tanrılarını öğrettiler. Romalılar Etrüsklerden resim yapmayı ve müziği de öğrendiler. Ve mor bordürlü özel bir kaftan olan *ihram* giyen Etrüsk krallarının âdetlerini de benimsediler. Mor renk herkese kralın ne kadar önemli olduğunu gösterirdi.

Etrüsk kralları, kraliyet gücünün bir sembolü olarak, içinde bir balta bıçağı olan, bir asa demeti taşırlardı. Asalar kralın hatalı davrananları cezalandırma gücü olduğunu, balta bıçağı da çok kötü şeyler yapan insanları öldürebileceğini gösterirdi. *Asalar demeti* denilen bu güç sembolünü Romalılar sevdiler. Çok geçmeden Romalı krallar da Etrüsk kralları gibi mor bordürlü ihram giymeye ve asa demeti taşımaya başladılar. Eski bir on sentiniz var mı? Arkasına bakarsanız bir asa demeti resmi görürsünüz.

Amerikan mahkeme salonları ve devlet dairelerinde günümüzde bile bazen bu Roma sembolü kullanılır. Bu yerlerde hâkimlerin suçluları cezalandıracak güçleri olduğunu göstermek için bir asa demeti bulunur. Birleşik Devletler Kongre Binası'ndaki mahkeme salonunun duvarında, Amerikan bayrağının iki yanında, iki asa demeti yer alır.

Asa demeti kralın ne kadar güçlü olduğunu gösterirdi. Ancak yedi kraldan sonra, Roma halkı kralın çok fazla gücü olduğuna karar verdi. Monarşiden –kralın başta olduğu yönetim biçiminden– hoşlanmıyorlardı. Roma'nın, halkın kanun yapımına katkıda bulunabildiği ve liderlerini seçebildiği bir yer olmasını istiyorlardı.

Halkın kanunların yapımına ve lider seçimine katkıda bulunmasını isteyen Yunan şehrini hatırlıyor musunuz? Atina şehri, halkın yasalar ve liderler için oy kullanabildiği bir demokrasiydi. Ne

var ki Roma, Atina gibi bir demokrasi olmadı. Atina'da köle olmayan bütün erkekler kanunlar ve liderler hakkında oy kullanabilirlerdi. Ancak Roma'da yalnızca *patrisyen* (soylu) denilen zengin ve nüfuzlu insanlar yönetimde söz hakkına sahipti. Bu soylulardan ikisi, diğer soylular tarafından şehrin liderleri olarak atanırdı. Bunlara *konsül* denirdi. Romalılar, bir kral yerine iki lider olmasının, bir kişinin fazla nüfuz sahibi olmasını önleyeceğini düşündüler. Konsüllerin birbirlerini denetlemesi gerekirdi. Canları ne isterse onu yapamazlardı.

28

Roma İmparatorluğu

Roma Tanrıları

Bir önceki bölümde İtalya'daki Etrüsk kabilelerinin ticaret yapmak için Yunanistan'a gittiklerini gördük. Yunanistan'da Yunan tanrılarını öğrenip Yunan efsanelerini dinlediler. İtalya'ya döndüklerinde ise bu öyküleri Romalılara aktardılar.

Romalılar Yunan tanrılarını benimseyip onlara taptılar. Ancak bu Yunan tanrılarına Roma isimleri verdiler.

Yunan tanrılarının kralı Zeus'u hatırlıyor musunuz? Dünyada Truva Savaşı'nı başlatmak için altın bir elma yapmıştı. Roma'da Zeus'a Jüpiter denirdi. O gökyüzünün, Ay'ın ve havanın, yani rüzgâr, yağmur ve gök gürültüsünün hâkimiydi. Günümüzde güneş sistemimizdeki gezegenlerden birine, tanrıların kralına Romalıların verdiği isme istinaden Jüpiter diyoruz. Mars gezegenine de, Roma savaş tanrısının ismi verilmiştir. Odysseus'un evine dönmesine engel olmaya çalışan Deniz Tanrısı Poseidon'u hatırlıyor musunuz? Romalılar bu deniz tanrısına Neptün derlerdi. Güneş sistemimizde de Neptün adında bir gezegen vardır.

Romalılar doğal dünyayı açıklamak için tanrıları hakkında öyküler anlatırlardı. Ceres ve kızı Proserpine hakkındaki bir öyküde yaz ve kışın neden her sene geldiği açıklanır.

Bir gün bereket tanrıçası Ceres ile kızı Proserpine ormanda dolaşmaya çıkmışlardı. Ceres nereye adım atsa orada olgun tahıllar bitiyor, ne zaman bir ağaca dokunsa ellerinin altında meyveler oluyordu. Uzun altın rengi saçlarıyla bahar kadar güzel kızı da onu takip ediyordu.

Ceres soğuk bir dereden su içmek için biraz durdu. O su içerken, Proserpine de yakınlardaki güzel bir zambak kümesine doğru gitmişti. Tam zambakları toplamak için eğilmişken aniden altındaki toprak açıldı ve Proserpine ortadan kayboldu. Ceres etrafına bakındı fakat Proserpine'yi göremedi. "Proserpine!" diye seslendi Ceres. "Proserpine! Neredesin?" Ancak yanıt gelmedi.

Ceres on dört gün boyunca kayıp kızını aradı. En sonunda rastladığı bir peri ona fısıldayarak şunları söyledi: "Ben az evvel ölüler diyarı yeraltından geldim. Kızını orada gördüm! Yeraltının kralı Plüton onu karısı yapmak için kaçırmış! Kızını görür görmez âşık olmuş. Yeraltına yürüyerek inebilmesi için de altındaki toprak açılmış."

Ceres bunu duyunca küplere bindi. "Ben ürünlerinin büyümesinde toprağa yardım ettim!" diye bağırdı. "Bana böyle mi teşekkür ediyor? Onu öyle bir lanetleyeceğim ki kuruyup gidecek, üzerinde canlı yetişmeyecek!" Bu sözler ağzından çıkar çıkmaz, etrafındaki ağaçlar kurumaya başladı, yaprakları döküldü. Yeşillikler öldü, çiçekler soldu. Çok öfkeli olan Ceres gökyüzüne, tanrılar kralı Jüpiter'in sarayına kadar çıktı.

Plüton Proserpine'yi kaçırıyor

"Jüpiter!" dedi. "Kızımı geri vermesi için Plüton'u zorla! Eğer yapmazsan, dünyaya bir daha baharın gelmesine izin vermem. Dünyada bir daha asla tahıl, meyve, yeşillik yetişmez. Kızım olmadan benim kalbim nasıl ölü ve katıysa, dünya da daima öyle olur!" Jüpiter bu sözler üzerine düşünmeye başladı.

"Pekâlâ," dedi en sonunda. "Tek bir şartla, Plüton'a kızını serbest bırakmasını söylerim. Kızın ancak Plüton'un sarayında hiçbir şey yiyip içmemişse yeraltından çıkabilir. Fakat Plüton'la birlikte orada bir şeyler yiyip içmişse orada kalmak zorunda."

Birdenbire toprak çatlayıp açıldı ve Proserpine, yanında siyah pelerinli uzun boylu, esmer bir adam, yani yeraltının kralı Plüton olduğu halde belirdi.

"Kızım!" diye bağırdı Ceres.

"Dur, bakalım," dedi Jüpiter. "Proserpine, yeraltındayken bir şeyler yiyip içtin mi?"

"Çok az," dedi kız. "Daha birkaç dakika önce, sadece altı nar tanesi yedim."

"O zaman Plüton'un yanında kalmak zorundasın," dedi Jüpiter. Ancak Ceres pes etmedi. "Eğer kızımı geri almazsam, bir daha asla bahar gelmez," dedi.

Jüpiter durumu dikkatle değerlendirdikten sonra şöyle dedi: "Sadece altı nar tanesi yemiş. O yüzden, altı ay yeraltında Plüton'un yanında kalmalı. Ancak sonraki altı ay yukarıdaki dünyaya gelip annesiyle birlikte yaşayabilir."

Böylece Proserpine yılın altı ayını yeraltında geçirir. Plüton'un sarayındayken annesi Ceres yas tutup ağlar. Ağaçlar yapraklarını döker, yeşillikler solar, çiçekler ölür. Ancak her bahar Proserpine annesine döndüğünde, Ceres mutlu olur. Ağaçlarda yapraklar büyümeye başlar; bitkiler yeşerir, çiçekler filizlenip açar.

Romalı Mühendisler

Küçük Roma şehri Romalılara yetmemeye başlamıştı. Şehir büyüdükçe Romalıların toprağa olan ihtiyaçları arttı. Toprağa sahip olmanın en iyi yolu da diğer şehir ve kabilelerin topraklarına el koymaktı. Dolayısıyla Romalılar komşularına saldırıp topraklarını ele geçirdiler. Daha çok toprak fethettikçe zenginlikleri de arttı. Çok geçmeden Roma bütün İtalya yarımadasına hâkim olmuştu.

Artık Roma İtalya'nın tamamına hükmettiği için, Romalıların yarımadanın bir ucundan diğer ucuna kolayca seyahat edebilmeleri gerekiyordu. Bu yüzden yollar yapmaya başladılar.

Antik dünyadaki yolların çoğu engebeli, delik deşik, kaya ve düşmüş ağaçlarla kapanmış, çamurlu patikalardı. Oysa Romalılar rahat yolculuk edilebilecek yollar inşa ettiler. İlk olarak, geniş bir hendek kazıp kumla doldurdular. Sonra kumun üstüne küçük taşlar, taşların üzerine de beton döktüler. Son olarak beton üstüne geniş, düzgün yüzeyli kaldırım taşları döşediler. Romalılar yolların yanına taştan sütunlar koyup üzerine şehirler arasındaki mesafeleri yazdılar. Bir Roma yolunda seyahat eden bir kişi bu *kilometre taşlarına* bakarak tam olarak ne kadar daha gitmesi gerektiğini bilirdi.

Romalılar güzel yollarıyla ünlendiler. Roma yollarının en ünlüsü Appia Yolu'ydu. Bu yol Roma'dan İtalya'daki birkaç büyük Roma şehrine giderdi. Appia Yolu günümüzde bile kullanılabilir. Roma yolları o kadar sağlam yapılmışlardı ki yüzlerce yıl dayandılar. Günümüzde İtalya'daki birçok yol eski Roma yollarının izlerini takip eder.

Romalılar betonu kullanan ilk insanlardı. Volkanik kül, su ve kireçten oluşan karışımın taş gibi sertleştiğini keşfetmişlerdi. Büyük taşları betonla birbirine bağlayıp bina ve yollar yaptılar. Romalılar betondan apartmanlar inşa ettiler. Bu antik apartmanlardan bazıları beş katlıydı. Romalı bir yazar, pazaryerinde sahibinden kaçıp bir apartmana dalan bir öküzün gerçek öyküsünü anlatır. Öküz en üst kata kadar durmadan merdivenlerden çıkmış, sonra da bir pencereden aşağı atlamış.

Ne yazık ki bazı apartmanlar çok sağlam değildi; bu binalar çöker, bazen çökme sonucu insanlar ölürlerdi. Diğerleri ise suyu ve tuvaleti olmayan gecekondulardı. Ailenin bütün fertleri bir odada yaşar, çöplerini pencereden aşağı boşaltırlardı.

Roma şehirleri büyüdükçe, insanların temiz suya olan ihtiyacı da arttı. Bunun üzerine Romalılar *sukemeri* adı verilen özel su kanalları tasarladılar. Sukemerleri, üstlerinden su boruları geçen taştan yapılma, dar köprülere benzerdi. Bu kemerli suyolları vasıtasıyla Romalılar elli kilometre uzaktaki kaynaklardan şehirlere su getirebiliyorlardı.

Romalıların içmek ve yemek yapmak, ama aynı zamanda banyo yapmak için de suya ihtiyaçları vardı. Banyo antik Romalılar için çok önemliydi. Çoğu her gün banyo yapardı. Ancak sizin yaptığınız gibi küvette yıkanmazlardı. Bunun yerine, daha çok yüzme havuzlarına benzeyen hamamlara giderlerdi. İnsanlar temizlenmek için hamamlarda toplanırdı. Ciltlerini hayvan yağından yapılma sabunlarla ovar, sonra bunları eğri bıçaklarla kazırlardı. Daha sonra da kemerli suyollarıyla getirilen soğuk veya sıcak suda yüzerlerdi.

İki bin yıldan daha önce yapılmış olmalarına rağmen, günümüzde Roma yollarının, binalarının, hamamlarının ve sukemerlerinin kalıntıları Romalıların yaşadıkları yerlerde görülebilir.

Gladyatörler

Romalılar halka açık gösterilerde birbirleriyle dövüştürülen esirlere *gladyatör* diyorlardı. Bu gladyatörlere dair meşhur bir öykü anlatılır. Öykünün kahramanı Servius hayali bir karakterdir. Ancak antik Roma'da tıpkı onun gibi binlerce adam vardı.

Servius deniz kenarındaki küçük bir köyde yaşayan bir gençti. Günlerini metal işleyerek geçirir, çevresinde yaşayan çiftçiler için saban ve çapa, balıkçılar için de olta iğnesi yapardı. İşini çok severdi. Geceleri arkadaşlarıyla birlikte bir ateşin etrafında oturur, hep birlikte sohbet eder, şarkılar söyler ve öyküler anlatırlardı. Servius çok mutluydu.

Bir gün Servius çapa yapmak için metal ısıtırken, gök gürültüsünü andıran bir ses duydu. Yağmur yağıp yağmayacağını görmek için kafasını kaldırıp baktı. Ancak bu gök gürültüsü değil, atların toynaklarının sesiydi. Huzur dolu köylerinin köşesinden bir grup adam ellerinde kılıç, kalkan ve mızraklarla ortaya çıktı. Miğfer ve kırmızı pelerin giymişlerdi.

"Bizler Romalıyız!" diye bağırdı en iriyarı olanı. "Bu köyü Roma adına alıyoruz! Bize itaat etmek zorundasınız!"

Servius etrafına bakınıp bir silah aradı fakat tek görebildiği duvara asılı bir çapa oldu! Çapayı kaptığı gibi adama fırlattı ama tutturamadı. Diğer iki asker atlarından atlayıp Servius'u arkasından kıskıvrak yakaladılar.

"Sen bizim tutsağımızsın!" dedi iriyarı adam. "Bizimle birlikte Roma'ya geleceksin."

Servius'u bir atın üstüne oturtup, günlerce geniş, taş döşeli bir yoldan götürdüler. Nihayet Servius ileride bir sur gördü. Bu, o güne kadar görmüş olduğu en yüksek surdu. Başka birinin omuzlarına çıksanız bile surun diğer tarafını göremezdiniz.

Askerler onu surlardaki küçük bir kapıdan geçirdiler. Diğer tarafa geçtiklerinde, Servius kendini insanlarla dolu dar, kalabalık bir yolda buldu. Sokağın iki yanında küçük, tahta çardaklar sıralıydı. Çardakların içinde insanlar meyve, pişmiş et, ekmek, lahana, havuç ve sürahiler içinde ucuz şarap satıyorlardı. Çocuklar sokağın ortasında uyuz bir köpeği kovalıyor, sokağın yukarısındaki kadınlar tahta balkonlarda çamaşır asıyorlardı. Servius, bebeklerin ağladığını, erkeklerin bağırdığını, kadınların birbirleriyle konuştuklarını, at ve eşeklerin kişneyip anırdıklarını duyuyordu. Hayatı boyunca hiç bu kadar insanı aynı anda aynı yerde görmemişti.

Yollarına devam ederlerken çok geçmeden sokak genişledi, evler büyüdü. Servius yemyeşil bahçeler, fıskiyeler ve beyaz mermerden yapılma evler görmeye başladı. Buralarda daha az insan vardı ve daha süslü kıyafetler giymişlerdi: kırmızı, mavi bordürlü beyaz ihramlar. Roma'nın merkezine yaklaşıyorlardı. Servius yanında atını süren askerlerden birine,"Beni nereye götürüyorsunuz?" diye sordu.

"Gladyatör okuluna," dedi asker. "Sen iriyarı ve güçlüsün, yüreklisin de. Okuldaki eğitmenler hele bir sana yapman gerekenleri öğretsinler, senden iyi bir dövüşçü olur."

Servius ağzının korkudan kuruduğunu hissetti. Roma'nın kötü şöhretli gladyatörlerini daha önce duymuştu, bunlar tezahürat yapan bir kalabalığın önünde birbirleriyle ve vahşi hayvanlarla dövüşen acımasız adamlardı. "Peki, ya gladyatör olmak istemezsem?" dedi.

"Öyle bir seçeneğin yok," dedi asker. "Sen bizim tutsağımızsın. Ya gladyatör okuluna gidersin ya da ölürsün."

Yüksek bir taş duvarın yanında durdular, iki Romalı Servius'u kapıdan geçirdi. İçerideki büyük avlu gladyatör karşılaşmalarına hazırlanan adamlarla doluydu. Ortada yalnızca bir peştamal giyip kemer takmış bir adam rakibinin üstüne bir ağ atmaya çalışıyor, diğer elinde de üç dişli bir mızrak sallıyordu. Onun karşısındaki adam da elinde küçük bir kılıç sallıyor ve kendini büyük yuvarlak bir kalkanla savunuyordu. Miğferi balık resimleriyle kaplıydı.

"Ağlı adama ağ dövüşçüsü denir," dedi askerlerden biri. "Diğeri balık adamdır. Ağ dövüşçüsü onu ağla yakalayıp mızrağını saplamaya çalışıyor. Şanslıysan, ağ dövüşçüsü olmayı öğrenirsin."

Servius'un dizleri korkudan tir tir titriyordu. Eğitim kampı böyleyse, kim bilir arenada gerçek bir gladyatör karşılaşmasında dövüşmek nasıl olacaktı? Hayatta kalmayı nasıl başaracaktı?

Gladyatör Okulu

Gladyatör okulunda Servius tıpkı hapishane hücresi gibi bir hücrede yaşadı. Ancak her gün gladyatör eğitimi için dışarı çıkarıldı. İlk önce, ne kadar formda olduğunu gösterecek bir testi geçmek zorundaydı. İki eğitmen –yüzlerinde yaralar olan, zırh giyip, kısa, keskin kılıçlar kuşanmış iriyarı adamlar– etrafında döndüler. Onu dürtükleyip, kollarını sıktılar. Sonra otuz metre ilerideki bir direği işaret ettiler. "Şu direğe kadar koşup geri gel bakalım," dedi bir tanesi.

Servius adama kaşlarını çatıp baktı. Dövüşmeyi öğrenmek istemiyordu ama öğrenmezse de öldürülecekti. En sonunda arkasına döndü ve direğe kadar koşup geri geldi.

"Çok iyi," dedi eğitmen. "Peki, dayanıklı mısın değil misin, bir de ona bakalım."

Gün bitene kadar iki eğitmen Servius'u koşmaya, atlamaya, güreşmeye ve tırmanmaya zorladı. Gece olduğunda, Servius kan ter ve çamur içinde kalmıştı ve o kadar yorulmuştu ki hücresine kadar sürüne sürüne zar zor gitti. Ancak testi geçmişti. Ertesi gün Servius beş yeni tutsakla birlikte avluda dikeliyordu. "Sizler gladyatör olacaksınız!" dedi eğitmenlerden biri. "Gladyatörün yeminini arkamdan tekrarlayın! 'Ateşlerde yanmaya, zincirlere vurulmaya, sopalarla dövülmeye ve kılıçla ölmeye söz veriyorum.' Gladyatör olmak şahane bir ayrıcalıktır! Hakikaten çok şanslısınız!"

Servius gergin olsa da belli etmedi. Kendini şanslı hissetmiyordu. Ancak etrafındaki diğer bütün tutsaklar gladyatörün yeminini tekrar ediyorlardı. O yüzden o da yemin etti. Sonrasında ilk eğitim idmanına götürülüp, gladyatör okulunun duvarına dayanmış hasırdan adamlara tahta kılıç salladılar.

Eğitmenler de bir zamanlar gladyatördü. Servius ve diğer çaylaklara kılıçla dövüş hareketlerini öğrettiler. Servius hamleleri öğrendikten sonra diğer öğrenci gladyatörlerden biriyle dövüştü. İkisinde de tahta kılıç vardı, bu yüzden kimse ölmedi. Ancak Servius bir hamleyi yeterince hızlı savuşturamayınca diğer öğrencinin tahta kılıcı yan tarafına çarptı. Günlerce ağrısı geçmedi ama eğitmenler ona gülüp geçtiler. "Dayanıklı olmayı öğrensen iyi olur," dedi içlerinden biri. "Canının yanıp yanmaması bizim umurumuzda değil. Sen dövüşmeye devam et. Arenada dövüşürken bundan çok daha kötü yaralanacaksın."

Arenada! Servius'un kalbi sıkıştı. Arenadaki ilk dövüşünün yalnızca bir hafta sonra olduğunu zaten biliyordu. O, arenada ağ dövüşçülerini kovalayan *sekutor* olacaktı. Gerçek silahları ve zırhıyla, yani kısa, sağlam bir kılıç, büyük bir kalkan ve sol bacağını kaplayan metal bir bacak korumasıyla dövüş antrenmanı yapmıştı.

Kafasına, iki minik göz deliği olan yuvarlak bir miğfer geçirdi. Dışarısını miğferden güç bela görebiliyordu! Ağ dövüşçüsünü nasıl yakalayacaktı ki? Ya ağ dövüşçüsü onu yakalarsa ne olacaktı?

Dövüş günü Servius arenaya, yani Roma surlarının yanındaki büyük boş alana götürüldü. Arenanın etrafını çepeçevre tahta oturaklar kuşatmıştı. Oturaklar kadın ve erkekler, hatta çocuklarla dolup taşıyordu. Hepsi de tezahürat yapıyor, bağırıyor, görünüşe göre bu hoşlarına gidiyordu.

Servius'un eğitmeni miğferini kafasına geçirip zırhını sıktı. "Hakla onu!" deyip Servius'u arenaya itti. Metal miğfer sıcak ve sıkıydı. Servius güç bela nefes alabiliyormuş gibi hissediyordu. Kafasını çevirdiğinde rakibi gözüne ilişti, ağ dövüşçüsü arenanın diğer tarafından kendisine doğru sessizce geliyordu. Ağ dövüşçüsü ağını fırlattı. Servius ağın kalkanına çarptığını hissetti. Kılıcını sallayarak öne doğru ilerlediğinde ağ dövüşçüsü geriledi. Birdenbire dönüp kaçmaya başladı.

Servius, "O da benim kadar korkuyor," diye düşündü. Ağ dövüşçüsünü kovalamaya başladı. Ağır zırhı onu yavaşlatıyordu. Ağ dövüşçüsünün zırhı yoktu.

Aniden ağ dövüşçüsünün ayağı takılıp tökezledi. Daha o farkına bile varamadan Servius tepesinde dikilmişti. Olan bitene inanamıyordu. Karşılaşmayı kazanmıştı! Ayağını ağ dövüşçüsünün göğsüne koydu, etrafına baktı. Kalabalık başparmaklarını aşağı doğru tutmuş yuhalıyordu. Servius bunun anlamını biliyordu. Rakibini öldürmesini istiyorlardı. Ağ dövüşçüsü cesur ve gözü pek birisi olmuş olsaydı, kalabalık ona acıyıp başparmaklarını yukarı kaldırabilirdi. Bu takdirde Servius merhamet gösterir, diğer adamın yaşamasına izin verebilirdi. Ancak kalabalığın istediğini yapması gerekiyordu.

Servius başını eğdi. Ağ dövüşçüsü başparmakların aşağı tutulmasının ne anlama geldiğini biliyordu. Gözlerini kapatmıştı. Ölmek üzere olduğunu düşünüyordu.

Servius geri adım attı ve kılıcını kınına koydu. "Ayağa kalk," dedi. "Seni öldüremem. Ben hayvan değilim! Bir insanı eğlence olsun diye öldürmek yanlış bir şey."

Kulaklarına inanamayan ağ dövüşçüsü ondan sürünerek uzaklaşıyordu. Kalabalık gitgide daha yüksek sesle yuhalıyordu. Kan görmek istiyorlardı! Ancak Servius arkasına döndü ve eğitmenine doğru yürümeye başladı. Cezalandırılacağını biliyordu. Hatta öldürülebilirdi bile. Ancak artık başka bir insanı öldüremeyeceğini biliyordu.

Romalılar muhteşem, güçlü kuvvetli, ama aynı zamanda kana susamış insanlardı. İnsanların acı çektiğini görmekten zevk alır, kan görmek hoşlarına giderdi.

Roma'da yaşayan bazı tarihçiler bu kana susamışlığın yanlış ve kötü olduğunu düşünüyorlardı. Eserlerinde Servius gibi rakibini öldürmeyi reddeden adamlardan söz ettiler. Hatta bazı gladyatörler başka insanları öldürmek zorunda kalmamak için kendilerini öldürmüşlerdi. Romalı filozof Seneca bir arkadaşına yazdığı mektupta şöyle demişti: "Böyle bir şey olduğunda gösteri çok daha harika olurdu, çünkü seyirciler ölmenin öldürmekten daha erdemli bir davranış olduğunu öğrenirlerdi."

29

Roma'nın Kartaca ile Savaşı

Pön Savaşları

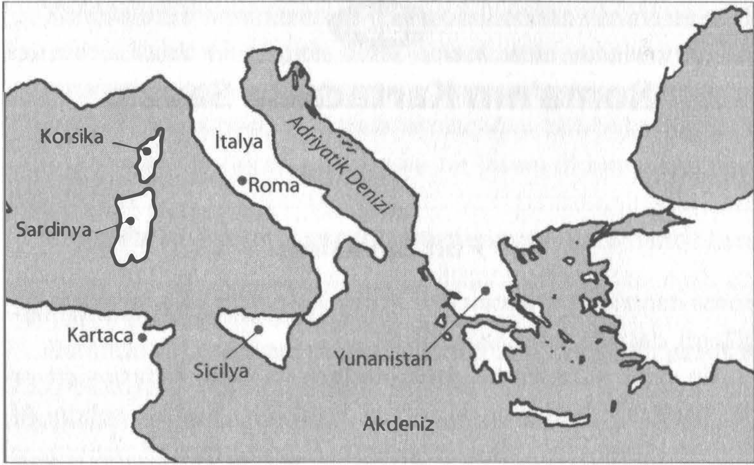
Roma İtalya'nın tamamını aldı. Ancak Romalılar hâlâ memnun değillerdi, daha fazlasını istiyorlardı.

Ne yazık ki başka bir şehir, Kartaca da daha fazlasını istiyordu. Kartaca'yı hatırlıyor musunuz? Fenikeliler Kartaca şehrini Afrika'nın kuzey sahilinde kurmuşlardı. Ticaret gemileri yüzlerce yıl Kartaca'ya girip çıkmıştı.

Kartaca Akdeniz'in etrafındaki şehirlerle ticaret yaparak çok para kazanmıştı. Bu şehirlerle ticarete devam etmek istiyor, Roma'nın yoluna çıkmasını istemiyordu. Ne var ki Romalılar da bu şehirlerle ticaret yapmak istiyor, Kartaca'nın aradan çekilmesini istiyordu. Bu nedenle Roma ile Kartaca savaşmaya başladı. Yıllarca savaştılar. Bu savaşlara Pön Savaşları denildi. MÖ 264'te başladı ve yüz yıldan daha uzun bir süre devam etti, MÖ 146'ya dek sona ermedi.

İlk başlarda Kartaca avantajlıydı çünkü donanması vardı; askerler gemilerle denize açılmayı biliyordu. Roma'nın ise donanması yoktu. Fakat bir Kartaca gemisi İtalya sahilinde karaya oturunca, Romalılar gemiyi söküp, nasıl yapıldığını çözdüler. Kendi gemilerini yapıp, kullanmayı öğrendiler. Çok geçmeden Romalılar deniz savaşında Kartacalılarla boy ölçüşebilir hale geldi.

Ne var ki Kartaca zorlu bir düşmandı. Romalılar onları yenmekte zorlanıyordu. Tanrılarına birçok kurban adayıp zafer kazanmayı dilediler. Hatta bu amaçla Claudius Pulcher adındaki bir Romalı general gemisine kutsal tavuklar bile aldı! Kutsal tavukların ona savaşta şans getireceğini umut ediyordu. Ayrıca tavukların yeme şekline bakarak geleceği öngörebileceğine inanıyordu.

Roma ve Kartaca

Maalesef tavukları deniz tuttu ve hiçbir şey yiyemediler. Bu kötüye işaretti. Claudius Pulcher'in gemisindeki Romalı askerler gitgide daha çok huzursuzlanmaya başladılar. "Tanrılar bize karşı!" diye fısıldadılar. "Tavuklar bir şey yemiyor! Kaybetmeye mahkûmuz!"

Claudius Pulcher'in öfkesi gitgide daha çok arttı. Ne yaparsa yapsın tavuklar yemiyordu. En sonunda dayanamayıp şu emri verdi: "Tavukları gemiden atın!"

Beklendiği gibi bir sonraki savaşta çok kötü bozguna uğradı. Askerlerinin hepsi de, yenilmelerinin nedeninin kutsal tavukları denize atmaları olduğunu düşündüler.

Kartacalılarla Romalılar uzun süre savaştılar. İki taraf da üstün gelemiyordu. Sonra bir gün, Kartacalı generallerden birinin aklına harika bir fikir geldi. Romalılara gemilerle saldırmak yerine fillerle saldıracaktı.

Günün birinde, Romalı askerler İtalya'nın kuzeyini tutan Alplerin eteklerindeki karargâhlarında nöbet beklerken tuhaf sesler duydular. Çadırlarındaki aralıktan girdap yaparak dönen karın ve sisin içine baktılar. Birdenbire karların içinde dev gibi karaltılar belirdi. Yer sarsılıyordu. Vahşi bir fil sürüsü karargâha saldırıyordu.

Romalı askerler dehşet içinde kaçıştılar. Birçoğu hayatı boyunca hiç fil görmemişti. Hem bunlar sıradan filler de değildi. Savaş için özel eğitilmişlerdi. Saldırmaları söylendiğinde, kulaklarını iyice açıyorlar, öyle ki kafaları daha da büyük görünüyordu. Kafaları ve kulakları, daha korkunç görünmeleri için kırmızı, beyaz ve sarıya boyanmıştı. Bazıları Roma birliklerine ok yağdıran silahlı Kartacalı askerlerle dolu arabaları çekiyor, bazıları da sırtlarında içinde askerlerin olduğu tahta kutular taşıyordu.

Romalılardan bazıları karşı koymaya çalıştılar. Atlarına bindiler, ortalığı gümbür gümbür inleten hayvanlarla kafa kafaya çarpışmaya hazırlandılar. Gel gör ki atlar dehşete kapılmıştı. Üzerlerindeki Romalı askerlerle karanlığın içine doğru dörtnala kaçtılar.

Bu saldırıyı planlayan Kartacalı generalin adı Hannibal'di. Hannibal, Kartaca'yla Roma arasındaki savaşın açmaza girdiğini, kimsenin kazanamadığını görmüştü. Dolayısıyla iki donanma birbiriyle savaşırken, Hannibal ordusuyla kırk tane fili Akdeniz'in kıyısından kara yoluyla götürdü. İtalya'ya dağlardan inerek Romalıları şaşırttı. Hannibal'in akını MÖ 218'de gerçekleşti.

Hannibal filleriyle İtalya'ya girer girmez, köyleri yakıp yıktı, ardında birçok ölü bıraktı. Romalılar dehşete kapılmışlardı. Hem Hannibal'in Roma'yı da yakmasından korkuyorlardı.

Derken Scipio adında bir Romalı general, Hannibal'i ve adamlarını yenmek için bir plan yaptı. En iyi Romalı askerleri toplayıp Kartaca'ya doğru denize açıldı ve şehre saldırdı. Kartaca şehri böyle bir saldırıyı beklemiyordu. Ayrıca en iyi Kartacalı askerlerin hepsi İtalya'daydı. Kartaca halkı Hannibal'e bir mesaj gönderdi: "Kartaca'ya dön, bize yardım et!"

Hannibal İtalya'dan ayrılıp, memleketini savunmak için Afrika Denizi'ne açıldı. Ne var ki askerleri İtalya'da kasabaları yakıp yağmalamaktan o kadar bitkin düşmüşlerdi ki bozguna uğradılar! Hannibal de kaçıp Anadolu'da saklandı.

Kartacalı general Hannibal

Sonunda Kartaca şehri Roma'ya teslim olmak zorunda kaldı. Hannibal Anadolu'dayken haberi aldığında zehir içti. Muhteşem şehri Kartaca'nın, fillerinden korkan Romalılar tarafından yenilmesi düşüncesine dayanamamıştı.

Önemli Not: Birinci Pön Savaşı MÖ 264-241'de; İkinci Pön Savaşı da MÖ 218-202'de yapıldı.

30

Hindistan'a Arilerin Gelişi

Ganj Nehri'nde Yaşam

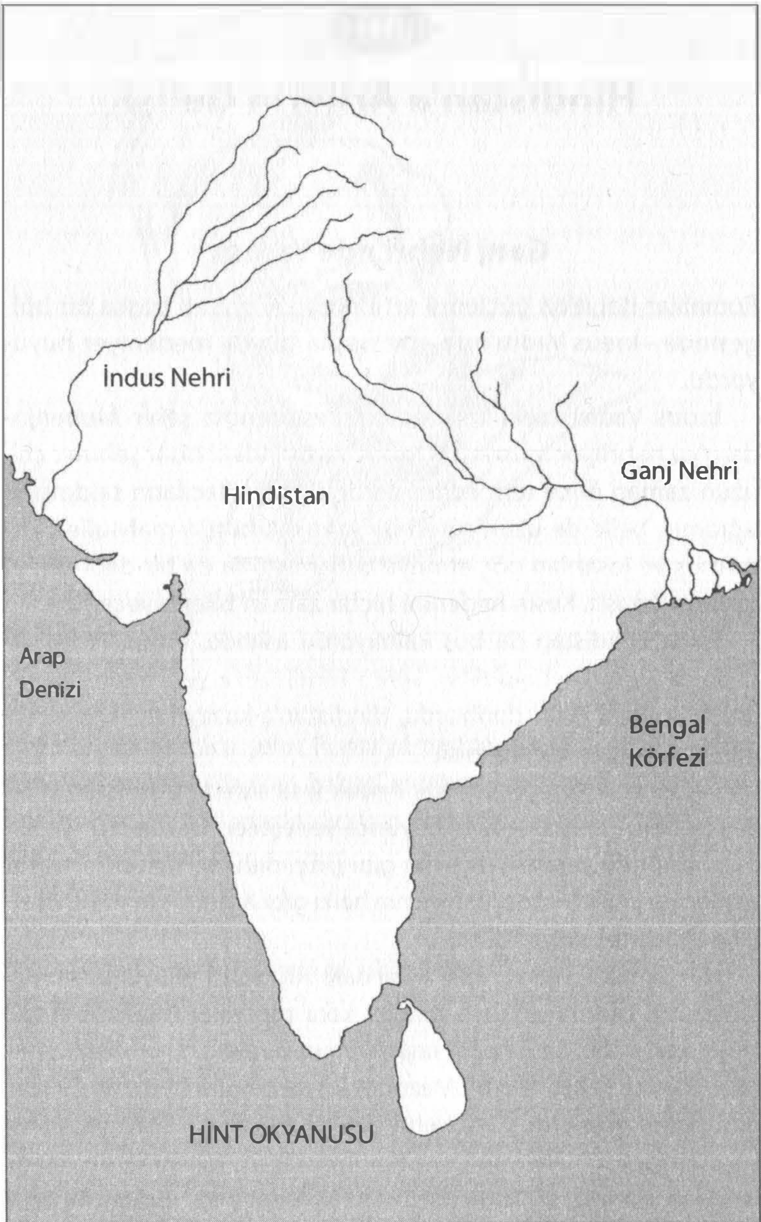
Romalılar İtalya'da güçlerini artırırken, dünyanın başka bir bölgesinde –İndus Vadisi'nde– bir başka büyük medeniyet büyüyordu.

İndus Vadisi'ndeki terk edilmiş esrarengiz şehir Mohenjodaro'yu hatırlıyor musunuz? İndus Vadisi'ndeki hisar şehirler çok uzun zaman önce terk edilmişlerdi. Belki istilacıların saldırısına uğramış, belki de uzun süren bir kuraklık bütün mahsulleri kurutmuş ve insanları göç etmeye zorlamıştı. Ya da bir deprem hisarları yıkmıştı. Kesin nedenini hiçbir zaman bilemeyeceğiz.

Fakat Hindistan da boş kalmıyordu aslında. İndus Vadisi'nin halkı ortadan kaybolduktan sonra Hindistan'a yeni yerleşimciler geldi. Bunlara *Ariler* deniyordu, Hindistan'a kuzeyden, *Asya* dediğimiz bölgeden gelmişlerdi.

Önceleri Ariler göçebeydi. Ancak kısa sürede Hindistan'ın iki büyük nehri, İndus ile Ganj boyunca yerleştiler. Mezopotamya'nın ilk köylerinde yaşayan insanlar gibi çiftçi oldular. Yemek için ekin ektiler. Ve antik Mezopotamya'nın halkı gibi Ariler de hayvan, özellikle at ve inek yetiştirdiler.

Her yıl Ganj Nehri, tıpkı Mısır'daki Nil Nehri gibi taşar ve yakınlardaki bütün tarlalara zengin, kara topraklar bırakırdı. Antik Hindistan halkı Ganj Nehri taşkınlarının bıraktığı topraklarda harika ürünler yetiştirirlerdi. Mezopotamyalılar gibi buğday, Çinliler gibi pirinç ekerlerdi. Ganj Nehri olmasa Hindistan halkı yaşamını sürdüremezdi. Nehirlerini, ana tanrıları, Yaşam Tanrısı Şiva'nın sağladığına inanırlardı. Antik Hindistan halkının Şiva ve Ganj ile ilgili anlattığı öykü şöyledir:

İndus Nehri
Ganj Nehri
Hindistan
Arap
Denizi
Bengal
Körfezi
HİNT OKYANUSU

Hindistan

Bir zamanlar Nehir Tanrıçası Ganga göklerde yaşardı. Yeryüzüne hiç inmez, göklerde dans eder, bulutlarda yaşayan herkese su getirir, ama yeryüzündekileri görmezden gelirdi.

Hindistan'ın ulu kralı Bhagiratha gün geçtikçe daha çok kaygılanıyordu. Halkı su olmadan nasıl yaşardı? Kuşkusuz Ganga göklerden inip yeryüzünde yaşayan insanlara su getirmeliydi. Ne var ki Ganga aşağı inmeyi reddediyordu. Suyuyla birlikte yukarda göklerde yaşıyor, Hindistan halkını susuz bırakıyordu.

Kral Bhagiratha Yaşam Tanrısı Şiva'ya seslendi. "Şiva!" diye haykırdı. "Susuzluktan ölüyoruz! Lütfen, lütfen Ganga'yı yeryüzüne gönder."

Şiva, Bhagiratha'nın yakarışlarını duyunca, Ganga'yı tahtına çağırdı. "Ganga," dedi. "Yeryüzündeki insanlar susuz kalmış. Yeryüzüne inip onlara su götürmen lazım!"

Ganga itiraz etti. "Götürmeyeceğim!" dedi. "Burada, en sevdiğim yer olan göklerde kalacağım. Yeryüzündeki insanlar başlarının çaresine baksınlar."

"Ama ben sana emrediyorum!" dedi Şiva. "Bana itaat etmek zorundasın."

Bunun üzerine Ganga küplere bindi. "Yeryüzüne inmek mi?" diye bağırdı. "Tamam, yeryüzüne inerim ama oradaki herkesi de boğarım!" Bir bulutun tepesinde dengesini sağlayıp, sularını bütün yeryüzünü basacak bir şiddetle atmaya hazırlandı.

Fakat Şiva Ganga'nın yapmak üzere olduğu şeyi görünce, onun önünden yeryüzüne atladı. Ganga kafasının üstüne düştü ve bütün ağırlığı, dünyadaki mutsuz insanlar yerine Şiva'ya geldi. Şiva'nın kafasının altından yedi dere çıkıp, altındaki susuz topraklara girdi. Yedi dere birleşip güçlü bir nehir oldu: Ganj Nehri. Ve Ganj Nehri kıyılarında yaşayan bütün insanlara yaşam ve bereket getirdi.

Şiva ve Ganga'ya inanan insanlara *Hindu*, dinlerine de *Hinduizm* denirdi. Eski Mısırlılar gibi, Hindular da birçok farklı tanrıya taparlardı. Ancak bütün Hindular Ganj Nehri'ne tapardı. Günümüzde Hindu hacıları hâlâ Ganj kıyılarına gelirler. Hava kararırken yaktıkları mumları suya koyar ve nehir tanrıçası Ganga'ya dua ederler.

Antik Hindistan'da Kastlar

Antik Hindistan halkı Şiva, Ganga ve diğer birçok tanrıya tapardı. "Hinduizm" adlı dinlerine göre yeryüzünde yaşamı bu tanrılar yaratmıştı. Kutsal kitapları Rig Veda'da yaşamın başlangıcıyla ilgili bir öykü vardı. Rig Veda'da şöyle yazılıydı:

Çok ama çok uzun zaman önce, bütün evrende yalnızca dev gibi bir adam yaşardı. Adamın adı Purusha'ydı. Bin tane kafası, gözü ve ayağı vardı. Tanrılar bu adama bakıp şöyle dediler: "Haydi bu dev adamdan bir dünya yapalım!"

Bunun üzerine tanrılar Purusha'nın kafasını gökyüzüne, gözlerini güneşe, bacaklarını da yeryüzüne dönüştürdüler. Nefesi rüzgâr oldu. Vücudundan dört çeşit insan yaptılar.

İlk ve en önemli insan grubu rahipler, yani Brahmanlardı. Bunlar Purusha'nın ağzından çıktılar. Zeki ve akıllılardı; Hindistan'ın en onurlu insanları oldular. En lezzetli yiyecekler, en iyi giysiler ve en büyük evler onlara verildi.

Tanrılar Purusha'nın kollarından ikinci insan grubunu yarattılar: soylu savaşçılar. Savaşçılar yeryüzüne güçlü, güzel atlar üzerinde indiler. Onların görevi, rahipleri düşmanlardan korumak ve Hindistan'ı yönetmekti. Onların da güzel yiyecekleri ve güzel giysileri vardı ama giysileri rahiplerinki kadar iyi değildi.

Sonra tanrılar Purusha'nın dizlerinden tüccar ve çiftçileri yarattı. Tüccarlar mal alıp sattı, çiftçiler ise ekin ve

hayvan yetiştirdi. Her gün uğraşıp didindiler. Aç kalmamalarına yetecek kadar yiyecekleri, sıcak giysileri ve evleri vardı. Onların yaşamları rahip ve savaşçıların yaşamlarından daha zordu.

Nihayet tanrılar Purusha'nın ayaklarına geldiler. Ayaklarından mütevazı bir insan grubu yarattılar: hizmetkârlar. Hizmetkârların okuyup yazma öğrenmelerine izin verilmezdi. Yaşamlarını, rahip, savaşçı, tüccar ve çiftçilere bakmakla geçirirlerdi.

Bu dört insan grubu *kast* olarak bilinegelmiştir. Eğer aileniz çiftçi kastındaysa ancak çiftçi olmak için yetiştirilirdiniz. Ancak çiftçi kastında doğmuş biriyle evlenebilirdiniz. Asla savaşçı ya da rahip olamazdınız. Ve eğer anne babanız hizmetkârsa, hizmetkâr olmaya mahkûmdunuz. Rahipler, savaşçılar, çiftçiler ve tüccarlar, ömrünüz boyunca onlara hizmet etmenizi beklerdi. Okuma yazmayı asla öğrenemezdiniz. Ömrünüzü başka biri için yemek hazırlayarak, çamaşır bulaşık yıkayarak ve temizlik yaparak geçirirdiniz!

Ancak Hindistan'daki en yoksul halk hiçbir kast sistemine ait olmayanlardı. Onlara "Dokunulmazlar" denirdi. Onlar rahip, savaşçı, çiftçi, tüccar, hatta hizmetkâr bile değildi. Hindistan'daki en yoksul, en sefil ailelere mensuptular. "Dokunulmazlar" Antik Hindistan'daki en pis işleri yaparlardı. Ölü hayvanları gömer, sokakları temizler, tarlalarda çalışır, çöpleri toplarlardı. Halka açık kuyulardan su içmelerine, dört kastın kullandığı yemek tabaklarını kullanmalarına izin verilmezdi. Hindular bir dokunulmaza dokunmanın kendilerini kirleteceğine inanırlardı. En pis işleri yapan dokunulmazlara bakmak dahi istemezlerdi! Dokunulmazlara görünmezler denirdi. İşlerini yalnızca geceleri yapmalarına izin verilirdi.

Bir dokunulmaz olarak doğmak korkunç bir şeydi. Dokunulmazlar yoksuldu, onlara kötü davranılırdı. Hastalandıklarında doktora gitmelerine izin verilmezdi. Dokunulmaz ailelerin çocukları okula gidemez veya yetişkin olduklarında sevdikleri işleri yapa-

mazlardı. Aileleri gibi çöp toplamak ve tarlalarda çalışmak zorundaydılar. Antik Hindistan'da binlerce dokunulmaz insan vardı ve başka bir şey olma şansları hiç yoktu.

Siddhartha

Antik Hindistan'daki rahip, savaşçı ve yöneticiler iyi koşullarda yaşarlardı. Bol yiyecek ve içecekleri, yumuşak yatakları, güzel giysileri ve istedikleri her şeyi yapacak hizmetkârları vardı. Hindistan'daki tüccar ve çiftçiler o kadar iyi durumda değillerdi ama onların da yiyecekleri, doğru dürüst evleri ve kendilerine ve ailelerine bakacak kadar paraları vardı.

Gel gör ki Hindistan'ın en aşağı kastındaki hizmetkârlar çok az para karşılığında çok fazla çalışırlardı. Rahiplerin, savaşçıların, yöneticilerin, tüccarların ve çiftçilerin yapmak istemedikleri işleri yapmak zorundaydılar. Hizmetkârların ne güzel evleri ne de giysileri vardı. Okuma yazma öğrenmelerine dahi izin verilmezdi. Dokunulmazlar ise hizmetkârlardan bile daha kötü durumdaydılar. Dokunulmazlar hizmetkârlarla arkadaş bile olamazlardı. Yalnızca birbirleriyle konuşabilirlerdi. Günlerini pis, iğrenç işler yaparak geçirir, günün sonunda ise yaptıkları işlere karşılık, doğru dürüst bir yiyecek veya sıcak tutacak giysi alabilecek kadar dahi para kazanamazlardı.

Uzun zaman önce Hindistan'da Siddhartha adında bir prens yaşardı. Hizmetkârların ve dokunulmazların ne kadar kötü durumda olduklarını bilmiyordu çünkü hayatının her anında güzellik ve lüksle kuşatılmıştı. Mağrur babası Kral Suddhodana oğlu için üç saray yaptırmış ve Siddhartha'nın bir dediğini iki etmeyen bin tane hizmetkâr vermişti. Oğluna şiir yazmayı, müzik icra etmeyi, eskrim yapmayı ve güreşmeyi öğretecek en iyi hocaları tutmuştu. Geceleri, müzisyenler onu uyutmak için güzel müzikler çalarken, Siddhartha pahalı, yumuşacık

çarşaflarda uykuya dalardı. Sabahları, şairler ona okur ve hizmetkârlar odasının hoş kokması için tütsüler yakarken, diğer hizmetkârlar kahvaltısını yatağına getirirlerdi.

Fakat zamanla Siddhartha dışarıdaki dünyayı merak etmeye başladı. "Saray duvarlarının dışında ne var?" diye sordu babasına. "Dışarı çıkıp şehri görmek istiyorum."

"Dışarıda görmen gereken bir şey yok," diye yanıtladı babası. "Burada sarayda kal. Senin için hazırlattığım güzel yiyecekleri ye. Müziğin ve şiirin keyfini çıkar!"

Fakat Siddhartha babasına dışarı çıkmasına izin vermesi için yalvarmaya devam etti. Sonunda Suddhodana razı oldu. Fakat Siddhartha'nın arabasının sürücüsüne sadece saraya yakın sokaklarda kalmasını tembihledi. Bu sokakların hepsinin süpürülmesini ve binaların önlerinin yıkanıp boyanmasını emretti. Bütün hasta ve yoksulları şehrin diğer bölgelerine göndertti. Nihayet oğlunun dışarı çıkmasına izin verdi.

İlk başlarda Siddhartha çok sevindi. "Şehir benim sarayım kadar güzelmiş!" diye haykırdı. "Bu şehirde yaşamak ne güzeldir kim bilir! İnsanları ne kadar da şanslı!"

Ancak arabası bir köşeyi dönerken, Siddhartha çok ama çok yaşlı, iki bastonun yardımıyla güç bela yürüyen bir adam gördü. "Kim bu adam?" diye sordu sürücüye. "Onun nesi var?"

"O yaşlı, yoksul bir adam," dedi sürücü. "Zar zor görüp yürüyor ve bulabildiği tek yiyecek de yanından geçen cömert insanlardan dilendikleri. Herkes zamanla yaşlanır ve güçten düşer. Sen bile Siddhartha."

Siddhartha daha önce hiç yaşlı birini görmemişti. Dehşete kapıldı. Ancak birkaç dakika sonra, kaldırımda oturmuş, acı içinde iki büklüm yardım dileyen bir adamın önünden geçtiklerinde daha da kahırlandı.

"Bu adamın nesi var?" diye sordu.

"O hasta," dedi sürücü, "ona kimse yardım edemez, çünkü o bir dokunulmaz. Yakında ölecek."

"Ölüm nedir?" diye sordu Siddhartha.

"Ölüm yaşamın sonudur," dedi sürücü ona. "Hepimiz öleceğiz. Sen bile, Siddhartha!"

Siddhartha sarayına döndüğünde çok kederliydi. Daha önce, insanların acı ve keder içinde yaşadıklarını veya bütün insanların önünde sonunda öleceklerini bilmiyordu. Etrafındaki bütün konfor ona sahte ve yanlış geldi. Bunun üzerine pahalı giysilerini çıkardı, bir dilencinin kıyafetlerini giyip dış dünyaya çıktı.

Yıllar boyunca bir dilenci gibi yaşadı. Bütün zamanını, neden insanların yaşlanıp hastalandıklarını ve sonunda öldüklerini keşfetmeye çalışarak geçirdi. Bir gün yabani bir incir ağacının altında oturmuş, yaşamın gizemlerini düşünüyordu. Aniden haykırdı: "Artık anlıyorum! Herkes, ne kadar yoksul, hasta veya kötü durumda olursa olsun, iyi bir yaşam sürerek mutluluğu bulabilir!"

Buda'nın bir heykeli

O andan itibaren Siddhartha, Buda olarak tanındı. Takipçilerine, dürüst olmaları, düşmanlarıyla barış yapmaları ve şiddetten kaçınmaları gerektiğini öğretti. Buda'nın takipçileri Budist olarak tanındılar. Çok geçmeden Antik Hindistan'da birçok insan Budist oldu. Günümüzde Budizm'in hem Hindistan'da hem de dünyadaki başka ülkelerde birçok takipçisi bulunmaktadır.

Önemli Not: Ariler Hindistan'a büyük olasılıkla MÖ 1500 civarında geldiler; medeniyetleri, Hindistan'ın kuzeyinde on altı ayrı krallık bulunduğu sırada, MÖ 500 civarında zirveye ulaştı. Siddhartha Gautama (Buda) MÖ 563-483 civarında yaşadı.

31

Hindistan'da Maurya İmparatorluğu

Birleşik İmparatorluk

Mısırlıları okurken, Mısır'ın Aşağı ve Yukarı olarak ikiye bölündüğünü görmüştük. Aşağı ve Yukarı Mısırlılar, Kral Narmer onları birleştirene dek birbirleriyle savaştılar. Mısırlılar birbirleriyle savaşmayı bıraktıktan sonra, Mısır zenginleşip güçlendi.

Akad İmparatorluğunu okurken Sümer'de birçok bağımsız şehir olduğunu görmüştük. Her birinin kendi ordusu, kralı ve yaşam tarzı vardı. Ancak ilk büyük Akad kralı Sargon bütün şehirleri tek bir kral ve kanun düzeni altında bir imparatorlukta birleştirdi. Sargon ve Kral Narmer'ın yaptığı şey aynıydı! Birbirleriyle kavga eden ve savaşan insanları dost ve müttefik yapmışlardı.

Bir de müttefik olmayı reddeden iki şehir vardı. İki büyük Yunan şehri, Atina ve Sparta yıllarca savaştılar; ta ki iki şehir de zayıf ve yorgun düşene dek. Atina ve Sparta birbirleriyle savaşmayı bıraktıktan sonra, Makedonyalılar güneye indi ve iki şehri de fethetti. Atina ve Sparta direnemeyecek kadar yıpranmışlardı.

Tüm bu ülkeler bölündüklerinde zayıf, birleştiklerinde güçlüydüler. Hindistan da farklı değildi. Ariler Hindistan'a ilk yerleştiklerinde birçok şehir kurdular. Şehirler birçok küçük krallığa aitti. Her krallık bağımsızdı ve bu küçük krallıkların kralları yıllarca birbirleriyle savaştılar.

Fakat Hint krallarının bir hanedanı Hindistan'ın birleşik, güçlü bir ülke olmasını istiyordu. Hint şehirlerini, tek bir imparatorlukta –Maurya İmparatorluğu'nda– birleştirdiler. Bu imparatorluk Hindistan'ın kuzeyinin tamamını kaplıyordu.

En ünlü Maurya imparatorunun adı Asoka'ydı. Asoka MÖ 268 civarında kral oldu. Binlerce insanın öldüğü bir savaşta bir uçtan bir uca Hindistan'daki şehirleri fethetti. Ancak Asoka büyük zafer-

lerinden sonra, yenilen şehirleri ziyaret ettiğinde, askerlerinin sebep olduğu acıları gördü.

"Bundan böyle savaşmayacağım," dedi. "İnsanları imparatorluğuma, dürüstlük, doğruluk ve merhametle çekeceğim. Buda'nın öğretilerini takip edecek, artık şiddetten vazgeçeceğim!"

Savaşın sebep olduğu acıları görünce
savaşmaktan vazgeçen Asoka

Asoka bu fikirleri taştan anıtlara ve sütunlara yazdırıp, imparatorluğunun her yerine diktirdi. Günümüzde bile bunları okuyabiliriz. Asoka tebaasına sert, kesin emirler vermek yerine, onları mantık yoluyla ikna etmeye çalıştı. Bütün halkına merhametli ve müşfik davranmaya gayret etti. Yolcuların gölgede yürüyebilmeleri için yolların kenarına ağaçlar diktirdi. Hasta insanlar ve hasta hayvanlar için hastaneler yaptırdı. Hatta insanların hayvanlara zalimce davranmasını önlemek için kanunlar bile koydu ve hayvanların yemek amacıyla öldürülmemesi için vejetaryen (etye-

mez) oldu. Asoka, fikirleriyle, adaletli, merhametli yönetimiyle tanındı.

Jakata Masalları

Kral Asoka savaşmaktan ve et yemekten, Buda'nın öğretileri nedeniyle vazgeçti. Bu öğretilerin birçoğu Hindistan'ın en ünlü kitaplarından birinde yazılıdır. Bu kitabın uzun bir ismi var: Mahayana Tripitaka. Bu kitapta her çeşit yazı vardır ama en çok bilinen yazılar Jakata Masallarıdır. Efsaneye göre, bu masallar Buda tarafından Antik Hindistan halkına nasıl yaşamaları gerektiğini göstermek için anlatılmıştır. Bu öykülerde, iyilik, sabır, merhamet, dürüstlük ve dostluğun mutluluk getireceği açıklanır.

Bu öykülerden biri olan "Yabani Tavşan"da cömertliğin ödüllendirileceği öğretilir. Öykü şöyledir:

Evvel zaman içinde, bir köyün yakınındaki bir ormanda, tavşan, susamuru, çakal ve maymun birlikte yaşarlarmış. Ormanın içinden, kıvrıla kıvrıla giden, uzun, karanlık bir patika geçermiş. Birçok yolcu patikadan geçerek ormanın diğer tarafındaki köye gidermiş.

Bir gece tavşan, susamuru, çakal ve maymun yemeğe oturmuşlar. "Yarın, ormanın diğer tarafındaki köy için özel bir gün," demiş tavşan. "Köye giden herkese yiyecek vermeye hazır olmalıyız. Cömert olalım ve isteyen bütün yolculara elimizdekinin en iyisini verelim."

Susamuru, çakal ve maymun da hemfikir olmuşlar. Ertesi sabah, susamuru yiyecek avlamak için yakınlardaki nehre gitmiş. O sabah, bir balıkçı yedi tane kırmızı balık yakalamış ve tazeliklerini korumaları için ıslak kuma gömmüş. Sonra biraz daha balık avlamak için nehrin aşağısına gitmiş. Susamuru balıkların kokusunu alınca onları kazıp çıkarmış. Etrafına bakınarak, "Bu balıklar kimin?"

diye sormuş. "Etrafta kimseyi görmüyorum. Bunları eve götürüp, kendim yiyeceğim."

Çakal, ormanın diğer tarafındaki köyün sınırına gitmiş, orada yoksul bir adamın kulübesinin etrafını koklamış. Yoksul adamın mutfağında, iki parça et ile bir kavanoz süt bulmuş. "Bu kulübede kimse yok!" demiş. "Bu yüzden bunları eve götürüp kendim yiyeceğim."

Maymun ormandaki bir ağaca tırmanıp kendisi için mango toplamış. Ağaçtan indikten sonra mangoları yatağına saklamış. "Daha sonra," demiş, "bunları kendim yerim."

Tavşan kırlara gidip ot toplamaya başlamış. En sevdiği yiyecek otmuş. Fakat sonra durup düşünmüş: "Yolcular ot yemek istemez. Yiyecek isteyen aç bir adama başka ne verebilirim ki? Başka bir şeyim de yok. Eğer biri benden yemek isteyecek olursa, yemesi için kendimi teklif ederim."

Tanrı Sakka tavşanın verdiği sözü yukarıdan duymuş. "Bu doğru olabilir mi?" demiş kendi kendine. "Bu tavşan kendi canını sunabilecek kadar cömert ve özgeci olabilir mi? Yeryüzüne inip bir bakayım."

Böylece Sakka rahip kılığına girip yeryüzüne inmiş. Ormandaki patikada yürürken çok geçmeden maymunu görmüş. "Maymun, baksana!" diye bağırmış. "Ben çok açım. Bana yiyecek verir misin?"

"Sana bir veya iki mango verebilirim," demiş maymun.

"Teşekkür ederim," demiş Sakka. "Yarın almaya gelirim."

Daha sonra çakalı görmüş. "Çakal, baksana!" diye bağırmış, "Karnım çok aç! Bana yiyecek bir şeyler verir misin?"

"Şey," demiş çakal, "Etimden bir, iki parça alabilir, sütümden bir yudum içebilirsin."

"Teşekkür ederim," demiş Sakka, "Yarın almaya gelirim."

"Susamuru, baksana!" diye bağırmış, "Karnım çok acıktı! Bana yiyecek bir şeyler verir misin?"

"Balıklarımdan iki üç tane alabilirsin," demiş susamuru.

"Teşekkür ederim," demiş Sakka. "Yarın almaya gelirim."

En sonunda Sakka tavşana rastlamış. "Tavşan, baksana," demiş. "Karnım çok aç! Bana yiyecek verir misin?"

"Sana ancak kendimi sunabilirim," demiş tavşan, "beni afiyetle yiyebilirsin."

"Ancak ben Buda'nın takipçisiyim!" diye itiraz etmiş Sakka. "Yemek için hayvan öldüremem!"

"O zaman bir ateş yak," demiş tavşan, "Ateşe kendim atlarım. Böylelikle yemen için kavrulurum, sen beni öldürmek zorunda kalmazsın."

Bunun üzerine Sakka bir ateş yakmış. Tavşan silkinmiş. Çömelerek alevlerin içine atlamış. Ancak alevler kürkünü yalayıp geçmesine rağmen, hiç sıcaklık hissetmemiş.

"Bu ateş neden sıcak değil?" diye sormuş tavşan. "Beni kavuramaz, sen de beni yiyemezsin!"

"Çünkü ben rahip değilim," demiş Sakka. "Ben tanrı Sakka'yım, yeryüzüne gelme nedenim söz verdiğin kadar cömert olup olmadığını görmek. İyi, cömert tavşan, benim kutsamamla ömrünün sonuna kadar mutlu yaşa." Sakka tavşana yumuşak otlardan yuva yaptıktan sonra gökyüzündeki sarayına dönmüş. Tavşan ömrünün sonuna kadar mutlu bir hayat sürmüş ve öldüğünde de iyiliği için ödüllendirilmiş.

Önemli Not: Maurya İmparatorluğu MÖ 321-233 arasında var oldu. Asoka MÖ 268-233 arasında hüküm sürdü; ölümünden sonra Maurya İmparatorluğu dağılmaya başladı.

32

Çin: Yazı ve Kin Zeng

Çin'de Kaligrafi

Ariler Hindistan'a Asya'dan gelmişlerdi. Haritada parmağınızı Hindistan'ın üstüne koyup, sonra kuzeye doğru hareket ettirirseniz Asya'ya gelirsiniz. Eğer sağa hareket ettirirseniz, Asya'nın doğusuna, yani Çin'e gidersiniz. Antik Çin'deki çiftçiler ve eski Çinlilerin kullandıkları resimyazılar hakkında bazı şeyler öğrenmiştik.

Resimyazılar temsil ettikleri kelimelere neredeyse tıpatıp benzeyen resim-sözlerdir.

Ancak Çin yazısı geliştikçe, resimyazılar temsil ettikleri kelimelere giderek daha az benzemeye başladılar. Daha sonraki Çin yazılarında, halen çoğu kez bir resim görmek mümkündür. Ama resmi anlamak zordur. Bu tarz Çin yazısına *kaligrafi*, resimlere de *karakter* denir. Aşağıda bazı modern Çin karakterlerini görebilirsiniz. Sizce simgeledikleri kelimelere benziyorlar mı?

山

Dağ (dağın zirvelerini görebiliyor musunuz?)

火

Ateş (sıçrayan alevleri görebiliyor musunuz?)

夫

Adam (iki çift kolu var!)

馬

At (bu sizce ata benziyor mu?)

Çince karakterleri yazmak, kelime yazmaktan çok resim çizmeye benzer. Çince yazmayı öğrenmek için yıllarca uğraşan Çinli kaligraflar karakterleri yazmak için yedi çeşit çizgi kullanırlardı. Bu çizgilere "Yedi Gizem" derlerdi. İlk üç çizgi kolaydır:

Yatay Çizgi: 一

Nokta: 丶

Dikey Çizgi: 丨

Bu çizgileri çizebilir misiniz?
Yedi Gizem'in sonraki üç çizgisi biraz daha zordur:
Aşağı İnen Çizgi 1: Bu çizgi bir dağ yamacına benzer.

Aşağı İnen Çizgi 2: Bu çizginin tepesinde küçük bir nokta vardır.

Süpürerek Aşağı İnen Çizgi: Bu çizgi diğer yöne bakıyor!

Bu üç çizgiyi çizebilir misiniz?

Yedi Gizem'in sonuncusu iki farklı şekilde çizilebilen bir kancadır:

Bunun gibi:

Veya büyük bir "L" gibi:

Çinli kaligraflar Çince karakterleri meydana getirmek için bu çizgileri birleştirirler. "Tarla"yı temsil eden bu karakterde üç yatay, üç de dikey çizgi kullanılır:

田

Bu tarlayı gösterir. Tarladaki izleri görebiliyor musunuz?

Aşağıda, bir Dikey Çizgi, bir Yatay Çizgi, bir Aşağı İnen Çizgi ve bir de Süpürerek Aşağı İnen Çizgi kullanılarak yazılan bir karakter var. Ne olduğunu tahmin edebilir misiniz?

木

Bu bir ağaçtır. "Orman" sözcüğünün Çincesi bu şekilde bir araya getirilmiş üç ağaçtan oluşur:

木
木木

Şimdi son bir karaktere daha bakalım. Bu karakterde, bir Yatay Çizgi, bir Süpürerek Aşağı İnen Çizgi ve bir de Kanca kullanılır:

女

Bu "kadın" kelimesi için kullanılan karakterdir. Bu karakter kucağında bebeği olan bir kadındır. Bebeğe benzeyen bir şey görebiliyor musunuz? Unutmayın ki Çince karakterler resimlerle aynı değildir. Bazen içlerinde bir resim görebilmek çok zordur.

Antik Çin'de, kaligrafi hayvan kılından yapılma keskin bir fırçayla yapılırdı. Kaligraflar kılları ipek bir iplikle küçük bir demet halinde bağlayarak fırçalarını kendileri yaparlardı. Daha sonra, ufak bir bambu parçasından yapılma borunun ucuna kılları yapıştırırlardı. Eğer kaligraf çok küçük, ince çizgiler çizmek isterse, fırçasını fare kılından yapardı, çünkü fare kılı çok incedir. Eğer orta kalınlıkta çizgiler çizmek isterse, tavşan kılı kullanırdı. Büyük, kalın çizgiler çizmek isterse de, koyun veya kurt kılı kullanırdı.

Her bir Çince karakteri çizmek çok ama çok uzun zaman alırdı. Bir kitabı bu şekilde yazdığınızı düşünebiliyor musunuz? En sonunda Çinliler kitap yazmak için daha hızlı bir yol bulmaya karar verdiler. Karakterleri tahta bloklara oydular. İlk önce kaligraf karakteri tahta bloğa yazardı. Bir zanaatkâr karakterin etrafındaki tahtayı kazıyarak çıkardıktan sonra karakter çıkıntı halinde belirirdi. Daha sonra kaligraf çıkıntılı Çince karakteri mürekkeple kaplar, tahta bloğu çevirip kâğıdın üstüne bastırırdı. Artık sadece tahtayı mürekkebe daldırıp, sonra da kâğıda basarak saniyeler içinde karakteri tekrar tekrar kopyalayabilirdi.

Bu işleme "baskı" denir. Baskı yöntemiyle kitaplar hızlı bir şekilde yapılıp ucuza mal edilebilir. Çinliler baskıyı kullanan ilk insanlardı. Dünyadaki en eski baskı kitap *Elmas Sutra* adındaki Çince bir kitaptır. Bin yıldan daha uzun süre önce basılmış olmasına rağmen günümüzde bile bu kitabı okumak mümkündür.

Savaşan Devletler

Güçlü krallar tarafından birleştirilen farklı ülkeler gördük. Kral Narmer Aşağı ve Yukarı Mısır'ı birleştirdi. Sümer'de ise Büyük Sargon savaşan Sümer şehirlerinin hepsini tek bir ülke oluşturacak şekilde birleştirdi. Hindistan'da Maurya İmparatorluğu onları birleştirene dek şehirlerin tümü bağımsızdı.

Çin'de de tam olarak aynı şey oldu. Çin, "savaş ağaları" denilen güçlü savaşçılar tarafından yönetilirdi. Her savaş ağasının kendi krallığı ve ordusu vardı. Antik Çin'de en az altı tane güçlü savaş ağası, yani en az altı krallık vardı. Çin'de bu döneme, "Savaşan

Devletler Dönemi" denir, çünkü Çin tek bir ülke değildi. Hepsi de birbiriyle savaşan bir avuç ülke vardı. Mısır, Sümer ve Hindistan'da olduğu gibi, Çin'in Savaşan Devletleri de tek bir ülke haline geldi.

Toprakları Doğu'ya kadar uzanan Savaşan Devlet'e Kin denirdi. Kin'in (Qin) savaş lordu Kin Zeng'in (Qin Zheng) bir milyon askerden ibaret bir ordusu vardı.

Diğer Savaşan Devletler Kin'den hoşlanmazlardı. Kin halkının okuma, yazma ve sanatla ilgilenmeyen barbar, medeniyetsiz insanlar olduklarını düşünürlerdi. Fakat Kin ordusu Çin'deki en güçlü orduydu. Kin diğer Savaşan Devletleri birer birer fethetti ve Kin Zeng bütün Çin'e hükmetmeye başladı. Kin Zeng Çin'in ilk imparatoru oldu. Ve bu yeni birleşik ülke Kin Zeng ve soyunun adını aldı. "Çin" kelimesi *Kin*'den gelir.

Kin Zeng yendiği savaş ağalarının ayaklanmaya kalkışacaklarının farkındaydı. Bu yüzden Savaşan Devletlerin bütün savaş ağalarını ve eski hükümdarlarını kendi başkentine taşınmaya zorladı. Yakınında yaşadıkları müddetçe, gözü üstlerinde olur ve kendisini alaşağı etmemelerini garantiye alabilirdi. Onların ellerinden bütün silahlarını alıp eritti ve bu metalden on iki devasa heykel yaptırıp sarayına koydurdu. Askerlerinin, kendisine isyan etmeye kalkışabilecek insanlarla savaşmaya giderken hızlı yol alabilmeleri için geniş, düz yollar yaptırdı. İhanet planlama olasılığı olan herkesi idam ettirdi. Çinli yazarların Çinlileri kendisinden kurtulmaya teşvik edebileceklerinden korktuğu için, binlerce kitabın yakılmasını emretti.

Bu kitapların bazıları baskıydı ama çoğu el yazmasıydı. Kaligraflar yıllarca büyük emek sarf ederek bu sayfaları yazmışlardı. Gel gör ki bu Kin Zeng'in umurunda değildi. Bu kitapların yok edilmesini istiyordu, böylece hiç kimse bunlardan isyana teşvik eden fikirler öğrenemeyecekti. Hatta Kin Zeng'in başbakanı kitapları alenen tartışan herkesin pazaryerinde idam edileceğini ilan etti.

Kin Zeng imparatorluğunu bir arada tuttu. Ne var ki nüfuzunu korumak için yakıp yıktı ve öldürdü. İsmini Çin'e vermiş olsa da, birçok Çinli zalimliği yüzünden ondan nefret ediyordu.

İlk İmparator ve Çin Seddi

Kin Zheng MÖ 221'de tüm Çin'in imparatoru olduğunda ismini değiştirdi. Bundan böyle "Şi (Shi) Huangdi" olarak anılacaktı. Çincede bu isim "İlk İmparator" anlamına gelir. Artık Şi Huangdi ismini almış olan Kin Zeng, tebaasının ismini her andığında gücünü hatırlamalarını istiyordu.

Bir gün Şi Huangdi tahtında oturmuş, yeni imparatorluğu hakkında düşünüyordu. Sınırları dahilindeki isyanların kökünü kazımıştı. Düşmanlarının hepsi sarayına yakın yaşıyorlardı ve Şi Huangdi onları gözetim altında tutmaları ve bütün faaliyetlerini rapor etmeleri için askerlerini göndermişti. Halkını isyan etmeye teşvik edebilecek kitapları yaktırmıştı. İsyanlara karşı önlemleri tamamdı.

Çin'in "İlk İmparatoru"
Şi Huangdi

Ne var ki krallığı henüz güvende değildi. Çin'in sınırları dışındaki azılı kabileler kuzeyin ıssız dağlarında ve ovalarında cirit atıyorlardı. Yıllarca bu kuzey barbarları Savaşan Devletlere saldırmış, topraklarını ele geçirmeye çalışmışlardı. Bunlar daha sonra Moğol olarak anılacak kabilelerin ilkiydi.

Moğollar çevik atlara biner, oklarını ölümcül hassasiyette atarlardı. Bu yüzden bazı Savaşan Devletler Moğolları dışarıda tutmak için surlar inşa etmişlerdi. Bu surlar halen duruyordu fakat bazı bölümleri parçalanmıştı ve surlar arasında büyük boşluklar vardı.

Şi Huangdi, "Moğollar her an bu boşluklardan gelebilirler," diye aklından geçirdi. "İmparatorluğuma saldırıp bazı bölgeleri ele geçirebilirler. Çin'i Moğollardan nasıl koruyabilirim? İmparatorluğumun kuzeyi boyunca bir sur yaptırabilsem harika olurdu!"

Sonra Şi Huangdi'nin aklına bir fikir geldi: harikulade, inanılmaz bir fikir. "Çin'in bütün kuzey sınırı boyunca bir sur inşa *ettirebilirim*!" diye haykırdı. "Binlerce kilometre uzunluğunda bir yol! Çin Seddi!"

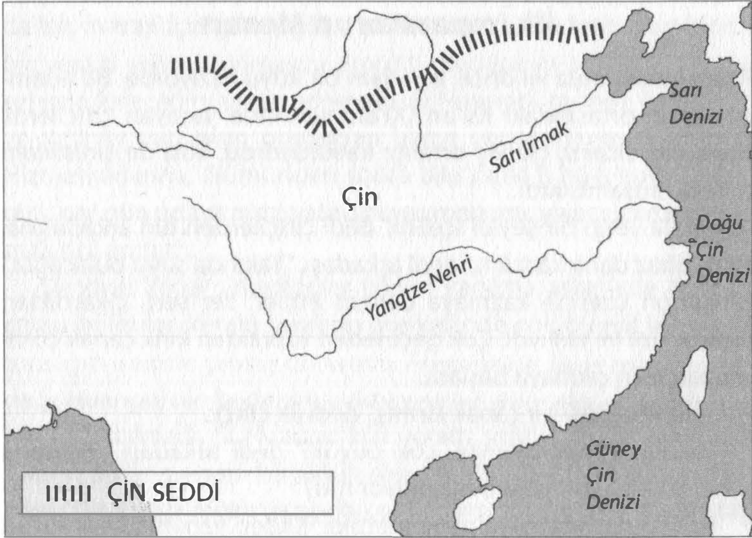
Şi Huangdi mimarlarını ve yapı ustalarını topladı. Onlara şöyle dedi: "İmparatorluğumun kuzey sınırındaki eski surlar yıkılıyor. Bu surları tamir ettirmek istiyorum. Sonra da krallığımdan Moğolları uzak tutacak, eski surları tek bir devasa engel olarak birleştirecek yeni bir sur yaptırmak istiyorum."

"Fakat imparator hazretleri," diye itiraz etti mimar ve yapı ustaları, "krallığınızda böyle büyük bir sur inşa edebileceğimiz kadar taş yok ki!"

"Öyleyse başka bir yol düşünün," diye emretti Şi Huangdi.

Yapı ustaları ve mimarlar, taşın kıt olduğu yerlerde sur inşa etmek için bir yol bulmak amacıyla haftalarca uğraştılar. En sonunda bir yöntem buldular. Yapı ustaları insan beli yüksekliğinde ve duvar genişliğinde tahta bir çerçeve yaptılar. Bu çerçeveyi yere yerleştirip içini toprakla doldurdular. Daha sonra işçiler toprağı, on santim yüksekliğe ulaşıp beton gibi sertleşene dek ezip sıkıştırdılar. Sonra çerçeveyi kaldırıp sıkıştırılmış toprağın üstüne yerleştirdiler ve tekrar doldurdular. Her seferinde topraktan, on santim kalınlığında taş gibi sert bir duvar yaptılar.

Şi Huangdi toprak duvarı gördüğünde çok beğendi. "Şimdi inşa zamanı!" diye buyurdu. Ve binlerce adamın Çin Seddi'nde çalışmasını emretti. Boyun eğmekten başka hiçbir seçeneği olmayan köylüleri duvarda çalışmaları için gönderdi. Düşmanlarını ve tutsaklarını gece gündüz çalışmaya zorladı. Çin'deki her yetişkin erkeğin Çin Seddi'nde yılın bir ayı çalışması gerektiğini söyledi. Ve Seddi inşa ederken işçileri saldırıdan korumaları için ordularını gönderdi.

Çin Seddi

Yıllarca Çin halkı Seddi bitirmek için uğraştı. Dağ sırtlarına ve vadilere inşa ettiler. Duvar yükseldikçe tepeye toprağı küçük sepetlerde taşımak zorunda kaldılar. Çin Seddi'nin bir bölümünü bile tamamlamak günler sürüyordu.

Şi Huangdi öldüğünde duvar hâlâ bitmemişti. Ancak sonraki birkaç yüzyıl boyunca tahta geçen Çin imparatorları, duvarda çalışmaları için adamlar göndermeye devam ettiler. Birkaç kilometrede bir gözetleme kuleleri yapıldı, böylece tepedeki gözcüler

Moğollar duvara ulaşmadan çok önce onları görebilecekti. Toprak bölmelere tuğla ve kaya takviyeleri yapıldı. En sonunda duvarın uzunluğu neredeyse 5.000 kilometreye ulaştı ki bu, neredeyse Birleşik Devletler'in bir ucundan diğer ucuna olan uzaklığa eşittir!

Günümüzde Çin Seddi uzun parçalar halinde hâlâ ayaktadır. Bazı bölümleri çökmüş olmasına rağmen, diğer bölümleri halen üzerinde yürünebilecek kadar sağlam ve yüksektir. Dünyanın dört bir yanından insanlar Çin Seddi'nin üzerinde yürümek için gelirler.

İlk İmparatorun Mezarı

Aşağı yukarı otuz yıl önce, iki adam bir kuyu kazıyordu. Bu adamlar, Çin'in ortasındaki Ksi'an (Xi'an) şehrinde yaşayan çiftçilerdi. Hava çok sıcaktı, güneş ortalığı kavuruyordu. İkisi de sırılsıklam terleyip susamışlardı.

"Mola verip bir şeyler içelim," dedi çiftçilerden biri arkadaşına. "Yok, biraz daha kazalım," dedi arkadaşı. "Yakında suyu bulacağız."

Bunun üzerine kazmaya devam ettiler. Yer sert, çıkardıkları toprak kızıl ve taşlıydı. Çok geçmeden topraktan kırık çanak çömlek parçaları çıkmaya başladı.

"Burada birisi bir çanak kırmış," dedi ilk çiftçi.

"Bunlar çanak olamaz, çok büyük!" dedi arkadaşı. "Baksana şuna. Şu bir... bir kola benzemiyor mu?"

İki arkadaş kazmaya devam ettiler. Kilden yapılma kırık kol ve bacaklar, hatta bir de miğferli bir kafa buldular. Çok geçmeden yaptıkları keşfin haberi Ksi'an şehrinde yayıldı. Şehirde yaşayan arkeologlar çiftçilerin bulduklarını görmek için geldiler. Daha derinleri kazmaya başladılar.

Yeraltında devasa bir çukur buldular, çukur fırında sertleştirilmiş kilden yapılma üç bin askerle doluydu. Askerler gerçek boyutlarında yapılmıştı. Askerlerin yanında, parlak keskin silahlar ve yine kilden yapılma tam boyutunda atlar ve tahta savaş arabaları gömülüydü. Atların kilden eyerleri, altın ve bronzdan yapılma koşumları vardı. Arkeologlar askerlerin yüzünü meydana çıkardıkça, her yüzün farklı olduğunu gördüler; her biri gerçek bir insan gibi görünecek şekilde

kalıplanmıştı. Hiçbiri diğerine benzemiyordu! Ve sanki arkalarındaki bir şeyin başında nöbet tutuyorlarmış gibi hepsinin yüzü doğuya dönüktü. Peki, onlar neyi koruyorlardı dersiniz?

Şi Huangdi'nin mezarını!

Çin'in ilk imparatoru sonsuza dek yaşamak istiyordu. Yaşamının son zamanlarını, ölümsüzlük veren efsanevi bir içki olan sonsuz yaşam suyunu aramakla geçirmişti. Bu suyu bulmak amacıyla Çin dağlarına beş yolculuk yapmıştı.

Ancak asla bulamamıştı. Ölümünün yakın olduğunu anladığında ise, mezarı için genişliği on beş kilometreden fazla olan büyük bir yeraltı şehri yapılmasını emretti. Bedeninin sonsuza dek bu şehirde kalacağını umut ediyordu. Şi Huangdi tacının, kaftanının ve kraliyet yatağının odalardan birine yerleştirilmesini emretti. Hizmetkârlarına, ölümünden sonra bile sanki o hâlâ hayattaymış gibi, her gün odaya girip yatağını yapmalarını, yiyecek ve su getirmelerini emretti.

Şimdiye kadar arkeologlar kilden yapılma askerlerle dolu üç çukur buldular. Yeraltı şehrinin merkezinde çok büyük bir höyük toprağın üzerine çıkmış durumda. Arkeologlar bu höyüğün altında Şi Huangdi'nin bedenini bulmayı umut ediyorlar. Ancak höyük henüz kazılmadı. Şi Huangdi'nin yeraltı şehrini betimleyen eski Çinli yazarlar mezarın höyüğün çok çok altında –yerin yüzeyinden neredeyse otuz metre aşağıda– olduğunu söylüyorlar. Mezar taştan yapılmış, su sızdırmaması için erimiş bakırla kaplanmıştır.

Höyüğün içinde ne olduğunu tam olarak bilmiyoruz. Ancak Şi Huangdi'nin ölümünden kısa bir süre sonra, eski bir Çinli tarihçi höyüğü şöyle tanımlamıştır:

Mezar; çeşitli saray, kule ve malikânelerden alınma nadir mücevherlerle doluydu. Zanaatkârlara; içeri girecek birini otomatik olarak vuracak, yaylara kurulmuş oklar düzenlemeleri emredilmişti. Minyatür nehir ve denizler cıvayla doldurulmuş, mekanik aletlerle akmaları sağlanmıştı. Tavana yıldızlar ve gezegenler yerleştirilmişti. Mezar odalarını uzun süre aydınlatması için balık yağından yapılma mumlar yakılmıştı.

Peki, höyük bütün bu harikaları gerçekten barındırıyor mu? Arkeologlar höyüğün etrafındaki toprağın, su gibi akan gümüş rengi bir metal olan cıva içerdiğini keşfetmişlerdir. Bu cıva höyüğün içinden sızmış olmalıdır.

Bir gün, arkeologlar höyüğü açıp içine bakacaklar. Umarız o zaman otomatik yaylardan sakınırlar!

Önemli Not: "Savaşan Devletler Dönemi" MÖ 500 civarında başladı. Kin Zeng'in bu devletleri zoraki birleştirme girişimi MÖ 230 civarında başladı; ilk birleşik Çin imparatorluğu MÖ 221'den itibaren tarihlenir. Kitapların yakılması MÖ 212'de gerçekleşti. Büyük Çin Seddi'nin yapımı MÖ 214'te başladı ve yüzyıllarca devam etti.

33

Konfüçyüs

Çin'in Bilge Öğretmeni

Hindistan'ı incelerken, dünyayı dolaşıp mutluluğun sırrını aramak için sarayını terk eden bir prens görmüştük. Onun adı Siddhartha'ydı ama Buda olarak tanındı. Takipçilerine Budist deniyordu.

Buda, iyi, erdemli bir insanın, yoksul olsa bile mutlu olabileceğini öğretti. Takipçilerine barışçıl, dürüst ve nazik olmalarını, hayvanlara veya böceklere dahi olsa, her tür şiddetten kaçınmalarını söyledi.

Hindistan'da Buda insanları eğittiği sırada, Çin'de bir adam da Çinlilere, yoksul olsalar bile mutlu olmayı öğrenebileceklerini söylüyordu. Bu adamın adı Konfüçyüs'tü.

Konfüçyüs Çin'in soylu bir ailesine mensuptu. Okula gitmiş, müzik ve okçuluk öğrenmişti. Ancak ailesi yoksuldu. Konfüçyüs etrafında hep savaş ve karmaşa olduğunu gördü. Kin, Çin'i birleştirmeden önceki Savaşan Devletler Dönemi'nde yaşadı.

Konfüçyüs savaştan nefret ediyor, Çinlilerin barış içinde yaşamasını istiyordu. Kendi devletinde yönetimde çalışmaya talip oldu. Yöneticilerin barış yapmalarına yardımcı olmak istiyordu. Ne var ki yöneticiler onun tavsiyelerini istemediler.

Bunun üzerine Konfüçyüs öğretmen oldu. Mutluluk ve barış getirmek amacıyla etrafındakilere fikirlerini öğretti. Onun öğretilerini dinleyen insan sayısı giderek arttı.

Konfüçyüs takipçilerine, her bireyin kendinden büyüklerin otoritesine saygı göstermesi gerektiğini öğretti. Çocuklar anne babalarını dinleyip itaat etmeliydiler. Kadınlar kocalarına itaat etmeliydi. Kocalar yöneticilerin onlardan istediklerini yapmalıydı. Yöneticiler de tanrıların yasalarına uymalıydı.

Bunların yanı sıra, yetki sahibi insanların altlarındaki insanlara karşı nazik olmaları gerektiğini de öğretti! Demek ki yöneticiler er-

keklere karşı nazik olmalı, erkekler eşlerine iyi davranmalı ve anne babalar da çocuklarına iyi bakmalılardı.

Konfüçyüs takipçilerine eğer doğru davranırlarsa yaşamlarının huzurlu olacağını anlattı. Özdeyişleri *Konfüçyüs'ten Seçmeler* adında bir kitapta toplandı. En ünlü özdeyişlerinden bazıları şöyledir:

Kendinize yapılmasını istemediğiniz bir şeyi
siz de başkalarına yapmayın.

Size yapılmasını istemediğiniz bir şey aklınıza geliyor mu? Bunu başka birine yapar mısınız? Başka bir özdeyişi de şöyleydi:

Eğer bir hata yapar da düzeltmezseniz
asıl hata budur.

Bu özdeyiş şu anlama geliyordu: Bir hata yaptığınız takdirde hatanızı düzeltmeye çalışmalısınız. Yapmazsanız, aslında iki hata yapmışsınız demektir! Yakın zamanda yaptığınız bir hata aklınıza geliyor mu? Bunu düzeltmeye çalıştınız mı?

Bilge kişi, almaktan çok veren kişidir.

Vermek almaktan daha eğlencelidir! Verdiğiniz hediyeleri açan insanları seyretmekten hoşlanır mısınız?

Erdemli olmayı amaçlayan bir insan
iştahını yemekle gidermeye çalışmaz.

İyi insanlar açgözlü değildir! Canınız istediği anda istediğiniz şeyi yemek, kendinizi kontrol edemediğinizi gösterir.

Önemli Not: Konfüçyüs MÖ 551-479 civarında yaşadı.

34

Jül Sezar'ın Yükselişi

Sezar'ın Kaçırılması

Roma hakkındaki öyküleri hatırlıyor musunuz? Roma küçük bir köyken büyüyüp zengin, güçlü bir şehir olmuştu. Romalı yapı ustaları, insanların daha hızlı seyahat edebilmeleri için yollar, şehre su getirmek için sukemerleri ve surlarla çevrili kentlerde çok insan yaşayabilmesi için apartmanlar yapmışlardı. Roma'nın ordusu da güçlüydü. Kartacalı general Hannibal'i yenmişler, hatta Hannibal'in memleketi Kartaca'ya saldırmak için Akdeniz'e açılmışlardı.

Büyük Roma dünyadaki en zengin, en güçlü şehir haline gelmişti. Çok uzaklardaki insanlar bile Roma'yı tanıyorlardı. Güzel binalarına ve muhteşem yollarına hayrandılar. Roma'ya dört bir yandan, ticaret yapmak, gladyatör dövüşlerini izlemek ve Roma sanatını görmek için insanlar gelirdi. Romalılar nerede olurlarsa olsunlar en güçlü ve başarılı insanlardı.

Bir gün Roma'da zengin bir ailenin bir oğlu oldu. Anne babası ona Jül Sezar adını verdi. Sezarlar önemli insanlardı. Roma şehrinin kurucusu Romulus'un soyundan geldiklerini iddia ederlerdi. Jül'ün babası Roma'nın kanunlarının yapılmasına yardımcı olan zengin bir soyluydu. Jül'ün amcası da konsül, yani Roma'nın iki yöneticisinden biriydi. Jül'ün babası, "Benim küçük oğlum bir gün büyük işler başaracak!" diyordu. "Roma'nın en ünlü adamlarından biri olacak!"

Jül biraz büyüyünce, babası onu okuma yazma, matematik ve *retorik*, yani kalabalığa hitap etme sanatını öğrenmesi için okula gönderdi. Jül Sezar halka hitap etme sanatında çok başarılı oldu. Uzun boylu, güçlü kuvvetli bir delikanlıydı, keskin kara gözleri ve derin, gür bir sesi vardı. Ne zaman bir konuşma yapsa kalabalıklar onu dinlemek için etrafına toplanırdı.

Çok geçmeden Jül Roma'nın yönetimine katılmaya karar verdi. Düzenlediği büyük davetlere kendisine oy verebilecek insanları çağırdı. Onlara iyilik yaptı. Gitgide daha çok tanındı.

Ancak Jül, daha çok Romalıyı kendisine oy vermeye ikna edebilmek için biraz daha retorik dersine ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. En ünlü retorik öğretmeni de Akdeniz'in ortasındaki bir adada yaşayan bir adamdı. Bunun üzerine Jül Sezar onu adadan almak için bir gemi kiraladı. "Bunun size ekstra bir maliyeti olacak," dedi geminin kaptanı. "Akdeniz'in her tarafında korsanlar var. Onların gemileri diğer gemilerden daha hızlı. Gemilerin yüklerini çalıp önemli insanları kaçırıyorlar. Onlarla kimse başa çıkamıyor. Gitmek istediğinizden emin misiniz?"

"Ben korsanlardan korkmam!" diye yanıtladı Jül. Geminin kaptanına ödeme yapıp gemiye bindi.

Fakat tam gemi karanın görüş alanından çıkmıştı ki arkasında başka bir gemi belirdi: pırıl pırıl hızlı bir gemi. "Korsanlar!" diye bağırdı kaptan. Daha hızlı yol almaya çalışsa da korsan gemisi ona yetişti. Bütün denizciler savaşmak için güverteye koştular ama korsanlar gemiyi ele geçirdiler. Yüklerini çaldıktan sonra, birden esir alınmış denizciler arasında duran Jül Sezar'ı gördüler. Sezar'ın giysilerinden zengin, önemli bir adam olduğu anlaşılıyordu.

"Seni rehin alıp fidye isteyeceğiz," dedi korsanların kaptanı. "Akrabaların kimler? Bize 100.000 lira gönderdikleri takdirde seni serbest bırakırız."

Jül Sezar bir kahkaha patlattı. "Bu kadarcık mı?" dedi. "Ben en az 250.000 lira ederim."

"O kadar önemli olduğunu mu sanıyorsun?" dedi korsan. "Çok iyi o zaman, seni elimizde tutalım, bakalım senden ne kadar para kazanabileceğiz?"

"Sizi uyarıyorum," dedi Sezar. "Serbest kalır kalmaz, geri dönüp hepinizi idam ettireceğim."

Sezar'ın tehditlerini ciddiye almayan korsanlar güldüler. Onu gemilerine götürüp, bir aydan daha uzun bir süre ellerinde tuttu-

lar. Ancak Sezar onlara, sanki tutsak olan *onlarmış* gibi davranıyordu. "Vahşiler!" diye bağırıyordu. "Sessiz olun! Kestiriyorum burada! Bari akşam yemeğimi öğle yemeğimden daha iyi yapın!"

Korsanlar Sezar'ın komik olduğunu düşünüyorlardı. Sonunda Roma yönetimi Sezar'ın fidyesini gönderdi. Korsanlar parayı alıp Sezar'la vedalaştılar. "Roma'ya geri dön küçük çocuk," diye onunla alay ettiler. "Neresi güvenliyse oraya geri dön! Denizlerin hâkimi biziz."

Ancak Sezar Roma'ya geri döner dönmez Roma donanmasını, kendisine üç savaş gemisi ve az sayıda asker vermeye ikna etti. Akdeniz'e tekrar açıldı. Beklendiği gibi, gemileri karanın görüş alanından çıkar çıkmaz, arkalarından hızla gelen korsanlar belirdi.

Bu defa Sezar hazırlıklıydı. Askerlerine, "Savaşmaya hazırlanın!" dedi. Savaş gemileriyle etraflarını çevirdi ve korsanlarla kafa kafaya çarpıştı. Askerler ve korsanlar bir gemiden diğerine tırmanarak göğüs göğse çarpıştılar, ta ki korsanlar mağlup olana dek.

"Şimdi söyle bakalım, kimmiş denizlerin hâkimi?" dedi Sezar korsanların kaptanına. Korsanları Roma'ya götürdü ve hepsini idam ettirdi.

Bu olaydan sonra Roma'daki herkes Sezar'ı tanıdı. Onun güçlü bir lider ve yaman bir savaşçı olduğunu öğrendiler. Jül Sezar'ın adı herkesin ağzındaydı. Roma halkı Sezar'a oy vermeye hazırdı.

Roma'nın Konsülleri

Jül Sezar Roma'ya geri döndüğünde konsül olmaya karar verdi. Konsüllerin kimler olduğunu hatırlıyor musunuz? Roma krallarından kurtulmuştu, çünkü krallar canları ne isterse onu yapan zorbalardı. Bunun yerine konsül denilen iki yöneticileri vardı. Konsüllerin birbirlerinin fazla güç elde etmesini engellemeleri gerekiyordu.

Ancak bir sorun vardı. Roma'nın zaten iki konsülü vardı. Sezar'a yer yoktu.

Bunun yerine Sezar'a, İspanya'da yaşayan Romalıları yönetme işi verildi. Birçok Romalı burada yerleşmişti, kolonilerini yönetecek Romalı bir lidere ihtiyaçları vardı.

İspanya'yı yönetmek Sezar'ın önemli iş tanımına uymuyordu. Ancak henüz Roma'da konsül olamayacağının da farkındaydı. Böylece MÖ 69 yılında adamlarını ve eşyalarını toplayıp İspanya'ya doğru yola çıktı. İtalya'nın içinden, Alpler'den geçti. Alpler'den geçerken, Sezar ve arkadaşları yolları üzerinde, dağların tepesinde küçücük, yıkık dökük bir köye rastladılar. Yollar çamur kaplıydı. İnsanların üzerinde paçavralar vardı. Keçiler evlerin arasında oraya buraya koşuşturuyor, çocuklar toprağın içinde yalınayak oyun oynuyorlardı.

"Ne kadar iğrenç bir yer!" diye bağırdı Sezar'ın arkadaşları. "Hayatını burada geçirdiğini düşünsene?" Sezar arkasına döndü. "Roma'da ikinci adam olmaktansa burada en önemli adam olmayı tercih ederim," diye onları tersledi.

İspanya'ya doğru yolculuklarına devam ettiler. İspanya'da Sezar çok çalıştı ve sevilen bir lider oldu. İspanya'daki Roma şehirlerine sürekli saldıran dağ eşkıyalarını kovdu. Ancak hep Roma'ya geri dönmeyi ve memleketinde güçlü olmayı arzuladı.

Jül Sezar

Jül Sezar bir gün kütüphanesinde oturmuş, Büyük İskender'in hayatını okuyordu. Arkadaşları da yanındaydı, İspanya'daki yaşam ve Roma'ya ne zaman geri dönebilecekleri hakkında konuşuyorlardı. Yavaş yavaş Sezar'ın okumayı bıraktığını fark ettiler. Sezar kitabı dizlerinin üstünde, pencereden dışarı bakıyordu. Önündeki sayfada, Büyük İskender büyük savaş atı Bukefalos'a binmiş, peşinde haykıran yüzlerce askerle birlikte savaşa gidiyordu. Birden Sezar gözyaşlarına boğuldu.

Arkadaşları onun daha önce hiç ağladığını görmemişlerdi. "Sezar, neyin var?" diye sordular.

"Sizce de üzgün olmam normal değil mi?" diye sordu Sezar onlara. "Büyük İskender benim yaşlarımdayken beş, altı ülkenin kralı olmuştu! Ben ise daha kayda değer bir şey yapamadım! Ağlamayayım da ne yapayım? Ben ne zaman ünlü olma fırsatını bulabileceğim?"

Nihayet Sezar'ın Roma'ya dönmesine izin verildi. Roma'yı yöneten iki konsülü, kendisinin de konsül olması gerektiğine ikna etti. Artık üç güçlü adam Roma'yı yönetiyordu ve Sezar da onlardan biriydi. Üçlü yönetime üçler erki deniyordu. Üçler erki "üç lider" anlamına gelir.

Ancak Sezar'ı Roma halkı giderek daha çok sevdi. İyi bir general, güçlü bir savaşçı olduğunu biliyor ve Sezar'ın onları güvende tutacağını düşünüyorlardı. Çok geçmeden diğer iki konsüle kimse fazla itibar etmemeye başladı. Önemli olan tek kişi Sezar'dı.

Sezar ve Senato

Jül Sezar'ı Roma halkı sevse de Senato sevmiyordu.

Senatoda Roma'daki gücün çoğuna sahip olan zengin, güçlü adamlar yer alıyordu. Senato'nun görevi Roma'nın ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmaktı. Konsüllerin Senato'nun dediğini dinlemeleri gerekiyordu. Oysa Sezar'ın Senato'ya pek aldırış ettiği yoktu. Canı ne isterse onu yapıyordu.

Senato bu durumdan memnun değildi. Sezar'dan şüpheleniyorlardı. "Ya kral olmak isterse?" diye soruyorlardı birbirlerine.

"Roma'ya ne olur? Bize ne olur? Roma'yı tek bir adam yönetmemeli. Roma'da tek bir adamın bütün gücü eline geçirmemesi için Roma'yı birlikte yönetmeliyiz! Keşke Sezar da Cincinnatus gibi olsaydı!"

Cincinnatus kimdi peki? O Roma'nın ideal yöneticisini temsil eden efsanevi bir Romalıydı. Cincinnatus'un öyküsü şöyledir:

Bir zamanlar Cincinnatus Roma'da konsüldü. Fakat servetini kaybettikten sonra yüksek makamdaki işinden emekli olup çiftçilik yapmaya başlamıştı. Günlerini buğday ekip üzüm yetiştirerek geçiriyordu. Ancak o kadar bilge ve sevilen biriydi ki Roma'nın dört bir yanından insanlar ondan tavsiye almak için gelirlerdi.

Roma dünyadaki en güçlü şehirdi. Fakat bir gün Roma rahatsız edici bir haber aldı: Bir barbar kabilesi Roma'ya doğru yola çıkmış; yolları üzerinde ne var ne yoksa yıkıp yakıyor, yağmalıyorlardı. Roma'yı fethetmeye ve halkı öldürmeye ant içmişlerdi.

Romalılar korkmuyordu; yani henüz. Ne de olsa Roma ordusu dünyadaki en güçlü orduydu. Öyle ki en yetenekli askerlerini barbarları durdurmak için gönderdiler. Askerler parlayan zırhları ve kırmızı pelerinleriyle, atlarının üstünde muhteşem bir şekilde Roma'dan çıktılar. Kadınlar ve çocuklar tezahürat yapıp el salladılar. "Zaferle dönün!" diye bağırdılar. "Zaferle dönün!"

Günlerce bekledikten sonra nihayet uzakta bir toz duman göründü: Atlılar şehre yaklaşıyordu. Fakat Roma ordusuna ne olmuştu ki? Geri dönenler yalnızca kir pas ve kan revan içinde beş askerdi. Kapılardan dörtnala geçip şehrin merkezine girdikten sonra, acı ve bitkinlikten soluk soluğa öykülerini anlattılar. "Bu barbarlarla bizim baş etmemiz mümkün değil, çok kuvvetliler," dediler. "Bize dar bir dağ geçidinde saldırdılar! Hem önden hem

arkadan üzerimize geldiler. Aynı anda yukarımızdaki tepelerden kayalar fırlattılar. Hemen ordumuza yardım gönderin, yoksa Roma düşecek!"

Senato dehşete kapılmıştı. "En güçlü askerlerimizin hepsi zaten gitti," dedi senatörler birbirlerine. "Yalnızca çocuklar var elimizde. Onları kim savaşa sokabilir ki?"

Birden bir senatör çıkıp şöyle dedi: "Cincinnatus! Cincinnatus'u getirtelim. O bizim tek umudumuz!"

Senatörler evine geldiklerinde Cincinnatus tarlasında çalışıyordu. Ellerini yıkayıp temizledi ve onların ricalarını dinledi. Senatörler, "Eğer takviye güçlere komuta ederseniz, sizi Roma'nın kralı yaparız," diye söz verdiler.

Böylelikle Cincinnatus şehre onlarla birlikte döndü ve takviye güçlerin lideri oldu. Çocukları silahlandırıp onlara savaşmayı öğretti ve sonra da Roma ordusunu kurtarmak için onları dağlara götürdü. Cincinnatus o kadar akıllı ve becerikliydi ki çocuklardan ibaret bu ordu barbarları dağlara geri püskürttü ve Roma ordusunun geri kalanını eve getirdi. Trompet sesleri ve tezahürat eden insanlar eşliğinde Roma'ya döndüler.

"Bizim kralımız ol!" diye yalvardı Roma halkı. "Bütün yetki senin elinde olur. Ne istersen yapabilirsin."

Ancak Cincinnatus zırhını çıkardı, sancağını Senato'ya geri verdi. "Hayır," dedi. "Roma'nın bir krala ihtiyacı yok. Bütün yetkimi senatörlere geri veriyorum. Sizin kanunlarınızı onlar yapmalılar." Roma'nın yönetimini Senato'ya bırakarak, tarlalarına ve üzümlerine geri döndü.

Cincinnatus ideal Romalıydı. İhtiyaç duyulduğunda şehre hizmet etti ama daha sonra yetkisini Senato'ya geri verdi. Oysa Sezar Cincinnatus gibi davranmadı. Güç toplamaya devam etti. Gitgide daha çok tanındı. "Bir gün," dedi senatörler

birbirlerine, "Sezar Roma'nın kralı olmaya çalışacak. O zaman ne yapacağız?"

Önemli Not: Sezar MÖ 100 yılında doğdu.

35

Kahraman Sezar

Sezar'ın Keltlerle Savaşı

Sezar'ın Cincinnatus gibi tarlasına geri dönmeye niyeti yoktu. Ancak Romalıların henüz onu kral yapmayacaklarının da farkındaydı. Kral olmadan önce Romalıların onu sevmeleri, sevmekten fazla da güvenmeleri gerekiyordu.

Böylelikle Sezar gelmiş geçmiş en büyük savaş kahramanı olmak için yola koyuldu. Eğer birçok savaş kazanır, Roma'ya birçok toprak kazandırırsa, Roma halkını iyi bir kral olacağına ikna edebilirdi.

Sezar ordusuyla çok ilgilendi. Onlara savaş eğitimi, iyi bir ücret ve bol yiyecek verdi. Askerler kendilerine böyle iyi davranılmasına alışkın değildiler. Çok geçmeden Sezar'a tamamen bağlandılar. Roma'nın komşularıyla savaşında peşinden gittiler. Sezar çarpışmaları her zaman kazanamıyor ama Roma halkına bunu duyurmuyordu. Sadece zaferleri hakkında mesajlar gönderiyordu! Hiçbir savaşı kaybetmemiş gibi davranıyordu.

Sezar'ın fethetmeyi en çok istediği ülke Britanya'ydı. Sezar Britanya'yı fethetmenin kolay olacağını düşünüyordu. Ancak Britanya sahillerine ulaşmak için gemiler yapmak ve ordusunu sudan geçirmek zorundaydı.

Sezar gemiler yaptırdı, askerlerini gemilere bindirdi. Gemiler Britanya'ya doğru yola çıktılar. Ancak bazıları yolda kayboldu. Britanya'ya ulaşmayı başaran askerler ise üşümüş, ıslanmış ve bitap düşmüştü. Okyanus tutmuştu ve karaya çıkmak istiyorlardı.

"Bakın!" diye bağırdı içlerinden biri en sonunda. "Kara göründü!"

Askerler Britanya'yı ilk kez görme hevesiyle geminin bir yanına yığıldılar. Sisler içinde yeşil bir ada ve kıyıda onları bekleyen bir ordu gördüler.

Britanya'da yaşayan halka Keltler deniyordu. Bunlar boylu boslu, yapılı, cengâver adamlardı. Boyları ve kuvvetleriyle o kadar gururlanırlardı ki savaşa çıplak giderlerdi. Üzerlerinde sadece onları daha da heybetli gösteren metal yakalar ve uzun metal miğferler olurdu. Ağır demir kılıçlar ve tahta sopalar taşırlardı. Vücutlarını da baştan aşağı maviye boyarlardı çünkü mavi çizgilerin onları kılıç ve oklardan sihir gibi koruduğuna inanırlardı.

Romalılar bu boyanmış, cüsseli savaşçılara gözlerini dikip baktılar. Kendi aralarında söylenmeye başladılar: "Biz bu adamları asla yenemeyiz! Bunlar fazlasıyla iri ve vahşi!"

Sezar'ın sancağını tutan çocuk askerlerin söylendiğini duyunca sahilin yanındaki sığ suya atladı. Sancağı yukarda tutarak sahile doğru yürümeye başladı. Diğer askerler Sezar'ın sancağının ele geçirilmesini istemediklerinden arkasından suya atladılar. Keltler onlara hücum etti. Ayak bileklerine kadar gelen suda saatlerce savaştılar. En sonunda Keltler geri çekildi. Romalılar zaferle Britanya sahillerine ayak bastılar.

Ancak Romalılar Britanya'da yalnızca üç hafta kaldılar. Büyük bir fırtına Roma gemilerinin çoğunu enkaza çevirdi. Birçok Romalı asker pusuya düşürülüp bozguna uğratıldı. En sonunda Sezar Britanya'dan ayrılıp, daha büyük bir orduyla geri gelmeye karar verdi.

Bir yıl sonra daha fazla askerle geri geldi. Bu defa Britanya'da daha uzun kalmayı başardı. Keltlerden bazılarını Roma ordusuna haraç vermeye zorladı. Ancak diğer Britanyalı kabileler Roma idaresine girmediler.

Sezar Britanya'yı tam olarak fethetmemişti. Ne var ki Roma halkına yenilgilerini anlatmadı! Roma'ya zafer mesajları göndermeye devam etti. Hatta Galya ve Britanya'daki savaşları hakkında, *Galya Savaşları* adında bir kitap bile yazdı. Sezar kitabında yenilgilerinden neredeyse hiç bahsetmedi. Yalnızca başarılarından söz etti. Tam olarak yalan söylemiyordu ama savaşlarını anlatırken kendini olduğundan daha muzaffer ve başarılıymış gibi gösteriyordu.

Sezar Rubicon'u Geçer

Sezar'ın zaferleri onu Roma halkının gözünde bir kahraman yaptı. Fakat senatörler ondan korkuyorlardı.

Senatörler birbirlerine şöyle dediler: "Eğer Roma'ya geri dönecek olursa, halk onun Roma kralı olmasını isteyecek! Bu takdirde bize ne olacak? Artık Roma'yı yönetemeyeceğiz!"

Senatörlerden ikisi, iki konsülden biri olan Pompey'i Sezar'ın aleyhine çevirmeye karar verdi. Bu biraz zor bir işti çünkü Pompey Sezar'ın kızıyla evlenmişti. Oysa Pompey Sezar'ı kıskanıyordu. Sezar'ın kendisinden çok daha gözde biri olduğunu biliyordu.

Bu yüzden Pompey senatörleri dinlemeyi kabul etti. Onlar Pompey'e, "Roma halkına Sezar'ın hain olduğunu, Roma'ya sadık olmadığını söyle. Sezar Roma'ya geri dönmeden önce konsüllük görevini elinden al. Böylece sen de şehirdeki en güçlü adam olursun!" dediler.

Pompey tekliflerini kabul etti. Sezar'a, Roma'ya geri döndüğünde tutuklanacağını bildiren bir mesaj gönderdi. Ordunun komutasını bırakmasını söyledi. Ve Roma halkına Sezar'ın hain olduğu söylendi.

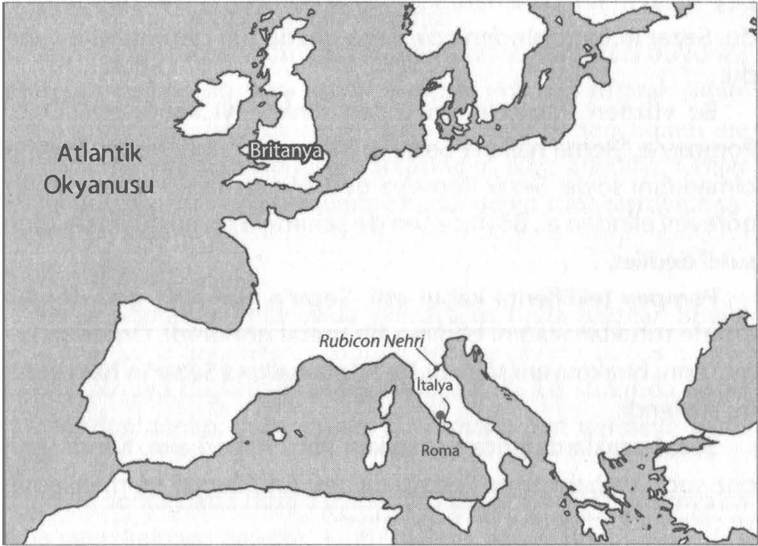
Sezar uzaklarda Britanya'dayken kötü haberi aldı. Kendi şehri ona suçlu ve hain diyor, Senato da onu tutuklamak ve mahkemeye çıkarmak istiyordu! Ne yapmalıydı?

Sezar Senato'nun kendisinden hoşlanmadığını biliyordu. Ancak Roma halkının kendisini hâlâ büyük bir kahraman olarak gördüğüne ikna olmuştu. Bu yüzden ordusuyla Roma'ya doğru yola koyuldu.

Çok geçmeden Sezar Rubicon Nehri'ne geldi. Rubicon Roma topraklarının sınırıydı. Sezar Rubicon'u geçer geçmez senatörlerin hâkimiyetindeki topraklara gireceğini biliyordu. Senatörler onu tutuklamaya çalışacak, o da onlarla savaşmak zorunda kalacaktı. Ordusu diğer Romalılarla savaşacaktı! Eğer Rubicon'u geçerse bir içsavaş, yani bir ülkedeki insanların birbirleriyle mücadele ettiği bir savaş başlatacaktı. Bunu yapmalı mıydı?

Gözlerini köprüye dikerek uzun uzun nehre baktı. Ordusundaki yüzbaşıya şöyle dedi: "Şu an bile geri dönebiliriz. Ancak bu küçük köprüyü geçtiğimiz takdirde, bu meseleyi kılıçlarımızla çözmek zorunda kalacağız."

Sonunda Sezar kılıcını çekti ve köprüye adım attı. "Düşmanlarım beni buna mecbur etti!" diye bağırdı. "Roma'ya yürüyeceğiz. Ok yaydan çıktı bir kere!" Sezar Rubicon'u MÖ 10 Ocak 49'da geçti. Ordusu Roma'ya doğru peşinden gitti.

Sezar, Britanya ve Rubicon

Roma'da ise Pompey ve senatörler kendi ordularını toplamaya çalışıyordu. Ancak kimse Sezar'ın askerleriyle savaşmak istemiyordu. Ne de olsa Sezar'ın ordusu yıllarca yabancı ülkelerde savaşmıştı. Dayanıklı, güçlü ve liderlerine sadıktılar. Sezar ve ordusu Roma'nın görüş alanına girince, Pompey'in bütün askerleri kaçtı. Ve Sezar şehre girmeden önce Pompey de kaçtı.

Sezar Roma'ya zaferle girdi. Kimse onu tutuklamaya cesaret edemedi. Artık Senato Sezar'ın kovulamayacak kadar güçlü oldu-

ğunu kabul etmek zorundaydı. Sezar henüz kral değildi ama Roma'daki en güçlü adam olmuştu.

Günümüzde bile birisi önemli bir karar vermesi gerektiğinde, insanlar hâlâ şöyle derler: "Rubicon'u geçmek üzeresin." *Rubicon'u geçmek* demek, geri alamayacağınız bir şey yapmak üzeresiniz demektir. Bu ifadeyi, Jül Sezar'ın Roma'ya dönüş öyküsünden öğrendik.

Sezar ve Cleopatra

Sezar artık Roma'nın ve Roma topraklarının tümüne hükmediyordu. Ordu ona itaat ediyor, insanlar onu seviyor, Senato ise onu kovamıyordu.

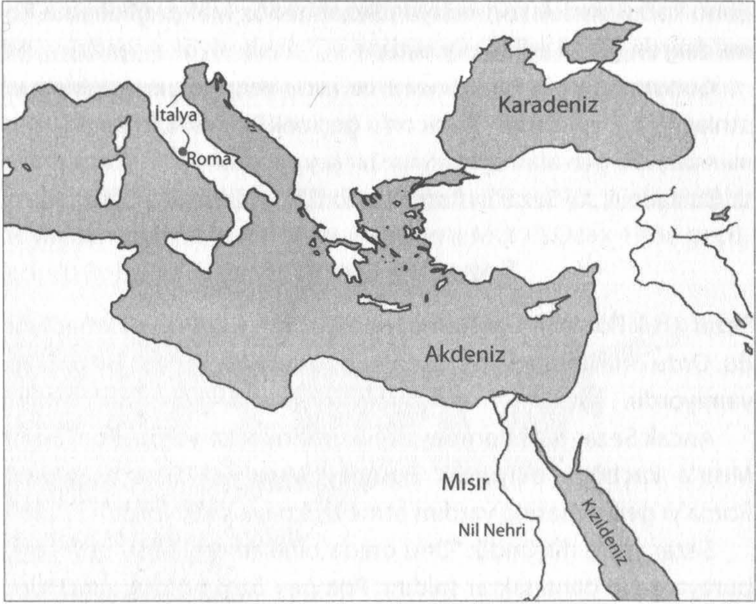
Ancak Sezar hâlâ Pompey'den kurtulmak istiyordu. Pompey'in Mısır'a kaçtığını biliyordu. Pompey Mısırlıları Sezar'a saldırıp, Roma'yı geri almasına yardım etmeye iknaya çalışıyordu.

Sezar şöyle düşündü: "Onu orada bırakamam! Mısır ordusuyla buraya gelip bana tekrar saldırır. Pompey özgür olduğu müddetçe, bu içsavaş asla son bulmaz. Mısır'a gidip Pompey'i tutuklamam ve hapse atmam lazım, yoksa huzur bulamayacağım."

Böylece Mısır'a doğru yola koyuldu. Ancak Mısırlıların zaten dertleri başlarından aşkındı. İki firavunları vardı: Cleopatra isminde bir kraliçe ve onun erkek kardeşi. Cleopatra ile kardeşinin Mısır'ı birlikte yönetmeleri gerekirdi. Ancak birbirleriyle anlaşamıyorlardı. İkisi de Mısır'ı tek başına yönetmek istediği için sürekli kavga ediyorlardı.

Ancak Cleopatra ile kardeşi Sezar'ın yolda olduğunu duyduklarında kavga etmeyi bıraktılar. Çok korkmuşlardı. Bütün dünyanın Sezar'dan haberi vardı. Mısırlılar Sezar'ın Mısır'ı fethetmeye geldiğinden emindi. Cleopatra ve kardeşi birbirlerine, "Ne yapacağız şimdi?" diye sordular. "Onunla hemen dost olmalıyız, yoksa yenilmez ordusuyla bize saldırır."

Cleopatra'nın kardeşi birden, "Ben ne yapacağımızı biliyorum!" diye haykırdı. "Sezar'ın eski düşmanı Pompey Mısır'da yaşıyor. Onu tutuklayıp Sezar'a gönderelim. Bu sayede Sezar onun müttefiki olmak istediğimizi anlar."

Sezar Mısır'da

"Benim daha iyi bir fikrim var," dedi Cleopatra. "Pompey'in kafasını kesip Sezar'a gönderelim."

Sonuçta öyle yaptılar. Sezar Pompey'in kafasını bir torba içinde alınca irkildi. Üzüldü de. O ve Pompey bir zamanlar arkadaştılar. Yıllarca birlikte konsüllük yapmışlardı. Hem Pompey onun damadıydı. Onun niyeti Pompey'i öldürmek değildi, sadece artık daha fazla soruna yol açmaması için hapsetmek istiyordu.

Sezar Mısır sarayına kadar gitti, niyeti Mısır firavunlarına ne kadar üzüldüğünü söylemekti. Bu esnada Cleopatra'nın aklına bir fikir geldi: "Eğer Sezar'ın benden hoşlanmasını sağlayabilirsem, o da belki kardeşimden kurtulmama yardım eder. Böylelikle ben de Mısır'ın tek firavunu olurum!"

Böylece Cleopatra Sezar'ı yalnız başına karşılamak için hazırlıklar yaptı. En güzel giysilerini giydi ve etrafını Mısır'ın güzel hazineleriyle donattı: altınlar, baharatlar, maymunlar, köleler ve mücev-

herler. Sezar Cleopatra'nın odasına girdiğinde, güzelliğinden ve etrafındaki servetten başı döndü!

"Sezar," dedi Cleopatra tatlı tatlı, "Mısır'ı tek başıma yönetebilmem için kardeşimden kurtulmama yardım edersen, ben de Mısır'ın zenginliklerini seninle paylaşırım."

Cleopatra Sezar'ı zayıf düşürmüştü. Sezar Cleopatra'ya deliler gibi âşık oldu ve istediği her şeyi yapmayı kabul etti. Ordusuna, Cleopatra'nın kardeşine sadık olan Mısırlılarla savaşmalarını emretti. Romalı askerler kendilerine söyleneni yaptılar. Cleopatra'nın kardeşi savaşta öldürüldü, Cleopatra da Mısır'ın tek hâkimi haline geldi.

Sezar'ın Roma'ya dönme vakti gelmişti ama o Cleopatra'dan ayrılmak istemiyordu. Bu yüzden Cleopatra'nın yanında Mısır'da kalmaya devam etti.

Ne var ki Roma'daki senatörler hâlâ Sezar'dan kurtulmak istiyorlardı. "Bu bizim son şansımız," dediler birbirlerine. "Senato'ya sadık olan Romalılardan bir ordu kuralım ve artık bu defa Sezar'ı yenelim!"

Bir ordu toplayıp Sezar'a saldırması için Mısır'a indiler. Oysa Sezar savaşmayı unutmamıştı. Askerlerini topladı ve Senato ordusunu çok kısa bir sürede bozguna uğrattı.

Sezar hızlı zaferleriyle tanınırdı. Aslına bakarsanız, bir zaferinden sonra, bir arkadaşı ondan savaşı tanımlamasını istediğinde şöyle demişti: "Üç kelimeyle tanımlayabilirim: *Veni, Vidi, Vici*." Romalıların dili Latincede bu, şu anlama geliyordu: "Geldim, gördüm, yendim!"

Sezar'ın Ölümü

Sezar nihayet Mısır'dan ayrılıp Roma'ya geri döndü. Artık kimse onunla uğraşamıyordu. Hem halk onu seviyordu. Sezar Roma'ya geri döndüğünde, ömür boyu diktatör oldu.

Diktatör canı ne isterse yapabilen kişidir. Sezar diktatör olur olmaz, Senato'nun yetkilerini elinden aldı. Artık yalnızca Sezar savaş ilan edebilir, kanunları geçirebilir ve vergileri artırabilirdi. Üzerinde kendi resmi olan para yaptırmaya başladı. Roma halkını eğlendir-

mek için gladyatör dövüşlerine ve araba yarışlarına para harcadı. Görünüşe göre her şey onun istediği gibi oluyordu.

Ancak sonra Sezar birçok insanı kızdıran iki şey yaptı. İlk olarak, Senato'yu topladı ve senatörlere "Ben Roma'nın diktatörüyüm," dedi, "fakat siz bana 'Kral Sezar' derseniz diğer ülkelerin kralları bana saygı gösterir. Bundan böyle bana 'kral' demenizi istiyorum. İkincisi, yeğenim Octavian'ın benden sonra kral olmasını istiyorum. Onu evlat edineceğim. Onun da benim yetkimi devralmasını istiyorum."

Senatörler duydukları karşısında dehşete kapılmışlardı. Roma'nın bir sonraki liderini kendileri seçmek istiyor, tahta başka bir Sezar'ın daha geçmesini, Roma krallarının yetkilerini oğullarına devretmelerini istemiyorlardı.

Brütüs adındaki bir senatör, "Sezar'dan kesin olarak kurtulmalıyız," dedi. Brütüs Sezar'ın arkadaşıydı fakat artık Sezar'ın Roma'daki gücü konusunda çok kaygılıydı. "Yarın 15 Mart. Senato'ya girdiği anda üzerine saldırıp bıçaklayalım."

Diğer senatörler de kabul ettiler, planlar yapıldı. Sezar artık ölüme mahkûmdu!

Sezar'ın kendisine yönelik komplodan haberi yoktu. Ancak Suetonius adındaki Romalı bir yazar o güne kadar Sezar'ın başına birçok tuhaf olayın geldiğini yazar. Sezar en sevdiği atlarını görmeye gittiğinde, atların yemlerini yemediklerini, ağladıklarını gördü. Bu durum Sezar'ı o kadar huzursuz etti ki atlarının neden bu kadar üzgün olduklarını tanrılara sormak için tapınağa gitti. Ancak tapınaktayken bir falcı yanına yaklaşıp şöyle fısıldadı: "Sezar! Sezar! 15 Mart'a dikkat et!"

Sezar eve döndüğünde karısına o gün meydana gelen bütün garip olayları anlattı. Karısı da gece korkunç bir rüya görmüştü. Rüyasında kocasını kollarında tuttuğunu, Sezar'ın bıçaklanıp öldürüldüğünü görmüştü. "Sezar! Sezar!" diye bağırarak uyanmıştı. Yatakta doğrulup oturmuş, oda kapısı da kendiliğinden ardına kadar açılmıştı.

Sezar ertesi sabah kalktığında karısı ona yalvardı: "Ne olur, Senato'ya gitme bugün. Bugün 15 Mart. Evde kal."

"Saçmalık!" dedi Sezar. "Bana bir şey olmaz." Giyinip Senato binasının yolunu tuttu. Pürüzsüz mermer merdivenlerden çıktı. Güneş beyaz taşlarda parıldıyor, masmavi gökyüzü huzur veriyordu. "Huzursuz olmam ne büyük bir aptallıkmış!" diye düşündü. "Bugün hiçbir şey ters gitmeyecek!" Senato'nun toplandığı odaya girdi ve sandalyesine oturdu.

"Sezar," dedi senatörlerden biri, "Bugün senden kardeşimi Roma'ya geri getirmeni isteyecektim. Kardeşim birkaç yıl önce sürgüne gönderilmişti."

Kafası hâlâ karısının gördüğü rüyada olan Sezar, "Bunu sonra konuşalım," dedi.

Senatör birden yerinden fırladı. "Arkadaşlar!" diye bağırdı, "Haydi, ne bekliyoruz?" Öne doğru koşturup Sezar'ı mor cübbesinden yakaladı. Brütüs ve diğer iki senatör bıçaklarını çekerek üzerine atladılar. Sezar karşı koydu ama onu bıçakladılar. Sezar sendeleyip bir Pompey heykelinin ayaklarının dibine düştü. Başını kaldırıp baktığında, eski arkadaşı Brütüs'ün kendisine karşı kurulan bu komploya katıldığını görünce gözlerine inanamadı.

"*Et tu, Brute*?" dedi güçlükle soluyarak. Latincede bu sözler, "Sen de mi Brütüs?" anlamına gelir. Sonra Sezar Senato binasının mermer zemininde can verdi. Köleleri gelip cesedini eve taşıdılar. En büyük Romalı olan Sezar kendi arkadaşları ve vatandaşları tarafından öldürülmüştü.

Önemli Not: Sezar'ın Britanya'ya düzenlediği seferler MÖ 55-54'te gerçekleşti. Cleopatra MÖ 69'da doğmuştu; Sezar MÖ 48'de Mısır'a geldiğinde Cleopatra yirmi bir yaşındaydı (Sezar elli ikisindeydi). Sezar MÖ 15 Mart 44'te suikasta uğradı.

36

İlk Romalı Prens

Augustus Sezar

Sezar öldükten sonra Roma'da kargaşa çıktı. Bundan sonra Roma'nın başına kim geçecekti? İnsanlar Sezar'ı sevmişlerdi. Bu yüzden öldürülmesine öfkelendiler. Bazı senatörler de Sezar'ın öldürülmesine öfkeliydiler. Diğer senatörler ise Sezar'ın artık olmadığına seviniyorlardı. Senatörler birbirleriyle kavga ettiler. Roma halkı huzursuzdu. Savaşlar patlak verdi. Roma kargaşa içindeydi ve yönetimde kimse yoktu.

Sezar'ın yeğeni Octavian, Sezar öldüğünde daha on dokuz yaşındaydı. Ancak Sezar onu evlat edindiği için bütün parası ona kalmıştı. Augustus, Sezar'ın mirasını aldıktan sonra onun anısına büyük bir merasim düzenledi. On gün süren merasime bütün Roma şehri davet edildi. Sonra Octavian Roma'daki bütün yoksul ailelere hediye ve para dağıttı. Birdenbire Octavian çok sevilen biri oldu! Roma halkı onu seviyordu çünkü cömertti. Ordu onu seviyordu çünkü Sezar'ın evlatlığıydı.

Octavian halk tarafından tutulduğunu görünce Senato'ya gitti ve kendisini konsül yapmalarını istedi. Senato Octavian'ı Roma'ya yönetici yapmak istemiyordu. Çok gençti. Hem Sezar'a da fazlasıyla benziyordu. Konsül olarak güce kavuşunca kral olmak için çalışmaya başlayabilirdi.

Ancak Roma halkı ve ordu Octavian'ın konsül olmasını istiyordu, Senato da hayır demeye korktu. Böylece Octavian Roma'nın konsüllerinden biri oldu. Tıpkı Jül Sezar gibi, o da orduyu yakındaki devletlere sevk edip oraları Roma adına fethetti. Tıpkı Jül Sezar gibi, o da Roma İmparatorluğunu daha da büyütüp zenginleştirdi.

Fakat Octavian Sezar'ın yaptığı hataları yapmadı. Sezar'ın kendisine "kral" denmesini talep ettiğinde senatoyu kızdırdığını

biliyordu. Octavian daha çok Cincinnatus gibi olmak istiyordu. Cincinnatus'un öyküsünü daha önce görmüştük. Senato ondan ordunun başına geçmesini istediği sırada üzümlerini yetiştirmekle meşguldü. Ancak Romalılar ondan kral olmasını istediklerinde, yetkisini Senato'ya geri verip üzüm yetiştirmeye geri döndü.

Octavian. Roma'nın "Bir Numaralı Vatandaşı" adını Augustus Sezar olarak değiştirdi.

Bir gün Octavian Senato'yu topladı. "Roma'yı daha önce hiç olmadığı kadar büyüttüm ve zenginleştirdim," dedi. "Şimdi artık bütün Roma İmparatorluğu'nda barış egemen. Kimse savaşmıyor. Bize saldıran düşman yok. Roma güçlü ve iyi durumda. Bu yüzden işimi bırakmaya karar verdim. Artık konsül olmama gerek yok. Artık or-

duya ben komuta etmeyeceğim. Bundan sonra işleri siz devralabilirsiniz."

Senatörlerin bu durumdan memnun olmaları gerekirdi. Fakat Octavian halk tarafından çok sevilen biri olmuştu ve yönetimden ayrılırsa halkın buna karşı çıkacağının farkındalardı. Hatta isyan bile çıkabilirdi. Daha sonra da başka ihtiraslı Romalılar iktidar mücadelesine başlayabilir, bir içsavaş patlak verebilirdi.

Bu yüzden karşı çıktılar: "Fakat sen Roma'ya barış getirdin. Konsüllüğü bırakırsan Roma yine parçalanır! Lütfen kal ve görevine devam et," dediler.

"Hayır, hayır," dedi Octavian. "Roma'da kral olmamalı. Eğer ben kalırsam insanlar benim kral olmamı isterler. Ben de herkes gibi bir Roma vatandaşıyım."

"O halde sana kral demeyiz," diye söz verdi senatörler. "Bunun yerine sana 'Bir Numaralı Vatandaş' deriz."

Sonra Senato toplandı ve Octavian'ı Roma'nın "Bir Numaralı Vatandaşı" yapmak için oylama yaptı. Latincede "bir numaralı vatandaş" *princeps*'tir. Prens kelimesi bu Latince sözcükten gelir. Bir prens ülkesindeki en önemli vatandaştır. Her ne kadar Octavian'ın adı "Bir Numaralı Vatandaş" olsa da o bir prens gibi davranıyordu. Roma'yı yönetip, orduya komuta ediyordu ve tüm Roma İmparatorluğu üzerinde tam bir hâkimiyet kurmuştu. Aslında o Roma'nın ilk imparatoruydu.

Senato Octavian'a yeni bir isim de verdi. Eski adı "Octavian Sezar"dı çünkü o Sezar'ın evlatlığıydı. Yeni ismi ise "Augustus Sezar"dı.

Augustus "kutsanmış" ve "muhteşem" anlamlarına gelir. Hatta Senato Augustus Sezar'a ne kadar saygı duyduğunu göstermek için, yılın bir ayına onun ismini vermeye karar verdi. Augustus Sezar'ın adının hangi aya verildiğini herhalde tahmin etmişsinizdir: Ağustos.

Ayrıca yılın bir ayına da babalığı Jül Sezar'ın adını vermeyi kararlaştırdılar. Jül Sezar'ın adının hangi aya verildiğini tahmin edebilir misiniz? Temmuz (July) ayı. Jül Sezar ve Augustus Sezar çok

uzun bir süre önce yaşadılar. Ancak ne zaman takvime baksak, bu aylar bize onları hatırlatır.

Önemli Not: Octavian, Sezar'ın ölümünden bir yıl sonra MÖ 43'te konsül oldu. MÖ 27'ye dek konsüllük görevinde kaldı, sonra imparator oldu ve MS 14'e dek hüküm sürdü.

37

Hıristiyanlığın Başlangıcı

İsa'nın Doğumu

Augustus Sezar'a "Bir Numaralı Vatandaş" adı verilmiş olabilir ama aslında o imparatordu. Tüm Roma'ya ve Roma'nın fethettiği bütün topraklara hükmediyordu. Kimse onun emirlerini sorgulamıyordu. Bütün yetki ondaydı.

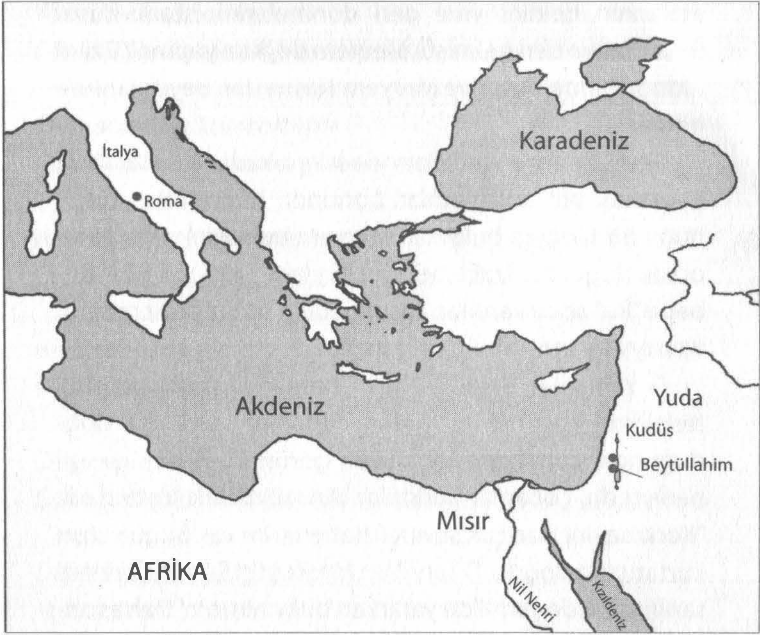
Augustus Sezar Roma İmparatorluğu'nun dört bir yanında barışı sağlamakla nam saldı. Roma İmparatorluğu'nun her yerinde Roma kanunları geçerliydi. Roma askerleri köyleri ve şehirleri düşman saldırısından korurlardı. Roma İmparatorluğu'nun hiçbir yerinde savaş yoktu.

Bu barış ve güvenlik zamanının bir ismi vardı: *Pax Romana*. Bu Latince söz "Roma Barışı" anlamına gelir. Roma İmparatorluğu'nun her yerinde insanlar saldırıya uğramaktan endişelenmeden güvenle yaşıyorlardı. Tarlalarda çalışıyor, hayvanlarını yetiştiriyor, Roma şehirleri arasında seyahat ediyor ve hatta saldırıya uğrama korkusu olmadan Akdeniz'e açılıyorlardı.

Bu Roma barışı sırasında, bir zamanlar Kenan denilen ve şimdi Roma hâkimiyeti altında olan Yuda'da bir bebek doğdu. Bu bebek büyüdüğünde yepyeni bir dine öncülük edecekti. İncil'de, "Hıristiyanlığın Esasları" adındaki dört bölümde bu bebek anlatılır. Luka bölümünde anlatıldığı şekliyle bu öykü şöyledir:

Augustus Sezar Roma'da hüküm sürerken, Meryem adında bir kız da Nasıra'da yaşıyordu. Meryem, İbrahim'in Tanrı'sına tapan bir Yahudi kızıydı. Yusuf adında bir adamla nişanlıydı fakat düğüne daha aylar vardı.

Yuda

Bir gün Tanrı Meryem'e bir mesaj vermesi için bir melek gönderdi.

"Meryem, Tanrı senin yanında!" dedi melek. "Bir bebeğin olacak, ona İsa adını vereceksin!"

"Fakat benim bebeğim olamaz," dedi Meryem. "Daha evlenmedim!"

"Tanrı bebeği gönderecek," dedi melek. "Onun ismi Tanrı'nın Oğlu olacak."

Meryem, Yusuf'a meleğin ziyaretini anlattığında Yusuf çok şaşırdı. Fakat onunla evlenmeyi ve bebeği yetiştirmesine yardım etmeyi kabul etti.

Meryem'in bebeği doğmadan hemen önce Augustus Sezar Roma İmparatorluğu'ndaki herkesin sayılmasını emretti. Sayımın daha kolay olması için, herkesin

atalarının geldiği yere geri dönmelerini istedi. Yusuf Beytüllahim'den gelmişti. Meryem doğum yapmak üzere olduğu halde, Yusuf ve Meryem Nasıra'dan Beytüllahim'e gittiler.

Beytüllahim'e vardıklarında köy o kadar kalabalıktı ki uyuyacak yer bulamadılar. Sonunda hayvanların tutulduğu bir mağara buldular. Meryem bebeğini gece yarısı orada doğurdu. Tıpkı meleğin söylemiş olduğu gibi, bebeğe "İsa" adını verdiler. Yusuf bebeği temiz bezlere sardı ve hayvanların yemliğine yatırdı.

O zamanlar Beytüllahim'in hemen dışında geceleri tarlalarda koyunlarını güden çobanlar vardı. İsa doğduğunda, çobanlara bir melek göründü. Melek ışıl ışıl parlıyordu, çobanlar korktular. Ancak melek şöyle dedi: "Korkmayın! Size çok sevinçli haberlerim var. Bugün sizin kurtarıcınız doğdu. O Tanrı'nın Mesihi'dir! Siz onu bezlere sarılmış halde yemlikte yatarken bulacaksınız." Daha sonra çobanların uyudukları tarlanın üzerinde, gökyüzünde, büyük bir melek topluluğu belirdi. "Hamdolsun Tanrı'ya!" diye şarkılar söylediler. "Dünyada barış, insanlarda iyi niyet!"

Çobanlar hayretler içinde kalmışlardı! Hemen bebeğin doğduğu mağaraya koşturdular. Bebeği gördükten sonra gördüklerini ve duyduklarını herkese anlattılar.

Günümüzde birçok insan İsa'nın doğumunu 25 Aralık'ta kutlar. Biz bu güne "Noel" deriz.

İsa Çarmıha Gerildi ve Dirildi

İsa Yuda'da otuz yıl yaşadı. Daha sonra Yuda'nın dört bir yanına seyahat edip, insanlara Tanrı'nın onlardan ne istediğini öğretmeye başladı. En ünlü öğretisini bir dağ yamacında vermişti, bu yüzden bu öğretiye "Dağdaki Vaaz" denir. İsa'nın öğretilerinden bazıları şöyledir:

Yoksullar kutsanmıştır
Çünkü Tanrı'nın krallığı onlara aittir.

Merhametliler kutsanmıştır
Çünkü onlar merhamet göreceklerdir.

Arabulucular kutsanmıştır
Çünkü onlara Tanrı'nın çocukları denecektir.

Birisi sana tokat atarsa karşılık verme.
Diğer yanağını çevir.

Düşmanlarını sev,
Sana zalim davrananlar için dua et.

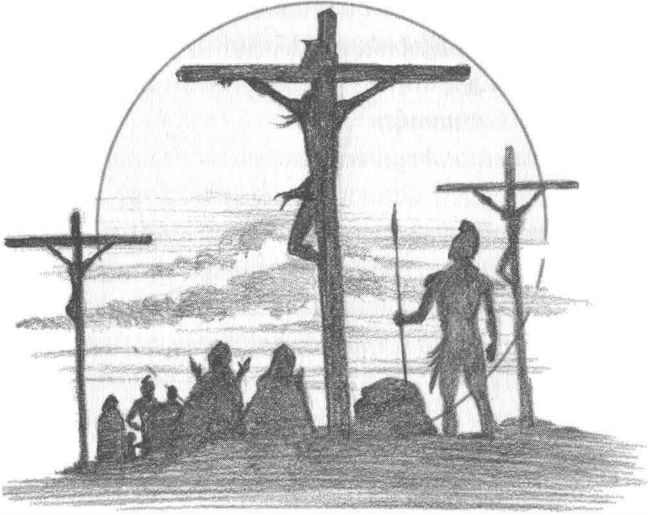
Diğer insanları yargılamayın
Yoksa siz yargılanırsınız.

Yeni Ahit'teki "Hıristiyanlığın İlkeleri"nde İsa'nın bu ve diğer öğretileri yer alır.

İsa Yuda halkı tarafından çok seviliyordu. O kadar seviliyordu ki Yuda'yı yöneten liderler endişelenmeye başladılar. Yahudi liderler İsa'nın Romalılara karşı bir isyan başlatabileceğinden korkuyorlardı. Eğer böyle bir şey olursa, Romalı askerler Yuda'ya girip yüzlerce Yahudi'yi öldürebilirdi.

Yuda'da asayişi korumakla görevli Romalı vali İsa'dan haberdar olunca endişelendi. Roma'ya karşı ayaklanma başlatabilecek Yahudilerden kurtulmazsa, yönetimi Augustus Sezar'dan devralmış Tiberius adındaki "Bir Numaralı Vatandaş"la başı derde girebilirdi. İşini kaybedebilir hatta idam bile edilebilirdi.

Dolayısıyla Romalılar bazı Yuda liderlerinin İsa'yı tutuklamasına yardım ettiler. Vatana ihanetten yargıladılar. Vatana ihanetin cezası ise ölümdü! İsa bu suçtan mahkûm edildi ve Yuda'nın başkenti Kudüs'te idam edildi.

İsa'nın ölümü

İncil'de İsa'nın ölümünden sonra neler olduğu anlatılır. Luka bölümünde yazılanlar şöyledir:

İsa öldükten sonra, kayaya oyulmuş mağaraya benzer bir mezara konur. Mezarın girişine çok büyük bir taş yerleştirilir. Takipçileri ve onu seven insanlar çok üzgündür. Yas tutup ağlarlar.

İsa öldükten üç gün sonra takipçilerinden bazı kadınlar mezarına giderler. Ancak oraya vardıklarında o taşın oradan çekilmiş olduğunu görürler. Mezar da boştur.

"Burada ne olmuş böyle?" diye birbirlerine sorarlar. "İsa'nın bedenine ne olmuş?" Sonra parlak giysiler içinde iki melek onlara görünür. Meleklerden biri, "İsa'yı neden burada arıyorsunuz?" diye sorar. "O burada değil. Dirildi."

Kadınlar çok korkarlar. Neler olduğunu anlatmak için koşa koşa İsa'nın diğer takipçilerinin yanına giderler. Gel gör ki kimse onlara inanmaz!

Takipçileri kadınların anlattığı hikâyeyi konuşurlarken bizzat İsa onlara görünür. "Barış içinde olun!" der. "Ben hayalet değilim! Dirildim." Sonra onları kutsar ve şöyle der: "Gidin, bütün kavimlere neler gördüğünüzü söyleyin."

İsa'nın takipçileri bu hikâyeyi Kudüs'ün her yerinde anlattılar. Sonra da bizzat Roma'ya kadar yaydılar! Gitgide daha çok insan İsa'nın *dirildiğine* inandı. İsa'nın öğretilerini izlemeye başladılar. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğuna inanıyorlardı. Aradan az bir zaman geçtikten sonra bu insanlara "Hıristiyan" denildi.

Önemli Not: İsa'nın asıl doğum tarihi muhtemelen MÖ 1 yerine 3'e daha yakındır.

38

Eski Yahudi Halkının Sonu

Tapınağın Yıkılması

Bir önceki bölümde, Hıristiyanlığın kurucusu İsa'yı öğrendik. Romalılar İsa'yı idam ettiler çünkü Yahudilerin Roma hükümdarlarına itaat etmek yerine, İsa'yı takip edip ona itaat edeceğinden korkuyorlardı. Romalılar daima Roma'nın hükmettiği ülkelerin, artık *imparator* olarak bilinen "Bir Numaralı Vatandaş"a karşı ayaklanacağından endişelenirlerdi. Yahudiler de Roma egemenliğinden nefret ediyor, tekrar özgür olmak istiyordu.

Yahudiler yıllarca başka ülkeler tarafından yönetilmişlerdi. Yahudilerin atasının kim olduğunu hatırlıyor musunuz? İbrahim Harran'dan ayrılmış, Kenan'a gitmişti. Orada İshak adında bir oğlu, İshak'ın da Yakup adında bir oğlu oldu. Yakup'un ise on iki oğlu oldu. Hepsinin de kendi aileleri oldu. Artık İbrahim'in ailesi bir kavim kadar büyüktü. Onlara "İsrailoğulları" veya "Yahudiler" deniyordu.

Yakup, oğlu Yusuf'u diğer oğullarından daha çok seviyordu. Diğer on bir kardeşi onu kıskandıkları için köle olarak satmışlardı. Yusuf Mısır'a götürüldü ve çok geçmeden İsrailoğullarının geri kalanı ona katılmaya geldi, çünkü kıtlık bütün ekinleri tüketmişti ve yalnızca Mısır'da tahıl vardı.

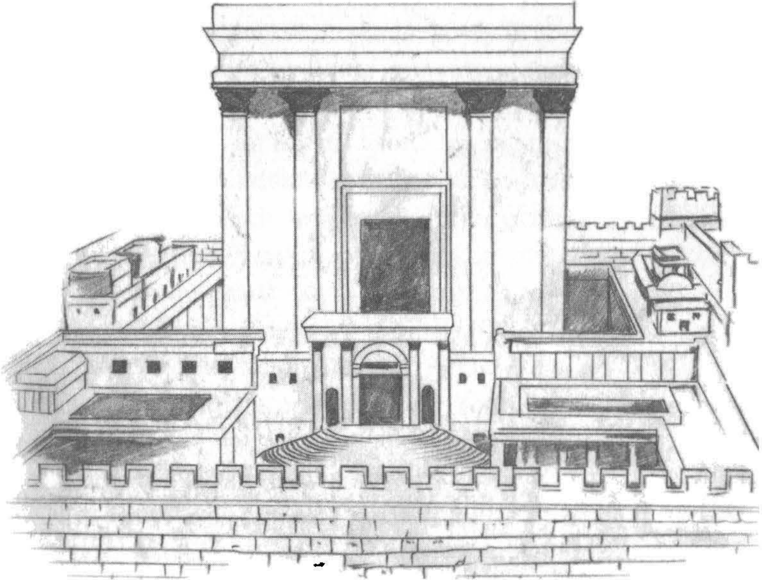
İsrailoğulları Mısır'da uzun süre yaşadı. Ne var ki firavun onları köle yaptı, ta ki Musa gelip de Mısır'dan Kenan'a geri götürünceye dek. İsrailoğulları Kenan'da, Asurlular gelip de onları köle olarak Asur'a götürünceye dek yaşadılar. Daha sonra Asur'u Babilliler fethetti, Babilliler de İsrailoğullarını Asurlulardan alıp Babil'e götürdü. Daha sonra Pers'in ve Babil'in iyi kalpli kralı Büyük Kiros Yahudilerin memleketlerine, yani Kenan'a dönmelerine izin verdi.

Yahudiler antik dünyada yüzlerce yıl bir oraya bir buraya taşınmışlardı. Kiros memleketlerine dönmelerine izin verdikten sonra, nihayet ülkelerinde kalıp barış içinde yaşayacaklarını umut ettiler.

Ancak bu defa da Roma idaresine girmişlerdi. Onlara ne yapmaları gerektiğini Romalılar söylüyor, yüksek vergiler ödemeye zorluyorlardı.

En sonunda Yahudiler artık boyun eğmeyi reddettiler. Yuda'nın Romalı yöneticisinin evini ateşe verdiler. Silahlı Yahudi grupları Romalı askerlere saldırdı. Kudüs'teki Yahudiler ile Romalılar arasındaki savaş gitgide kızıştı.

Roma'daki imparator Kudüs'te neler olup bittiğini öğrendiğinde, Yahudilerin başkentini başlarına yıkmak için Kudüs'e bir Roma ordusu gönderdi.

Romalılar Kudüs'teki tapınağı yok ettiler.

Kudüs Yahudiler için önemli bir şehirdi. Şehrin içinde Tanrı'ya tapındıkları tapınak vardı. Ancak Romalı askerler saldırdıklarında, tapınağı yaktılar. Tapınağın içinde altın ve gümüşten yapılma birçok güzel süsleme vardı. Eski tarihçilerden birinin yazdığına göre, tapınak yakıldığında, altın ve gümüş eridi ve tapınağın temelindeki büyük taşların arasındaki çatlakların içine aktı. Romalı askerler bu servete erişme hevesiyle taşları levyelerle kaldırdılar. Bunun üzerine tapınak temeline kadar tamamen yıkıldı. Daha sonra da Romalılar Yahudileri Kudüs'ten kovdular.

Artık Yahudilerin Tanrı'ya ibadet edebilecekleri bir tapınakları, başkentleri ve ülkeleri yoktu. Antik dünyadaki bütün ülkelere dağıldılar. Daha birkaç yıl öncesine kadar Yahudiler Kenan diyarına geri dönmemişlerdi.

Önemli Not: Tapınak MS 70 yılında yıkıldı.

39

Roma ve Hıristiyanlar

Zalim İmparator Neron

Augustus Sezar iyi ve adil bir hükümdardı. Halkı seviyor, ordusu itaat ediyordu. Onun egemenliği, Roma şehri ve Roma'nın hâkim olduğu diğer tüm topraklar için iyi bir dönem oldu.

Ancak Augustus Sezar öldükten sonra, başa geçen Roma hükümdarları adil ve dürüst değillerdi. Tebaalarına zulmediyorlardı. Roma halkı gitgide yoksullaşırken, onlar gitgide zenginleşti ve kendilerine daha çok para harcamaya başladılar. Roma imparatorunun orduya savaş talimatları vermesi gerekirdi fakat Augustus Sezar'dan sonraki generaller o kadar kötüydü ki ordu onlara itaat etmeyi reddetti! Hatta bir Roma imparatoru atını konsül yaptı ve Roma'daki herkesin atı ne isterse yapmasını emretti.

Bütün Roma imparatorları içinde en zalimi Neron'du. Neron kendisine itaatsizlik edenleri öldürtürdü. En sevdiği uğraş lir çalmaktı, çok kötü çalardı ama herkes bunu yüzüne söyleyemeyecek kadar ondan korkardı. Öyle ki hepsi de onun berbat müziğini överdi. "Ölümüm müzik sanatı açısından ne büyük bir kayıp olacak!" derdi Neron. Maiyetindeki Romalılar da canlarından olmaktan korktukları için ona katılırlardı.

Neron on yıl imparatorluk yaptıktan sonra Roma'dan ayrılıp tatil yapmaya karar verdi. En sevdiği arkadaşlarıyla kırsaldaki evine gitti. Orada günler süren bir parti yaptılar.

Bu esnada Roma alev alev yanıyordu.

Yangın, karanlık ve pis bir sokağın içindeki köhne, ahşap bir binada, gece geç vakitlerde başlamıştı. Kimse tam olarak nasıl çıktığını bilmiyordu. Ancak şehrin o tarafında yaşayan yoksul aileler genellikle ısınmak için küçük ateşler yakarlardı. Belki bu ateşlerden birinin içinden bir kömür parçası tahta zemine düşmüş, dö-

şeme tahtaları tutuşana kadar ateş için için yanmıştı. Alevler önce bir duvara, sonra bütün binaya, sonra da yandaki binaya sıçradı.

Çok geçmeden yangın Roma'nın bir bölümünü sardı. Alevler gürleye gürleye bir taş duvara kadar geldi. Bu duvarı Roma'nın zenginleri, alevlerin şehrin zengin kesimine sıçramaması için inşa ettirmişti. Fakat bu yangın duvardan daha güçlüydü. Alevler duvarın üzerinden aşıp yoluna devam etti. Roma halkı bunun Roma tarihindeki en büyük yangın olduğunu anlamıştı. Neler olup bittiğini anlatması için Neron'a bir ulak gönderdiler. Ulak, Neron ve arkadaşlarının kutlama yaptıkları kır evine ulaşana dek canla başla dörtnala gitti.

"Majesteleri!" diye bağırdı ulak. "Şehriniz yanıyor!"

Fakat Neron ulağa yanıt dahi vermedi. Partiyi mahvetmemesi için ulağın alınıp götürülmesini emretti. Roma'ya da günlerce dönmedi.

Nihayet Roma'ya geri döndüğünde, halkının onu beklediğini gördü. Yüzlerce aile evsiz kalmış, sahip oldukları her şey yanıp kül olmuştu. Üşüyorlardı ve karınları açtı. Yardım etmesi için Neron'a yalvardılar. "Büyük atanız Augustus Sezar'ı hatırlayın!" diye bağırdılar. "O, Roma'daki bütün yoksul ailelere para dağıtırdı! Kuşkusuz siz de bize büyük servetinizden yardımda bulunabilirsiniz!"

Neron yoksullara ve evsizlere biraz para verdi. Fakat büyük bir hata yaptı. Dedi ki: "Yangın, çirkin, yıkık dökük binaları temizledi, böylelikle benim yeni yapı projelerime yer açıldı! Önceden evlerin bulunduğu toprakları alıp kendime daha büyük bir saray yaptıracağım."

Roma halkı çok öfkeliydi. Şimdi Neron'dan daha çok nefret ediyorlardı. Çok geçmeden Neron Romalıların isyan edip tacını elinden almanın eşiğinde olduklarını fark etti. Çok acil olarak, yangın için suçlayacak birini bulması gerekiyordu.

"Roma'yı kimin yaktığını biliyorum!" dedi Romalılara. "Hıristiyanlar! Yangını kasıtlı olarak çıkardılar!"

Neron sevilmeyen bir imparatordu

Yangını elbette Hıristiyanlar çıkarmamıştı. Ancak birçok insan Neron'un yalanlarına inandı. Romalılar Hıristiyanlara zulmetmeye başladılar. Hıristiyanlar tutuklanıp idam edildiler. Bazıları gladyatör gösterilerinde dövüşmeye zorlandı, bazıları da vahşi hayvanlara öldürtüldü. Neron Hıristiyanlara zulmederek dikkatleri kendi bencilliğinden uzaklaştırdı.

Katakomplardaki Hıristiyanlar

Romalılar, kaçak köleleri, suçluları ve Hıristiyanları vahşi hayvanlarla dövüştürerek cezalandırdılar. Peki, Hıristiyan olmanın nesi yanlıştı?

Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyan olmak suçtu çünkü Hıristiyanlar imparatora kurban sunmazlardı. Roma imparatorları diğer insanlar üzerindeki hâkimiyetlerini, "Bize itaat edin, çünkü bizler tanrıyız!" diyerek sağlarlardı. İmparatorlar tanrıların kralı olan Jüpiter'in soyundan geldiklerini iddia ederlerdi. İmparatorların

onuruna her yıl şölenler düzenlenirdi. Bu kutlamalarda bütün Romalıların imparatora tapması ve yalnızca ona itaat edeceğine söz vermesi gerekirdi.

Oysa Hıristiyanlar bunu yapmayı reddettiler. Diğer Romalılara, "Biz yalnızca kendi Tanrı'mıza taparız!" dediler. "Bir insanın önünde diz çökmeyiz! İmparator Tanrı değildir. Onun için dua ederiz ama ona tapmayız."

Roma imparatorları çok öfkelendiler. Eğer Hıristiyanlar onlara itaatsizlik ederse diğer Romalılar da aynı şeyi yapmaya cesaret edebilirlerdi. Bu yüzden imparatorlar Hıristiyanların tutuklanıp hapse atılmalarını emretti. Birçok Hıristiyan hapse atıldı. Diğerleri aslanlarla dövüşmeye zorlandılar.

Hıristiyanlar bu zulümden dehşete kapılmışlardı. Bu yüzden halka açık yerlerde toplantı yapmaktan vazgeçtiler. Roma'nın ve Roma İmparatorluğu'nun diğer şehirlerinin altında yeraltı geçitleri açtılar. Dini toplantılarını, gizli gizli bu yeraltı geçitlerinde yaptılar. Bu geçitlere *katakomp* denirdi. Hıristiyanlar katakomplara ölülerini de gömerlerdi. Yeraltı tünelleri karanlık ve nemliydi. Yerlerde sıra sıra taşlar döşeliydi. Sadece meşalelerle aydınlatılırlardı. Her köşede gölgeler pusuda beklerdi. Ne var ki Hıristiyanlar yeraltındayken güvendeydiler.

Bu gizlilik çok geçmeden insanların Hıristiyanlardan daha da şüphelenmesine yol açtı. Orada, yeraltında neler yapıyorlardı? Söylentiler aldı başını yürüdü. Hıristiyanlar belki Roma İmparatorluğu'na seller ve kıtlığı çekiyor, belki de yönetimi alaşağı etmeyi planlıyorlardı! Bir senatör başka bir senatöre, "Bu zararlı yeni dini yok etmeliyiz," diye yazdı. "Aksi takdirde Romalılar imparatora tapmaktan vazgeçecekler."

Elbette Hıristiyanlar kıtlık getirmiyor veya yönetimi alaşağı etmeye çalışmıyorlardı. Tek yaptıkları İsa ve öğretileri hakkında konuşmak için toplanmaktı. İmparatora yanlış bir şey yapmadıklarını söylediler.

Ancak Roma imparatorları onları hapse atmaktan vazgeçmedi. Kısa süre sonra Hıristiyanlar tanımadıkları insanlara, "Ben

Hıristiyan'ım, sen de öyle misin?" diye sormaya bile korkar oldular. Eğer yanlış kişiye Hıristiyan olduklarını söylerlerse, kendilerini zindanda bulabilirlerdi.

Bu yüzden gizli bir sembol üzerinde anlaştılar. Bu sembol balığa benziyordu. Bir Hıristiyan tanımadığı birine rastlarsa, bir duvara veya bir kâğıt parçasının kenarına eliyle veya kumun üzerine ayağıyla balık resmi çizer, diğeri de Hıristiyan'sa o da bir balık çizerdi. Böylelikle iki Hıristiyan da birbirleriyle konuşmanın güvenli olduğunu bilirlerdi.

Günümüzde bile Roma İmparatorluğu'ndaki şehirlerin altına yapılmış katakompları görebilirsiniz. Katakompların bazılarında eski Hıristiyanların mezarları, bazılarında da çizdikleri İsa resimleri vardır. Arkeologlar Hıristiyanların birbirlerine gönderdikleri gizli mesajlar olan balık resimlerini duvarlarda da buldular.

İmparatorun Hıristiyan Olması

Roma imparatorları Hıristiyanlara zulmetmeye devam ettiler ta ki Konstantin adındaki bir imparator tahta geçene kadar. Konstantin adil bir adamdı. Roma tanrısı Apollo'ya tapıyordu ama insanları taptıkları tanrı yüzünden hapse atmanın doğru olmadığını düşünüyordu. Bu yüzden bütün zulümlerin son bulmasını emretti. Bundan böyle kimse Hıristiyan olduğu için tutuklanmayacaktı.

Konstantin başına tuhaf bir şey gelene dek Apollo'ya tapmaya devam etti. Antik Çağ yazarları Konstantin hakkında farklı farklı öyküler anlatırlar. Kimileri bir rüya, kimileri de bir vizyon gördüğünü söyler. Fakat Konstantin ne görmüş olursa olsun, daha sonra ne olduğu konusunda herkes hemfikirdir: İmparator Hıristiyan olur!

Peki, Konstantin ne görmüştü?

Romalı bir yazar Konstantin'in vizyonuyla ilgili şu öyküyü anlatır:

Konstantin hayatının en önemli savaşına gidiyordu. Aylardır düşmanla savaşmış, ancak zafere ulaşamamıştı.

Yaklaşan savaş onun son umuduydu. Acaba kazanabilecek miydi? Roma İmparatorluğu güvende olacak mıydı? Yoksa askerleri bozguna uğrayıp, teslim olmak zorunda mı kalacaklardı? Ancak ertesi gün Milvia Köprüsü'nde düşmanla karşılaştıklarında bu sorunun yanıtını öğrenebilecekti.

Arkasına dönüp ordusuna baktı. İstilacılara karşı verdikleri zorlu bir mücadeleden sonra kazanmışlardı. Ancak öyle yorulmuşlardı ki sürüne sürüne yürüyorlardı. Su toplamış ayakları ağrıyor, zırhları omuzlarına ağır geliyordu.

Konstantin başını kaldırıp gri, bulutlu gökyüzüne baktı. Üstüne üstlük, diye düşündü, bir de yağmur yağacak. Yorgun, bezgin ve sırılsıklam olacaklardı. Sağanak yağmur altında karargâh kuracak, ertesi sabahki çarpışmadan önce uykularını alamayacaklardı.

"Bakın," dedi yanındaki asker. "Güneş çıkıyor."

Konstantin gözlerini kısarak gökyüzüne baktı. Güneş daha parlak görünüyordu. Fakat...

"Bu güneş değil," dedi. "Nedir bu? Bu... haça benziyor!"

Konstantin ve askerleri ağızları açık öylece bakakaldılar. Başlarının üzerindeki gökyüzünde ışıktan bir haç giderek büyüyor ve parlaklaşıyordu. Haçtan çıkan altın rengi ışık bitkin yüzlerine vuruyordu, sonunda gözlerini kapatmak zorunda kaldılar. Etraflarındaki otlar pırıl pırıl parlıyordu!

Haçın altında, ateşten harfler gökyüzünde yanıyordu. Konstantin bunları yüksek sesle okudu: *Bu işaretle zafer kazanacaksın.*

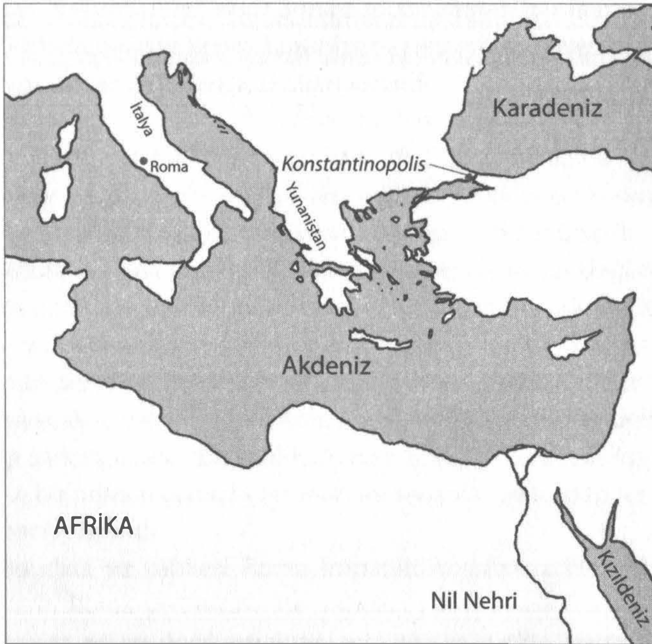
"Bu İsa'nın haçı!" dedi Konstantin soluk soluğa.

"Ne anlama geliyor peki?" dedi askerler.

"Tanrı adına savaşmamız gerektiği anlamına geliyor," dedi Konstantin. "Hıristiyanların Tanrı'sı!"

O gece karargâhı kurduklarında Konstantin adamlarına bir emir verdi. "Bütün askerlerin kalkanında İsa'nın işareti olmalı!" diye emretti. "Hepsine yapılana dek savaşa girmeyeceğiz!"

Böylece bütün askerler İsa'nın adına karşılık gelen Yunanca harfleri kalkanlarına boyayla yazdılar. Savaşa girdiklerinde, Konstantin Hıristiyan Tanrı'sının ismini taşıyan bir sancak altında saldırıya önderlik etti. Konstantin'in ordusu Milvia Köprüsü Çarpışması'nı kazandı. Konstantin zafer kazandıktan sonra köprüde dururken kılıcını gökyüzüne kaldırdı. "Bana bu zaferi Hıristiyanların Tanrı'sı verdi!" diye ilan etti. "Bundan böyle yalnızca onun sancağı altında savaşacağım. Ve yalnızca ona tapacağım!"

Roma ve Konstantinopolis

Bu çarpışmayı kazandıktan sonra Konstantin Hıristiyan oldu. Düşmanı yenmesine Hıristiyan Tanrı'sının yardım ettiğini iddia etti. İnsanların kiliseye gidebilmeleri için bütün Roma'da pazar gününü tatil ilan etti. Çok geçmeden Roma İmparatorluğu'nda birçok insan, imparatorlarının ardından Hıristiyan oldular.

Konstantin Hıristiyan olduktan sonra Roma İmparatorluğu'nun yeni merkezinin artık Roma'da olmaması gerektiğine karar verdi. Ne de olsa, Roma artık harap ve pespaye görünmeye başlamış eski bir şehirdi. Konstantin imparatorluğun başkentini kendi adını verdiği bir şehre taşıdı: Konstantinopolis. Artık Roma değil, Konstantinopolis Roma iktidarının merkezi olacaktı.

Ama bu iktidar uzun sürmeyecekti!

Önemli Not: Neron MS 54-68 arasında, Konstantin MS 312-337 arasında hüküm sürdü. Neron ile Konstantin arasındaki imparatorların Hıristiyanlığa karşı farklı politikaları oldu ama Hıristiyanlara nadiren uzun süreli hoşgörü gösteriliyordu.

40

Roma'nın Zayıflaması

Britanya İsyanı

Roma İmparatorluğu'nda Jül Sezar ve Sezar Augustus baştayken, Roma güçlü ve müreffeh bir ülkeydi. Ancak Neron gibi kötü imparatorlar Roma'yı zayıflatmaya başladı. Hatta daha kötüsü, Roma'nın fethetmiş olduğu bazı ülkeler Roma egemenliğine karşı çıkmaya başladılar. Tekrar özgür olmak istiyorlardı.

Britanya'da yaşayan Keltler ise zaten hiçbir zaman Roma hâkimiyetinden hoşlanmamışlar, Romalılar da Britanya adalarının hepsini hâkimiyetleri altına almayı hiçbir zaman başaramamışlardı. Keltlerin bazıları Roma kanunlarına uyuyor ve Romalılara vergi ödüyor, ancak diğerleri başkaldırıyorlardı.

Bu boyun eğmez Kelt kabilelerinden biri Romalıları özellikle kızdırıyordu, çünkü liderleri bir kadındı! Eski zamanlarda kadınların cesur ve güçlü olmadıkları farz edilirdi. Erkekler bir kadın tarafından yenilmenin çok utanç verici olduğunu düşünürlerdi.

Ancak bu Kelt kabilesinin lideri sıradan bir kadın değildi; Boudica adında güçlü bir savaşçı kraliçeydi. Cassius adında Romalı bir yazar Boudica'yı şöyle betimlemişti: Çok uzun boylu, hatta erkeklerden bile daha uzundu, sesi gür ve güçlü, dağdan dağa yansıyacak kadar yüksekti. Ateş saçan, delici gözleri ve belinden aşağı sarkan uzun, gür, kızıl-kahverengi saçları vardı. Dalgalanan ekose bir pelerin giyer, boynunun etrafına da kalın, altın rengi bir gerdanlık takardı.

Boudica ve kabilesi Roma İmparatorluğu'na boyun eğmedi. Keltlerin Roma yerleşimlerine yaptıkları baskınlara önderlik etti. Romalılar onları durdurmaktan aciz görünüyordu. Hatta Britanya'daki en büyük Roma yerleşimine (Londinium) bile hücum ettiler. Daha sonra bu Roma yerleşimi Londra şehri oldu.

Çok geçmeden Britanya'daki Romalılar Boudica ve savaşçılarından iyice korktular. Yerleşimlerde yaşayan Roma vatandaşları birbirlerine, Roma'nın Keltler tarafından yenilmeye mahkûm olduğunu gösteren tuhaf işaretler gördüklerini söylemeye başladılar. Zafer heykeli durup dururken yüzüstü düşmüştü! Bir kadın denizin kan rengine döndüğünü gördüğünü iddia etti. Kimileri de Londinium'un yakınlarındaki yıkıntılarda bir hayalet kasaba gördüklerini söyledi. Bir adam da boş bir Roma tiyatrosundan gelen tuhaf feryatlar ve bağırışlar duyduğunu iddia etti.

Bu garip olaylar gerçekten oluyor muydu peki? Büyük ihtimalle olmuyordu. Fakat bu öyküler Romalıların Boudica hakkında ne kadar endişelendiklerini gösterir.

Boudica etrafına gittikçe daha çok Kelt savaşçısı topladı. Çok geçmeden yüz bin Britanyalı on bin Romalının üstüne doğru yürüyüşe geçti. Bir Romalıya on Britanyalı savaşçı düşüyordu. Son saldırıdan hemen önce, Boudica atıyla savaşçılarının etrafında dolanıp ünlü konuşmasını yaptı: "Biz Britanyalılar kadınların komuta etmelerine alışkınız!" diye bağırdı. "Tanrılar bize Romalı istilacılardan intikam almayı bahşedecek! Bu savaşı ya kazanırız ya da bu yolda ölürüz. Bırakın, eğer erkekler istiyorlarsa Romalılara köle olsunlar ama ben köle olarak yaşamayı kabul etmiyorum!"

Sonra Keltler saldırdılar. Çarpışmaya hiçbir plan yapmadan girmişlerdi. Olanca hızla saldırdılar, askerler canları istediği gibi hareket etti. Fakat Romalılar bir arada kaldılar. Generallerinin söylediklerini yaptılar. Sayıca az olmalarına rağmen onlar kazandılar.

Gene de Romalıların Britanya'daki bu zaferi geçiciydi. Çok geçmeden Romalılar Britanya'yı tamamen terk etmek zorunda kaldılar. Günümüzde Britanya'da hâlâ Roma duvarlarının ve yollarının kalıntılarını görebilirsiniz. Britanya'daki Roma yerleşimlerinden kalanlar yalnızca bu kalıntılardır.

Roma'nın İkiye Bölünmesi

Roma İmparatorluğu sonsuza dek sürmedi. Günümüzde eğer İtalya'ya gidecek olursanız, eski Roma binalarının yıkıntılarını,

yollarının kalıntılarını görürsünüz. Ancak hiç Romalı göremezsiniz.

Peki, Roma İmparatorluğu'na ne oldu? Roma İmparatorluğu fazla büyüdü. Sınırları tek bir ordunun koruyamayacağı kadar uzundu. Roma askerleri muhtemelen bütün istilacıları Roma toprakları dışında tutamıyorlardı. Gittikçe daha çok istilacı Roma İmparatorluğu'na girmeye başladı.

Roma'yı idare etmek biraz, çok aç bir grup insan içinde en büyük gofrete sahip olmaya benziyordu. Herkes gofreti almak istiyordu. Roma imparatorları sürekli olarak istilacılarla savaşmak zorundaydı. Bu istilacılar Roma topraklarını ve servetini istiyorlardı. Roma yollarını kullanmak, Roma köylerinde yaşamak istiyorlardı. Ancak Roma imparatoruna itaat etmek veya Roma yönetimine vergi vermek gibi bir niyetleri yoktu. Bu yüzden, Roma ülkelerini ele geçirme ümidiyle, sınırlarına ordularıyla saldırdılar. Roma imparatorları istilacıları dışarıda tutmakta zorlandı. O kadar çok Roma toprağı vardı ki hepsini aynı anda korumaları mümkün değildi.

Roma'yı yönetmek bir grup aç insan içinde en büyük gofrete sahip olmak gibiyse, bütün imparatorluğu yönetmek de araba kadar büyük bir gofrete sahip olmaya benziyordu. Gofreti nasıl güvende tutabilirdiniz? Siz bir tarafını tutarken, aç bir insan gizlice yaklaşıp diğer taraftan bir ısırık alabilirdi. Diğer tarafı korumak için koşturduğunuzda bu sefer ilk kenarı korunmasız bırakırdınız.

Bu kadar büyük bir gofreti nasıl koruyabilirdiniz? Bir fikriniz var mı? İşte bir fikir: Gofreti ortadan böler, koruması için diğer tarafı güvendiğiniz birine verirdiniz. Roma İmparatorluğu'nda da aynen böyle oldu. Diocletianus adındaki bilge bir imparator tek bir hükümdarın bütün Roma'yı güvende tutamayacağını idrak etti.

"Bu imparatorluk tek bir adam için fazla büyük!" diye haykırdı. "İmparatorluğu ikiye bölüp, başka birinden diğer yarısını yönetmesini isteyeceğim."

Böylece Diocletianus başka bir Romalı liderden ortağı olmasını istedi. Bu ortak, Maximianus Roma İmparatorluğu'nun batı bölümünü, Diocletianus da doğu bölümünü aldı.

Artık Roma'nın iki imparatoru vardı. Diocletianus ile Maximianus Roma'yı korumak için çok uğraştılar. İkisinin de ordusu vardı ve ordularını büyütmek için giderek daha çok asker aldılar. Bir süreliğine, Romalılar istilacıları uzakta tuttu. Roma İmparatorluğu'nun durumu iyiye gidiyor gibiydi. En sonunda Roma, imparatorluğun batı yarısının başkenti oldu. Konstantin'in adını alan Konstantinopolis de imparatorluğun doğu yarısının başkenti oldu.

Ancak sonra Roma'ya tuhaf bir şey olmaya başladı. Doğu Roma İmparatorluğu gitgide zenginleşirken Batı Roma İmparatorluğu yoksullaştı. Batı'nın halkı yiyecek bulmakta bile zorlanmaya başladı.

Yiyeceği Doğu'dan satın almak zorundaydılar. Bir zamanlar dünyadaki en büyük şehir olan Roma da harap görünüyordu. Oysa Konstantinopolis altın işlemeli mermer binalarıyla pırıl pırıl, güzel bir şehirdi.

Batı Roma İmparatorluğu'nun başka sorunları da vardı. Kuzeyden gelen istilacılar sınırlarına saldırmaya devam ediyorlardı ve Batı ordusu bu istilacıları uzak tutamayacak kadar zayıftı. Batı Roma İmparatorluğu'nun istilacılara *barbarlar* deme nedeni konuştukları dili anlayamamalarıydı. Yolları üstündeki her şeyi fethetmeye güçleri yetermiş gibi görünen bu barbarlardan korkuyorlardı.

Batı Roma İmparatorluğu'nun orduları barbarları püskürtmeye çalışsa da onlar gelmeye devam ettiler. Britanya'yı, Galya'yı, İspanya'yı istila ettiler. Ve çok geçmeden İtalya'yı da istila ettiler.

Önemli Not: Boudica'nın Roma'ya isyanı MS 61-63 yılında gerçekleşti; bu olay Roma'nın zayıflamakta olduğunu göstermek için kronolojik sıranın biraz dışına çıkılarak aktarıldı. Diocletianus tahta MS 284'te geçti ve imparatorluğu 286'da böldü. Maximianus'la ortaklaşa 286-305 arasında yönetti.

41

Barbar Saldırısı

Hun İmparatoru Atilla

Roma İmparatorluğu'na saldıranlar; güçlü, hızlı savaş atlarına binen, kalın zırhlar giyen ve at sırtından ölümcül oklar atan Hun isimli barbarlardı. Kuzeyden, Orta Asya'dan geliyorlardı.

Bütün düşmanlarını geri çekilmeye zorlamışlardı. Roma İmparatorluğu'nun sınırları boyunca insanlar vahşi Hunlar hakkında korkunç öyküler anlatırlardı. Romalı bir tarihçi şöyle yazmıştı: "Onlar dünyadaki en çirkin insanlar. Tarlalarda buldukları kökleri yerler. Hatta etlerini pişirmezler bile. Çiğ etleri, semerlerinin altına koyup, bütün gün öylece at binerler. Sonra da o eti yerler!" Hunlar bebeklerine, daha yürümeyi öğrenmeden at binmeyi öğretirlerdi. Hun çocukları okula gitmez, dörtnala giderken ok atmayı öğrenirlerdi.

En korkulan barbar da, en büyük Hun savaş önderi olan Atilla'ydı. Atilla, *hem* Doğu *hem de* Batı Roma imparatorluklarına saldırılar düzenledi. Öylesine güçlüydü ki Romalılar ona, "Tanrı'nın Kamçısı" demeye başladılar. Tanrı'nın, sınırlarına saldırması için Atilla'yı göndererek onları cezalandırdıklarını düşündüler.

Batı Roma İmparatoru ve danışmanları Atilla'yı uzak tutmak için bir çare bulmaya çalıştılar. Ancak imparatorun kız kardeşi Honoria'nın niyeti başkaydı. Honoria Roma sarayındaki yaşamından sıkılmış, muhteşem bir leydi olmaktan usanmıştı. İmparator ağabeyi de onun sevmediği zayıf, çirkin bir adamla evlenmesini istiyordu. İmparator kız kardeşine, "Eğer onunla evlenmezsen seni zindana atarım!" demişti.

Honoria Hun imparatoru Atilla'ya bir mektup yazdı: "Gel kurtar beni buradan. Beni kurtarırsan seninle evlenirim!" Bu mektubu ve en sevdiği yüzüğünü Atilla'ya götürmesi için bir hizmetkâra para verdi.

Roma'ya saldırmadan önce Atilla'nın egemen olduğu topraklar

Hizmetkâr, Batı Roma İmparatorluğu'nun sınırlarında karargâh kurmuş Atilla'nın ordusuna ulaşabilmek için günlerce at sürdü. Atilla Honoria'nın mektubunu okuduğunda şöyle düşündü: "İmparatorluğu ele geçirebilmem için kısmet ayağıma geldi!" O da imparatora bir mesaj gönderdi. Mesaj şöyleydi: "Kardeşiniz Honoria'yla nişanlandım. Düğün hediyesi olarak imparatorluğunuzun yarısını istiyorum. Bunu almaya da hemen şimdi geliyorum!"

Atilla ve adamları Galya'ya savaşa savaşa girdiler ve nihayet İtalya'ya yöneldiler. Yolları üstündeki şehirleri fethettiler, yakıp yıktılar. Sonunda imparator İtalya'yı terk etmesi için Atilla'ya çok miktarda para teklif etti. Ve eğer Atilla İtalya'dan gidecek olursa her yıl para göndermeye de söz verdi.

Atilla İtalya'dan gitmeyi kabul etti ama şöyle bir uyarıda bulundu: "Honoria'nın bana gönderilmesini istiyorum, yoksa geri dönerim." Geri dönmek ve yeni eşi ile yeni imparatorluğu üzerinde hak iddia etmek niyetiyle Hunları İtalya'dan çıkardı.

Ancak daha sonra Atilla burun kanamasından öldü. Ve imparatorun kız kardeşi Honoria'yla da asla evlenemedi.

Atilla'nın takipçileri cesedini altın bir tabuta yerleştirdiler. Altın tabutu gümüş bir tabuta, gümüş tabutu da demir bir tabutun

içine koydular. Gecenin köründe demir tabutu gömdüler ve daha sonra kimsenin Atilla'nın nereye gömüldüğünü öğrenememesi için, mezarı kazan bütün köleleri öldürdüler. Günümüze kadar Atilla'nın mezarı bulunamamıştır.

Stilicho: Romalı ve Barbar

Hunlar güçlü bir barbar kabilesiydi. Tuna Nehri'nin etrafında yaşayan barbar Vizigotlar da güçlüydü. Batı Roma İmparatorluğu'nun orduları yıllarca Vizigotlar, Hunlar ve diğer barbar kabilelerle savaştılar. Bazı barbarlar zamanla Roma yaşam tarzını sevdiler. Savaşmayı bırakıp Roma köylerine yerleştiler. Hatta bazen taraf değiştirip Roma için savaştılar.

Taraf değiştiren barbar şeflerinden biri Romalı bir kızla evlenip Roma'ya yerleşti. Bu adamın adını bilmiyoruz fakat oğlunun adını biliyoruz: Stilicho.

Stilicho'yu barbar bir baba ve Romalı bir anne büyüttü. Ancak Stilicho kendini Romalı olarak görüyordu. Roma için savaşmak ve Roma topraklarını barbar istilacılardan korumak isteyen vatansever bir adamdı. Yetişkin biri olduğunda, Roma şehrine gidip orduya katıldı. Cesur bir savaşçı ve imparatorun sadık bir hizmetkârıydı.

Çok geçmeden Stilicho bizzat imparatorun dikkatini çekti. İmparator Stilicho'yu önemli görevlerle başka ülkelere gönderdi. Stilicho imparatorun kızı Serena'ya âşık oldu. Sonunda evlendiler. Yarı barbar çocuk imparator ailesine katıldı.

İmparator, Stilicho'yu tüm Roma ordusunun başına geçirdi. "Stilicho," dedi, "Vizigotlar Roma'yı istila etmeye karar verdiler. Ben sana onları uzak tutma görevini veriyorum. Gidip Vizigotları yok edin! Roma'yı güvende tutun."

Stilicho görevi kabul etti. Ordusuyla birlikte istilacı Vizigotları karşılamak için gitti. Vizigotlarla Romalılar defalarca çarpıştılar. Her defasında Vizigotlar geriledi. Ancak Romalı askerler Vizigotları tamamen yok etmeyi hiçbir zaman başaramadı. Her çarpışmadan sonra, barbarlar uzaklaşıp dinlendiler ve yeni atlar ve adamlar bu-

lup tekrar savaşmak için geri döndüler. Çok geçmeden Roma ordusu bitap düşmüştü.

Stilicho Roma'ya geri döndü. "Vizigotları asla yenemeyiz," dedi Roma halkına. "Bin sekiz yüz kilo altın gönderirsek, bizi rahat bırakacaklar."

"Bin sekiz yüz kilo altın mı?" diye karşı çıktı insanlar. "Bu kadar altını verirsek iyice fakirleşiriz."

"Fakat parayı göndermezsek," dedi Stilicho, "Vizigotlar bizimle savaşmaya devam edecek ve yakında da kazanacaklar."

En sonunda Romalılar kabul ettiler. Vizigotlar altınları alıp Roma topraklarından çekildi. Ne var ki Romalılar artık eskisinden de yoksul ve açtı. Stilicho'ya kızgındılar çünkü Vizigotları mağlup edememişti. Ona gücenmişlerdi çünkü Vizigotları kovmak için altın ödemek zorunda kalmışlardı.

Kısa sürede insanlar Stilicho hakkında fısıldaşmaya başladı. "Barbarları yenmek için fazla uğraşmadı!" dediler. "Onların kaçmasına mahsus izin verdi! Eğer gerçekten isteseydi, onların işini bitirebilirdi. Ama onları kayırdı çünkü kendisi de yarı barbar! Stilicho vatan hainidir! Barbarlara o kadar altını göndermemiz onun kabahati!"

Stilicho kendini savunmaya çalıştı. "Elimden geleni yaptım," dedi. "Ben Roma'nın sadık, vefalı bir hizmetkârıyım. Ancak ordularımız eskisi gibi güçlü değil. Hiçbir general Vizigotları mağlup edemezdi. Onlara altın vermek tek umudumuzdu!"

Ancak Roma halkı onun sözlerini umursamadı. Stilicho'nun aleyhine döndüler ve onun idamını istediler. Stilicho öldürülmekten korkuyordu. Saklanmak için yakınlardaki bir kiliseye koştu.

"Dışarı çık!" dedi ordusu ona. "Sana söz veriyoruz, güvende olacaksın."

Stilicho kiliseden dışarı çıktı. Ama çıkar çıkmaz, kendi askerleri onu kıskıvrak yakalayıp şöyle dediler: "İmparator senin idam edilmeni emretti."

Stilicho'nun hizmetkârları ona hâlâ sadıktı. "Senin için savaşacağız!" diye haykırdılar. Fakat Stilicho bunu kabul etmedi. "Artık

daha fazla kan dökülmesin," dedi. "İmparatorun emrine itaat edeceğim."

Stilicho'nun kafası kesildi. Ölümünden sonra birçok Romalı onun idamına üzüldü. "O sadık bir Romalıydı," dediler, "barbarlara karşı en iyi savunmamızdı."

Vizigotların Gelişi

Yarı barbar yarı Romalı olan General Stilicho Roma'yı barbar istilacılardan korumak için elinden geleni yaptı. Vizigotlarla yıllarca savaştı. Ancak Romalılar onu idam ettiler çünkü Roma için elinden geleni yapmadığını düşünüyorlardı.

Ama yanılıyorlardı. Stilicho Vizigotları Roma'dan uzak tutabilecek tek generaldi. Stilicho'nun idamından yalnızca iki yıl sonra, Vizigotlar en sonunda İtalya'ya inip doğruca Roma kentinin kapısına dayandılar.

İmparator ve maiyeti Vizigotların geldiğini duyduklarında tası tarağı toplayıp Roma'yı terk etti. Bir bataklığın ortasında yer alan çok daha küçük bir şehre gittiler. Vizigotlar bataklığın yumuşak toprağından atlarıyla geçemeyeceği için imparator güvende olacaktı. Artık bundan böyle bu küçücük, kirli, nemli şehir, Batı Roma İmparatorluğu'nun başkenti görevini görecekti.

Roma'da kalan insanlar dehşete kapılmışlardı. Sekiz yüzyıl boyunca Roma şehri saldırıya uğramamıştı. Kalın surları ve dünyaca ünlü ordusu onu istilalardan korumuştu. Ancak artık ordu zayıftı ve askerler korkuyordu, surlar da korunmasızdı. Roma halkı Doğu Roma İmparatorluğu'na mesajlar gönderdi. "Vizigotlar geliyor!" diye yazdılar. "Lütfen gelip bize yardım edin!"

Ne var ki Doğu Roma İmparatorluğu Vizigotlarla savaşmaya çekiniyordu. Doğu Roma imparatoru ordusunu Konstantinopolis'ten Roma'ya kadar göndermeye cesaret edemedi. Eğer gönderirse başka barbarlar şehir korumasızken saldırabilirlerdi.

Öyle ki kimse Roma'ya yardım etmeye gelmedi. Vizigotlar surları aşıp, kalan askerleri ağır bir yenilgiye uğrattılar. Vizigot kumandanı Alaric şöyle emretti: "Bulabildiğiniz bütün altınları toplayın! Roma'nın hazinelerini alın! Artık onlar bize ait!"

Vizigotlar bu emre seve seve itaat ettiler. Roma'nın güzelim altın heykellerini yerlerinden söküp erittiler. Paraları ve mücevherleri çaldılar.

Vizigotlar Roma'yı işgal eder.

Ancak Vizigotlar silahsız Roma halkını öldürmediler. Ayrıca çoğu Hıristiyanlığa geçtiği için Roma kiliselerine de dokunmadılar. Taşıyabilecekleri bütün değerli şeyleri alıp gittiler.

Haberleri duyan eski imparatorluğun dört bir yanındaki insanlar yas tuttular. Doğu Romalı Jerome adındaki bir keşiş şöyle yazdı: "Bize batıdan korkunç haberler geldi. Roma taarruz sonucu ele geçirilmiş. Hıçkırıklarım arasında zor yazıyorum. Bir zamanlar bütün dünyaya hükmeden şehir artık fethedilmiş."

Roma artık bir daha asla bir dünya gücü olamayacaktı. Bazı Romalılar şehirde yaşamaya devam ettiler. Ancak Vizigot saldırısından kırk beş yıl sonra, başka bir barbar kabile şehri istila etti.

Vandallar denilen bu kabile Vizigotların arkalarında bıraktıkları değerli her şeyi aldı. Vizigotlardan bile daha kötüydüler. Roma'nın dehşete kapılmış ahalisini esir alıp köle ve rehine olarak götürdüler. Tahtadan yapılma binaları yaktılar, tuğla ve taştan yapılma duvarları parçaladılar. Hatta Roma tapınaklarının çatılarındaki altın süslemeleri bile söktüler. Bugün bile, Roma şehrinden kalanları yok eden Vandallara istinaden, bir şeyleri zevk için yakıp yıkan birine "vandal" deriz.

Batı Roma İmparatorluğu ayakta kaldı ama zar zor. Başkenti yok olmuştu, imparatoru da bir bataklığın ortasında hüküm sürüyordu. Çok geçmeden Batı Roma İmparatorluğu tamamen yok olacaktı.

Önemli Not: Atilla'nın doğum tarihi bilinmiyor ama MS 52'de öldü. Stilicho, Theodosius'tan sonra Batı Roma İmparatorluğu'nun naibi oldu. Stilicho Alaric'i 397'de geri püskürttü ama sonra gözden düştü ve 408'de idam edildi. Vizigotlar Roma'yı 410'da yağmaladılar.

42

Roma'nın Sonu

Son Roma İmparatoru

Roma İmparatorluğu'na ne oldu? Romalılar önceden dünyadaki en güçlü halktı, onlarca ülkeye hükmederlerdi.

Ancak daha sonra imparatorluk bölündü ve barbarlar geldi. Batı Roma İmparatorluğu gitgide zayıfladı ve Doğu Roma İmparatorluğu da Batı'ya yardım etmedi. Aslına bakarsanız, Doğu Roma İmparatorluğu'na artık "Roma" bile denilmiyordu. İsmi "Bizans İmparatorluğu" olmuştu.

Batı Roma İmparatorluğu devam ediyordu. Ama hâlâ bir imparatoru olsa da Roma'da yaşamıyordu çünkü Roma yakılıp yıkılmıştı. İmparator barbarlardan saklandığı küçük, bataklıklarla çevrili bir şehirde yaşıyordu.

En sonunda Orestes adında bir istilacı Roma imparatorunu saklandığı yerden çıkarmaya karar verdi. Bir ordu topladı ve imparatorun yaşadığı küçük, bataklık şehre doğru yola çıktı. İmparator, Orestes ile adamlarının geldiğini duyunca kaçtı. Orestes geldiği vakit imparator çoktan gitmişti.

Orestes oğlunu imparator yapmaya karar verdi. Yalnız bir problem vardı: Oğlu daha altı yaşındaydı!

Ancak bu durum Orestes'e engel olmadı. Bütün adamlarına altı yaşındaki imparatora itaat etmelerini emretti. Oğluna da Romulus Augustus adını verdi. Ona Romulus adını vermesinin nedeni eski bir efsaneye göre, Romulus adında bir adamın çok, çok uzun zaman önce Roma'nın ilk kralı olmasıydı. Ve Roma'nın en ünlü imparatoru Sezar Augustus'a istinaden de Augustus adını verdi.

Bu küçük bir çocuk için büyük bir isimdi! Batı Roma İmparatorluğu'nda kalan insanlar bunu duyduklarında çok güldüler. "Ro-

mulus Augustus ha!" dediler. "Bir çocuk için ne kadar aptalca bir isim! Biz ona Romulus değil, Momyllus deriz!"

Momyllus'un anlamı "küçük yüz karası"dır. Romalılar kendilerini aşağılanmış hissediyorlardı çünkü bir barbarın çocuğuna itaat etmeleri bekleniyordu. Ancak Momyllus'un imparatorluğu uzun sürmedi. Başka bir barbar Momyllus'u ve babası Orestes'i esir aldı. O sırada yedi yaşında olan Momyllus başka bir şehre gönderildi. Yiyecek ve giyeceklerine harcamak üzere çok miktarda para verildi fakat artık yönetmesine izin yoktu. Tacı ve asası Konstantinopolis'e götürüldü.

Bu da Batı Roma İmparatorluğu'nun sonu oldu. Artık imparatorluk, her biri kendi küçük krallığını yöneten barbar krallarla doluydu. Bir zamanlar Roma'ya ait olan topraklar artık onlara aitti.

Yeni yerleşimciler geniş, güzel Roma yollarını kullanmaya devam ettiler. Birçoğu parçalanmaya başlamasına rağmen Roma'nın devasa yapıları hâlâ ayaktaydı. Birçok insan hâlâ, Romalıların dili olan Latince konuşuyordu. Barbarlar da Roma gelenek ve göreneklerini öğrenmeye başlamışlardı. Ancak Roma İmparatorluğu sonsuza dek yok olmuştu.

Doğu Roma İmparatorluğu'nda ise (artık Bizans İmparatorluğu deniyordu) insanlar yas tuttular. Bir zamanlar büyük ve güzel bir şehir olan Roma harabeye dönmüştü. Bir imparator hüküm sürdüğü müddetçe, Roma'nın tekrar eski büyüklüğüne dönebileceği umudu vardı. Ancak artık küçük bir çocuk olan son Roma imparatoru da tahttan indirilmişti. Roma artık bir daha asla dünyaya hükmedemeyecekti.

Roma'nın Hediyeleri

Roma imparatoru gitmiş, Antik Roma şehri yıkılmış, Roma İmparatorluğu yok olmuştu. Ancak Romalılar bize her gün kullandığımız kelimeler ve icatlar verdiler. Siz de onlardan birini şu anda kullanıyorsunuz! Evinizde kaç tane kitap var? Bir kitabı ne sıklıkta kullanırsınız?

Sayfaları çevrilen kitapları ilk kullananlar Romalılardı. Romalılar, kâğıt yapraklarını, hem önünü hem de arkasını okuyabileceğimiz

şekilde, bir kenarlarından birbirine tutturarak bir araya getirdiler. Romalılardan önce insanlar *parşömen tomarı* kullanırlardı. Bunlar, okumak için açmanız, bitirdikten sonra da geri sarmanız gereken çok uzun kâğıt veya hayvan postu parçalarıydı. Yatakta parşömen tomarı okuduğunuzu düşünebiliyor musunuz? Ya da arabada? Ne zaman bir kitap okusanız bir Roma icadı kullanıyorsunuz demektir.

Okuduğunuz kelimeler de Romalılardan gelmiştir. Kelimelerimizi yazmak için Roma alfabesini kullanırız. Ne zaman *Alfabe Şarkısını* söyleseniz veya bir kelime yazsanız, Romalıların kullandıkları harfleri kullanırsınız.

Ayların çoğunun ismi Romalılardan kalmıştır. Ocak (January) Roma tanrısı Janus'un ismini taşır. Mart'a savaş tanrısı Mars'ın ismi verilmiştir. Haziran (June) ayının adı en önemli Roma tanrıçası Juno'dan gelir. Temmuz (July) ve Ağustos (August) Romalı kahramanlardan gelir: Temmuz (July) Jül Sezar'dan, Ağustos (August) da Roma'nın ilk imparatoru Augustus'tan gelir.

Yazın yüzmeyi sever misiniz? Eğer seviyorsanız, Romalılara şükredin. Romalılar yirmi, otuz kişinin aynı anda yıkanabileceği büyük küvetler yaptılar. Bu küvetler tarihteki ilk yüzme havuzlarıydı.

Bir ABD sentine bakacak olursanız, üzerinde bir kafa resmi görürsünüz. Bu resim Birleşik Devletler'in en büyük başkanlarından biri olan Abraham Lincoln'un portresidir. Bozuk paraların üzerine büyük liderlerin başlarını koyma geleneğini Romalılar başlattılar. İmparatorlarının resimlerini bozuk paralarının üstüne bastılar. Günümüzde, biz de Romalılar gibi liderlerimizin resimlerini bozuk paraların üzerine basıyoruz.

Şimdi on sente bakın. On sentin bir tarafında bazı küçük kelimeler görürsünüz: *E pluribus unum*. Bu sözler eski Romalıların konuştukları dil olan Latincedir. Bunlar, "Birçoğundan bir tanesi" demektir; Amerika'nın içinde birçok farklı eyalet olduğu, fakat hepsinin tek bir ülkede birleştiği anlamına gelir. Bozuk paralarımızın üstünde yazan bu sözleri bize Romalılar verdiler.

Biz Dünya'da yaşıyoruz. Güneş sistemimizde Dünya'dan başka sekiz gezegen daha var: *Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn, Uranüs, Neptün, Plüton*.

Bütün gezegenlerimizin isimleri Roma isimleridir. Gezegenlere Romalı tanrı ve tanrıçaların isimleri verilmiştir. Jüpiter tanrıların kralıydı. O büyük, önemli bir tanrıydı, Jüpiter de çok büyük bir gezegendir. Mars'a savaş tanrısının, Merkür'e tanrıların habercisinin ve Venüs'e de aşk ve güzellik tanrıçasının ismi verilmiştir. Satürn Jüpiter'in babasıdır. Neptün deniz, Uranüs de gökyüzü tanrısıdır.

Son olarak kelimelerimiz bile Roma'dan gelmiştir! İngilizce Romalıların dili olan Latinceden birçok kelime almıştır. Hangi İngilizce kelimelerin Latinceden geldiğini tahmin edebilir misiniz?

Soğukluk (*frigidarium*), Roma'da hamamlarda, içinde çok soğuk su olan odaydı. Hangi kelime frigidarium'a benzer ve içindekileri soğuk tutar? Buzdolabı (refrigerator)!

Romalı çocuklar anne, baba ve kardeşleriyle bir *familia*'da yaşardı. Familia nedir? Aile (family).

Latincede kitaba *liber* denirdi. Hangi kelime *liber*'e benzer ve içinde kitaplar tutulur? Kütüphane (library).

Latincede gemi *navis*'tir. Hangi kelimenin navis'ten geldiğini biliyor musunuz? Bu kelime "bir arada yol alan birçok gemi" anlamına gelir. Evet, doğru bildiniz, donanma (navy) kelimesi.

Hiç mektubun sonuna "not" (P.S.) yazdınız mı? Yazdıysanız Latince kelimeler kullandınız demektir. "P.S." Latince "*post scriptum*," yani "yazıdan sonra" anlamına gelir. "P.S." mektuptaki ana *yazıdan sonra* gelir.

Roma'da *floris* güzel kokan bir bitkiydi. Güzel kokan ve telaffuzu floris'e benzeyen bir bitki aklınıza geliyor mu? Çiçek (flower) kelimesi Latince *floris*'ten gelir.

Antik Roma İmparatorluğu artık olmamasına rağmen, biz halen Romalıların kelime, icat ve fikirlerini kullanıyoruz. Böylelikle, bir şekilde, Roma hiçbir zaman tam olarak yok olmayacak. Romalıların bize verdikleri hediyeler günümüzde de bizimledir.

Önemli Not: Romulus Augustus 475-476 arasında hüküm sürdü.

İlkçağ Kronolojisi

MÖ
7000 Göçebelerin Bereketli Hilal'de dolaşmaları
6800 Eriha'da taş duvarların inşası
3500 Sahra'daki iklim değişiklikleri
3000 Kral Narmer'ın Aşağı ve Yukarı Mısır'ı birleştirmesi
3000-2100 Mısır'da Eski Krallık çağı
3000-1200 Gılgamış Efsanesi'nin ortaya çıkması
2690 Huang Di'nin Çin'deki saltanatı
2550 Büyük Piramidin İnşası (Keops'un mezar yeri)
2334 Sargon'un Kiş site devletinin kralı olması
2200-1450 Minos medeniyetinin zirvesi
2040-1720 Mısır Orta Krallığı
2000-1750 Harappa medeniyetinin zirvesi
1980-1926 Amenemhat'ın Mısır firavunu olması
1792 Hammurabi'nin Babil'de tahta geçmesi
1766 Tang'ın Çin kralı olması
1766-1122 Shang Hanedanı'nın saltanatı
1750 İndus Vadisi'nden toplu göç
1567 Ahmose'nin Hiksosları Mısır'dan çıkarması
1524 I. Thutmose'nin firavun olması
1500 Arilerin Hindistan'a girişi
1493-1481 I. Thutmose'nin Mısır'daki firavunluk dönemi
1473-1458 Hatshepsut'un firavunluk dönemi
1450 Mikenlerin Girit'te yerleşmesi
1357 Tutankamon'un doğumu
1352-1336 IV. Amenhotep'in firavunluk dönemi
1339 Tutankamon'un 18 yaşında ölümü
1300-1200 Asur İmparatorluğu'nun Yayılması

1200-900 Olmek medeniyetinin gelişmesi
1200-700 Fenike'nin yükselişi; Yunan "Karanlık Çağları"
850 *civarı* Yunan site devletlerinin ortaya çıkmaya başlaması
814 Kartaca'ya ilk yerleşim
800 Homeros aşağı yukarı bu dönemlerde yaşar
745-727 III. Tiglathpileser'in Saltanatı
700 İlk Perslerin Devri
668-627 Asur kralı olarak Asurbanipal'in saltanatı
605-561 Nebukadnezar'ın Babil krallığı
563-483 Siddhartha Gautama (Buda)
559-525 Büyük Kiros'un Medlerle Perslere Hükmetmesi
551-479 Konfüçyüs
539 Babil'in Persler tarafından ele geçirilmesi
500 Yunanistan'ın Pers'e savaş açması
500 Ari medeniyetinin Hindistan'da zirveye ulaşması
500 Çin'de "Savaşan Devletler Dönemi"nin başlaması
490 Pers zaferini ilan etmek için bir Atinalının koştuğu ilk maraton
480 Salamis Çarpışması
431-404 Sparta ile Atina arasındaki savaş (Peloponez Savaşı)
338 Makedonyalı Kral Filip'in Yunan şehir devletlerini fethetmesi
336-323 Büyük İskender'in egemenliği
321-233 Hindistan'daki Maurya İmparatorluğu
268-233 Asoka'nın Hindistan'daki egemenliği, ölümünün ardından Maurya imparatorluğunun parçalanması
264-146 Pön Savaşları
230 Şi Huangdi'nin (Kin Zeng) Çin'deki Savaşan Devletleri birleştirmeye başlaması
221 Şi Huangdi egemenliği altındaki ilk birleşik Çin imparatorluğu
212 Kin Zeng'in kitapların yakılmasını emretmesi
200 Nazca medeniyetinin gelişmesi
218 Hannibal'in İtalya'yı istilası
218-202 İkinci Pön Savaşı
214 Çin Seddi'nin inşasının başlaması
100 Jül Sezar'ın doğumu

69 Cleopatra'nın doğumu
55-54 Sezar'ın Britanya'ya seferler düzenlemesi
48 Sezar'ın Mısır'a ulaşması
44 15 Mart Sezar'ın suikasta uğraması
43 Octavian'ın Roma'da konsül olması
27 Octavian'ın Roma imparatoru Sezar Augustus olması

MS
3 İsa'nın olası doğum tarihi
14 Augustus Sezar'ın ölümü
52 Hun imparatoru Atilla'nın ölümü
54-68 Neron'un saltanatı
61-63 Boudica'nın Roma'ya başkaldırısı
70 Kudüs'teki tapınağın yok edilmesi
284 Diocletian'ın Roma'da tahta geçmesi
286 Diocletian'ın Roma İmparatorluğu'nu bölmesi
286-305 Diocletian'ın Maximian'la ortaklaşa yönetimi
312 Milvia Köprüsü Çarpışması
312-337 Konstantin'in egemenliği
395 Theodosius'un ardından Stilicho'nun Batı Roma İmparatorluğu'nun naibi olması
397 Stilicho'nun Alaric'i kovması
408 Stilicho'nun gözden düşüp idam edilmesi
410 Vizigotların Roma'yı yağmalaması
475-476 Romulus Augustus'un egemenliği

Dizin

C

D

E

F

G

H

I-İ

J

N

O-Ö

P

R

S-Ş

T

U-Ü

V

Y

Z

Dünya Tarihi adlı dört ciltlik eserin bu birinci cildinde, Çatalhöyük ve Eriha gibi ilk insan yerleşimlerinin kuruluşundan Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne dek olan zaman dilimi ele alınıyor. Mezopotamya, Mısır, Hint, Çin, Pers ve Yunan uygarlıklarının öyküsü efsane ve masallarla renklendirilerek anlatılıyor. Kral Narmer'in Mısır'ı birleştirmesinden İmparator Neron'un Roma'yı yakmasına dek, ilkçağa damgasını vuran olaylar akıcı bir dille aktarılıyor.